

ҚАЗАҚСТАН 2022

Ерікті Ұлттық Шолу

Тұрақты даму
саласындағы
2030 жылға
дейінгі күн
тәртібін іске
асыру туралы

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ПРЕМЬЕР-МИНИСТРІ
ӘЛИХАН АСХАНҰЛЫ СМАЙЫЛОВ

Құрметті оқырман қауым!

Қазақстан 2030 жылға дейін тұрақты дамудың күн тәртібін жүзеге асыру туралы екінші Ерікті ұлттық шолуды өздеріңізге ұсынып отыр. Ол алғаш рет 2019 жылы жарияланған болатын.

Содан бергі 3 жылда Қазақстанда ғана емес, бүкіл әлемде талай оқиға болды. Бұл Шолу Қазақстанның негізгі жетістіктерін, туындаған сын-қатерлер мен проблемаларды, сондай-ақ, 2019-2021 жылдардан түйген пайымдарымызды қамтиды.

2015 жылы БҰҰ-ның Саммитіне қатысқаннан кейін бізде осы Күн тәртібінің мақсаттарын жүзеге асыруда нақты нәтижелерге жетеміз деген зор сенім мен үміт болды.

Қазақстанда ТДМ қағидаттарын ұлттық бағдарламалар мен стратегияларға ықпалдастыру деңгейі жоғары болғандықтан, еліміз даму аламынындағы сәреден өте жақсы қарқынмен шықты.

Бүгінде жер жүзі климаттың өзгеруі, COVID-19 індеті, саяси және экономикалық тұрақсыздық сияқты жаңа жаһандық сын-қатерлермен бетпе-бет келіп отыр. Осы орайда, тұрақты дамуды қамтамасыз ету мәселесі БҰҰ-ға қатысушы мемлекеттер үшін ғана емес, тұтас әлем қоғамдастығы үшін де маңызды мәселеге айналды.

Пандемияға және геосаяси сын-қатерлерге байланысты қалыптасқан ахуал Тұрақты даму мақсаттарына жету процесінің бәсеңдеуіне әкеп соққанын көріп отырмыз. Сонымен бірге, бұл сын-қатерлер халқымыздың тұрмыс-тіршілігін лайықты деңгейде ұстап тұру қажеттігін туындатты. Бұл 2030 жылға дейінгі Тұрақты даму күн тәртібін ел ішінде белсенді жүзеге асыруды талап етеді.

Коронавирус індеті ел экономикасына өз әсерін тигізді. Бірақ дер кезінде қабылданған шаралар ахуалды жақсартуға мүмкіндік берді. 2020 жылы жан басына шаққандағы ЖІӨ өсімінің қарқыны бәсеңдегеніне қарамастан, 2021 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан экономикасы жоспарлы түрде қалпына келе басады, ЖІӨ 4,1%-ға өсті. Қабылданған шаралар елде жұмыссыздық деңгейін 4,9% шамасында сақтауға мүмкіндік берді. Тұрмысы ең төмен 40% халықтың жан басына шаққандағы орташа ақшалай табысы жыл сайын өсе түсті.

Елдің бұрынғы даму қарқынын қалпына келтіру жедел әрі үйлестірілген қадамдар жасауды қажет етеді. Біздің жаһандық Күн тәртібіне жету процесіне сыни тұрғыдан қарауымыздың мәні өте зор. Алдымызда үздіксіз жалғасатын жауапты жұмыс күтіп тұр. Сондықтан барлық деңгейде ынтымақтастық болуы маңызды. Осы Шолуды әзірлеу барысында Қазақстандағы ТДМ жүзеге асыруға мүдделі тараптар түгел бірікті.

Жұмыстың ортақ жауапкершілігі мемлекеттік органдарға жүктелді. Дегенмен елдегі ТДМ ілгерілеуіне өз бағасын беруі үшін өзге де мүдделі тараптар жұмысқа тартылды. Олардың қатарында ғылыми институттардың, азаматтық қоғамның, бизнестің, академиялық орта мен халықаралық ұйымдардың өкілдері болды.

Мен осы Шолуға үлес қосқан барша азаматтарға ризашылық білдіргім келеді. Біз бәрін қамтитын және халықтың түрлі санаты өкілдерінің пікірін ескерген ашық құжат жасауға тырыстық. Осы орайда, БҰҰ ТДМ бойынша Біріккен қоры мен БҰҰ елдік командасының техникалық және қаржылық қолдау көрсеткенін атап өткен жөн.

Біз үшін халқымызды толғандыратын басым мақсаттарды анықтау маңызды болды. Сондықтан Шолуда БҰҰ ұсынған 5 мақсатпен бірге тұрақты даму ісінде еліміз үшін басымдыққа ие тағы 4 мақсат бойынша терең талдау ұсынылып отыр.

Біз осы Ерікті ұлттық шолуда дамуды қаржыландыруды бағалау, гендерлік талдау нәтижелерін, сондай-ақ, стратегиялық және бағдарламалық құжаттарды, бюджеттік бағдарламаларды жедел кешенді бағалауды мақтанышпен ұсынамыз. Шолуда кәсіпкерлік сектор мен азаматтық қоғамның Тұрақты даму мақсаттарына жетуге қосқан үлесіне айрықша көңіл бөлінген.

2030 жылға дейінгі күн тәртібін берік ұстануымыз біздің ресурстарды болашақ ұрпақ үшін сақтауға және көбейтуге бағытталған міндеттемеге берік екенімізді растай түседі.

Қазақстан экономиканың өсімін қамтамасыз етуді, барлығы үшін инклюзивті болуды және ресурстарды жауапкершілікпен жұмсауды көздейтін БҰҰ Тұрақты даму мақсаттарын ұстанып келеді. Болашақта да осы ұстанымынан айнымайды.

Қазақстан Республикасының Премьер-Министрі
Ә.А. Смайылов

МАЗМҰНЫ

ҚЫСҚАРҒАН СӨЗДЕР ТІЗІМІ	6
СУРЕТТЕР ТІЗІМІ	8
КЕСТЕЛЕР ТІЗІМІ	9
КІРІСПЕ	10
1 ШОЛУДЫ ДАЙЫНДАУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ МЕН БАРЫСЫ	13
2 ҚАЗАҚСТАНДА ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ ТЕТІКТЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ МҮМКІНДІГІ МЕН БОЛАШАҒЫ	18
Дамуды қаржыландыруды бағалау – ТДМ-ға қол жеткізу үшін қаржы ресурстарын жұмылдыру құралы	18
Қазақстанның стратегиялық жоспарлау жүйесіне тұрақты даму қағидаттарын ықпалдастыру	22
ТДМ-ны есепке ала отырып бюджетті жоспарлауды дамытудың болашағы	23
3 ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫ БОЙЫНША БАСЫМ МАҚСАТТАР	31
4 КӘСІПКЕРЛІК СЕКТОРЫ МЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУДЕГІ РӨЛІ	36
5 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУІН БАҒАЛАУ	46
5.1. Қазақстанның алғашқы Ерікті ұлттық шолуындағы міндеттердің орындалуын талдау	46
5.2. Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізу жолындағы жетістіктер	49
ТДМ 1. Кедейліктің барлық түрін жаппай жою	50
ТДМ 2. Аштықты жою, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, тамақтануды жақсарту және ауыл шаруашылығының тұрақты дамуына жәрдемдесу	56
ТДМ 3. Салауатты өмір салтын қамтамасыз ету және кез-келген жастағы барлық адамдардың әл-ауқатын арттыруға жәрдемдесу	62
ТДМ 4. Бәрін қамтитын және әділ әрі сапалы білім беруді қамтамасыз ету және барлығын өмір бойы оқуға ынталандыру	72
ТДМ 5. Гендерлік теңдікті қамтамасыз ету және әйелдер мен қыздардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту	82

ТДМ 6. Су ресурстары мен тазалықтың барлығына қолжетімді болуын және оны тиімді пайдалануды қамтамасыз ету	94
ТДМ 7. Арзан, сенімді және тұрақты қуат көздерінің бәріне уақтылы қолжетімді болуын қамтамасыз ету	104
ТДМ 8. Барлығы үшін алға бағытталған, ауқымды және тұрақты экономикалық өсуге, толық және өнімді жұмысбастылыққа және лайықты жұмысқа жәрдемдесу	110
ТДМ 9. Берік инфрақұрылым құру, ауқымды және тұрақты индустриализация мен инновацияларға жәрдемдесу	120
ТДМ 10. Елдер ішіндегі және мемлекеттер арасындағы теңсіздікті қысқарту	128
ТДМ 11. Қалалар мен елді мекендердің ашықтығын, қауіпсіздігін, өміршеңдігі мен экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз ету	138
ТДМ 12. Тұтыну мен өндірудің оңтайлы үлгілеріне көшуді қамтамасыз ету	146
ТДМ 13. Климаттың өзгеруімен және оның салдарымен күресу үшін шұғыл шаралар қабылдау	154
ТДМ 14. Мұхиттарды, теңіздерді және теңіз ресурстарын тұрақты даму мүдделерінде сақтау және оңтайлы пайдалану.....	162
ТДМ 15. Құрлық экожүйелерін қорғау және қалпына келтіру және олардың оңтайлы пайдаланылуына жәрдемдесу, ормандарды оңтайлы пайдалану, шөлейттенумен күрес, жердің азу үдерісін тоқтату және кері бұру және биоәртүрлілікті жоғалту үдерісін тоқтату	172
ТДМ 16. Тұрақты даму мүдделерінде бейбіт және ашық қоғамның құрылуына жәрдемдесу, барлығы үшін сот әділдігіне қол жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз ету және барлық деңгейлерде тиімді, есеп беруге міндетті және кең қатысуға негізделген мекемелерді құру	182
ТДМ 17. Тұрақты даму мүддесіндегі жаһандық әріптестік аясындағы жұмысты жандандыру және оны жүзеге асыру құралдарын нығайту.....	194
КЕЛЕСІ ҚАДАМДАР	204
ҚОРЫТЫНДЫ	207
ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ	208
СТАТИСТИКАЛЫҚ ҚОСЫМША	215
ЕРІКТІ ҰЛТТЫҚ ШОЛУДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ҚАТЫСҚАН ҰЙЫМДАР	253

ҚЫСҚАРҒАН СӨЗДЕР ТІЗІМІ

CEPEJ	European Commission for the Efficiency of Justice (Сот төрелігінің тиімділігі жөніндегі Еуропалық комиссия)
CRIRSCO	Committee for Mineral Reserves International Reporting Standards (Қатты пайдалы қазбалардың қоры туралы есептіліктің халықаралық стандарттары жөніндегі комитет)
ESG	Environmental, Social, and Corporate Governance (басқару шарттарының жиынтығы: экологиялық, әлеуметтік жауапкершілік және корпоративтік басқару)
KASE	Kazakhstan Stock Exchange (Қазақстан қор биржасы)
NEET	Not in Education, Employment or Training (экономикалық, әлеуметтік немесе саяси сипаттағы түрлі факторларға байланысты жұмыс істемейтін және оқу оқымайтын жастар)
PIAAC	Programme for the International Assessment of Adult Competencies (ересек адамдардың құзыреттілігін халықаралық зерттеу)
PISA	Programme for International Student Assessment (Оқушылардың білім жетістіктерін бағалау бойынша халықаралық бағдарлама)
АДБ	Азия даму банкі
АЕК	Айлық есептік көрсеткіш
АЭК	Атаулы әлеуметтік көмек
АИБ	Адамның иммунтапшылығы вирусы
АКТ	Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар
АҚШ	Америка Құрама Штаттары
АӨК	Агроөнеркәсіп кешені
АХҚО	«Астана» халықаралық қаржы орталығы
БАҚ	Бұқаралық ақпарат құралдары
БҰҰ	Біріккен Ұлттар Ұйымы
БҰҰДБ	Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы
ҒЗТКЖ	Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар
ДДСҰ	Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы
ДҚБ	Дамуды қаржыландыруды бағалау
ДРК	Дамуға ресми көмек
ДСҰ	Дүниежүзілік сауда ұйымы
ЕҚТА	Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар
ЕО	Еуропа одағы
ЕТЖ	Ең төменгі жалақы

ЕҰШ, Шолу	Ерікті ұлттық шолу
ЕЭК	Еуропа экономикалық комиссиясы
ЖАО	Жергілікті атқарушы орган
ЖКБ	Жедел кешенді бағалау
ЖОО	Жоғары оқу орны
ЖӨӨ	Жалпы өңірлік өнім
ЖІӨ	Жалпы ішкі өнім
ЖЭК	Жаңартылатын энергия көздері
ЖЭС	Жел электр станциясы
КЭС	Күн электр станциясы
ҚКҰТ	Қаржыландырудың кешенді ұлттық тетігі
ҚР	Қазақстан Республикасы
ҚР БҒМ	Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі
ҚР СЖРА	Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі
ҚТҚ	Қатты тұрмыстық қалдықтар
МЖӨ	Мемлекеттік-жекешелік әріптестік
МЖЖ	Мемлекеттік жоспарлау жүйесі
НҚА	Нормативтік құқықтық акт
ОҚТ	Озық қолжетімді технологиялар
РМК	Республикалық мемлекеттік кәсіпорын
СЭС	Су электр станциясы
ТДМ	БҰҰ Тұрақты даму мақсаттары
ТжКБ	Техникалық және кәсіптік білім беру
ТКШ	Тұрғын-үй коммуналдық шаруашылығы
ТМД	Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
ТШЖДЕ	Теңізге шығар жолы жоқ дамушы елдер
ҮЕҰ	Үкіметтік емес ұйым
ШОК	Шағын және орта кәсіпкерлік
ЭСКАТО	Азия және Тынық мұхиты елдері үшін экономикалық және әлеуметтік комиссия
ЭЫДҰ	Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы
ЮНЕСКО	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (БҰҰ-ның білім ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі ұйымы)
ЮНИСЕФ	United Nations International Childrens Emergency Fund (БҰҰ-ның Балаларға көмек көрсететін халықаралық төтенше қоры)

СУРЕТТЕР ТІЗІМІ

1-сурет. Онлайн дауыс берудің қорытындысы бойынша Қазақстанның өзекті ТОП-5 Тұрақты даму мақсаттары	16
2-сурет. Мемлекеттік жоспарлау жүйесінің жаңа құрылымы.....	22
3-сурет. ТДМ міндеттерінің ҚР бірыңғай бюджеттік жіктеме жүйесімен қамтылуы.	23
4-сурет. Қосымша білім беру ұйымдарындағы ұл балалар мен қыздардың үлес салмағы, 2020 жыл, %	26
5-сурет. ТЖКБ ұйымдарында оқушылар арасындағы ерлер мен әйелдердің үлес салмағы, қала-ауыл, 2020/2021 оқу жылы, %	26
6-сурет. Қазақстан халқының пікірі бойынша басым мақсаттар, 2019 жыл.....	32
7-сурет. Қазақстан халқының пікірі бойынша басым мақсаттар, 2022 жыл.....	33
8-сурет. «Сарыарқа автоөнеркәсіп» ЖШС шығарған электроавтобус	39
9-сурет. Ауылдық аумақтарды тұрақты дамыту қоры жабдықтаған Шығыс Қазақстан облысындағы ауыл мектебі.....	41
10-сурет. Нұр-Сұлтан қаласындағы «Ана үйі»	44
11-сурет. Өңірлер бойынша табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халықтың үлесі үш жылдық динамикада, %	52
12-сурет. Денсаулық сақтау жүйесінің негізгі көрсеткіштері.....	67
13-сурет. Медициналық ЖОО студенттері шәкіртақысының өсу динамикасы, мың теңге	70
14-сурет. Әйелдерге қатысты тіркелген қылмыстар саны, 2016-2020 жылдар, бірлік	85
15-сурет. Әйелдер мен ер адамдар жалақысының ара салмағы, 2016-2020 жылдар, %	87
16-сурет. Шаруа немесе фермерлік қожалықтарды (ШФҚ) басқаратын әйелдер үлесі, 2016–2021 жылдар, %	90
17-сурет. ҚР Парламентінің төменгі палатасындағы (Мәжіліс) және жергілікті өкілді органдардағы (мәслихаттар) әйелдер үлесі, 2016–2021 жылдар, %.....	90

18-сурет. Қазақстан Республикасындағы жерүсті су сапасына мониторинг, 2021 жылдың қазан айы	97
19-сурет. ЖЭК нысандарының саны және олардың қуаты динамикада көрсетілген (2022 жылдың 1 тоқсаны)	107
20-сурет. Қазақстандағы жан басына шаққандағы ЖІӨ өсімінің жылдық қарқыны, %	112
21-сурет. 2018-2021 жылдардағы табысы күнкөрістің ең төменгі деңгейінің шамасынан төмен халықтың үлесі (кедейлік деңгейі), %	130
22-сурет. 2018–2021 жылдардағы 20 пайыздық (квинтиль) топтар бойынша халық табысының үлесі, %.....	130
23-сурет. Ең аз қамтамасыз етілген 40% халық арасындағы үй шаруашылықтарының жан басына шаққандағы шығысы мен табысы, алдыңғы жылға қатысты %-бен	131
24-сурет. 2018-2021 жылдардағы тұрғын үйді пайдалануға беру және баспанамен қамтамасыз етілу динамикасы	140
25-сурет. Қазақстанның 2010-2020 жылдар кезеңіндегі парниктік газ шығарындыларының динамикасы, млн тонна, CO ₂ -эквивалентінде	157
26-сурет. Орманды алқаптың жалпы құрғақ жердің көлеміне пайыздық қатысы, %	174

КЕСТЕЛЕР ТІЗІМІ

1-кесте. ҚР бойынша қала/ауыл бөлінісіндегі Интернет жылдамдығы, 26.04.2022 жылғы жағдай бойынша	80
2-кесте. 2018-2020 жылдардағы ҚР экономикасының негізгі салаларындағы су алу және жоғалту көлемі, км ³	99
3-кесте. Жойылу қаупіндегі түрлердің саны, қорғалатын түрлер, бірлік	177

КІРІСПЕ

2021 жылы Қазақстанның тәуелсіздік алғанына 30 жыл толды. Осы кезеңде ол орныққан мемлекеттік институттары мен бәсекеге қабілетті экономикасы бар демократиялық мемлекетке айналды. Елдің ішкі саяси, этносаралық және конфессияаралық тұрақтылығын қамтамасыз етті. Сонымен бірге, әлемнің сауда-экономикалық жүйесіне толығымен кірігіп, өзін сенімді серіктес ретінде таныта білді. Орталық Азия аймағының экономикалық көшбасшысы атанды. Халықаралық аренада көпвекторлы және теңгерімді сыртқы саяси бағдары бар беделді және тұрақты мемлекет ретінде нығая түсті.

Ел дамуының барлық саласына сыртқы факторлар әсер етпей қоймайды. Соған сәйкес мемлекет тиісті шаралар қабылдауына тура келеді. Дегенмен, республиканың жаһандық мақсаттары өзгерген жоқ. Қазақстан 2050 жылға дейін әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына қосылуға тиіс.

Қазақстан тәуелсіздіктің алғашқы күндерінен бастап тұрақты даму мәселесіне айрықша назар аударып келеді. Тұрақты даму қағидаттарына көшу қажеттігін ел Президенті 2012 жылы жариялаған «Қазақстан-2050» стратегиясы» жолдауында атап өткен болатын.

«...Жаһандық дағдарыстың жалғасуының әсерінен әлемде болып жатқан өзгерістер бізді үрейлендірмейді. Біз оларға дайынбыз. Біздің ендігі міндетіміз – егемендік жылдары қол жеткізгеннің барлығын сақтай отырып, ХХІ ғасырда тұрақты дамуды жалғастыру...»

«...Бізге өз табиғи байлықтарымызға деген көзқарасымызды ой елегінен өткізудің қағидатты маңызы бар. Біз оларды сатудан қазынамызға кіріс құя отырып, оларды дұрыс басқаруды, ең бастысы, еліміздің табиғи байлығын тұрақты экономикалық өсуге барынша тиімді кіріктіруді үйренуіміз керек...»

*«Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты
14 желтоқсан 2012 ж.*

Қазіргі жағдайда экономиканың өсімін қамтамасыз ету үшін барынша озық тәсілдер пайдалану қажет. Сондықтан, Қазақстан БҰҰ-ға мүше басқа да елдер сияқты 2015 жылы өзінің Тұрақты даму мақсаттарына (ТДМ) берік екенін растады.

«2030 күн тәртібі» қабылданған сәттен бастап Қазақстан тұрақты дамуды қамтамасыз етуге көшу жұмысын кезең-кезеңімен жалғастырып келеді.

Бүгінде ТДМ-ны елдің стратегиялық жоспарлау ісіне кіріктіруге мүмкіндік беретін құқықтық негіз қалыптасты. Сондай-ақ ТДМ-ның ұлттық индикаторларының тізбесі бекітілді.

Қазақстан Республикасын 2025 жылға дейін дамытудың жаңа ұлттық жоспарында тұрақтылық пен инклюзивтілік қағидаттары басшылыққа алынған. Стратегиялық мақсаттарға жергілікті жерде ұлттық жобалар мен өңірлерді дамыту бағдарламалары арқылы қол жеткізіледі.

Соңғы жылдары Қазақстан тәуелсіздіктің алғашқы кезеңінде айрықша тиімді болған мемлекеттік құрылыстың «жоғарыдан-төменге» қағидатынан демократияны дамытудың «төменнен-жоғарыға» қағидатына өтуді бастады. Ел Үкіметі демократия құндылықтарын нығайтуға және елді басқару ісіне азаматтардың қатысу мүмкіндігін неғұрлым кеңейтуге ұмтылуда.

Мысалы, ауыл әкімдерін тікелей сайлау енгізілді. Бұл қадам азаматтарға елдегі шешім қабылдау үдерісіне қатысудың барынша мол мүмкіндігін береді.

Президент Қ. Тоқаев Әкімшілігі 2019 жылдан бастап «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасына сәйкес, адам құқықтары мен заң үстемдігін нығайту және сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін аса маңызды демократиялық реформалардың төрт топтамасын жүзеге асыруға кірісті. Президент сайлау кезінде Парламенттің түпкілікті құрамын айқындайтын партиялық тізімдерге әйелдер мен жастар үшін 30 пайыздық квота енгізуді ұсынды.

Елдің жаһандық «2030 күн тәртібін» жүзеге асыру аясындағы негізгі мақсаты – мемлекеттің тиімділігін одан әрі арттыру және саяси үдерістің ашық әрі бәсекелі болуын бұдан былай да қамтамасыз ету.

COVID-19 індеті 2030 жылға дейінгі тұрақты даму мақсаттарына жетуге кедергі келтіргені баршаға мәлім. Дегенмен, бұл жағдай Үкіметті, бизнесті және барша азаматтарды бұрын-соңды болмаған ауқымда дүр сілкіндірді. COVID-19 қоғамда өте жоғары теңсіздік бар екенін айқын көрсетті. Сондай-ақ, «2030 күн тәртібіндегі» проблемаларды ашып берді. Сондықтан, Тұрақты даму мақсаттарын іске асыру барысын жүйелі түрде саралап, оның болашағы мен сын-қатерлерді талқылау аса маңызды.

2019 жылы Қазақстан БҰҰ-ның жоғары деңгейдегі саяси форумында алғаш рет Ерікті ұлттық шолуын ұсынды. Міне, араға үш жыл салып, екінші Ерікті ұлттық шолуын (Шолу) ұсынып отыр. Осы Шолудан Үкіметтің «2030 күн тәртібін» жүзеге асыру үшін ауқымды іс-әрекеттер жасауға дайын екенін аңғаруға болады. Оған қажетті институционалдық тетіктердің, құралдар мен жоспарлардың кейбірі қазірдің өзінде қолданыста бар, ал бірқатары енді жасалады.

Екінші Ерікті ұлттық шолу – алдыңғы Шолуда республиканың алдына қойылған міндеттерді орындау барысын көрсету және оны бағалау іспетті құжат. Шолу

БҰҰ-ның ТДМ жөніндегі Біріккен қорының қаржылық қолдауымен әзірленді.

Шолудың әрбір бөлімінің мұқабасында Тұрақты даму мақсаттары инсталляциясының мәдени нысандарының бірі көрсетілген. Бұл нысандардың әрқайсысы жаһандық мақсаттардың біреуін таныстырады. Мәселенің өзектілігін ашып көрсетумен қатар, оның шешімін табудың ықтимал жолдарын ұсынады. Автор көрме заттарын әзірлегенде табиғатқа залалы неғұрлым аз тиетін табиғи және инновациялық синтетикалық маталарды пайдаланды. Инсталляцияны БҰҰ Даму бағдарламасының тапсырысы бойынша қазақстандық экодизайнер дайындады.

1

ШОЛУДЫ ДАЙЫНДАУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІ МЕН БАРЫСЫ

Шолуды әзірлеудің әдістемесі Біріккен Ұлттар Ұйымының Экономикалық және әлеуметтік мәселелер департаменті әзірлеген практикалық нұсқаулыққа негізделді.

Шолуды әзірлеуге қатысушы тараптар

Шолуды дайындау барысы сан қырлы болды, оған көптеген мүдделі тарап қамтылды. Шолуды дайындауды Тұрақты даму мақсаттары жөніндегі үйлестіру кеңесі (Үйлестіру кеңесі) және Үйлестіру кеңесінің жұмыс органы ретінде Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі ұйымдастырды. Бұл жұмысқа ведомствоаралық жұмыс топтары белсене атсалысты.

Қазақстан Үкіметі Шолуды дайындау кезінде «2030 күн тәртібінің» «Ешкімді артта қалдырмау» деген басты қағидатын берік ұстанды. Осы қағидатты негізге ала отырып, Шолуды дайындауға көптеген адам жұмылдырылды. Ол үшін барлық өңірлерде талқылаулар мен көшпелі семинарлар өткізілді. Шолудың жобасын талқылауға жергілікті атқарушы органдар мен азаматтық қоғамның өкілдерін, тәуелсіз сарапшыларды, мүмкіндіктері шектеулі адамдарды, зейнеткерлерді, академиялық ортаны, жастарды (оқушылар мен студенттер), жеке сектордың және халықаралық ұйымдардың өкілдерін, және басқа да мүдделі тараптарды қамтитын 2 500-ден астам азамат қатысты.

Қазақстан Республикасының Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы (ҚР СЖРА ҰСБ) статистикалық деректерді жинап берді және Қазақстандағы ТДМ көрсеткіштерінің динамикасын көрсететін қосымшаны дайындады.

«Экономикалық зерттеулер институты» АҚ сарапшылардың талқылауын ұйымдастырды, негізгі мәтіндерді әзірледі және Ерікті ұлттық шолуды жинақтады.

Шолуды дайындау барысы бірнеше кезеңнен тұрды.

Шолуды дайындау кезеңдері

Үйлестіру кеңесінің төрағасы саналатын Қазақстан Премьер-Министрінің бірінші орынбасары 2021 жылы Шолуды дайындаудың егжей-тегжейлі жоспарын әзірлеу туралы тапсырма бергеннен кейін Шолуды дайындау жұмысы басталды. Осы кезеңде ТДМ-ға мониторинг жасау және үйлестіру кеңесінің тапсырмаларын орындау үшін 2021 жылы құрылған Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізу барысына мониторинг жасау жөніндегі комитеттің отырысы өтті. Онда бес жұмыс тобының өкілдеріне екінші Шолуды әзірлеу үшін БҰҰ практикалық нұсқаулығының негізгі ережелері түсіндірілді. Шолуға жауапты органдар мен оны дайындау мерзімі анықталғаннан кейін Шолудың құрылымы барлық мемлекеттік органдармен және жұмыс топтарының мүшелерімен келісілді. Содан кейін қажетті ақпарат жинақталды.

2019 жылы алғашқы Шолуды таныстыру кезінде Қазақстан ТДМ-ны одан әрі іске асыру бойынша бірқатар міндеттеме қабылдаған болатын. Тиісінше, осы ұсынылып отырған Шолудың тарауларында алғашқы Шолу жарияланғаннан бергі үш жылда еліміздің ТДМ-ға қол жеткізуінің талдауы ұсынылған, ТДМ іске асыру барысында әлі түйіні тарқатылмаған түйткілдер мен еліміздің алдында тұрған сын-қатерлер, сондай-ақ COVID-19 індетінің салдарынан пайда болған кедергілер көрсетілген.

Елімізде ТДМ-ға бюджет бөлу, гендерлік талдау, ТДМ-ны және ондағы міндеттерді елдің стратегиялық және бюджеттік жоспарлау ісіне кіріктіру үшін қаржы ағындарын бағалау тұрғысынан қабылданған аса маңызды бастамалар Шолудың жекелеген тараулары ретінде көрініс тапты.

Биылғы 16 ақпанда елімізде Дөңгелек үстел аясында Шолу жобасын талқылау басталды. Іс-шараны БҰҰ ТДМ бойынша Біріккен қорының қолдаумен ҚР Ұлттық экономика министрлігі БҰҰ Даму бағдарламасымен және «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ-мен бірлесіп ұйымдастырды. Гибридті форматта өткен дөңгелек үстелге орталық және жергілікті мемлекеттік органдардың, Қазақстандағы үкіметтік емес ұйымдардың, бизнес қоғамдастығының, халықаралық ұйымдардың өкілдері мен ғылыми сарапшылар қатысты.

Шолуды дайындау барысына бұқаралық ақпарат құралдары жалпы мемлекеттік деңгейде де, өңірлік деңгейде де ауқымды ақпараттық қолдау көрсетті. Семинарлар жергілікті телеарналарда көрсетіліп, мерзімді баспасөзде ол туралы материалдар жарық көрді.

Шымкент қаласындағы «Миссия-2030» іскерлік ойынына қатысушының сұхбаты

«Бүгінгі семинар кедейлікті жою үшін қазір біздің халқымызға не жететінін және не жетіспейтінін түсіну үшін өткізілуде. Өзім мұндай семинарға бірінші рет қатысып отырмын. Мен болашағымыз жарқын боларына сенемін. Бүгін семинарға мемлекеттік органдар мен жастар қатысуда. Біздің болашағымыз – жастар. Халқымыздың басым бөлігін осы өскелең ұрпақ құрап отыр. Солардың жасампаздығы бізді алдағы мақсаттарымызға жетелейді».

Ақпарат: <https://www.youtube.com/watch?v=NmFneQWzPmA>

Қазақстанда ТДМ іске асырудың басым бағыттарын анықтау үшін еліміздің 17 өңірінде өткізілген көшпелі іс-шаралар барысында ЖАО өкілдері, азаматтар мен барлық мүдделі тараптар дауыс берді. Өңірлік семинарлардың қорытындысы бойынша қазақстандықтар еліміз үшін өзекті ТОП-5 ТДМ-ны таңдап алды:

1. ТДМ 3 «Жақсы денсаулық және әл-ауқат»;
 2. ТДМ 4 «Сапалы білім беру»;
 3. ТДМ 1 «Кедейлікті жою»;
 4. ТДМ 6 «Таза су және санитария»;
 5. ТДМ 8 «Лайықты жұмыс және экономикалық өсу»
- (1-сурет).

Таңдап алынған ТДМ-ның ұлттық басымдықтары бойынша егжей-тегжейлі талдау ұсынылып отыр. Шолу жобасын және оның ішіндегі жеке тараулардың әрқайсысын мемлекеттік органдар мен халықаралық ұйымдардың, азаматтық сектордың өкілдері және тәуелсіз сарапшылар 30 шағын топта ашық әрі жариялы түрде талқылады.

Шолуды дайындаудың әрбір кезеңі Премьер-Министр Кеңсесі мен Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінде келісілді.

Ақпарат көздері және оларды Шолуды дайындау барысында келісу

Шолуды дайындау үшін бастапқы ақпараттық база ретінде жыл сайын жарияланатын Ұлттық баяндамалар, мемлекеттік органдардың есептері, даму институттары мен зерттеу ұйымдарының сараптамалық материалдары, статистикалық деректер және тағы басқалар пайдаланылды.

Шолудың тарауларын құрастыру кезінде өзге мемлекеттердің ТДМ жету тәжірибесі мен ұстанымдары зерделенді. БҰҰ агенттіктерінің есептері, Аддис-Абеба іс-қимыл бағдарламасы, Париж келісімі сияқты халықаралық келісімдер және басқа да құжаттар зерттелді. Бұдан бөлек, тұрақты дамуды іске асырудағы жеке компаниялардың мысалдары, шағын топтардағы талқылаулардан кейін бизнес субъектілерінен алынған мысалдар, сондай-ақ, ашық ақпарат көздеріндегі мысалдар жекелеген блоктарда кейс түрінде келтірілген.

Өңірлерде «Миссия – 2030» іскерлік ойынын өткізу барысында анықталған ТДМ-ның жекелеген міндеттеріне қатысты өзекті пайымдар мен сын-қатерлер де Шолуда көрініс тапты.

Шолуды дайындау барысында статистикалық мәліметтерді тексеру әртүрлі тәсілдің көмегімен жүзеге асырылды. Солардың негізінде жүргізілген талдау және сол талдаудың негізінде жасалған қорытындыларға мемлекеттік органдардың, ҰЕҰ-нің өкілдері, белгілі бір салалардағы сарапшылар және басқа да мүдделі тараптар келісім берді.

Кедергілер

Статистикалық деректерді жариялау кезеңі мен Шолуды дайындау кезеңінің бір-біріне сәйкес келмеуіне байланысты ұлттық және халықаралық деңгейде талданатын бірқатар көрсеткіштер жоқ екені анықталды.

2

ҚАЗАҚСТАНДА ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ ТЕТІКТЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ МҮМКІНДІГІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Дамуды қаржыландыруды бағалау – ТДМ-ға қол жеткізу үшін қаржы ресурстарын жұмылдыру құралы

Тұрақты даму саласындағы Жаһандық күн тәртібін жүзеге асырудың негізгі факторларының бірі – қаржы ресурстарымен қамтамасыз ету.

Қазақстан Қаржыландырудың кешенді ұлттық тетігін (ҚКҰТ) енгізу бағытында жұмыстарды бастаған санаулы елдің бірі.

Бүгінгі күні ҚКҰТ мемлекеттерге ТДМ-ны жоспарлау үдерістерін нығайтуға және тұрақты дамуды қаржыландыруда кездесетін кедергілерді мемлекеттік деңгейде еңсеруге көмектеседі.

Қазақстанда бұл бағыттағы жұмыс БҰҰ ТДМ бойынша Бірлескен Қорының қаржылық қолдауымен саясат және қаржыландыру шараларын ТДМ-мен ұштастыру бойынша Қазақстан Республикасы Үкіметі мен БҰҰ

Бірлескен Бағдарламасын жүзеге асыру аясында 2020 жылы басталды.

ҚКҰТ-ты енгізу мүмкіндіктерін зерттеу дамуды қаржыландыруды бағалаудан (ДҚБ) басталды. ДҚБ 2 кезеңмен өтті. Бірінші кезеңде мемлекет деңгейінде бағалау жүргізілді. ДҚБ екінші кезеңі өңірлер деңгейінде жүзеге асты. Екінші кезең пилоттық режимде жүргізілгендіктен, елдің 3 өңірі, атап айтқанда, 1 өнеркәсіптік өңір; 1 ауылшаруашылығы өңірі; 1 қызмет көрсету саласы белсенді дамыған республикалық деңгейдегі қала таңдап алынған.

ДҚБ ТДМ-дағы жетістіктеріне қарай мейлінше шапшаң қадам басуға кедергі келтіретін бірқатар шектеулерді анықтауға мүмкіндік берді.

Төменде ДҚБ бірқатар негізгі түйіні беріліп отыр:

1. Қаржыландырудағы қажеттіліктің жалпы көлемі анықталмайды

Қаржыландырудағы аса елеулі олқылықтарды анықтау мен осы бағыттағы саясаттың басымдықтарын белгілеу тұрақты дамудың ұлттық басымдықтары мен ТДМ-ға қол жеткізуге қажетті ресурстар көлемі туралы түсінікті талап етеді. ҚР 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын жүзеге асыру үшін жұмылдыруға қажетті қаржы ресурстарының жалпы

мөлшерін анықтау 2030 жылға дейінгі Жаһандық күн тәртібінің міндеттеріне тезірек қол жеткізуге септігін тигізеді. Ресурстарға және оларды стратегиялық бөлуге қатысты нақты ұзақ мерзімді қажеттіліктер болжамын қалыптастыру мейлінше орнықты бюджеттік практиканы және ұзақ мерзімді қаржылық тұрақтылықты қолдау бола алатын еді.

2. COVID-19-ға байланысты шығыстарға қысымның артуы

Қазақстан пандемия кезінде өз экономикасын қолдау үшін дағдарысқа қарсы жедел және тиісінше ден қоюды қамтамасыз етуге қабілетті ел екенін көрсетті. Бұл негізінен Ұлттық қордың дискрециялық трансферттері және халықаралық қарыздар есебінен қаржыландыру арқылы жүзеге асты.

Қаржыландырудың кешенді ұлттық тетігін енгізу экономика дамуының қысқа мерзімдегі басымдықтары мен болашақтағы ықтимал дағдарыстан қорғау үшін елдің бюджеттік резервтерін және ұлттық жинақтарын тезірек қалпына келтіру қажеттігі арасында үйлесім табуға септеседі.

3. Жалпыға қолжетімді қаржыландырудағы іркіліс байқалады

Соңғы онжылдықта Қазақстанда дамуды қаржыландыру жағдайы мен болашағы айтарлықтай өзгерді. Дамуды қаржыландыру деңгейі бұрынғы қалпында қалды, тіпті ЖІӨ процентіне шаққанда қысқаруда. Оның құрамы біртіндеп жеке қаржыларға көбірек тәуелділік жағына қарай ауысып барады. Бұл қаржыландыруға

ішкі және шетелдік жеке инвестицияны мейлінше арттыруға қатысты үкіметтің жұмысын нақты айқындайтын қадамды әзірлеуді талап етеді.

Мемлекеттік кірістер дамуды қаржыландырудың негізгі компоненті болып қалып отыр, бірақ бұл өздерінің әлеуетті мүмкіндіктерінен едәуір төмен.

4. ТДМ қағидаттары бюджет процесіне ықпалдастырылмаған

Әлі күнге дейін ТДМ, олардың мақсаты мен индикаторлары бюджеттік процесте көрініс таппаған. Бұл тұрақты дамуға мемлекеттік саясат пен шығыстардың қалайша

көмектесетініне қатысты мониторингті аса қиындатып, күрделендіріп жібереді, осылайша мемлекеттік шығыстардың есептілігі бұзылады.

5. ТДМ қағидаттарының мониторинг процесіне төмен деңгейде ықпалдастырылғаны байқалады

Қазақстан нәтижелерді болжау түсінігі тұрғысынан өзін жақсы көрсетіп келеді, бірақ мемлекетке нәтижеге бағытталған бюджетті қалыптастыру, жүзеге асыру және мониторинг жасауда өзінің жүйесін одан әрі жетілдіре түсуі қажет. ТДМ бойынша мониторинг пен есептілік тұрғысынан, бұл ТДМ-ға қол жеткізу прогресін тездету үшін маңызды үш саланы жақсарту қажеттігін көрсетеді:

- 1) ТДМ-ның мемлекеттік деңгейде қабылданған мақсаттары мен көрсеткіштерін мемлекеттік жоспарлау жүйесі (МЖЖ) мен олардың тиімділігіне мониторинг жасау жүйесін тікелей енгізу;
- 2) Қазақстан Республикасы Үкіметінің тұрақты даму болжамындағы негізгі қатысушылар мен жеке сектор ағынының айтарлықтай ықпалдастығы;
- 3) жеке сектордың тұрақты дамуға үлесін бақылауын күшейту. Бұл салалардағы ілгерілеушілік Қазақстанның ТДМ-ға қол жеткізуі үшін қажетті импульсін қамтамасыз етеді.

6. Жұртшылықтың бюджеттік процеске қатысуының шектеулілігі

Азаматтық қоғам мен бизнестің шешім қабылдауға қатысуына жәрдемдесетін формалды ережелер мен тетіктер бар. Алайда биліктің дамуды жоспарлау және бюджетті қалыптастыруындағы азаматтық қоғам мен жеке сектордың үлесі шектеулі

күйінде қалып отыр. ТДМ басқарудың қазіргі жүйесі мемлекеттік-жекешелік консультациялардың одан да жүйелі әрі тиімді тетіктерін құру мақсатында күшейтілуге тиіс.

7. Дамудың басты субъектілерінің есептілігі жеткілікті емес

Даму жөніндегі, сондай-ақ мемлекеттік қызметтер ұсынатын, мемлекет немесе халықаралық серіктестер қаржыландыратын даму бағдарламаларын жүзеге асыруда мемлекеттік мекемелер маңызды рөл атқарады. Қысқарып бара жатқанына қарамастан, олардың қатысу үлесінің

жоғары болуы қуатты ішкі жеке сектордың дамуы үшін теңдей жағдайларды бұзады және халықаралық инвестициялар тартуға кедергі келтіреді. Бұл жеке сектор өсімін жеделдету мен сапалы және тиімді мемлекеттік қызмет ұсыну арасындағы мәмілені білдіреді.

8. Үкіметтік емес ұйымдар мен қайырымдылық секторының зор әлеуеті бар

Өңірлерде үкіметтік емес ұйымдар қызметі дамып келеді. Бірақ ҰЕҰ-дың қаржы ағыны бойынша ортақ база қалыптаспаған.

Халықаралық жеке қаржы ағындары да, демеуші көмектері де қаржы көзі болуы мүмкін.

Кейінгі жылдары қайырымдылық белсенді түрде дамып келеді, әсіресе бұл COVID-19 пандемиясы кезінде байқалды. Дегенмен,

қайырымдылықтың қаржыландыру көлемі ешбір жерде тіркелмейді және бірыңғай базаға шоғырландырылмаған. Коммерциялық емес қаржы ағындары жөніндегі мәліметтер базасын қалыптастыру дамуды қаржыландыру әлеуетін анықтауға және дамуды қаржыландыру нақты қандай көлемде болуы қажеттігін бағалау үшін жалпы қаражаттарды шоғырландыруға септігін тигізеді.

Қазақстанның стратегиялық жоспарлау жүйесіне тұрақты даму қағидаттарын ықпалдастыру

Қазақстанның нақты нәтижелерге бағытталған мемлекеттік жоспарлау жүйесі ТДМ қол жеткізудегі елдік прогресті тездетуге жәрдемдеседі.

2021 жылдан бері мемлекеттік жоспарлаудың жаңа жүйесі қолданылуда¹ (2-сурет).

Жаңартылған жүйенің негізгі мәні мынада: Мемлекеттік жоспарлау жүйесінде БҰҰ ТДМ индикаторлары қамтылуға тиіс. Осы мақсаттар үшін 2021 жылы да ТДМ ұлттық индикаторлары бекітілген.

Қолданыстағы стратегиялық және бағдарламалық құжаттардан ТДМ жекелеген міндеттері мен индикаторларын салыстыруға болады. Мұндай құжаттарға Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспары, Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздік

стратегиясы, Аумақтық даму жоспары, ұлттық жобалар, өңірлерді дамыту жоспары жатады. ТДМ-ны жүзеге асыру жөніндегі іс-шаралардың жекелеген жағдайлары өңірлердегі ірі компаниялардың, соның ішінде трансұлттық компаниялардың даму жоспарында қамтылған.

¹ «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жоспарлау жүйесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 29 қарашадағы № 790 қаулысы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000326>

ТДМ-ны есепке ала отырып бюджетті жоспарлауды дамытудың болашағы

Тұрақты дамуды қамтамасыз етуде мемлекеттік жоспарлау жүйесінің бюджет процестерімен сәйкестігі айтарлықтай мәнге ие. «Ешкімді артта қалдырмау» қағидаты бойынша шаралар қабылдау үшін ТДМ-ның барлық міндеттерін қаржыландыру елдің Тұрақты даму саласындағы мақсаттарына қол жеткізу қадамын тездетуге септігін тигізеді. Бюджет – нақты іс-шараларды қаржыландыру үшін қаражат бағыттауға мүмкіндік беретін тетік.

Әзірше Қазақстан бюджеттік жоспарлауда Тұрақты даму мақсаттары ықпалдастығының бастапқы кезеңінде тұр. ТДМ-ның мемлекеттік бюджетте қамтылу деңгейін бағалау үшін Қазақстандағы БҰҰ Даму бағдарламасының сарапшылық қолдауымен бюджеттік бағдарламаларға жедел кешенді бағалау (ЖКБ) жүргізілді.

Таңбалаудың жиынтық нәтижелеріне сәйкес, барлық функционалдық топ бойынша ТДМ міндеттерінің 46% бюджеттік бағдарламалармен қамтылған (167 ТДМ ұлттық міндеттің 77-сі), бұл 3-суретте көрсетілген.

3-сурет. ТДМ міндеттерінің ҚР бірыңғай бюджеттік жіктеме жүйесімен қамтылуы

Талдау бірқатар ТДМ-ның бюджеттік бағдарламалармен сәйкестігі жоғары деңгейде екенін көрсетті. Атап айтқанда, ТДМ 16. «Бейбітшілік, сот әділдігі және тиімді институттар» (92%), ТДМ 11. «Тұрақты қалалар және елді мекендер» (80%), ТДМ 9. «Индустриаландыру, инновациялар мен инфрақұрылым» (75%), ТДМ 4. «Сапалы білім беру» (70%), ТДМ 3. «Жақсы денсаулық және әл-ауқат» (69%) және ТДМ 13. «Климаттың өзгеруімен күрес» (67%).

ТДМ 7. «Қымбат емес және таза энергия» (60%), ТДМ 8. «Лайықты жұмыс және экономикалық өсу» (50%), ТДМ 12. «Жауапты тұтыну және өндіріс» (45%), ТДМ 1. «Кедейлікті жою» (43%) және ТДМ 10. «Теңсіздікті қысқарту» (40%) бойынша бюджеттік бағдарламалар сәйкестігінің орташа деңгейі байқалады.

ТДМ 17. «Тұрақты даму үшін серіктестік» (37%), ТДМ 15. «Құрлық экожүйелерін сақтау» (33%) және ТДМ 2. «Аштықты жою» (25%) бойынша бюджеттік бағдарламаларға сәйкестігінің төменгі деңгейі анықталды.

Алайда ТДМ-мен бюджеттік бағдарламалардың сәйкестік деңгейін Тұрақты даму мақсаттарының қаржы ресурстарымен қамтылу көрсеткіші ретінде қабылдауға болмайды. ТДМ-ны бюджеттік қаражатпен қамту мақсатында бюджеттік бағдарламаларды ЖКБ жөніндегі жұмыстар жалғасуда.

Сонымен қатар, ЖКБ аясында бюджетті климаттық таңбалау (БКТ) жұмысы жүргізілді. Бұл жұмыстың мақсаты – климаттың өзгеруімен күреске қажетті қаржыландыру көлемін анықтау, сондай-ақ Қазақстанның бюджеттік жоспарлау жүйесіне климаттық қаржыландыру қағидаттарын ықпалдастыру мүмкіндігін зерттеу.

ТДМ қағидаттарын есепке ала отырып, бюджет қаражатын тиімді бөлу халықтың әртүрлі санатындағы гендерлік проблемаларды көрсететін талдаулар жүргізуді талап етеді. Қазақстанда бюджеттік жоспарлау барысында халықтың әртүрлі санаттарының сұранысын есепке ала отырып, сатылы жұмыстар жүргізілуде. БҰҰ Балалар қорының (ЮНИСЕФ) қолдауымен балаларға арналған бюджетті қалыптастыру тетігі әзірленген. Бұл тетік балалардың әл-ауқатын бағалау барысында пайдаланылады.

Аталған Шолу аясында «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ сарапшылары елдің өңірлерінде білім беру (қосымша білім, техникалық және кәсіптік білім беру), денсаулық сақтау (күтілетін өмір сүру ұзақтығы, кең таралған кейбір аурулар) және әлеуметтік қорғау (мүгедектігі бар адамдардың жұмыспен қамтылуы) салалары бойынша шағын гендерлік талдау жасаған.

Білім беру саласына гендерлік талдау

Білім беру саласында стратегиялық және бағдарламалық құжаттарды жүзеге асыру барысында ескеруді қажет ететін белгілі бір гендерлік теңгерімсіздік байқалады.

Анықталған үдерістердің барлығы дерлік әртүрлі вариация мен арақатынаста елдің барша өңірлеріне тән.

Қосымша білімді дамыту – мемлекеттік білім беру саясатының ең басым бағыттарының бірі. Балаларды қосымша біліммен қамтуды арттыру елдің стратегиялық құжаттарында

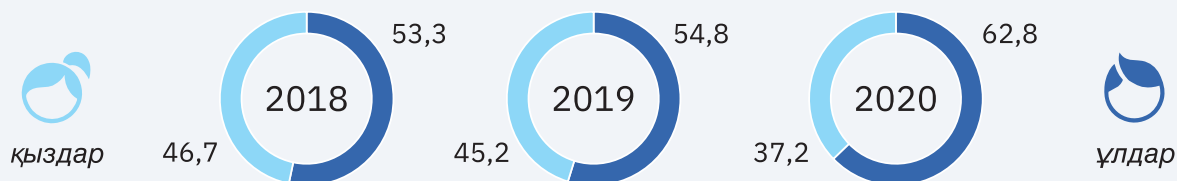
көрініс тауып отыр. Сонымен қатар, бұл жергілікті бюджеттік бағдарламаларда да қарастырылған. Дегенмен, бұл құжаттарда гендерлік аспектілер есепке алынбаған. Сондықтан қосымша білім беру ұйымдарында гендерлік дифференциация деңгейін анықтау үшін гендерлік талдау жасалды. Дәл осы мақсатта техникалық және кәсіби білім беру ұйымдарында білім беру бағыттары мен бірқатар мамандықтар бойынша әйелдер мен ер адамдардың ара салмағына талдау жүргізілді.

ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ

Соңғы мәліметтер бойынша, 2020 жылы Қазақстанда 1 272 қосымша білім беру ұйымы жұмыс істеді, онда елдің мектептеріндегі оқушы санының 28,6% қамтылды.

Елдің барлық өңірлерінде мектеп оқушылары арасындағы ұлдар мен қыздардың ара қатынасы орташа алғанда 51:49 болды. Бұл жалпы елдегі ахуалмен сәйкеседі. Алайда, қосымша білім беру ұйымдарында балалар арасында елеулі гендерлік теңгерімсіздік байқалады. Мәселен, 2018 жылы қыз балалар үлесі 46,7% болса, 2020 жылы бұл 37,2% дейін төмендеген (4-сурет).

Қыз балалардың қосымша білім берумен азырақ қамтылуының негізгі себебінің бірі – әсіресе шағын қалалар мен ауылды елді мекендерде қыз балалар үшін мейлінше тартымды болатын әртүрлі спорттық, шығармашылық және басқа да секциялардың аздығы. Бұндай спорт секцияларына көркем гимнастика, гандбол, жеңіл атлетика, үлкен теннис және спорттық биді жатқызуға болады.

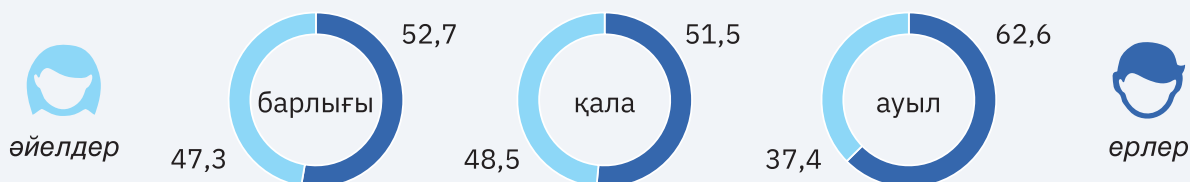
4-сурет. Қосымша білім беру ұйымдарындағы ұл балалар мен қыздардың үлес салмағы, 2020 жыл, %

Дереккөз: «ҚР білім беру жүйесінің статистикасы» Ұлттық жинағы, 2021 ж.

Айта кетерлігі, 2021 жылдан бастап, Қазақстанда мемлекеттік спорт және шығармашылық тапсырыстарды жан басына сәйкес қаржыландыру жүзеге асырылып жатыр. Бұлай қаржыландыру тетігі балаларды қосымша білім берумен қамтуды арттырып қана қоймай, бұл саладағы гендерлік теңгерімсіздіктің қысқаруына да ықпал етуі мүмкін.

ТЕХНИКАЛЫҚ ЖӘНЕ КӘСІПТІК БІЛІМ

Қазақстанда 2020/2021 оқу жылының басында техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында 477,5 мың адам білім алды, оның ішінде 226,1 мыңы немесе 47,3% – әйелдер. Алматы облысынан басқа барлық өңірлердегі техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында (ТЖКБ) оқушылардың арасында ер адамдар саны әйелдерден көп. Айтарлықтай гендерлік алшақтық ауылдық жерлердегі ТЖКБ-да байқалады (5-сурет). Мұндай ауылдық жерлердегі гендерлік сәйкессіздік әйелдер үшін соншалықты тартымды емес агротехникалық мамандықтардың басым болуынан да туындап отыр.

5-сурет. ТЖКБ ұйымдарында оқушылар арасындағы ерлер мен әйелдердің үлес салмағы, қала-ауыл, 2020/2021 оқу жылы, %

Дереккөз: ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы

Елдің техникалық және кәсіптік білім беру ұйымдарында оқытудың 15 бағыты бойынша мамандар дайындалады. 10 бағытта ерлер саны әйелдерге қарағанда анағұрлым көп. Мұны, әсіресе, «Көлік» (95,5% ерлер), «Энергетика. Электр энергетикасы» (90,4%) және «Металлургия және машина жасау» (86,5%) секілді бағыттарда барлық дерлік мамандықтар дәстүрлі түрде «ерлер мамандығы» ретінде қарастырылатынымен түсіндіруге болады. Қалғандарында әйелдер үлесі басымырақ: «Медицина, фармацевтика» – 77,5% әйелдер; «Білім беру» – 72,1%; «Өнер және мәдениет» – 68,3%; «Метрология, стандарттау және сертификаттау» – 68,2%; «Қызмет көрсету, экономика және басқару» – 66,4%. Алайда кейбір бағыттардың жекелеген мамандықтарында еркектер саны әйелдер санынан көп. Мәселен, «Білім беру» бағыты бойынша «Дене тәрбиесі және спорт» мамандығында 15,6 мың студент оқыса, олардың 82,3% ерлер, 17,7% – әйелдер.

2020/2021 оқу жылындағы жағдай бойынша «Медицина, фармацевтика» бағытында оқытындардың үлесі елдегі ТЖКБ барлық студенттерінің 17,8% құрайды (85,1 мың адам). Оқушылардың басым бөлігі «Медбикелік іс» (41,8%) және «Емдеу ісі» (38,5%) мамандықтары бойынша білім алады. Бұнда ер-азаматтардың саны тек екі мамандық бойынша басым: «Ортопедиялық стоматология» – 80,5% және «Стоматология» – 65,8%. Қалғандарында әйелдердің үлесі айтарлықтай көп. «Медбикелік іс», «Фармация» және «Лабораториялық диагностика»

мамандықтарында әйелдер үлесі сәйкесінше 93,8%, 89,2% және 88,8%. Бұлар әдетте «әйелдерге тән» мамандық саналады.

«Ауыл шаруашылығы, ветеринария және экология» бағыттарында 19 мамандық бойынша білім беріледі. 2020/2021 оқу жылының басында бұл бағытта оқып жатқандар саны 33,3 мың адам болды, бұл елдегі ТЖКБ-да оқитын барлық студенттердің 7,0%. Оқудың аталған бағыты әйелдер үшін онша қызық емес. Ондағы 16 мамандықта ерлер саны әйелдерге қарағанда көп. Олардың кейбірінде еркектердің үлесі 90% асады. Саны жағынан тек «Ауыл шаруашылық экологиясы» (68,0% әйелдер), «Өсімдік шаруашылығы» (65,5%) және «Гидрология және метеорология» (52,0%) мамандықтарында ғана әйелдер үлесі басым.

2020 жылы елде ТЖКБ бітірушілер саны 146,1 мың адам болды, оның ішінде 86,7 мың адам (59,3%) жұмысқа орналасып, 19,4 мың адам (13,3%) жоғары оқу орындары мен колледждерде білімін жалғастырған. Түлектер арасында жұмысқа орналасқан ерлер үлесі 58,5% болса, әйелдерде сәл көбірек – 60,2%. Сәйкесінше, жұмысқа орналасудың гендерлік бөлігінде айтарлықтай айырмашылық байқалмайды.

Кейбір жекелеген мамандықтар бойынша жұмысқа орналасқан ер-түлектер үлесінің көптігі айтарлықтай білінсе, керісінше ерлерге қарағанда әйелдер көбірек жұмысқа орналасқан мамандықтар да бар.

Жалпы алғанда, барлық өңірлердегі техникалық және кәсіптік білім беру саласында ерлер мен әйелдер арасында мынадай теңсіздіктер байқалады:

- ТжКБ студенттері арасында, әсіресе ауылдық жерлерде ерлердің үлесі әйелдерден көп;
- білім берудің кейбір бағыттары бойынша айтарлықтай гендерлік теңсіздік байқалады;
- кейбір мамандықтардың формалды түрде «ерлерге» немесе «әйелдерге» тән болып қалуы жалғасуда;
- түлектердің жекелеген мамандықтар бойынша жұмысқа орналасуы барысында да гендерлік дифференциация байқалады.

Денсаулық сақтау саласындағы гендерлік талдау

Халықтың саулығы мен денсаулық сақтау жүйесіндегі сапа жағдайының негізгі интегралды көрсеткішінің бірі – Туғандағы күтілетін өмір сүру ұзақтығы. Қазақстанда 2009-2019 жылдар аралығында Туғандағы күтілетін өмір сүру ұзақтығы 4,8 жылға ұзарды (68,4 жастан 73,2 жасқа дейін). Дегенмен 2020 жылы COVID-19 пандемиясы кесірінен ол 1,8 жылға (73,2 жастан 71,4 жасқа дейін) төмендеді².

Туғандағы күтілетін өмір сүру ұзақтығында гендерлік айырмашылық айтарлықтай. Егер ел бойынша бұл 8,4 жылды құраса, кейбір өңірлерде шамамен 10 жылға дейін жетеді.

Туғандағы күтілетін өмір сүру ұзақтығындағы гендерлік айырмашылықтың негізгі себептерінің бірі әсіресе мінез-құлық факторлары болып отыр.

Арудың барлық дерлік түрлері мен өлім-жітім себептерінде гендерлік теңсіздік

байқалады. Ол түрлі биологиялық және әлеуметтік факторлардан туындайды.

Елдің көптеген өңірлерінде әйелдер арасындағы қатерлі ісіктер деңгейі ерлерге қарағанда айтарлықтай жоғары. 2020 жылдың мәліметтеріне қарағанда, елдегі әйелдер арасындағы қатерлі ісіктермен ауру деңгейі ерлерге қарағанда 22,0% жоғары болды. Айта кетерлігі онкологиялық аурулар көрсеткіші жоғары бірқатар өңірлерде гендерлік айырмашылық онша көп емес.

Еркектер арасында қатерлі ісіктің ең көп тараған түрі – өкпе және бронх, асқазан, тоқ ішек және қуықасты безінің қатерлі ісігі, ал әйелдерде – сүт безі, жатыр мойыны, тоқ ішек, аналық без обыры³.

Қатерлі ісіктерден болатын өлім-жітім көрсеткіштерінде айтарлықтай гендерлік теңсіздік сақталып отыр. Онкологиялық

³ Қазақстан Республикасының онкологиялық қызметінің 2019 жылға арналған көрсеткіштері, <https://onco.kz/o-rake/ponimanie-raka/statistika-raka/>

² ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы

аурулар әйелдерге қарағанда еркектер арасында төмен болса, осындай аурудан болатын ерлер арасындағы өлім-жітім көрсеткіші әйелдер арасындағы көрсеткішке қарағанда жоғары (ел бойынша 21,7%).

Елдің көптеген өңірлерінде белсенді туберкулезбен ауыратындардың едәуір гендерлік дифференциациясы байқалады.

Егер ел бойынша туберкулез ауруының ерлер арасындағы орташа көрсеткіші әйелдерге қарағанда 51% жоғары болса, туберкулезден болатын өлім-жітім көрсеткішінде ерлер үлесі әйелдерге қарағанда 3 есеге жоғары болып отыр. Кейбір өңірлерде гендерлік айырмашылық айтарлықтай байқалады.

2020 жылы Қазақстанда йод тапшылығымен байланысты аурулар көрсеткіші 100 мың адамға 106,6 жағдайды құраған. Бұл 2017 жылмен салыстырғанда 33,6% төмен.

Айта кетерлігі, статистикалық мәліметтерге сәйкес, йод тапшылығы тудыратын ауруларға ауыл тұрғындарына қарағанда қалалықтар көбірек шалдығады. Бұл

көрсеткіш ел бойынша қалалық жерлерде ауылға қарағанда, 6 есеге жоғары.

Өңірлердегі денсаулық сақтау саласы бойынша гендерлік талдау қорытындылары:

- барлық дерлік өңірлерде қатерлі ісік ауруларының көрсеткіші ерлерге қарағанда әйелдер арасында жоғары;
- ерлер арасындағы онкоаурулар көрсеткіші әйелдерге қарағанда төмен болғанымен, қатерлі ісіктен болатын өлім-жітім ерлер арасында әйелдерге қарағанда көбірек кездеседі;
- елдің басым өңірлерінде белсенді туберкулезбен ауыратындар арасында айтарлықтай гендерлік дифференциация байқалады;
- туберкулез аурулары бойынша ерлер арасындағы көрсеткіш әйелдерге қарағанда 51% жоғары болса, туберкулезден болатын өлім-жітімнен ерлердің көрсеткіші әйелдерге қарағанда 3 есе жоғары;
- йод тапшылығымен байланысты аурулар көрсеткішінде айтарлықтай өңірлік және гендерлік дифференциация бар.

Мүгедектігі бар адамдарды жұмыспен қамтуға гендерлік талдау

2022 жылдың басында Қазақстанда мүгедектігі бар 696,8 мың адам өмір сүрген, оның 417,8 мыңы еңбекке қабілетті жаста (60%), 180,7 мың адам зейнет жасында (26%), ал 98,3 мыңы 18 жасқа дейінгі балалар (14%). Мүгедектігі бар адамдардың жалпы санының 56% – ерлер, 44% – әйелдер.

Мүгедектігі бар адамдарды әлеуметтік қорғау саласындағы мемлекеттік саясат олардың қоғаммен толыққанды ықпалдасуына, осы санаттағы тұрғындардың басқалармен тең өмір сүруіне, оқуына, жұмыс істеуіне, қоғам өміріне емін-еркін араласуына, белгілі бір шешімдерді қабылдауға және т.б. кедергілерді еңсеруге бағытталған.

Қазақстанда Мүгедектігі бар адамдардың құқығын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспар бекітіліп, жүзеге асырылуда⁴.

Мүмкіндігі шектеулі тұлғаларды жұмысқа орналастыруына жағдай жасау халықты жұмыспен қамту саясатында маңызды рөл атқарады. Қазақстанда мүгедектігі бар адамдарды қоғаммен ықпалдастыру және оларды еңбек нарығына тарту бойынша үлкен жұмыс атқарылуда. Елде бірқатар жобалар мен бағдарламалар бар, олардың аясында мүгедектігі бар адамдарды жұмыспен қамту шаралары жүзеге асырылып жатыр. Солардың негізгілерінің бірі – 2022 жылға дейінгі Нәтижелі жұмыспен қамтуды және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы. «Еңбек» бағдарламасы аясында мүгедектігі бар адамдарға жұртты еңбекпен қамтитын белсенді іс-шараларға халықтың басқа да осал топтарымен бірдей басымдықпен қатысу құқығы берілді.

2021 жылы мүгедектігі бар 18,4 мың адам жұмысқа орналасты, бұл – халықты жұмыспен қамту орталықтарына өтініш білдіргендердің 90,6% (20,3 мың). Тұрақты жұмыс орындарына мүгедектігі бар 10,4 мың адам орналасты, ал 8,1 мың адам уақытша жұмыс тапты (әлеуметтік жұмыс орындары, жастар практикасы, қоғамдық жұмыстар).

Мүгедектігі бар адамдар үшін жалпы жұмыс орындары санының 2-4% мөлшеріндегі

квота да қарастырылған (ауыр жұмыстарды, зиянды, қауіпті еңбек жағдайындағы орындарды есептемегенде), соған сәйкес мүгедектігі бар 5,8 мың адам жұмысқа орналасты.

17 өңірде «Теп Қоғам» орталықтары іске қосылды. Нұр-Сұлтан, Алматы қалаларында бұндай орталықтар 2020 жылдан бері мүгедектігі бар адамдарға психологиялық және құқықтық көмек көрсетіп, жұмысқа орналасуына жәрдемдесіп табысты жұмыс істеп келеді.

Кәсіптерді дұрыс таңдау және жұмысқа орналасуға көмектесу үшін Мүгедектігі бар адамдарға арналған кәсіптер атласы дайындалған (бұл іс-қимылы шектеулі түрлердің 432 комбинациясынан тұрады, шамамен 3 мыңға жуық кәсіпті қамтиды).

2021 жылдың қорытындысы бойынша мүгедектігі бар адамдардың жұмыспен қамту деңгейі олардың еңбекке қабілеттілерінің 24,8% болды (417,8 мың адамның 104,0 мыңы). 2025 жылға қарай бұл көрсеткішті 30% жеткізу жоспарлануда.

Алайда мүгедектігі бар адамдарды жұмыспен қамтуды жүзеге асыратын жоспарлау және бюджеттендірудің негізгі құжаттары гендерлік факторларды ескермейді.

Жалпы алғанда гендерлік талдау бюджеттендіру саясаты гендерлік тұрғыдан бейтарап екенін көрсетті.

Әлеуметтік салада аса тиімді саясат жүргізу үшін Қазақстанда стратегиялық жоспарлар мен бюджеттік бағдарламаларға гендерлік талаптарды енгізу қажеттілігі артып отыр. Сәйкесінше гендерлік талдау қажеттілігіне сұраныс та өсіп келеді.

⁴ Қазақстан Республикасында мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000326>

3

ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ КӨЗҚАРАСЫ БОЙЫНША БАСЫМ МАҚСАТТАР

Қазақстан ТДМ-ның **«Ешкімді артта қалдырмау»** атты негізгі қағидатын ұстанады

2022 жылдың бірінші жартысында елдің барлық өңірлерінде «Миссия – 2030» іскерлік ойыны форматында семинарлар өтті.

Бұндай іс-шаралар 2019 жылы да өткізілген. Тұрақты өтетін іс-шаралар халықтың түрлі санатының пікірлерін ескеріп қана қоймай, өңірді дамыту басымдықтары туралы олардың көзқарасы қалай өзгеріп жатқаны туралы түсінік қалыптастыруға да септігін тигізеді.

«Экономикалық зерттеулер институты» АҚ сарапшылары өткізген «Миссия – 2030» іскерлік ойынының нәтижесі 2019 жылы басым мақсаттардың ТОП-5-тігіне мыналар кіргенін көрсетті:

- ТДМ 3 «Жақсы денсаулық және әл-ауқат»;
- ТДМ 4 «Сапалы білім беру»;
- ТДМ 8 «Лайықты жұмыс және экономикалық өсу»;
- ТДМ 11 «Тұрақты қалалар және елді мекендер»;
- ТДМ 6 «Таза су және санитария» (6-сурет).

Дереккөз: «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ сарапшылар талдауы

Содан бері 3 жыл өткен соң, аталған Шолуды дайындау барысында 17 өңірдің бәрінде «Миссия – 2030» іскерлік ойыны қайтадан өткізілді. Бұл іс-шара жұртшылық пен мүдделі тараптарды Шолуды дайындау процесіне белсенді тартуға септігін тигізді. Шолу жобасын талқылау процесіне жергілікті атқарушы органдар мен азаматтық қоғамның өкілдері, тәуелсіз сарапшылар, мүмкіндігі шектеулі тұлғалар, зейнеткерлер, академиялық орта өкілдері, жастар (мектеп оқушылары мен студенттер), жеке сектор өкілдері қатысты. Іс-шара БҰҰ агенттіктерінің, яғни БҰҰ ДБ-ның, БҰҰ Тұрақты Үйлестіру кеңсесінің, БҰҰ Босқындар істері жөніндегі жоғарғы комиссар басқармасының техникалық және қаржылық қолдауымен жүзеге асты.

ЕҰШ-ға егжей-тегжейлі ақпараттар ұсыну үшін көшпелі іс-шаралар барысында ТДМ-ның басым мақсаттарын айқындау мәселесі дауысқа салынды, соның нәтижесінде қатысушылар Шолуда басым бағыт ретінде мыналарды бөліп көрсетті:

- **ТДМ 1 «Кедейлікті жою»;**
- **ТДМ 3 «Жақсы денсаулық және әл-ауқат»;**
- **ТДМ 4 «Сапалы білім беру»;**
- **ТДМ 6 «Таза су және санитария»;**
- **ТДМ 8 «Лайықты жұмыс және экономикалық өсу»**
(7-сурет).

7-сурет. Қазақстан халқының пікірі бойынша басым мақсаттар, 2022 жыл

Дереккөз: «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ сарапшылар талдауы

Дауыс беру нәтижелері, біріншіден, үш жылдан кейін де тұрғындар ТДМ-ны шамамен 2019 жылғы сияқты таңдағанын көрсетті. Таза су, денсаулық сақтау, білім беру, жұмыспен қамту және экономикалық өсім сияқты халықтың әл-ауқатына тікелей әсер ететін мәселелерге тұрғындар баса мән беріп отыр.

Екіншіден, еліміздің өңірлерінде сауалнамаға қатысушылар басымдық ретінде таңдаған ТДМ-лар БҰҰ-ның ТДМ-ына сәйкес келмеуі мүмкін. Бұл ТДМ-ны іске асыру жағдайын егжей-тегжей талдау мүмкіндігін шектейді.

Іс-шаралар өзекті мақсаттарды айқындауға септігін тигізіп қана қоймай, елдің әрбір өңіріндегі аса өзекті міндеттерді де анықтауға көмектесті. Шараға қатысушылардың пікірінше, мемлекеттік деңгейде мынандай ТОП-5 ТДМ-ның өзекті міндетіне жатқызылған:

- **3.8 міндет** «Денсаулық сақтау қызметтерімен жаппай қамтамасыз ету»;
- **6.3 міндет** «Ластануды азайту, қалдықтарды тастамау және т.б. арқылы су сапасын жақсарту»;

- **4.4 міндет** «Сұранысқа ие дағдыларды меңгерген жастардың және ересектердің санын арттыру»;
- **8.3 міндет** «Өндірістік қызметке, лайықты жұмыс орнын құруға, кәсіпкерлікке, шығармашылық және инновациялық қызметке септігін тигізуге бағдарланған саясатты дамытуға көмектесу»;
- **11.6 міндет** «Қалалардың жағымсыз экологиялық әсерін азайту».

2019 және 2022 жылдардағы сауалнаманың нәтижесін салыстырмалы талдау өңірлердегі халықтың ТДМ-ның өзекті міндеттері бойынша пікірі өзгергендігін көрсетеді.

Мәселен, Шығыс Қазақстан облысында (ШҚО) 2019 жылы мынандай өзекті міндеттер болған:

- денсаулық сақтау қызметтерімен жаппай қамтамасыз ету (**3.8 міндет**);
- сұранысқа ие дағдыларды меңгерген жастардың және ересектердің санын арттыру (**4.4 міндет**);
- тұрақты туризмді ілгерлету стратегияларын әзірлеуді және жүзеге асыруды қамтамасыз ету (**8.9 міндет**).

Алайда 2022 жылы ШҚО тұрғындары мына өзекті міндеттерді белгіледі:

- кедейлікті жою (**1.b міндет**);
- ауыл шаруашылығының өнімділігін және шағын азық-түлік өндірушілердің табысын арттыру (**2.3 міндет**);
- жұқпалы аурулардан басқа аурулардан болатын мезгілсіз өлім-жітімді төмендету (**3.4 міндет**).

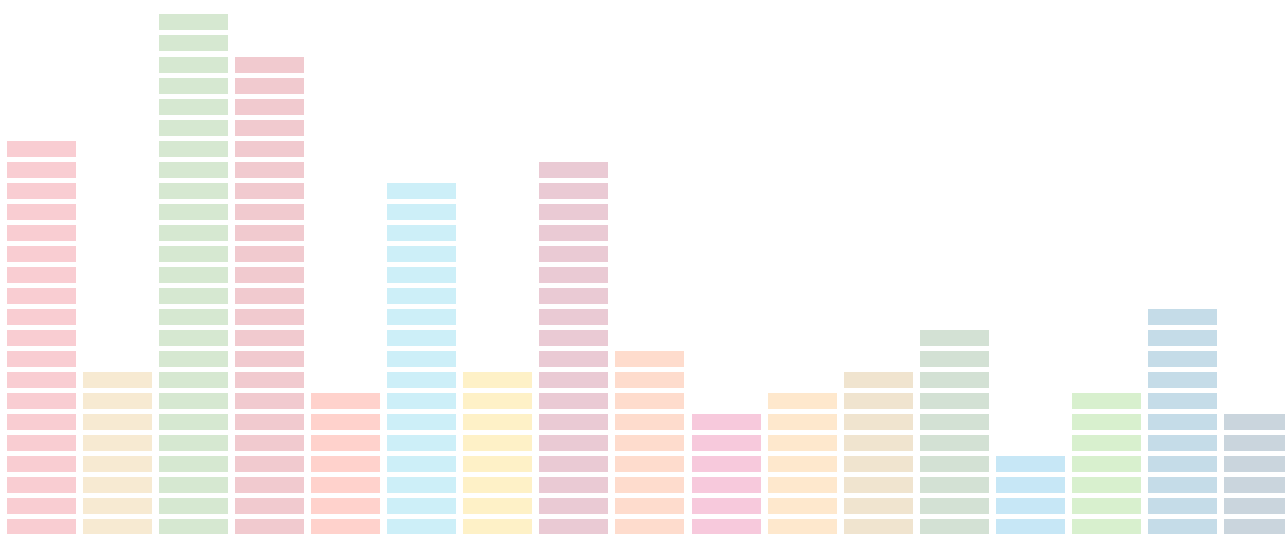
Елдің ірі мегаполисі – Алматы қаласында да ТДМ басым міндеттердің ауысу үдерістері байқалады. Мысалы, 2019 жылы басымдық мына міндеттерге берілген:

- балалар қызығушылығын, мүгедектердің ерекше қажеттіліктерін және гендерлік аспектілерді есепке алатын білім бер мекемелерін құру және жетілдіру (**4.a міндет**);
- сапалы, сенімді, орнықты және берік инфрақұрылымдарды дамыту (**9.1 міндет**);
- елдің әлеуметтік, экономикалық және саяси өміріне барлық халықтың белсене қатысуын қолдау және ынталандыру (**10.4 міндет**).

2022 жылы Алматы қ. тұрғындары мына міндеттерді белгіледі:

- денсаулық сақтауды қаржыландыруды арттыру, медициналық кадрларды кәсіби дайындығын дамыту және оларды ұстап қалу **(3.с міндет)**;
- лайықты жұмыс орындарын құруға көмектесетін саясатты дамыту **(8.3 міндет)**;
- қалалардың жағымсыз экологиялық әсерін азайту **(11.6 міндет)**.

Тұрақты даму мақсаттары – елдің тұрақты дамуына қол жеткізудің және оны жүзеге асыру процесінде қадағалаудың әмбебап құралы. Ел өңірлеріндегі басым ТДМ талдау Тұрақты даму мақсаттарының сыртқы және ішкі факторлардың әсерінен өзгеретінін көрсетті. Бұл халық арасында ТДМ-ның өзекті міндеттерін анықтау жұмысын жүйелі түрде жүргізу қажеттілігін көрсетеді.

4

КӘСІПКЕРЛІК СЕКТОРЫ МЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУДЕГІ РӨЛІ

Тұрақты даму саласындағы мақсаттар Жаһандық күн тәртібінің түбегейлі ауысып жатқанын көрсетті. Ал оның іс жүзінде орындалуы Үкіметтердің, үкіметтік емес ұйымдар мен жеке сектордың осыған қаншалықты араласқанына байланысты. Қазақстанда тұрақты дамудың көптеген бағыттары бойынша азаматтық қоғаммен және бизнес өкілдерімен бірге белгілі бір жұмыстар атқарылуда.

Кәсіпкерлік сектор

БҰҰ Тұрақты даму мақсаттары бизнес саласының алдына инклюзивті экономика, табиғи ресурстарды қысқарту, қоршаған орта жағдайының және климат өзгеруінің жан-жақты салдарының нашарлауы сияқты проблемаларды шешуге арналған ауқымды міндеттер қояды. 2030 – күн тәртібінің 28 тармағында⁵ кәсіпкерлік секторына өндіру мен тұтынудың тиімсіз моделін өзгертуге септігін тигізетін маңызды рөл атқару жүктеледі.

Қазақстан кәсіпкерлері 2030 – күн тәртібінде белгіленген сын-қатерлерді еңсеру үшін ТДМ-ны өңірлерге енгізуге белсене араласа бастады.

Қазақстанда экологиялық, әлеуметтік және экономикалық проблемаларды шешу мәселесімен көптеген компаниялар жұмыс істейтіні белгілі. 2030 – күн тәртібі бизнестің ҚР Үкіметімен, клиенттермен, үкіметтік емес ұйымдармен, тұтастай қоғаммен және тіпті өз бәсекелестерімен де ынтымақтасуының әмбебап стратегиялық негізі бола алады.

Елдегі бизнес қызметін шартты түрде 3 түрге бөлуге болады:

Қазақстандық қор биржасына қатысатын ірі бизнес. Қазақстанда халыққа, ҚР Үкіметіне және портфельді инвесторларға арналған қаржылық емес ақпараттар жарияланымы аясында әлеуметтік-экономикалық және экологиялық жобаларды ілгерілету үшін институттық жағдайлар

⁵ Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей от 25 сентября 2015 года «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года», https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R

жасалған. Мәселен, Қазақстан қор биржасы (KASE) – ESG (экологиялық, әлеуметтік жауапкершілік және корпоративтік басқару) критерийлері бойынша есеп құрастыру жөніндегі әдістемені тарататын (2016 жылдың 01 желтоқсанынан) әлемдегі 32 биржаның және тренингтер арқылы ESG критерийлерін жылжытатын әлемдегі 18 биржаның бірі саналады⁶. Осының арқасында елде экономикаға портфельді инвестициялар (атап айтқанда, халықаралық институттық инвесторлардан) тарту мүмкіндігі ашылады. Сонымен қатар, тұрақты даму облигациялары (ESG облигация⁷) секілді жаңа қаржы тетіктерін дамытуға болады.

2020 жылы ESG әдістемелері есептілігінің жекелеген бөлігі KASE листингтік компанияларына ашық көрсетуі үшін міндеттелді. Нәтижесінде, 2020 жылдың қорытындысы бойынша Биржадағы 154 листингтік компанияның 77-сі өздерінің жылдық есебінде ESG критерийлері бойынша ақпараттарын жариялады.

Қазіргі уақытта KASE ресми тізімінде ESG облигацияларының 7 шығарылымы бар. Соның ішінде жалпы сомасы 34,0 млрд теңге болатын 3 «жасыл» облигациялар шығарылымы, және жалпы сомасы 43,4 млрд теңге болатын 4 әлеуметтік облигациялар шығарылымына

⁶ ESG есебін құрастыру әдістемесі: формалдылықты артықшылыққа айналдыру, https://kase.kz/files/presentations/ru/KASE_ESG_KASE_rus.pdf

⁷ Тұрақты даму облигациялары (ESG облигациялары) экология, қоршаған ортаны қорғау саласындағы жобаларды және әлеуметтік маңызы бар жобаларды қаржыландыруға бағытталған және жасыл облигацияларды, әлеуметтік облигацияларды және тұрақты даму жобаларын қаржыландыру мақсатында шығарылатын өзге де облигацияларды қамтиды

верификация жасалған. Биржа облигацияларының ESG эмитенті арасында Азия даму банкі, «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ, Еуразия даму банкі бар.

ESG қаржыландыруды дамыту мәселесі KASE-нің 2022-2024 жылдарға арналған стратегиялық міндеттерінің бірі ретінде қарастырылған. Бұл борыштық капитал нарығын дамытудың перспективалық және қажетті бағытының бірі саналады.

Қазақстандық ірі және трансұлттық компаниялар – корпоративтік әлеуметтік жауапкершілігі ретінде экономиканы, қоршаған ортаны және халықтың әл ауқатын жақсарту саласында белсенді жұмыс атқарып келеді. Мысалы, алкогольсіз сусындар шығаратын «CCI Kazakhstan» компаниясы нөсер және ағын суларды пайдаланады және өз кәсіпорындарында ағын суларды 100% тазартады. Барлық өңірлік компаниялар тобының ішінде су ресурстарын басқару бойынша ең тиімді жүйе «CCI Kazakhstan» компаниясына тиесілі. «CCI Kazakhstan» компаниясының сумен жабдықтауды жаңғырту және суды үнемдеу жөніндегі жобалары жыл сайын қоршаған ортаға 1,8 млрд литр суды қайтаруға мүмкіндік береді. Бұл шамамен Қазақстанда Coca-Cola сусындарын шығару үшін пайдаланылатын су мөлшерінен 3 есе көп. 2010 жылдан 2020 жылға дейін Coca-Cola Қазақстанда су ресурстарын қайта қалпына келтіруге 1 млн АҚШ долларынан астам инвестиция құйды, осының арқасында 10 млрд литрден астам су үнемделді.

2021 жылы CCI Kazakhstan-ның су тұтыну коэффициенті 1,56 (л/л) болды. Мақсат – 2030 жылға қарай бұның ара салмағын 1,37 (л/л) дейін төмендету. 2021 жылы CCI Kazakhstan-ның өңдеген және қайта

пайдаланған су мөлшері 75 838 м³ болды. Бұдан басқа, CCI Kazakhstan компаниясы жастар мүмкіндігін кеңейтуге арналған «3.2.1.Старт!» жобасының 7-і маусымын өткізді. Бұл шараға 2021 жылы өте көп өтініш түскен, оған шамамен 300-ге тарта және хакатон⁸ арқылы 2 500-ден астам студент қамтылды. «3.2.1. Старт!» жобасына қатысқан 15 жеңімпаз өздерінің идеясын жүзеге асыру үшін ақшалай грантқа ие болды.

⁸ Хакатон (ағылшын тілінде *hacker and marathon*, яғни «хакерлер марафоны») – програмистер, дизайнерлер және IT саласындағы басқа да мамандар уақытша команда құрып, қандай да бір бизнес міндеттерді орындайтын бәсеке

Жастарды қолдау бағытында «Beeline Kazakhstan» компаниясы ауқымды жұмыс жасап жатыр. «Beeline Kazakhstan» төрт жылдан бері студенттер арасында (2021 жылдан бері оқушылар да қатысады) ең үздік Enactus диджитал-жобасына сайыстар ұйымдастырып келеді, сол арқылы 200-ден астам жоба іріктелген. Ең үздік идеяларды одан әрі дамыту үшін оған ақшалай гранттар бөлініп, бизнес-инкубатор бағдарламасынан өтеді. Сонымен қатар, «Beeline Bootcamp» жобасы да бар, бұл – Қазақстан ЖОО студенттеріне арналған апталық интенсив. Онда қатысушылар digital және IT-индустрия саласындағы білігін шыңдап, жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін айтарлықтай көтереді.

Шағын және орта кәсіпкерлік (ШОК) субъектілері, сондай-ақ түрлі Қорлар

– әлеуметтік жобаларды ілгерілетуде де маңызды рөл атқарады.

Қазақстан Үкіметі ШОК субъектілері арасында тұрақты және инклюзивті кәсіпкерлікті дамытудың маңыздылығын ескеріп, 2021 жылы «Әлеуметтік кәсіпкерлік туралы» Заңды дайындап, қабылдады⁹.

⁹ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне кәсіпкерлік, әлеуметтік кәсіпкерлік және міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 24 маусымдағы № 52-VII ҚРЗ, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z21000000052>

Қазіргі күні елдегі 500-ден астам компания өздерін әлеуметтік¹⁰ деп атап, теңсіздік, кедейлікті азайту, экологиялық жағдайды жақсарту және білім сапасы сияқты мәселелерді шешуге қатысты маңызды міндеттерді атқарып жүр.

¹⁰ «Атамекен» ҰКП сайтындағы ақпарат: «Как попасть в реестр социальных предпринимателей, выясняли в восточном Казахстане?», <https://atameken.kz/ru/news/46673-kak-popast-v-reestr-social-nyh-predprinimatelej-vyyasnyali-v-vostochnom-kazahstane>

Әлеуметтік маңызды жобаларды жүзеге асырудың ең жақсы мысалы ретінде Ауылдық аумақтарды тұрақты дамыту қорының (Қор) жұмысын көрсетуге болады. Қор бизнес пен азаматтық қоғамның қолдауымен 4 ауылдық аумақта әлеуметтік, экономикалық, экологиялық бағыттағы жұмыстар бойынша тұрақты даму стратегиясын жүзеге асырып келеді.

Атап айтқанда, шалғайдағы ауыл мектебінің (елдегі мектептердің 75% ауылда) жағдайына талдау жасайды. Талдау нәтижелеріне қарасақ, ауыл мектептерінің білім сапасы мен оқу құралдарымен жабдықталуы қаладағы білім мекемелеріне қарағанда артта қалған. Сондықтан, бизнес пен азаматтық қоғамның қолдауы арқылы ауыл мектептерін модернизациялау бойынша жұмыстар атқарылып жатыр.

9-сурет. Ауылдық аумақтарды тұрақты дамыту қоры жабдықтаған Шығыс Қазақстан облысындағы ауыл мектебі

Бір сөзбен айтсақ, қазіргі жағдайда Қазақстанның кәсіпкерлік саласының тұрақты дамуға қосып жатқан үлесін корпоративті тұрақтылық пен жалпы ел экономикасын нығайту жолындағы басты факторлардың бірі деп санауға болады.

Азаматтық қоғам

Азаматтық қоғам үкіметті, кәсіпкерлік секторды және халықаралық ұйымдарды тұрақты дамуға қаржы салуға және адам құқығы қағидаттары мен құндылықтарын, әлеуметтік әділеттілікті сақтауға ынталандыруға тиіс.

Қазақстанда азаматтық қоғам Тұрақты даму саласындағы күн тәртібін жүзеге асыруға

белсене араласады, сараптамалық-талдау ісіне қолдау көрсету арқылы ҚР Үкіметіне әлеуметтік-экономикалық маңызды шаралар қабылдауға көмектеседі, халықпен ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізеді, сондай-ақ, қоғамдағы өзекті мәселелердің шешім табу үшін тұрақты даму мүддесі үшін серіктестікті ілгерілетеді.

Сараптамалық-талдау арқылы қолдау

Шешім қабылдау процесіне қоғамды тарту міндеттерін жүзеге асыра отырып, азаматтық қоғам институттары орталық және жергілікті деңгейдегі атқарушы органдар жанынан құрылған қоғамдық кеңестер жұмысына қатысады. Сондай-ақ, азаматтық қоғамда көптеген кәсіби сарапшылар бар, олар бірлескен шешімдер табу үшін мемлекеттік органдарға кеңес беріп, ел үшін маңызды құжаттар дайындауға көмектеседі. Бұндай құжаттарға Қазақстанның бірінші және екінші Шолуын да жатқызуға болады.

Ақпараттық-түсіндіру жұмыстары

Азаматтық қоғам институттары БАҚ, түрлі алаңдар, әлеуметтік желілер және т.б. тетіктер арқылы халық арасына өзекті ақпараттар таратып, білімін арттырып отырады. Бұл жұмыс әсіресе қоғамның тұрақты және инклюзивті дамуын ілгерілетуде аса маңызды. Ондағы «Ешкімді артта қалдырмау» қағидаты бойынша әр адамның пікіріне құлақ асу керек, сондай-ақ 2030 – күн тәртібін орындауда ешкім жобадан тыс қалмауға тиіс.

Қазақстанда қоғамның маңызды мәселелері бойынша азаматтық қоғамның пікірін есепке алу мақсатында «Қазақстан Республикасындағы азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасы» қабылданған¹¹. Аталған құжатты үкіметтік емес ұйымдар халықаралық сарапшылармен бірлесе дайындаған.

¹¹ «Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 27 тамыздағы № 390 Жарлығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2000000390>

Тұрақты даму мүддесі үшін әріптестік

Азаматтық қоғам институттары тұрақты дамудың мақсат-міндеттеріне сай келетін көптеген жобаларды жүзеге асырады. Мәселен, азаматтық қоғам институттары әлеуметтік-экономикалық тұрақтылық, гендерлік теңдік, теңсіздіктерді төмендету, инклюзивті қоғамды дамыту, қоршаған ортаны қорғау, «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» қағидаттарын ілгерілету, сондай-ақ тұрақты даму мүддесі үшін әріптестік мәселелері бойынша ауқымды жұмыстар атқарып жатыр.

Тұрақты даму мүддесі үшін әріптестік әлеуметтік-экономикалық, экологиялық тұрақтылық саласындағы ұлттық және өңірлік жоба/бағдарламаларды, әлеуметтік инновациялық технологиялар мен әлемдік озық практикаларды бейімдеуді көздейтін шетелдік әріптестер жүзеге асырып жатқан жаһандық және өңірлік жоба/бағдарламаларды қамтиды.

2021 жылғы жағдай бойынша азаматтық қоғамның тіркелген өкілдері 100-ден 22 мыңға дейін жеткен. Олардың ішінде 5 мыңнан астамы – белсенді, олар әлеуметтік маңызды мәселелерді дұрыс шешуде, мемлекеттік жобалар мен бағдарламаларды жүзеге асыруда, олардың міндеттері мен қажеттілігін талдап, бағалауда мемлекеттің сенімді әріптесі болуға дайын.

Азаматтық сектор мен бизнес ТДМ жергілікті жерде жүзеге асыруға белсенді араласа бастады. Мәселен, Атырау облысында мүгедек балаларға арналған «Шағын мемлекет» жобасын, көпшілік Қызылорда шөліндегі оазис атап кеткен Нағи Ілиясов атындағы ауылды атап өтуге болады. Ауылда заманауи жабдықталған спорт кешені, мәдениет үйі жұмыс істейді, субұрқақтар, супермаркеті бар, асфальт төселген, әдемі әрі таза көшелері түнгі уақытта да жарық.

Азаматтық қоғамның табысты кейстерінің бірі ретінде «Ана үйі» жобасын атауға болады. Бұл жобаның мақсаты – аналар баласынан бас тартатын жағдайлардың алдын алу, баланы өз отбасында қалдыру. «Ана үйі» жобасы жұмыс істеген 7 жылдың ішінде өзінің өзектілігі мен тиімділігін көрсеткен. «Ана үйі» елдегі аналардың босана салысымен өз баласынан ықтимал бас тартуының 69% алдын алған.

4 280 нәресте балалар үйіне бармай, анасының қасында қалды. Бұдан бөлек, 2016 жылы «Балалар үйі түлектерін қолдау орталығы» жобасы іске қосылды. Өйткені, «Ана үйі» жобасының қамқорлығына жүгінетіндердің 17% сол балалар үйінен шыққан жандар болып отыр. Орталықтың негізгі міндеті – қиын жағдайға тап болған, баласы бар жас аналарды қолдау.

10-сурет. Нұр-Сұлтан қаласындағы «Ана үйі»

Кәсіпкерлік саласы мен азаматтық қоғамға Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізудегі маңызды рөл жүктеліп қана қоймай, оларды жүзеге асырумен байланысты үлкен мүмкіндіктер де ашылады. Мәселен, Тұрақты даму жөніндегі Дүниежүзілік іскерлік кеңестің бағалауы бойынша, Тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруда инновациялық белсенділіктің теңдессіз өсімін көруге болады. Бұның өзі әлемдік экономиканың айтарлықтай өсіміне септігін тигізеді. Соның ішінде, кәсіпкерлер үшін Тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыруға қатысты ашылған жыл сайынғы нарықтық мүмкіндіктер 12 трлн АҚШ долларына бағаланады¹² ¹³. Бұдан бөлек, 2030 жылы ТДМ орындау қосымша 380 млн жұмыс орнын ашуға сеп болады, бұл да халықтың әлеуметтік-экономикалық әл-ауқатына оң ықпалын тигізеді.

Алайда елде бизнес пен азаматтық сектордың тұрақты жобаларын ұйыстыру мәселесі әлі шешілмеген күйі қалып отыр. Ондай бірлескен жобалар Қазақстанға отандық және халықаралық әріптестер тартуға, алдыңғы қатарлы тәжірибе және қосымша қаражат әкелуге мүмкіндік береді.

¹² WBCSD – бұл бас директор басқаратын, тұрақты даму саласында жұмыс істейтін әлемнің кіл мықты 200-ден астам компаниясынан тұратын жаһандық жетекші ұйым. Бұл компаниялар нөлден басталатын, экологиялық таза және мейлінше әділ болашаққа қажетті жүйелі қайта құруларды жеделдету бағытында бірлесіп жұмыс істейді

¹³ CEO Guide to the Sustainable Development Goals, <https://www.wbcsd.org/contentwbc/download/3877/51694/1>

5

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУІН БАҒАЛАУ

5.1. Қазақстанның алғашқы Ерікті ұлттық шолуындағы міндеттердің орындалуын талдау

Бірінші Ерікті ұлттық шолу Қазақстанның орта мерзімді перспективада тұрақты даму жолындағы жұмысын жалғастыратын негізгі бағыттарды анықтады.

Бұл міндеттер ТДМ-ның әрқайсысына қол жеткізу үшін белгіленген міндеттерден өзгеше және негізінен әдістемелік, институционалдық, заңнамалық және оқу-ағартушылық бағыттарды қамтиды.

Үш жыл ішінде бұл бағыттар бойынша мынадай жетістіктерге қол жеткізілді:

- **2030 жылға дейінгі ТДМ индикаторлары бойынша:** Қазақстан Республикасының мемлекеттік жоспарлау жүйесіне стратегиялық және бағдарламалық құжаттарды әзірлеу кезінде ТДМ ұлттық көрсеткіштерін ескеру қажеттілігі туралы талаптар енгізілді. 2021 жылы Тұрақты даму мақсаттары жөніндегі Үйлестіру кеңесінің V отырысында ТДМ ұлттық көрсеткіштерінің тізбесі (262 индикатор) бекітілді. Осы көрсеткіштер бойынша әрбір жауапты мемлекеттік орган 2030 жылға дейінгі болжамдық мәндерді есептеді.
- **ТДМ-ны жергілікті жерлерде енгізуге қатысты:** COVID-19 пандемиясы осы бағытты жүзеге асыру барысына түзету енгізді. Соған қарамастан, жергілікті жерлерге енгізу кезеңінде ТДМ-ны өңірлерде жүзеге асыру жөнінде онлайн форматта іс-шаралар жүргізілді – бұл оқыту семинарлары, дөңгелек үстелдер және т.б. Карантин шаралары жеңілдеген кезде, яғни 2021 жылдың күзінде ел өңірлерінде көшпелі іс-шаралар өтті. 2022 жылдың бірінші жартыжылдығында ТДМ-ны жергілікті жерге енгізу жұмысы жалғасты. Облыс орталықтарында және республикалық маңызы бар қалаларда көшпелі семинарлар екі бағыт бойынша өтті:
 1. Қазақстандағы ТДМ-ны ұлттық және жергілікті жерлерде жүзеге асыру бойынша жергілікті атқарушы органдар үшін (ЖАО) оқыту семинарлары;
 2. Өңір тұрғындары үшін ТДМ бойынша екінші Ерікті ұлттық шолу жобасын талқылау.

Оған ЖАО қызметкерлері белсенді қатысып, ТДМ-ға қатысты жобалар саласындағы тәжірибелерімен бөлісті. Әр өңірде ТДМ-ны жергілікті жерге енгізудің проблемалары мен перспективалары талқыланды. Өңірлерде тұрақты даму бастамалары жүзеге асырылып жатқанын айта кеткен жөн.
- **Бюджеттік жоспарлауды ТДМ-мен үйлестіруге қатысты:** бұл салада да бірқатар іс-шаралар атқарылды.

Біріншіден, 2021 жылы БҰҰ ТДМ бойынша Бірлескен Қорының қолдауымен ТДМ үшін Қаржыландырудың кешенді ұлттық тетігін (ҚКҰТ) іске асыру бойынша белсенді жұмыс басталды.

Екіншіден, елдің Бірыңғай бюджеттік сыныптамасының бюджеттік бағдарламаларына Жедел кешенді бағалау (ЖКБ) жүргізілді. ЖКБ бюджет шығыстары мен Тұрақты даму мақсаттары және оларға бөлінген бюджет қаражатының көлемі арасындағы байланысты көрсетті.

Үшіншіден, Қазақстандағы Балалардың хал-ахуалының индексінің әдістемесі аясында балаларға арналған бюджетті қалыптастыру тетігі әзірленді.

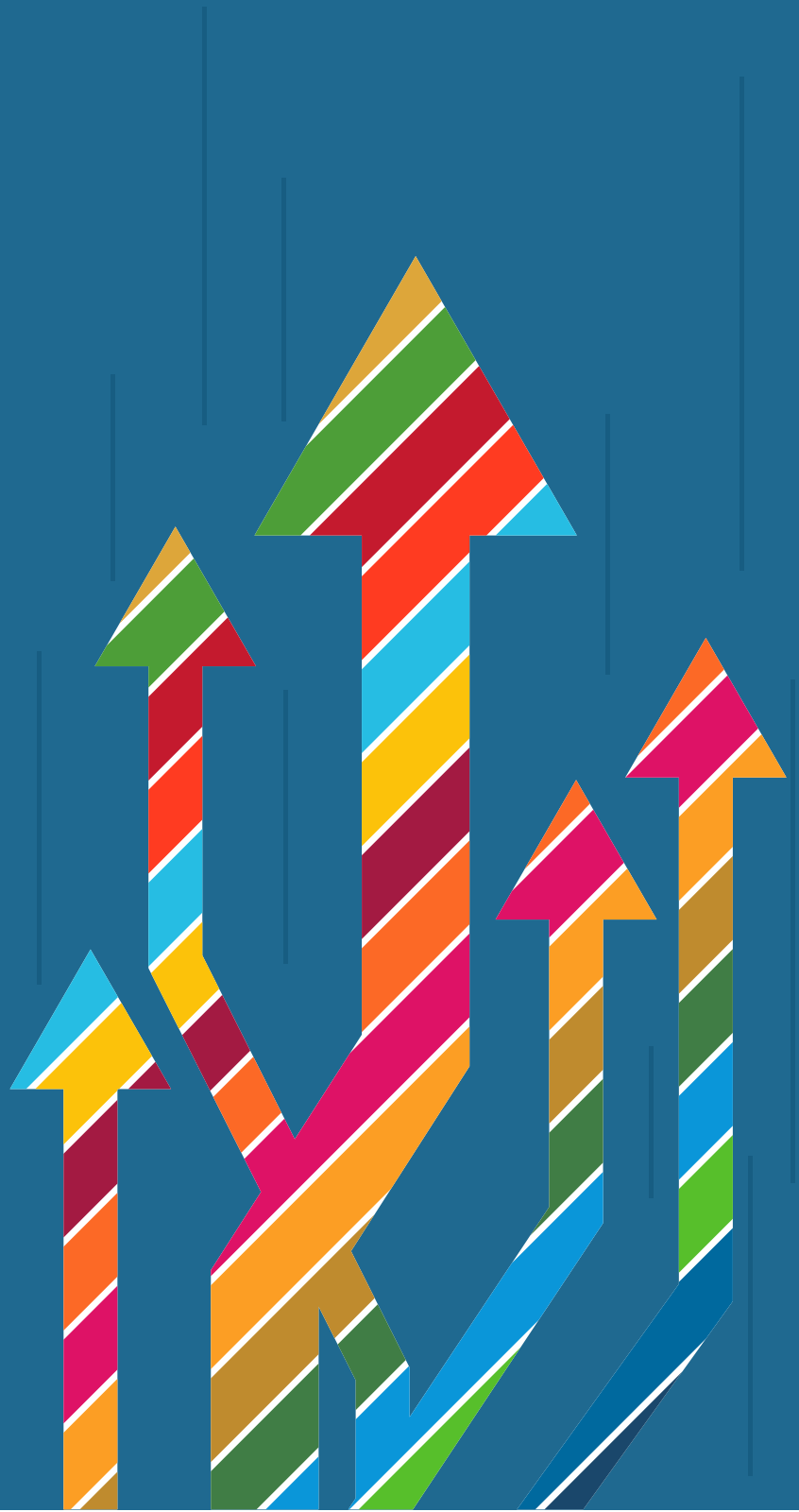
Төртіншіден, Ақмола облысында жергілікті деңгейде гендерлік талдау бойынша пилоттық жоба жүзеге асырылды. Жоба аясында гендерлік талдау жүргізу әдістемесі әзірленді.

- **Қазақстан өңірлерінің өзіндік ерекшеліктеріне қатысты:** 2019, 2022 жылдары елдің барлық өңірлерінде іскерлік ойын форматында семинарлар өтті. Нәтижесінде әр өңірдің портреті қалыптастырылды.
- **Жергілікті және өңірлік институттық тетіктердің тиімділігіне қатысты:** бұл бағыттағы жұмыстар енді басталып жатыр.
- **Барлық мүдделі тараптардың диалогына қатысты:** бұл салада «Адамдар», «Планета», «Өркендеу», «Бейбітшілік» және «Серіктестік» секілді бес ведомствоаралық жұмыс тобының қызметі аясында жүйелі негізде жұмыстар жүргізілуде. Әрбір жұмыс тобының құрамында мемлекеттік органдардың, үкіметтік емес және халықаралық ұйымдардың өкілдері бар екенін айта кеткен жөн. Бизнес құрылымдармен диалог құру үшін ТДМ Хатшылығының базасында ТДМ Кеңесі құрылды. Сонымен қатар, ТДМ Хатшылығы Тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыру аясында ынтымақтастық туралы бірқатар меморандумға қол қойды.

Ынтымақтастық жасыл және тұрақты даму мен қаржыландыру саласындағы саясатты әзірлеу және зерттеулер жүргізу, үкіметтік емес ұйымдармен серіктестікті ілгерілету және тұрақты жобалар туралы хабардарлық пен салалық түсінікті арттыруға бағытталған біліммен алмасу үшін бірлескен іс-шаралар мен жобаларды жүзеге асыруға бағытталған.

- **Орталық Азиямен және халықаралық серіктестермен өзара әрекеттестікке қатысты:** бұл бағытта БҰҰ ДБ және ЕО қолдауымен жүйелі негізде жұмыстар жүргізілуде. 2021 жылдың қарашасында Орталық Азия елдері үшін ТДМ бойынша өңірлік платформаның іске қосылуы ірі әрі маңызды оқиғалардың бірі болды. Платформаның негізгі мақсаты – ТДМ-ға қол жеткізу үшін Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан және Түрікменстан үкіметтері мен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылын дамыту, мониторинг және қаржыландыру үдерісіне негізделген аймақтық ауқымда мемлекет деңгейіндегі күш-жігерді біріктіру.

5.2. Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізу жолындағы жетістіктер

1 КЕДЕЙЛІКТІ ЖОЮ

Инсталляция қазіргі заманғы цифрлық әлемді бала бейнесінде көрсетеді, ондағы сымдар рухани, денелей және сандық байланыстарды ұсынады. Оның басты идеясы – күш-жігерді біріктіре отырып, кедейлікті кезең-кезеңімен жою.

ТДМ 1. Кедейліктің барлық түрін жаппай жою

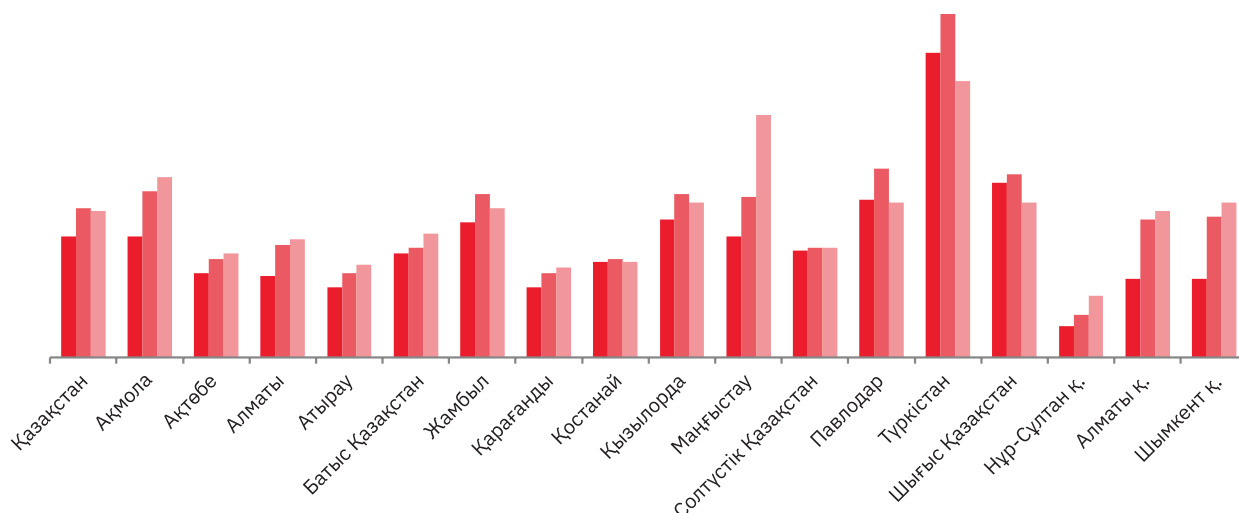
ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- 2022 жылы «2025 жылға дейінгі халық табысын арттыру бағдарламасы» кешенді жоспары қабылданды.
- Атаулы әлеуметтік көмек әр тоқсанда беріледі.
- Отбасының материалдық жағдайын тексеру мерзімін учаскелік комиссия 7 күнде іске асырады.
- Табысы аз отбасылардың балаларына кепілдендірілген әлеуметтік пакет беріледі.
- Көп балалы отбасыларға табысы қандай екеніне қарамастан төлемақы беріледі.

COVID-19 Қазақстан халқына үлкен қасірет әкелді. Сонымен бірге пандемия бөлшек сауда, қонақ үй бизнесі, көтерме сауда және көлік секторларына қатты әсер етті. Бұл салалар жұмыспен қамтудың шамамен 30% құрайды және негізінен қалаларда шоғырланған. Дегенмен, ауылдық жерлерде болжанып отырған кедейліктің айтарлықтай өсуі Қазақстандағы теңсіздікті күшейтуі мүмкін.

Кедейлікті азайту және халықтың табысын арттыру саясаты

Қазақстанда тұрмысы төмен азаматтарға кедейлік деңгейін төмендетуге бағытталған түрлі көмектер көрсетілуде. 2019 жылы республикадағы табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халықтың үлесі 4,3% құраса, 2021 жылы бұл көрсеткіш 5,2% жетті. Бұл ретте, кірісі ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халықтың ең көп пайыздық үлесі 2021 жылы 9,8% және 8,6% болған Түркістан және Маңғыстау облыстарында байқалды. Ең төменгі көрсеткіш Нұр-Сұлтан қаласында (2,2%) және Қарағанды облысында (3,2%) тіркелді (11-сурет).

11-сурет. Өңірлер бойынша табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен халықтың үлесі үш жылдық динамикада, %

Дереккөз: ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы

Қарастырылып отырған кезеңде ең төменгі күнкөріс деңгейі 2019 жылғы 29,3 мың теңгеден 2021 жылы 37,3 мың теңгеге дейін өсті¹⁴.

Өмірде кездесетін қиын жағдайдан шығу және еңбекке қабілетті азаматтарды жұмыспен қамтудың белсенді шараларына қатысуға ынталандыру үшін мемлекет азаматтарды қолдаудың кешенді үлгісін жасады. Тұрмысы төмен отбасыларды қамту ауқымын кеңейту үшін 2019 жылдың 1 сәуірінен бастап әлеуметтік көмек көрсету критерийі ең төменгі күнкөріс деңгейінің 70%-ына дейін өсті. 2019 жылдың қорытындысы бойынша мұндай көмекпен 2 177,2 мың адам қамтылды. Әлеуметтік көмек көрсетудің негізгі қағидасы отбасының еңбекке қабілетті мүшелерінің жұмыспен қамту шараларына міндетті түрде қатысуы және олармен әлеуметтік келісім-шарт жасасу болып қала береді¹⁵. Бұл ретте еңбекке қабілетті мүшелері жоқ отбасыларға немесе еңбекке қабілетті мүшелері объективті себептермен жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің шараларына қатыса алмайтын отбасыларға қандай да бір шарт қойылмастан материалдық көмек көрсетіледі.

¹⁴ 2021 жылдың 1 қаңтарындағы әлеуметтік төлемдер мөлшері (www.gov.kz)

¹⁵ ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің мәліметі

Жан басына шаққандағы орташа айлық табысы өңірлік ең төменгі күнкөріс деңгейінің 70%-нан аспайтын отбасылардың үй шаруашылықтарын қолдау мақсатында мемлекет оларға атаулы әлеуметтік көмек (АӘК) түрінде қолдау көрсетеді. Тұрмысы төмен азаматтарға арналған АӘК шартсыз және шартты ақшалай көмек төлемдерін қарастырады.

2020 жылы АӘК беру тәсілдеріне өзгерістер енгізілді. 4 және одан да көп кәмелетке толмаған балалары бар көп балалы отбасыларға жаңа мемлекеттік жәрдемақы берілетін болды. Қазіргі АӘК жүйесі де жаңартылды. Атап айтқанда, АӘК-ті тоқсан сайын тағайындау жүйесі қайтарылып, еңбекке жарамды АӘК алушыларға қойылатын талаптар, учаскелік комиссиялар институты күшейтілді. Олардың қызметінің тиімділігін арттыру үшін отбасының материалдық жағдайына сауалнама жүргізу мерзімі үш күннен жеті күнге дейін ұзартылды. АӘК қажеттілігін анықтау критерийлерін белгілеу үшін құзыреттілік анықтамасы қарастырылған және учаскелік комиссиялардың отбасының көмекке мұқтаж еместігі туралы қорытындысын ұсынған кезде АӘК тағайындаудан бас тарту негіздері толықтырылды.

2019-2021 жылдар кезеңінде АӘК алушылардың саны 2,2 есеге, яғни 468,3 мыңнан 198,4 мың отбасыға немесе 2 177,2 мың адамнан 990,5 мың адамға дейін қысқарды. Оның ішінде шартсыз ақшалай көмек алушылар 1,7 есеге – 253,2 мыңнан 146,8 мың адамға, ал шартты ақшалай көмек алушылар 2,3 есеге – 1,9 млн-нан 843,7 мың адамға дейін азайды.

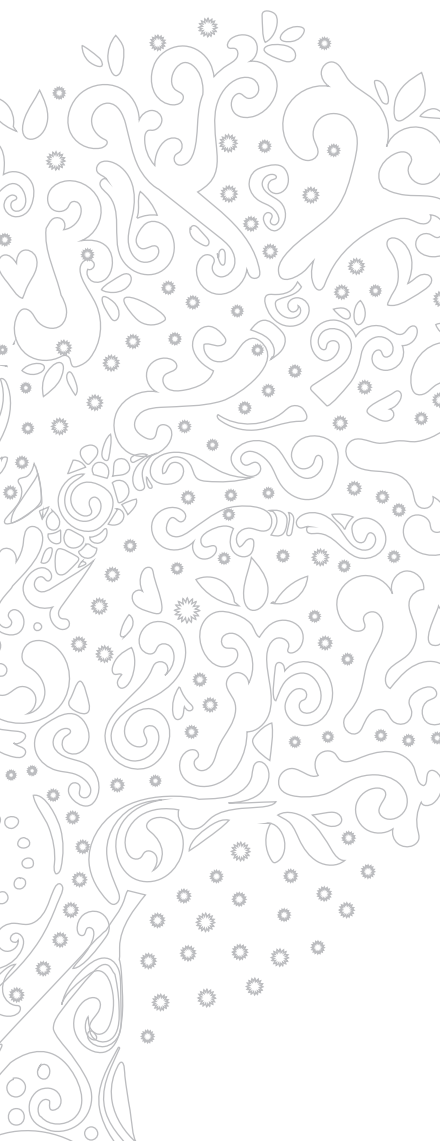
Кепілдендірілген әлеуметтік пакет (КӘП) атаулы әлеуметтік көмек алатын тұрмысы төмен отбасылардың балаларына беріледі. Мектеп жасына дейінгі балалар үшін КӘП азық-түлік жинақтары мен гигиеналық құралдар түрінде, ал мектеп оқушылары үшін – оқу орнында тегін тамақтану, қоғамдық көлікте жеңілдікпен жол жүру, мектеп формасы мен керек-жарақтары түрінде беріледі.

ТДМ 1 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- 2025 жылға дейін Халықтың табысын арттыру бағдарламасын іске асыру.
- Әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы саясат пен заңнаманы жетілдіру және дамыту, сондай-ақ оларды халықаралық стандарттар мен ұсыныстарға сәйкес келтіру мақсатында Әлеуметтік кодексті әзірлеу және қабылдау.
- Бюджет мүмкіндіктерін және халықаралық нормаларды ескере отырып, ең төменгі әлеуметтік стандарттарды көтеру.
- Тұрмысы төмен және көп балалы отбасылармен, көп балалы әйелдермен жұмыс істеу орталықтары қызметінің тиімділігін арттыру.

2 АШТЫҚТЫ ЖОЮ

Қазақтар өткен ғасырдың отызыншы жылдарындағы қиын күндерде адамзат баласы қандай ашаршылық болса да өзінің адами болмысын сақтай алатынын паш етті. Олар өз балаларының өмірін қатерге тіге отырып, АЛЖИР (Отанын сатқан опасыздардың әйелдеріне арналған Ақмола лагері) лагерінде аштықтан азап шеккен әйелдерге тас лақтырған болып құрт беретін. Күн сияқты табақшада созылған қол бейнесіндегі инсталляция қазақ халқының осы ғажайып болмысын көрсетеді.

ТДМ 2. Аштықты жою, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, тамақтануды жақсарту және ауыл шаруашылығының тұрақты дамуына жәрдемдесу

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- Соңғы 3 жылда жаһандық Азық-түлік қауіпсіздігі рейтингінде Қазақстанның рейтингі 16 сатыға жоғарылап, 2021 жылы 41-орынға көтерілді.
- 2021 жылы Агроөнеркәсіп кешенін 2030 жылға дейін дамыту тұжырымдамасы және Агроөнеркәсіп кешенін дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған Ұлттық жобасы қабылданды.

Халықты кедейліктен және дамудың артта қалуынан шығарудың негізгі тіректерінің бірі – аштықты жою, тамақтануды жақсарту және ауыл шаруашылығының өнімділігін арттыру.

Қазақстанда аштық толығымен жойылды. Бірақ толыққанды тамақтанбау деңгейінің таралуына байланысты проблемалар бар. Дегенмен, бұл көрсеткіш тұрақта түрде төмен деңгейде қалып отыр. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету – елдің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды шарттарының бірі.

Азық-түлік қауіпсіздігінің жаһандық индексінің (GFSI) рейтингінде Қазақстан азық-түлік өнімдерінің қолжетімділігі деңгейі бойынша 54-ші, азық-түліктің қолжетімділігі мен экономикалық жеткіліктілігі бойынша 35-ші, азық-түлік өнімдерінің сапасы мен қауіпсіздігі бойынша 38-ші орында тұр¹⁶.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету ауыл шаруашылығын тұрақты дамыту бойынша тиімді шараларға байланысты. Қазақстан үшін маңызды басымдық – ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру. Сыртқы орта өзгеріп жатқан қазіргі таңда Қазақстанда тамақ өнеркәсібін дамыту ерекше өзекті болып отыр.

Қазақстанда азық-түлік өндірісінің көлемі 1,9%-ға өсіп, 2,2 трлн теңгеге жетті. 2021 жылы жеміс-көкөніс өнімдерін қайта өңдеу саласындағы өндіріс өсімі 154,6% болды. Бұл ретте, ұн және жарма өнімдерін, крахмал және крахмал өнімдерін, өсімдік және малдың майы мен тоң майды (тиісінше 94,7% және 96,4%) өндіру төмендегені байқалады¹⁷.

¹⁶ Азық-түлік қауіпсіздігінің жаһандық индексі, <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/>

¹⁷ «Ауыл шаруашылығы саласын дамытудың 2021 жылғы қорытындылары және алдағы кезеңге арналған жоспарлары» баяндамасынан мәлімет

2021 жылы ауыл шаруашылығында жалпы өнімнің көлемі 2,4%-ға төмендеп, 7,4 трлн теңге болғанын да айта кеткен жөн. Төмендеуге елдің кейбір өңірлеріндегі қатты құрғақшылық себеп болды. Соның салдарынан өсімдік шаруашылығы өнімінің көлемі 6,7%-ға төмендеді. Бұл ретте мал шаруашылығында 3,6%-ға өсім байқалды.

Отандық ауылшаруашылық өндірісінің артықшылықтары – жердің кеңдігі, өнімнің экономикалық тазалығы (нормативтік құжаттарға сәйкес дұрыс қаптамаға салынып, таңбалануы керек), еңбек ресурстарының артық болуы және т.б. бәсекеге қабілетті азық-түлік өнімдерін өндіру. Дегенмен, Қазақстан үшін жаһандық азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі елеулі қатерлердің бірі топырақтың эрозияға ұшырауы және құнарлылығын жоғалтуы екенін атап өткен жөн.

Қазақстанда 114,0 млн га ауыл шаруашылығы жері бар, оның 29,3 млн га (жердің 26%) эрозияға ұшыраған¹⁸.

2021 жылы алынған өнім:

- 2,4 млн тонна майлы дақылдар, өнімділік – 8,3 ц/га.
- 332,2 мың тонна қант қызылшасы, өнімділік – 275,5 ц/га.
- 503,8 мың тонна күріш, өнімділік – 52,1 кг/га.
- 4,0 млн тонна картоп, өнімділік – 207,4 ц/га.
- 5,4 млн тонна көкөніс ашық жерден, 256,5 мың тонна көкөніс қорғалған топырақтан, өнімділік – 268,0 ц/га.
- 2,8 млн тонна бақша дақылдары, өнімділік – 252,7 ц/га.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді өндіріске тарту мәселесін жүйелі шешу мақсатында 2022 жылғы қаңтарда пайдаланылмай жатқан ауыл шаруашылығы жерлерін мәжбүрлеп алып қою мерзімін қатарынан 2 жылдан 1 жылға дейін қысқартуды және

заңнамаға мемлекеттік бақылаудың жаңа механизмін енгізуді көздейтін норма қабылданды. Сондай-ақ, жер пайдаланушыларды экономикалық мәжбүрлеуге жағдай жасау мақсатында пайдаланылмай жатқан ауыл шаруашылығы жерлеріне салық мөлшерлемесі 10 еседен 20 есеге дейін көтерілді. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, мұндай әрекеттердің нәтижесінде жер пайдаланушылар өсірілген салықты төлемеу үшін жерді өз еркімен қайтарып беруі жиі кездеседі.

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді қорғау, оны ұтымды пайдалану, ауыл шаруашылығы айналымынан шығаруды болдырмау, сондай-ақ топырақ құнарын қалпына келтіру және жақсарту мақсатында Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымды пайдалану ережесі қабылданды.

¹⁸ 2021 жылға арналған Қазақстан Республикасының жер жағдайы және оны пайдалану туралы жиынтық талдамалы есебі

Ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді ұтымды пайдалануды анықтау үшін шаруа немесе фермер қожалығына, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін берілген ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді пайдалану жөніндегі мониторинг деректері пайдаланылады.

Сонымен бірге жерді пайдалану мен қорғауға мемлекеттік бақылауды күшейту мақсатында ғарыштық мониторинг пен жерді қашықтан зондтау қолданылады.

2020 жылы Ақмола, Қостанай, Шығыс Қазақстан және Маңғыстау облыстарында ғарыштық мониторинг жасау бойынша пилоттық жоба іске қосылды. Осы 4 облыста пайдаланылмай жатқан 8,3 миллион гектар жер анықталған, оның 0,7 миллион гектары егістік, 7,6 миллион гектары жайылымдық жерлер.

2021 жылдан бастап еліміздің барлық аумағында ғарыштық мониторинг жүргізілуде¹⁹.

Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі келесі критерий азық-түліктің экономикалық қолжетімділігі болып отыр. Азық-түлік бағасының жиі құбылуы халық үшін азық-түліктің экономикалық қолжетімділігін төмендетеді, осылайша табысы аз топтар үшін аштық қаупін тудырады. Елде инфляция өсіп, азық-түлік бағасы көтерілуде.

Ұлттық статистика мәліметтеріне сәйкес, үй шаруашылықтарының ақшалай шығыстарының құрылымында азық-түлік тауарларының үлесі 53%-ды құрады²⁰. Бұл қазақстандықтардың көпшілігі табысының басым бөлігін азық-түлікке жұмсайтынын растайды.

Азық-түлік инфляциясының себебі әртүрлі. Факторлардың бірі – сыртқы нарықтағы баға. Сондай-ақ жыл басынан бері өнім жеткізудегі қиындықтарға байланысты баға көтерілді. Табыстың төмендеуі мен шығындардың жоғарылауына (ең алдымен азық-түлікке) байланысты халықтың көпшілігі күйзеліске және елдегі экономикалық жағдайдың нашарлауына дайын емес болды. Осы қауіптерді ескерген Қазақстан Үкіметі 2022 жылғы сәуірде 2025 жылға дейінгі халық табысын арттырудың кешенді жоспарын бекітті²¹, оның маңызды шараларының бірі ішкі нарықты негізгі азық-түлік тауарларының импортымен алмастыруды жүзеге асыру болады. Сонымен қатар, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында Үкімет 2022-2024 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын әзірледі. Жоспар физикалық

¹⁹ ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми мәліметі

²⁰ Үй шаруашылықтарының ақшалай шығыстарының құрылымы, <https://stat.gov.kz/official/industry/64/statistic/7>

²¹ «Халықтың табысын арттырудың 2025 жылға дейінгі бағдарламасы» кешенді жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 14 сәуірдегі № 218 қаулысы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P22000000218>

қолжетімділікті, экономикалық қауіпсіздікті және өнімнің қауіпсіздігі мен сапасын қамтамасыз ету жөніндегі шараларды қарастырады.

Әр адам үшін пайдалы тағамның күнделікті қолжетімді болуын кепілдік беру – азық-түлік қауіпсіздігін дамытудағы басымдық. Дегенмен, елде әлі де болса, дұрыс тамақтанбау, жеткілікті деңгейде тамақтанбау үрдісі бар. Салдары адамдардың тез шаршауына және бойы дұрыс өспеуіне, артық салмақ қосуына, қан аздығы дертіне шалдығуына әкеліп соғады.

Үй шаруашылықтарын іріктемелі зерделеуге сәйкес, 2020 жылы тұтынатын тамағының калориясы ең төменгі рұқсат етілген деңгейге жетпейтін халықтың үлесі 4,4%-ды (2019 жылы – 4,1%) құрады. Ауылдық жерлерде бұл көрсеткіш қалалық деңгейден 0,2%-ға артық. Ауыл мен қала арасындағы айырмашылық ауылдық жерлерде азық-түлік құрамының неғұрлым қоректі екенін көрсетеді.

Тәуліктік рационда тұтынылатын тағам өнімдеріндегі қоректік заттардың құрамына қарасақ, жартысынан көбі – 51,9% көмірсулар (нан өнімдері және жармалар), майлар мен ақуыздар (ет және ет өнімдері, жұмыртқа және сүт өнімдері) – 35,5% және 12,6%²².

Семіздіктің кең тарала бастағанын және оның денсаулыққа тигізетін салдарын ескере отырып, балалардағы семіздіктің алдын-алуға және бақылауға арналған шұғыл шаралар қажет. Айта кетерлігі, жұмыс істеп тұрған көптеген мектеп асханаларында оқушыларды тамақтандыру дұрыс ұйымдастырылмаған. Азық-түлік өнімдерінің ассортименті аз, ашытылған сүт өнімдері, жемістер мен табиғи жеміс-көкөніс шырындары іс жүзінде жоқ. Бұл мәселені шешу үшін мемлекет қоғамның толық бақылауымен барлық балалардың дұрыс және құнарлы тамақтануын ұйымдастыруды қамтамасыз етуі керек.

Қазіргі уақытта Қазақстанда семіздіктің алдын алу мәселелері белсенді түрде насихатталуда. «Дені сау ұлт» әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау» ұлттық жобасының негізгі бағыттарының бірі – салауатты өмір салтын ұстанатын Қазақстан азаматтарының үлесін арттыру. Қазақстан Республикасы Үкіметінің белсенді іс-шаралары нәтижесінде 2025 жылға қарай 0-ден 14 жасқа дейінгі балалар арасындағы семіздікпен ауыру айтарлықтай төмендейді деп болжанып отыр (100 000 адамға шаққанда 90 бала).

²² 2020 жылы халық тұтынған азық-түлік өнімдерінің энергетикалық құндылығы, <https://stat.gov.kz/>

Жалпы, Қазақстан азық-түлік қауіпсіздігінің қол жеткізілген деңгейін сақтау және дамыту, топырақ құнарын сақтай отырып, халықтың барлық топтарының дұрыс тамақтануын қамтамасыз ету үшін әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті және экологиялық таза ауыл шаруашылығы өнімдерінің өндірісін қалыптастыруға ұмтылуда.

ТДМ 2 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету және өнім сапасын арттыру.
- Аграрлық сектордағы бизнес және технологиялық процестерді оңтайландыруда заманауи технологияларды қолдануды талдау.
- Әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларының бағасына цифрлық мониторинг жүргізу тәжірибесін жүйелі түрде енгізу.
- Өнімділік пен нарық жағдайына әсер ететін барлық факторларды талдауға мүмкіндік беретін интеграцияланған ақпараттық платформа құру.
- Елде 7 ірі экожүйені қалыптастыру және инвестициялық жобаларды жүзеге асыру арқылы ауыл тұрғындарының табысын арттыру.
- Барша халықтың дұрыс тамақтануына экономикалық тұрғыдан қол жеткізу.
- Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру үшін жерді және суды пайдаланудың тиімді жүйелерін қалыптастыру.
- Қазақ тағамтану академиясы әзірлеген тамақтану стандарттарына сәйкес, мектеп оқушыларын тамақтандырудың әртүрлі кешенді тәсілдерімен қамтамасыз ету.

Денсаулық сақтау саласында жетістіктер бар екеніне қарамастан, медициналық қызметтерге қол жеткізудің теңсіздігі әлі де сақталуда. Бұл, әсіресе, COVID-19 пандемиясы кезінде байқалды.

Инсталляция басының орнына Лотос гүлі салынған дені сау адамның отырысын бейнелейді. Ол қолына «WELL-BEING» (әл-ауқат) деген жазуы бар ыдыс ұстап отыр. Металлдан жасалған керме денсаулықты білдіреді. Оның қабырғалары эфир майының сығындысы сіңген мата қиқымдарымен толтырылған.

ТДМ 3. Салауатты өмір салтын қамтамасыз ету және кез-келген жастағы барлық адамдардың әл- ауқатын арттыруға жәрдемдесу

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- Қазақстан ғалымдары коронавирус инфекциясына қарсы күреске арналған «QazVac» инактивті вакцинасын жасап шығарды.
- Туу көрсеткіші 7,5% өсті (2019 ж. 1000 адамға шаққандағы 21,77-ден 2021 ж. 23,41-ге дейін).
- Нәрестелердің шетінеуі 0,6%-ға кеміді (2019 ж. 1000 нәрестеге шаққандағы 8,40-тан 2021 ж. 8,35-ке дейін).
- Қатерлі ісіктен болатын өлім-жітім 7,7% төмендеді (2019 ж. 100 000 адамға шаққандағы 79,30-дан 2021 ж. 73,17-ге дейін).
- Туберкулезден болатын өлім-жітім 15% (2019 ж. 100 000 адамға шаққандағы 2,0-ден 2021 ж. 1,7-ге дейін) азайды.

Үш жыл ішінде Қазақстанның денсаулық сақтау жүйесі жаһандық сын-қатер – COVID-19 вирусына қарсы күреске байланысты орасан зор ауыртпалыққа төтеп берді.

2020 жыл өмірдің барлық салаларына бетбұрыс әкелді. Коронавирус инфекциясы адамдардың өмір салтын өзгертті, денсаулық үнемі назар аударуды, нығайтуды қажет ететін ең үлкен құндылық екеніне жұрттың көзін жеткізді. Қазақстан үкіметі COVID-19-ға қарсы күрес үшін бірігіп, денсаулық сақтау саласын қалпына келтіруде көп жұмыс атқарды. Жалпы, Қазақстан медицинасы соңғы 3 жылда бірнеше сапалы өзгерісті бастан өткерді, соның бірі – медицина қызметкерлерін қаржылық қолдауға жасалған қадам.

Пандемия кезінде және қызметтің имиджі мен мәртебесін, жаһандық және ұлттық сын-қатерлерге ден қою мүмкіндігін арттыру мақсатында барлық деңгейдегі бас мемлекеттік санитарлық дәрігерлердің өкілеттіктері күшейтілді, «Биологиялық қауіпсіздік туралы» Заң қабылданды²³.

2021 жылдың ақпан айынан бері елге COVID-19-ға қарсы вакцинаның 27 миллионнан астам дозасы жеткізілді. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы бекіткен вакциналарды қоса алғанда, Қазақстан тұрғындары 5 түрлі вакцинаның бірін таңдай алды. 2021 жылдың 22 қарашасында ревакцинация басталды.

²³ «Қазақстан Республикасының биологиялық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2022 жылғы 21 мамырдағы № 122-VII ҚРЗ, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z22000000122>

Коронавирус пандемиясы кезінде денсаулық сақтау саласын цифрландыру жақсарды. Атап айтқанда, COVID-19 бақылау орталығы, Бірыңғай интеграциялық портал (ПТР зерттеулері), «Вакцинация» модулі, «Ashyq» мобильді қосымшасы, ЕАЭО аясында «COVID-19-сыз саяхат» цифрлық бағдарламалары жасалды.

COVID-19 таралуына байланысты жағдайды тұрақтандыру үшін индикаторларды бақылау мақсатында «COVID-19 индикаторларының бақылау тақтасы» жобасы жүзеге асырылды. Сондай-ақ COVID-19 зертханалық зерттеулерінің нәтижелерін жинау және тіркеу процесін автоматтандыру аясында COVID-19 бойынша ПТР зерттеулері үшін Бірыңғай деректер қоры құрылды.

Республика бойынша инфекцияны эпидемиологиялық қадағалау үшін меншік нысанына қарамастан, барлық зертханалар жүргізетін COVID-19-ға ПТР сынақтарының орталықтандырылған есебі жүргізілді. Бүгінгі таңда 165 зертхананың 139-ы «Ұлттық сараптама орталығы» ШЖҚ РМК Бірыңғай интеграциялық порталымен біріктірілді және интеграциялау жұмыстары жалғасып жатыр.

Республикада ұлттық егу күнтізбесі аясында халықты профилактикалық егумен қамту мониторингі жүргізіліп, балаларды егумен қамтудың оңтайлы деңгейі (95%-дан астам) қамтамасыз етіліп жатыр. Елдің егілген тұрғындарын бақылау және қадағалау мақсатында Екпе модулі жасалды, онда вакцинацияланған азаматтар туралы мәліметтер бірыңғай базаға енгізіледі. eGov мобильді қосымшасында электронды вакцинация төлқұжаты жасалды.

«Атамекен» ҚР ҰКП қолдауымен отандық IT мамандары әзірлеген Медициналық ақпараттық жүйе (МАЖ) тұрғындарға қолжетімді дәрілік заттардың бірыңғай республикалық деректер базасын (База) ұсынды. Деректер базасы дәріханалар мен дистрибьюторлар туралы деректерді біріктіреді. Бүгінде оған 1 200-ге жуық дәріхана мен 8 дистрибьютор қосылған.

Қазақстан COVID-19-ға қарсы отандық вакцина әзірлеген санаулы елдердің бірі болды.

QazVac қазақстандық вакцинасы

QazVac (QazCovid-in) вакцинасын Биологиялық қауіпсіздік проблемаларының ғылыми-зерттеу институтының мамандары әзірлеген. QazVac – алюминий гидроксиді адъюванты қосылған, тазартылған, шоғырландырылған, инактивті вакцина. Қазақстандық вакцинаны жасау технологиясы уақыт сынынан өткен және оның барлық компоненттері сенімді, өйткені басқа вакциналарды жасауда сыналған.

Инактивті вакцина платформасы белгілі және қауіпсіз.

Бұл вакцинаның компоненттерін көптеген азаматтар басқа вакциналардың құрамында бұрын да алған. Бірден-бір жаңа компоненті – инактивті вирус.

Инактивті вакцина дәстүрлі вакцина саналады, ол негізінен тиімдірек, оны дайындау технологиясы айтарлықтай күрделі емес және вакциналардың басқа түрлеріне қарағанда қауіпсіз. Сондықтан қазақстандық ғалымдар QazVac (QazCovid-in) жасау үшін инактивті вакцина түрін таңдады.

Пандемия кезінде коронавирус инфекциясына қарсы күреске еріктілер қозғалысы айтарлықтай үлес қосты, бұған 2020 жылдың Қазақстанда Волонтер жылы деп жариялануы да септігін тигізді. Пандемия кезінде волонтерлік қозғалыс өкілдері медицина қызметкерлеріне тегін ыстық тамақ ұйымдастырып, қымбат дәрілер сатып алу, дәрі-дәрмек тарату, медицина қызметкерлерін көлікпен қамтамасыз ету арқылы коронавирусқа қарсы күрестің алдыңғы шебіндегі медицина

қызметкерлеріне ерекше көмек көрсетті. Жекелеген волонтерлер медқызметкерлер балаларына дәріс берді, медицина мекемелеріне 450 млн теңгеге оттегі концентраттарымен қамтамасыз етуге және COVID-19-бен күреске тартылған дәрігерлерге маска мен қолғап сатып алу үшін қаражат жинап, медицина қызметкерлеріне үлкен қолдау білдірді.

Медицина қызметкерлерін қаржылай қолдау мен ынталандыруды жалғастыру мақсатында 2021 жылғы 1 қазаннан бастап денсаулық сақтау жүйесіндегі лауазымдардың жекелеген санаттарына COVID-19 коронавирус инфекциясы мен қауіп-қатерге қарсы күресте эпидемияға қарсы іс-шаралардағы жұмысы үшін жаңа үстемеақылар тағайындалды. Бұл ретте вирус жұқтыру қаупіне қарай топтарға бөлу әдісі басшылыққа алынды: «Жұқтыру қаупі жоғары деңгейге» (инфекция стационарлары) базалық лауазымдық жалақыдан (БЛЖ) 7 есе – 123 879 теңге; «Орташа деңгейге» (зертхана) БЛЖ 5 есе – 88 485 теңге; «Жұқтыру қаупі төмен деңгейге» (басқалар) БЛЖ 3 есе – 53 091 теңге көп үстемеақы төленді. Бұл ереже инфекция қаупінің тең жағдайлары үшін бірдей төлемді қамтамасыз етеді.

Аналар өлімі коэффициентінің төмендеуі туралы

Ана мен баланы қорғау мәселелері маңызды саяси мәнге ие, ол халықаралық және ұлттық құжаттарда көрсетілген. 2021 жылдың қорытындысы бойынша бала туатын жастағы әйелдердің жалпы саны өткен жылмен салыстырғанда 100 639-ға өсіп, 4 646 646 адамға жетті. Тиісінше, жүкті әйелдер мен босану саны, сондай-ақ бала туу көрсеткіші артқаны байқалады. Соңғы 5 жылда елде бала туу көрсеткіші 7,2%-ға, нәрестелер саны 15%-ға өсті. Дегенмен, республикада ана өлімінің (АӨ) де өсуі байқалады. 2021 жылы 2020 жылмен салыстырғанда аналар өлімі коэффициенті 22,6%-ға өсіп, 100 000 тірі туғандарға шаққанда 44,71 болды (12-сурет). Бұл ретте, ана өлімі көрсеткіші, COVID-19-дан болатын өлім-жітімсіз есептегенде, 100 000 тірі туғандарға шаққанда 13,4-ті құрады, бұл пандемияға дейінгі АӨ көрсеткіштерінен төмен (2018 ж. – 100 000 тірі туғандарға шаққанда 13,9; 2019 ж. – 13,7; 2020 – 15,9).

Дереккөз: ҚР Денсаулық сақтау министрлігі

Ана өлімінің себептері құрылымында экстрагениталды аурулар 82% құрады: негізгі үлес пневмония және коронавирус инфекциясы (86%), 14%-ы жүрек-қан тамырлары, жүйке, эндокриндік жүйелер, асқазан-ішек жолдары және онкологиялық аурулардың еншісінде. Ана өлімінің ең көп саны екі және одан көп мәрте босағандар арасында (82%) және босағаннан кейінгі кезеңде (85%) байқалды. Жас санаттары бойынша 30-35 жас аралығындағы әйелдер басым – 30%, белсенді репродуктивті жаста (30-дан 39 жасқа дейін) қайтыс болғандар – 55%. Қалалық әйелдер арасында өлім-жітім басым – 64%, ауылдықтар – 36%. Әлеуметтік мәртебесіне қарасақ, ең көбі үй шаруасындағы әйелдер – 58%.

Сондай-ақ, 2021 жылы бала туатын жастағы және жүкті әйелдер арасында COVID-19 коронавирус инфекциясы 2020 жылмен салыстырғанда 2,5 есе (2021 жылы – 26 050, 2020 жылы – 10 259), жансақтау бөлімшелеріне түскен коронавирус инфекциясының ауыр ағымы бар жүкті әйелдер 2,4 есе көп болды, өкпенің жалпы ауруы бар 61 науқас экстракорпоральды мембраналық оксигенация (ЭКМО) аппаратына қосылды, бұл 2020 жылмен салыстырғанда 4,5 есе көп. Ауыр науқастар арасында вакцина алғандар болған жоқ.

ҚР Денсаулық сақтау министрлігі жүкті әйелдердің аурушандық және өлім-жітім деңгейін төмендету бойынша мониторингті және жүйелі шараларды жүзеге асыруда. Соның бірі – елдегі алты медициналық жоғары оқу орны мен екі республикалық орталықтың профессор-оқытушылар құрамынан жасақталған сараптау тобы ана өлімінің әрбір жағдайына талдау жасады.

Жүкті әйелдердің ауру және өлім-жітім деңгейін төмендету бойынша басқа да шаралар атқарылды. Атап айтқанда, жүкті әйелдерді жеке және пәнаралық босанғанға дейінгі көмекпен қамту артты, акушерлік-гинекологиялық көмекті ұйымдастыру стандарты жетілдірілді, Қазақстан Республикасындағы жүкті әйелдер мен босанған әйелдерге босанғаннан кейінгі кезеңде медициналық көмекті жетілдірудің 2022-2025 жылдарға арналған жол картасы әзірленіп, бекітілді²⁴.

Жаңа туған нәрестелер мен 5 жасқа дейінгі балалар өлімінің азаюы туралы

Республикада нәрестелер шетінеуі көрсеткіші 2021 жылдың аяғында 7,2%-ға өсіп, 2020 жылдың сәйкес кезеңіндегі 7,79-дан 1000 тірі туған бала санына шаққанда 8,44-ті құрады. Көрсеткіштің арту себептерінің бірі – пандемия кезіндегі денсаулық сақтау жүйесіне түскен ауыртпалық.

Елде балалар денсаулығын жақсарту, сондай-ақ нәрестелердің шетінеуін азайту мақсатында бірқатар жүйелі шаралар жүзеге асырылуда. Атап айтқанда, аурудың және дамудың бұзылуын уақтылы анықтау үшін 4,4 млн балаға профилактикалық тексеру жасалды. 900 мыңнан астам жас бала скрининг тексеруінен өтті, балалардың 90,7% дейін 12 жұқпалы ауруға қарсы вакцина егу арқылы иммундау жүргізілді. Ерте жастан балаларды тәрбиелеу мәселелері бойынша кеңес беру үшін 523 бала дамыту кабинеті ашылды. 2020 жылы 96 түрлі ауруға шалдыққан 877 869 бала тегін дәрі-дәрмекпен қамтылды. ЮНИСЕФ-тің ана сүтімен емізуді қолдау жөніндегі ұсынымы бойынша 33 медицина ұйымына «Балаларға мейірімді аурухана» мәртебесі беріліп, балалардың 85,6%-ы тек ана сүтімен қоректенді.

²⁴ «Жүкті және фертильдік жастағы әйелдер тіркелімі» ақпараттық жүйесінің мәліметі

ЖИТС және туберкулез індеттерін төмендету шаралары туралы

Қазақстан Республикасында АИТВ/ЖИТС індетіне қарсы күрес – халық денсаулығын сақтау саласындағы басты бағыттардың бірі. Елде АИТВ-инфекциясының таралуын төмендетуге, «АИТВ және ЖИТС бойынша саяси декларация: теңсіздікті тоқтату және 2030 жылға қарай ЖИТС-ті жою жолына түсу» халықаралық міндеттемесін орындау үшін АИТВ-мен өмір сүретін барлық мұқтаж адамдарға әмбебап емдеуді қамтамасыз етуге бағытталған шаралар жүйелі түрде жүзеге асырылуда. «Халық денсаулығы туралы» жаңа кодекстің және басқа да заңға тәуелді актілердің қабылдануы арқасында АИТВ-инфекциясының алдын алу, диагностикалау және емдеу мәселелері заңмен реттелді.

Қазақстан АИТВ-инфекциясының таралуын болдырмау саласында біршама жетістіктерге жетті. Республикада АИТВ-инфекциясын емдеудің барлық заманауи әдістері мен ДДҰ ұсынған негізгі дәрілік режимдер қолданылады. Соңғы 5 жылда емнің тиімділігі 59%-дан 84%-ға дейін өсті. АИТВ-инфекциясының анадан балаға берілуінің алдын-алуда айтарлықтай жетістіктерге қол жетті және перинаталдық жұқтыру қаупі 2016 жылғы 1,5%-дан 2020 жылы 0,6%-ға дейін төмендеді (ДДҰ ұсынымы 2%-дан аспауы керек).

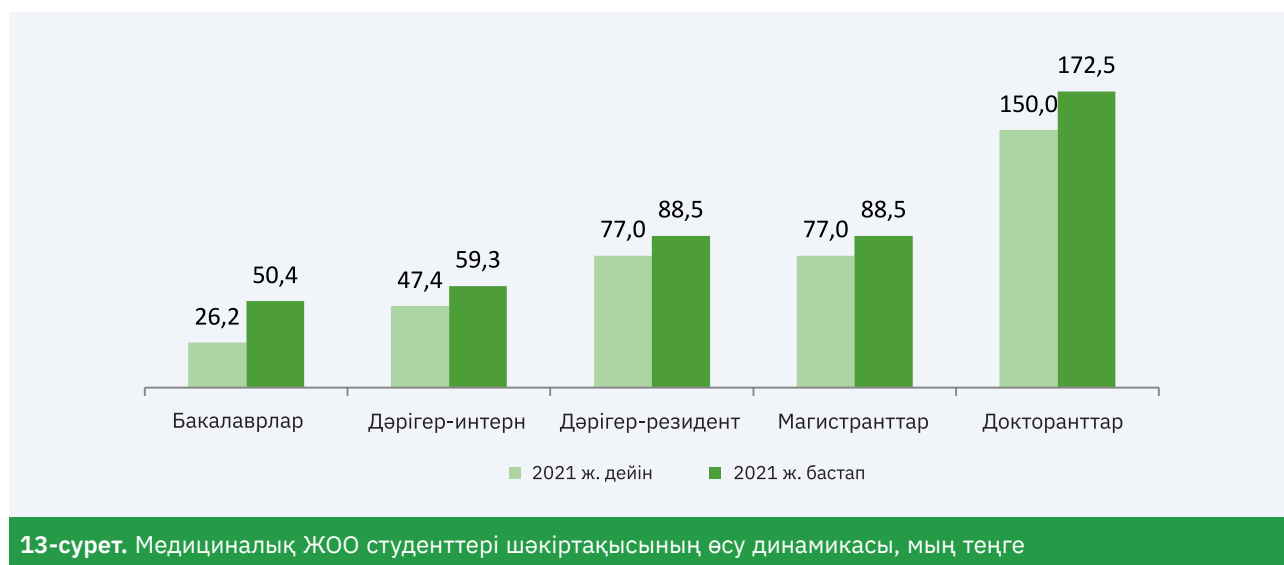
АИТВ/ЖИТС-ке қарсы күрестің тиімділігі азаматтық қоғам тарапынан тиісті қолдау көрсетумен де байланысты екенін айта кеткен жөн. Республикада АИТВ/ЖИТС-пен өмір сүретін адамдарды қарау және қолдау бойынша профилактикалық іс-шараларды әзірлеуге, жүзеге асыруға және бағалауға белсенді түрде қатысатын 39 үкіметтік емес ұйым бар. Мемлекет әлеуметтік тапсырыс аясында жыл сайынғы бюджеттік қаржыландыруды қарастырған.

Елдегі туберкулездің эпидемиологиялық жағдайын жақсарту шаралары Қазақстан Республикасында туберкулезге қарсы күрестің 2014-2020 жылдарға арналған кешенді жоспарына сәйкес жүзеге асырылуда. Кешенді жоспарды жүзеге асыру жылдарында барлық эпидемиологиялық көрсеткіштер бойынша айтарлықтай жақсартуға қол жеткізілді, туберкулезге қарсы ұйымдардың құрылымы жетілдірілді және реформаланды, туберкулезді анықтаудың, диагностикалаудың және емдеудің әлемдегі ең соңғы әдістері енгізілді. Қабылданған шаралар нәтижесінде ауыру 21,7%-ға (2019 ж. – 100 000 адамға шаққанда 45,6, 2020 ж. – 100 000 адамға шаққанда 35,7) және өлім-жітім 5%-ға (2019 ж. – 100 000 адамға шаққанда 2,0, 2020 ж. – 100 000 адамға шаққанда 1,9) төмендеді.

Антиретровирус терапиясына қолжетімділіктің артуы нәтижесінде АИТВ-мен өмір сүретін 1000 адамға шаққандағы ЖИТС-пен байланысты өлім-жітім екі есе: 2011 жылғы 16 адамнан 2021 жылы 8 адамға дейін азайды²⁵.

Денсаулық сақтау жүйесіндегі кадр саясаты

2021 жылы денсаулық сақтау кадрларын даярлау жүйесін дамыту мақсатында бірқатар шаралар қабылданды. Соның ішінде, «Білім беру ұйымдарында білім алушыларға мемлекеттік стипендияларды тағайындау, төлеу қағидаларын және олардың мөлшерлерін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2008 жылғы 7 ақпандағы № 116 қаулысына өзгерістер енгізілді. Осы шараның нәтижесінде медицина факультеттерінде оқитын студенттердің шәкіртақысы өсті (13 сурет).

Дереккөз: ҚР Денсаулық сақтау министрлігі

2021 жылдан бастап медицина қызметкерлерінің біліктілігін арттыруға арналған гранттардың құны ұлғайды – жоспар бойынша 4 685 грант бөлінді (бөлінетін гранттар саны жыл сайын артып отырады да, 2025 жылға қарай 5 мыңнан асады). Медицина ұйымдарын білікті кадрлық ресурстармен қамтамасыз ету үшін мемлекет ауылдық жерлерге жұмыс істеуге келген жас мамандарға көтермелеу жәрдемақысын қарастырады. 2021 жылы ол 70-тен 100 АЕК-ке дейін өсті. Медицина кадрларын

²⁵ АИТВ-инфекциясы жағдайларын электрондық бақылау жүйесінің мәліметтері

даярлаудың халықаралық стандарттарына көшу де қарастырылған (медицина және фармацевтика мамандықтары бойынша білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына өзгерістер мен толықтырулар енгізу механизмі әзірленді).

Медицина қызметкерлерінің табысын арттыруға ерекше көңіл бөлінуде. Жалақыны көтеру дәрігерлер мен орта буын медицина қызметкерлерін толығымен қамтиды. Осылайша, 74 мыңнан астам дәрігер мен 173 мыңнан астам орта буын медицина қызметкерінің жалақысы көтерілді. Соңғы 3 жылда дәрігердің орташа жалақысы жыл сайын 30%-ға өсті:

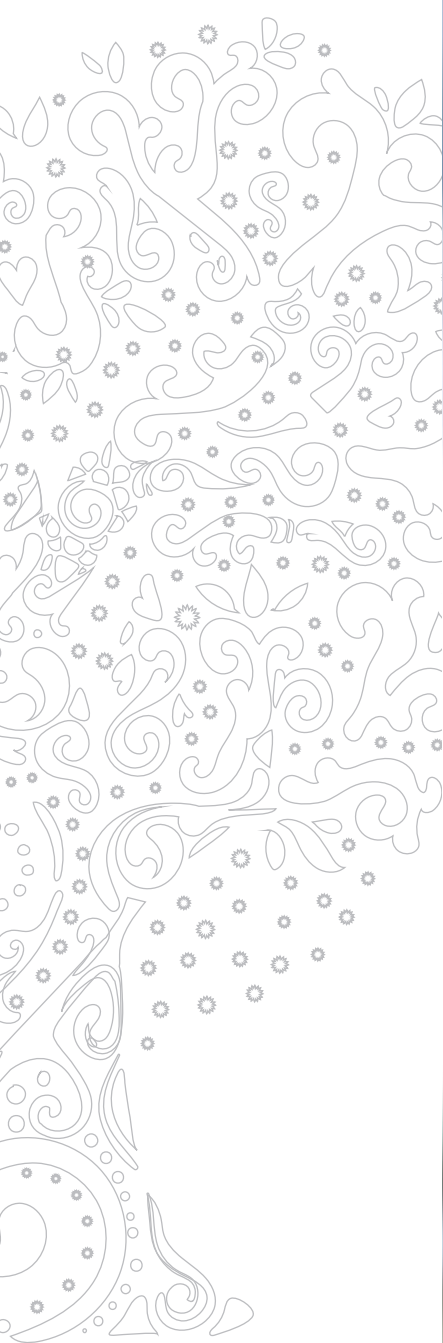
- 2019 жылы дәрігердің орташа жалақысы 189,3 мың теңге болса, 2020 жылы бұл 246,1 мың теңгеге өсті;
- 2021 жылы 320,0 мың теңгеге дейін көтерілді;
- 2022 жылы дәрігердің орташа жалақысы 415,9 мың теңгеге дейін артты.

Жалпы, коронавирус пандемиясы елге кедергілермен қатар, мүмкіндіктер де әкелді. Пандемия мен дағдарыс кезінде фармацевтика компаниялары жаңа шектеулер жағдайында өз жұмысын қайта құрып қана қоймай, сонымен қатар COVID-19-ға қарсы ем іздеп, вакциналарды әзірлеумен айналысты.

ТДМ 3 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- «Қазақстан Республикасының биологиялық қауіпсіздігі туралы» заңды іске асыру.
- Медицина қызметкерлерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыруды көздейтін заң қабылдау.
- Денсаулық сақтауды дамытудың 2026 жылға дейінгі тұжырымдамасын қабылдау.
- Қылмыстық-атқару жүйесінің медициналық қызметін ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің құзырына беру туралы заң қабылдау.
- «Дені сау ұлт» әрбір азамат үшін сапалы және қолжетімді денсаулық сақтау» ұлттық жобасын іске асыру.

4 САПАЛЫ
БІЛІМ БЕРУ

Білімді адам айналасына шуақ шашады, оның жан дүниесі сан қырлы болады. Кішкентай айналармен безендіріліп, металдан жасалған бейне осы идеяны дәл береді.

ТДМ 4. Бәрін қамтитын және әділ әрі сапалы білім беруді қамтамасыз ету және барлығын өмір бойы оқуға ынталандыру

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- Инклюзивті білім беру мәселелері туралы Заң қабылданды.
- Мектептердің 96,6% жылдамдығы 4 Мб/с және одан асатын кеңжолақты Интернетке қосылды, білім беруге арналған BilimLand, Kundelik, BilimAL, I-mekter, Mekter-EDU сияқты ақпараттық ресурстар белсенді дамып келеді.
- 2020 жылдан 2023 жылға дейін педагогтар жалақысы жыл сайын 25% көтеріледі, ал педагог мамандығында оқитын студенттерге жоғары шәкіртақы төленеді.
- Барлық колледждер 30-дан астам ақпараттық платформаға қол жеткізді.

Баланың мектепке дейін алған білімі оның дағдылары мен мүмкіндіктерін дамытуға берік негіз болады. Осы орайда, Қазақстанда мектепке дейінгі тәрбие мен білім беру жүйесіндегі мемлекеттік саясат басым бағыттың бірі саналады. Бұл түрлі әлеуметтік топтардың, халықтың әртүрлі жігінің балаларына сапалы білім беру үшін қолжетімділік пен теңдей бастапқы мүмкіндіктер құруды қамтамасыз етуге бағытталған.

Биылғы оқу жылынан бастап мектепке дейінгі барлық ұйымдарда баланы дамытудың «ойын арқылы оқыту» қағидатына негізделген жаңа моделі енгізіледі, соның арқасында балаларда өмірлік маңызы бар дағдылар қалыптасады.

Бастапқы және орта білім саласында өңірлердің, қала және ауыл мектептерінің арасындағы білім сапасының алшақтығын қысқарту жұмыстары жүргізілуде. Мәселен, ауыл мектептерінің 95% 2025 жылға дейін жаңғыртылады. 2021 жылдың

2021 жылы:

- 53 804 орынды құрайтын 539 мектепке дейінгі ұйым ашылды.
- 3-6 жастағы балалардың 98,9% және 2-6 жастағы балалардың 86,9% мектепке дейінгі тәрбие және оқытумен қамтылды.
- Балабақшалар 100% видеобақылаумен қамтылған.
- Ұлттық біліктілік тестін жақсы тапсырғаннан кейін мектепке дейінгі ұйымдарға жоғары жалақымен қабылданатын педагогтарға міндетті аттестация енгізілді.

қорытындысы бойынша 1 015 мектеп жаңғыртылған. Жаңа мектептер салу немесе оқушыларды жақын маңдағы мектептерге бөлу есебінен үш ауысымдағы мектептерді жою жұмыстары жүргізілуде. Дегенмен, 2021-2022 оқу жылының басында мұндай мектептердің саны 1,8% немесе 137 мектепті құрады²⁶.

2021 жылы:

- 121 мемлекеттік, 152 жекеменшік мектеп және 4 мектеп мемлекеттік-жекешелік әріптестік желісімен пайдалануға берілді.
- Қала мектептері 100% жан басына қарай қаржыландыруға өтті.
- Мектептердің 99,2%-да жылы дәретханалар бар.
- «Кітап оқитын мектеп» жобасы жүзеге асуда (мектептердегі кітап қоры 13 млн кітаппен толыққан).

ЭЫДҰ елдеріндегі (орташа көрсеткіш – 23%) өз қатарластарына қарағанда қазақстандық мектеп оқушыларының буллингке ұшырауы жиі (32%) болатынын өкінішпен атап өтуге тура келеді.

Белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастыру, мектептерде патриоттық тәрбиені күшейту мақсатында оқушыларды қоғамдық мәні бар қозғалыстармен қамту кеңеюде. Пікірталас қозғалыстары, мектеп және студенттік өзін-өзі басқару, әскери-патриоттық клубтар, балалар мен жастар қозға-

лыстары («Жасыл экономика», «Менің Отаным, туған қалам/өлкем», «Жас Ұлан» және т.б.) басқа да шаралар ұйымдастырылуда.

Қосымша білім берумен мектеп жасындағы 2 211 595 бала қамтылды (жалпы контингенттің 64%). Бұл ретте қосымша білімге тартылған балалардың жартысынан астамы мектеп үйірмелері мен секцияларына қатысады²⁷. Осы үш жылда мектеп оқушыларының мектептен тыс ұйымдармен қамтылу деңгейі 30% асқан жоқ, оның ішінде қалада – 61%, ал ауылда – 39%²⁸.

2021 жылдан бастап спорттық және шығармашылық секциялардың қолжетімділігін арттыру үшін жергілікті атқарушы органдардың балалардың қосымша білім алуын мемлекеттік білім беру тапсырысы ретінде орналастыруына қатысты заң нормасы қабылданды. Мектепке дейінгі саладағы оң нәтижелерге жеткеніміз сияқты (10 жыл ішінде балабақшалар санын 10 есе арттыру), бұл тетік те аз ғана уақыт ішінде соншалықты көп шығынсыз балалардың қосымша біліммен қамтылуын арттыруға тиіс.

²⁶ «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ сайтындағы ақпарат: Қазақстандағы орта мектеп тапшылығы проблемасы, https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=3222

²⁷ Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдасы, <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=12629438>

²⁸ ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы, «Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің статистикасы» ұлттық жинағы, 2019, 2020 және 2021 жж.

Қазақстанның білім саласы мазмұнын талдау, Curriculum Content Mapping, ЕЫДҰ

Қазақстанның білім саласы мазмұнында мынандай құзыреттер кеңірек қамтылған: сыни ойлау және проблемаларды шешу, мәліметтер мен болжамдарды сауатты пайдалану, АКТ-сауаттылығы және жаһандық құзырет, оқушылардың жоғары жауапкершілігі, топтық жұмыстар, рефлексия және ынтымақтастық. Бұл ретте қаржылық сауаттылық, кәсіпкерлік және

тиімді шешімдер қабылдау бағыттарын жіті дамыту құзыретіне жатқызуға болады. Осыған байланысты жаңартылған типтік оқу жоспары енгізілді. Осы арқылы 7-9 сынып оқушылары мамандыққа ерте бейімделуге мүмкіндік алады. 10-11 сынып оқушыларына арналған кәсіп пәндерінің бірыңғай кешені анықталған. Әлемдік тәжірибеге сәйкес, бұл 12 жылдық оқу үлгісіне көшуге дайындайды.

Дереккөз: Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы

Кәсіптік және жоғары білім саласында сапалы және ТЖКБ-ға кедергісіз қол жеткізуді қамтамасыз ету жұмыстары, сондай-ақ жоғары білімге қолжетімділікті кеңейту жалғасуда. COVID-19-бен байланысты жаңа сын-қатерлер ТЖКБ жүйесіндегі қалыптасқан жағдайларды қайта қарастыру қажеттігін өзекті етті. Жаңа басқару қадамдарын іздестіру, жеке бастамаларды қолдау және штаттық форматтағы оқытуды қалпына келтіру үшін ғана емес, қашықтан оқыту үшін де мүмкіндіктермен қамтамасыз ету мейлінше маңызды болды.

«Баршаға арналған тегін техникалық және кәсіби білім» жобасы аясында 300 мыңнан астам жас алғашқы жұмысшы мамандығына тегін оқыды. Колледждерге білім бағдарламаларының мазмұнын жұмыс берушімен бірлесе белгілеу үшін академиялық еркіндік берілді.

2021 жылдың 1 қыркүйегінен мемлекеттік тапсырыс бойынша маман даярлайтын барлық колледждер жан басына қарай қаржыландыруға көшті. Бұл тараптардың құзыретін, білім үдерісін қаржыландыру тәртібін және білім беру ортасын регламенттеуге мүмкіндік берді. Білім беру үдерісінде инклюзивті оқытуға шығыстар нормасы 2 есеге артты.

Өңірлік еңбек нарығы мен білім беру жүйесіндегі байланыс түлектердің бітіріп шыққаннан кейінгі жарты жыл ішінде жұмысқа орналасуы арқылы қадағаланады. ТЖКБ түлектерін жұмысқа орналастыру кейінгі 3 жылда 3,9%-ға артып, 72% құрады.

ЖОО-да білім беруді реформалаудың маңызды бір қыры – ҰБТ-ны бірнеше мәрте өткізу және ЖОО-ға шартты түрде қабылдау болып отыр. Жоғары білім беру жүйесіндегі қызмет «Жоғары оқу орындарының академиялық және басқарушылық дербестігін кеңейту туралы» ҚР Заңымен белгіленген. Сапаны қамтамасыз ету бөлігінде білім беру бағдарламаларының көпшілігі (73,3%) сапаны қамтамасыз ету бойынша ұлттық провайдерлерде аккредиттелген. Білім беру бағдарламаларының 8,2% халықаралық аккредитациядан өткен.

Дегенмен, 2019 жылғы Бәсекеге қабілеттіліктің жаһандық индексіне «Түлектердің машығы» деген индикатор бойынша Қазақстан 141 мемлекеттің ішінен 95 орын иеленді. Ал, PIAAC-тың ересек адамдардың дағдыларына берген бағасы ЭЫДҰ елдерімен салыстырғанда біздері жоғары білім ересек адамдардың білім-білігін жеткілікті дамытпайтынын көрсетті.

Білім беру саласындағы жүйелі жұмысқа қарамастан, болашақта COVID-19 пандемиясының «локдаунда отырған балалардың» білім сапасына тигізген әсеріне байланысты бірқатар сын-қатерлер туындауы мүмкін. Мәселен, Дүниежүзілік банктің болжамы бойынша, бүкіл әлемдегі білім беру жүйесі пандемияның салдарынан әлі де ондаған жылдар бойы зардап шегеді. Мысалы, тек Орталық Азия елдерінде пандемиядан болған экономикалық шығындар кемінде 44 млрд АҚШ долларын құрайды²⁹.

²⁹ The World Bank «COVID-19 Pandemic May Result in a Long-term Human Development Crisis in Central Asia, Warn World Bank Experts», <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/08/05/covid-19-pandemic-may-result-in-long-term-human-development-crisis-in-central-asia-warn-world-bank-experts>

Сондай-ақ, қоғам өміріне толық араласу үшін оқу, жазу және математика дағдыларын пайдалана алмайтын балалар арасында функционалдық сауатсыздықтың өсуіне әкеліп соғады. Бұл мәселені шешудің бірі инклюзивті білім беруді дамыту болуы мүмкін.

2021 жылы Қазақстан Республикасының Президенті «Инклюзивті білім беру мәселелері жөніндегі» Қазақстан Республикасының Заңына қол қойды, онда ерекше білім сұраныстарын қажет ететін балалар үшін жағдай жасамаған мектеп басшыларын жауапкершілікке тарту көзделген. Заң сонымен қатар инклюзивті және арнайы білім берудің нормативтік-құқықтық базасын жетілдіруге бағытталған, бұл оны Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының қағидаттарына және Мүгедектердің құқықтары туралы конвенцияның ережелеріне сәйкестендіреді. Білім беру саласындағы мемлекеттік кепілдіктер бойынша ерекше білім беруді қажет ететін тұлғаларға олардың өзін-өзі жетілдіруі және білім берудің барлық сатысында үздіксіз білім алуын жалғастыруы үшін қолайлы жағдай жасау көзделген.

Заң нормаларында ерекше білім беруді қажет ететін балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуге жағдай жасайтын арнайы қызмет жасақтау қарастырылған. Мүмкіндігі шектеулі балаларды арнайы психологиялық-педагогикалық қолдауға мемлекеттік білім тапсырысы 2022 жылдың 1 қыркүйегінен басталады.

Қазақстан педагогтарға қолайлы жағдай жасауға және олардың кәсіби дамуын ынталандыруға баса назар аударады. 2019 жылы «Педагог мәртебесі туралы» ҚР Заңы қабылданды, ол бірінші кезекте педагогтың жалақысын 4 жыл ішінде 2 есеге арттыруға бағытталған. Тәлімгерлік, магистр дәрежесі, сондай-ақ спорт секцияларын жүргізгені үшін жаңа қосымша ақы енгізілді, сынып жетекшісіне, дәптер тексергеніне төленетін қосымша ақылар айтарлықтай ұлғайды.

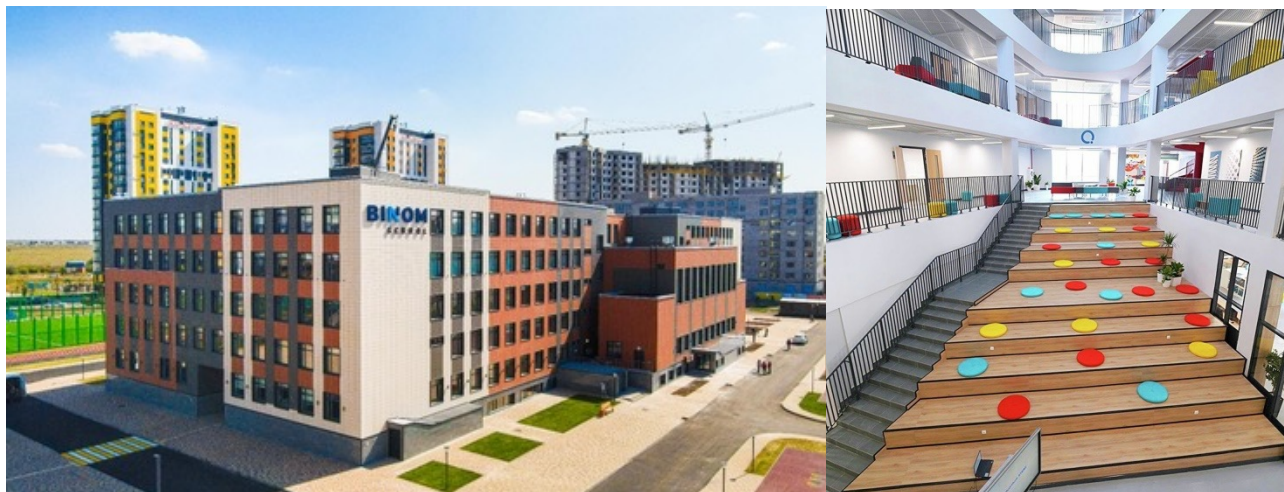
Жүктемені қысқарту бойынша шаралар қабылданды. 2020 жылы мұғалімдердің еңбегін нормалау жүйесі әзірленді, ал 2021 жылдан бастап мектеп педагогтары 18 сағаттық жүктемеден 16 сағаттық жүктемеге көшті. Ынталандырудың материалдық түрлерімен қатар, мұғалім мәртебесін қолдаудың басқа түрлері айтарлықтай күшейе түсті. Педагогикалық әдеп және педагогтардың құқықтарын қорғау мәселелері бойынша кеңестер құрылды, жыл сайын «Үздік педагог» республикалық конкурсы өткізіледі. Білім саласы бойынша мамандар жыл сайын бітіріп жатқанына қарамастан, ауылдық жерлерге жоғары білікті педагогтарды тарту әлі де қиындық тудыруда.

Соңғы 3 жылда жұмысын жаңа бастаған жас педагогтар үшін жағдайлар қарастырылды. Дарынды жастарды тарту және педагогика мамандықтарына үміткерлерді сапалы іріктеуді жүзеге асыру үшін ҰБТ-ның шекті балы 50-ден 75 баллға дейін ұлғайтылды.

Педагогикалық дайындық бағыттары бойынша бакалавр деңгейінде білім алып жатқан студенттердің шәкіртақысы көтерілді. Соңғы 3 жылда елдегі педагог кадрлар саны жарты миллионға жеткен. 2020 жылы педагогтар қатарын 9 220 жас маман, 2021 жылы – 11 800 адам толықтырды.

Педагог мәртебесінің жоғарылауын, сондай-ақ балалар санының өсуін ескере отырып, болашақта мектептердің материалдық-техникалық базасын жақсарту және қазіргі заманғы талаптарға сай жаңа мектептер салу талап етіледі. Сондықтан білім беру саласындағы мемлекеттік-жекешелік әріптестік (МЖӘ) тетігі осы мәселені шешу үшін жақсы мүмкіндік.

Білім беру саласына инвестиция тарту үшін жыл сайын заңнамалық база жетілдіріліп келеді және тиісінше жеке инвесторлар үшін қолайлы жағдайлар жасалып жатыр. Мәселен, 2021 жылы жасалған 1 340 МЖӘ шартының 54% (немесе 722 бірлік) білім беру саласына тиесілі³⁰. Білім беру саласындағы МЖӘ жобаларының жартысынан астамы – мектепке дейінгі ұйымдар³¹.

³⁰ Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы: «Қазақстандағы МЖӘ-нің дамуы туралы сұхбат: жай-күйі, үрдістері және келешегі», <https://primeminister.kz/kz/news/interviews/kazakstandagy-mzha-nin-damuy-turaly-suhbat-zhay-kuyi-urdisteri-zhane-keleshegi-1054925>

³¹ «Қазақстандық мемлекеттік-жеке меншік әріптестік орталығы» АҚ ресми сайты, <https://kzppp.kz/projects>

«BINOM ақысыз мемлекеттік мектебі» кейсі

BINOM School – қазақстандық білім беру үдерісіндегі алдыңғы қатарлы әдістемелерді енгізу бойынша жаңа бренд. 2021 жылы астанада осындай форматта 4 мектеп ашылды. Бұндағы білім беру отандық үлгі және Финляндия, Ұлыбритания, Оңтүстік Корея елдерінің озық халықаралық жүйесі негізінде ұйымдастырылған. Жобаны МЖӘ қағидаты бойынша «BI Group» инновациялық құрылыс холдингі мен Нұр-Сұлтан қалалық әкімдігі бірге жүзеге асырады. Әр оқу мекемесі екі ауысымдағы 4 мың оқушыға арналған. BINOM жаңа буынды мектебінің басымдықтары:

- ең жақсы, таңдаулы педагогтар. BINOM-ға мұғалімдерді іріктеу Jumys Smart Nation ірі Интернет-платформасында өтеді, онда елдің барлық өңірінен 270 мыңнан астам ұстазды қамтып, ең үздік педагогтарды іріктеп алуға мүмкіндік бар;
- әлемнің жетекші елдерінің халықаралық бағдарламасы бойынша тегін оқыту;
- ерекше білім сұранысына ие балалар үшін жайлы орта (қозғалысы шектеулі оқушыларға арналған лифттер, пандустар, көтергіштер, биіктігі реттелетін орындықтар мен парталар, тактильді жолақтар және тағы басқалары);
- жалпы ауданы 22 мың м² құрайтын BINOM-ның әр мектебі функционалдық және академиялық тұрғыдан толығымен жарақтандырылған: физика, химия, биология, нано және биотехнология бойынша 9 кеңейтілген зертхана, 100 орынға арналған кинозал, мұғалімдерге, балаларға арналған коворкинг-зоналар, телестудия, ойын бөлмелері, смарт-сыныптар, шығармашылық эксперименттер үшін 3D-принтер, робот-техника кабинеті, металл мен ағаш кесетін шеберханалар, Speaking Club, TedxBinom, сондай-ақ қазақстандық және шетелдік танымал баспалар шығарған 5 мыңнан астам кітабы бар кітапхана бар.

Цифрландыру процесі қолда бар ақпараттық ресурстарға инвентаризация жасаудан және «Ұлттық білім беру деректер қоры» (ҰБДҚ) ақпараттық жүйесін білім беру жүйесі бойынша бірыңғай мәліметтер сақтауға трансформациялау үдерісін іске қосудан басталды. Осылайша, ҰБДҚ-да 3 мыңнан астам көрсеткіш қамтылған 20 мыңнан астам білім беру ұйымы туралы ақпарат бар.

ҰБДҚ мәліметіне сәйкес, 2022 жылғы сәуір айында елде 7 525 жалпы білім беретін мектеп жылдамдығы 4 Мб/с және одан да асатын Интернетке қосылған (немесе жалпы білім беретін мектептердің жалпы санының 99,4%). Қазақстанның қалаларындағы мектептерінің басым бөлігі немесе 73,5% жылдамдығы 10 Мбит/с-тен асатын, ауылды жерлердегі жалпы білім беретін мектептердің 50% жылдамдығы 4–10 Мбит/с болатын Интернетке қосылған (толығырақ 1-кестеде).

1-кесте. ҚР бойынша қала/ауыл бөлінісіндегі Интернет жылдамдығы, 26.04.2022 жылғы жағдай бойынша

Өңірлер	барлығы	4 Мбит/с-ке дейін		10 Мбит/с шамасында		10 Мбит/с-тен асатын	
		қала	ауыл	қала	ауыл	қала	ауыл
ҚР	7569	87	1135	518	2624	1676	1485
Ақмола	568	5	55	22	248	73	161
Ақтөбе	427	4	93	11	77	127	114
Алматы	800	4	120	26	217	83	346
Атырау	217	0	8	26	70	59	51
Батыс Қазақстан	382	2	52	6	166	67	89
Жамбыл	487	4	21	14	161	97	188
Қарағанды	527	6	133	54	110	174	44
Қостанай	495	1	47	20	283	84	59
Қызылорда	326	1	14	23	203	59	25
Маңғыстау	173	1	1	15	42	50	63
Павлодар	370	0	3	2	151	93	119
Солтүстік Қазақстан	474	0	78	11	195	52	137
Түркістан	969	32	193	69	560	46	58
Шығыс Қазақстан	677	10	317	68	141	105	31
Нұр-Сұлтан қ.	149	5	-	21	-	123	-
Алматы қ.	319	10	-	41	-	268	-
Шымкент қ.	209	2	-	89	-	116	-

Дереккөз: Ұлттық білім беру деректер қоры (ҰБДҚ)

Білім берудің ақпараттық ресурстары белсенді дамып келеді, олар оқыту процесін автоматтандырып қана қоймай, білім беру ұйымдарына онлайн білім беру контентінің сан түрін ұсынады. Мектептер өз талаптарына жауап беретін контентті өз бетінше таңдауға құқылы. Бұдан басқа, «Электрондық үкімет» порталы арқылы балабақшаларға, мектептерге, колледждерге және жоғары оқу орындарына құжаттар қабылдау бойынша мемлекеттік қызметтер автоматтандырылды. Бизнес-процестерді автоматтандыру құжат айналымын оңайлатады, халыққа қызмет көрсету орталықтарындағы кезекті және азаматтардың құжаттарды жинауға кететін шығындарын қысқартады (жылына шамамен 1 млрд теңге). Сондай-ақ мұғалімдер мен оқытушылардың видеосабақтарын орналастыру үшін online.edu.kz платформасы құрылды. (24 мың цифрлық ресурстардан тұратын білім беру контенті құрылды, оның ішінде 13 757 видеосабақ, 4 005 электронды оқулық, 6 338 қосымша материал бар).

Қазақстанның білім беру жүйесі заманауи сын-қатерлерге жауап береді және әрбір адамға сапалы мектепке дейінгі тәрбие, мектептегі және қосымша білім қолжетімді болуын көздейді. Колледж бен университетте жаңа кәсіби дағдылар алуды, зерттеу және шығармашылық құзыреттілікті дамыту мүмкіндігін беруді қарастырады.

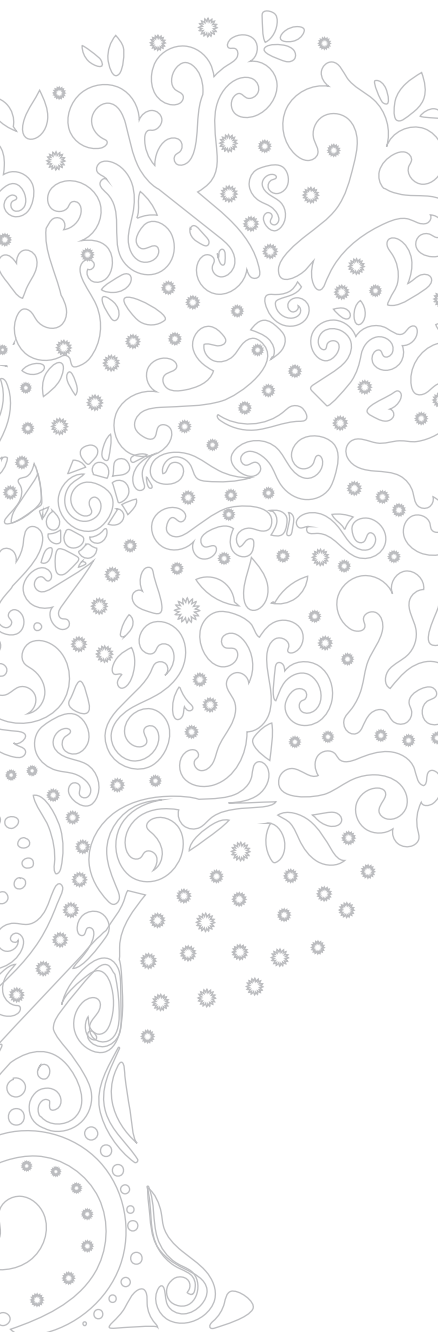
ТДМ 4 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Балаларды мектепке дейінгі сапалы тәрбиемен және біліммен қамтуды ұлғайту.
- Қазақстанның өңірлері, қала және ауыл мектептері (PISA) арасындағы оқыту сапасының алшақтығын азайту, сондай-ақ балаларды қосымша біліммен қамтуды ұлғайту³².
- Жаңа мектептер салу және қолданыстағыларын жаңғырту есебінен мектептерде жайлы, қауіпсіз және қазіргі заманғы білім беру ортасын қалыптастыру.
- Инклюзивті білім беруге қажетті жағдайларды жақсарту бойынша жұмысты жалғастыру.
- Сұранысқа ие мамандықтар бойынша колледждерде тегін білім беру арқылы жастарға қолжетімді әрі сапалы техникалық және кәсіби білім беруді қамтамасыз ету.
- Халықаралық білім беру бағдарламаларының үлесін арттыру есебінен қазақстандық жоғары оқу орындарының бәсекеге қабілетін көтеру, сондай-ақ 2025 жылға қарай Қазақстанда беделді шетелдік жоғары оқу орындарының 5 филиалын ашу (олардың екеуі техникалық бағытта)³³.
- Еңбек күші тапшы өңірлер мен ауыл мектептеріне үздік педагогтарды тарту.

³² «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000726>

³³ «Қазақстан ғылымы» сайты: 2025 жылға қарай шетелдік бес жоғары оқу орнының филиалдары ашылады, https://nauka.kz/page.php?page_id=1009&lang=2&news_id=9154&new

5 ГЕНДЕРЛІК
ТЕҢДІК

Инь-Ян мәнерінде жасалған инсталляция бір-біріне кереғар нәрселер біріккенде қандай жасампаз бола алатынын көрсетеді. Әр қырынан қарасаң әйелдің де, еркектің де түрін көруге болатын адам бейнесі ер мен әйелдің теңдігін әйгілейді.

ТДМ 5. Гендерлік теңдікті қамтамасыз ету және әйелдер мен қыздардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- 2021 жылы Қазақстан гендерлік зорлық-зомбылықпен күрес жөніндегі іс-қимылдар және экономикалық әділдік пен құқықты ілгерілету сынды екі жаһандық коалицияның ресми мүшесі болды.
- Сайлау кезіндегі партиялық тізімге, сондай-ақ депутаттық мандатты бөлу кезінде әйелдер мен жастарға 30% квота беру заңмен бекітілді.
- Әйелдер еңбегі шектелетін жұмыстар тізімі заң жүзінде жойылды.
- Өңірлерде отбасын қолдаудың 31 орталығы жұмыс істеп тұр.
- Елдің барлық өңірлерінде әйел кәсіпкерлігін қолдау орталықтары ашылды.
- Балаларға қатысты зорлық-зомбылық үшін жауапкершілік күшейіп, жазасы қатаңдады.

Қазақстан тең құқықтар мен бірдей мүмкіндіктер қоғамын қалыптастыруда айтарлықтай табысқа жетті. Біздің еліміз БҰҰ адам құқықтары жөніндегі кеңесінің 2022-2024 жылдардағы мүшесі атанды. Онда гендерлік теңдік пен әйелдердің құқығын кеңейту басты басымдық болып саналады.

Қазақстан бастауыш және орта білім беруге қол жеткізудегі гендерлік тепе-теңдікке жақын және осы көрсеткіш бойынша әлемде жетекші орын алады. БҰҰ-ның Адами даму туралы жыл сайынғы баяндамасының 2020 жылғы Гендерлік даму индексі бойынша Қазақстан әлемнің 189 елінің арасында 51-орынды иеленеді және ерлер мен әйелдер арасындағы АДИ бойынша жетістіктерінде жоғары теңдікке ие елдер тобына кіреді³⁴.

Республикада гендерлік теңдікті қамтамасыз етудің құқықтық және институционалдық негізі қалыптасты. Заңнамалық деңгейде әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою және ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен мүмкіндіктерін ілгерілету көзделген³⁵.

2016 жылы Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы бекітілді. Аталған Тұжырымдама 2021 жылы заманауи сын-қатерлерді ескере отырып қайта қаралды. Онда ерте некелесу мәселесі, репродуктивті денсаулықты қорғау мәселелері, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу мәселелері, әйелдердің

³⁴ Human Development Report 2020

³⁵ «Қазақстан Республикасының адам құқықтары саласындағы одан әрі шаралары туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 9 маусымдағы № 597 Жарлығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000597>

экономикалық мүмкіндіктерін кеңейту мәселелері, әйелдердің шешім қабылдау деңгейіндегі басшылық қызметтерде аз болуына қатысты және т.б. өзекті мәселелер көрсетілген³⁶.

Отбасылық-демографиялық саясатқа әсер ететін факторларды анықтау үшін жүйелі негізде зерттеулер жүргізіледі. 2019 жылдан бастап жыл сайын «Қазақстандық отбасылар» ұлттық баяндамасы жарияланып келеді. Жыл сайын «Қазақстан әйелдері мен ерлері» атты статистикалық жинақ шығарылады, ол соңғы жылдардағы гендерлік көрсеткіштердің динамикалық қырларын қамтиды.

2021 жылдың соңында Қазақстан БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі қабылдаған 1325 (2000), 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2242, 2467 (Жоспар) қарарларын жүзеге асыру жоспарын қабылдады³⁷. Жоспарға сәйкес қарусыздану және қаруды таратпау мен халықаралық қауіпсіздік мәселелері бойынша халықаралық келіссөздер мен консультациялар жүргізу кезінде әйелдер қатарынан дипломатиялық персонал тартылатын болады. Сондай-ақ бітімгершілік дайындық орталығы (КАЗЦЕНТ) базасында гендерлік мәселелер және азаматтық тұлғалар мен балаларды қорғау бойынша әскери кеңесші-әйелдерді даярлау жоспарлануда.

Репродуктивті денсаулықты қорғау және әйелдер мен қыздарға қатысты зорлық-зомбылықты жою

Елде ерлер мен әйелдердің репродуктивті денсаулығын сақтау үшін жағдай жасау мәселесіне ерекше назар аударылуда. 2016 жылмен салыстырғанда, 2020 жылы босану бөлмелері мен акушерлік-гинекологиялық кабинеттері бар ұйымдардың саны 14%-ға өсті. Тіркелген жүктілікті жасанды түрде ұзу оқиғалары репродуктивті жастағы 1000 әйелге шаққанда, 2016 жылғы 17,3 жағдайдан 2020 жылы 15,7-ге дейін төмендегені байқалды.

Білікті медицина қызметкерлері қабылдайтын босанудың үлесі 99,4% болды.

³⁶ «Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығына өзгеріс енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 1 сәуірдегі № 853 Жарлығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200000853>

³⁷ «Жанжалдарды болғызбау мен реттеуге, бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, әйелдерге қарсы зорлық-зомбылықтың алдын алуға, хабардар болуды арттыруға, жанжалдардың алдын алу мен әйелдерді қорғау мәселелерінде азаматтық қоғаммен өзара іс-қимылды күшейтуге әйелдердің тең құқылы және жан-жақты қатысуы бойынша БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі қабылдаған 1325 (2000), 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2242, 2467-қарарларды іске асыру жөніндегі 2022–2025 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 24 желтоқсандағы № 935 қаулысы

«Бала күтіміне арналған ақылы демалыс» бойынша Қазақстан әлемде 26-орында³⁸.

2020 жылы Мемлекет басшысы Қазақстан халқына Жолдауында Үкіметке «Аңсаған Сәби» арнаулы бағдарламасын жүзеге асыруды тапсырған болатын. 2021 жылы «Аңсаған Сәби» бағдарламасы аясында 7 000 әйел экстракорпоралды ұрықтандырудан (ЭКҰ) өтті, оның 3 000-ға жуығы жүкті болды, 360-қа жуық бала дүниеге келді.

Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың алдын-алу және онымен күрес – елдің басты басымдықтарының бірі.

2009 жылы Қазақстанда «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» және «Ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының заңдары қабылданды.

2020 жылы тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жауапкершілікті күшейтуді көздейтін Қазақстан Республикасының Заңы күшіне енді.

2016-2020 жылдар кезеңінде әйелдерге қатысты тіркелген қылмыстар саны 2 есеге қысқарды (14-сурет).

Дереккөз: ҚР Ішкі істер министрлігі

Сондай-ақ осы кезеңде тіркелген балаларға қатысты зорлық-зомбылық фактілерінің саны 30,7%-ға азайған.

Еліміздің өңірлерінде 36 дағдарыс орталығы бар (оның 31-інде паналау орны (приют) бар). Дағдарыс орталықтарында зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерге тегін медициналық-әлеуметтік, әлеуметтік-құқықтық, әлеуметтік-психологиялық қызметтер, сондай-ақ уақытша паналау орындарының қызметтері көрсетіледі.

³⁸ Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U22000000853>

COVID-19-ға байланысты карантиндік шаралар кезінде тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсуі тіркелді. 2020 жылы дағдарыс орталықтарына зорлық-зомбылық мәселесі бойынша 3 544 адам жүгінген. Пандемияға байланысты карантин кезінде барлық аймақтарда зорлық-зомбылық құрбандарына уақытша бейімделу үшін қонақ үй қорынан резерв (200 төсек-орын) құрылды³⁹.

Жыл сайын барлық өңірде «Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылыққа қарсы 16 күн» ақпараттық-түсіндіру жұмыстары жүргізіледі.

Отбасын қолдау ресурстық орталықтарының қызметі ұйымдастырылды. Орталықтар қиын өмірлік жағдайға тап болған әрбір отбасына психологиялық, әлеуметтік, құқықтық және басқа да қажетті көмек көрсетеді.

Қазақстанда әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық пен кәмелетке толмағандардың жыныстық қол сұғылмаушылығы бойынша қылмыстарға қарсы күресу бойынша белсенді шаралар қабылдануда. 2020 жылдан бастап зорлау және жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылық орташа санаттан ауыр санатқа ауыстырылды⁴⁰.

Бұл бағытта кадр мәселесіне ерекше көңіл бөлінуде. 2021 жылы кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі инспекторлар мен әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау бөлімшелерінің штаты екі есеге жуық артты. Енді мұндай лауазымдар әрбір қалалық, аудандық ішкі істер органында бар. Бұл әйелдер мен балаларға дер кезінде білікті көмек көрсетуге және олардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндік берді. Сондай-ақ, ерекшеліктерді ескере отырып, әйелдер мен кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық сипаттағы зорлық-зомбылық қылмыстарын тергеу үшін әйел-тергеушілердің мамандануы енгізілді.

Қазіргі уақытта Ұлттық статистика бюросы «БҰҰ-Әйелдер» құрылымының және БҰҰ-ның Халықты орналастыру қорының қолдауымен әйелдер мен қыздарға қатысты зорлық-зомбылықтың таралуы бойынша ұлттық сауалнама жүргізуде. Қазақстан – Орталық Азиядағы мұндай сауалнама жүргізетін жалғыз мемлекет.

³⁹ Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200000853>

⁴⁰ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адам құқықтарының қорғалуын күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2019 жылғы 27 желтоқсанда қабылданған Қазақстан Республикасының Заңымен ҚР Қылмыстық кодексіне енгізілген өзгерістерге сәйкес, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000292>

Әйелдердің әлеуметтік-экономикалық және саяси өмірге қатысу мүмкіндіктерін кеңейту

Қазақстанның еңбек нарығы әйелдердің жұмыспен жоғары қамтылуымен және білікті жұмысшылардың болуымен сипатталады. Қазіргі уақытта қызметкерлердің жартысына жуығы (49,1%) әйелдер. Алайда, әйелдердің жалақысы ерлерге қарағанда айтарлықтай төмен. Әйелдер негізінен білім беру, денсаулық сақтау, әлеуметтік қызмет көрсету, мәдениет сияқты қызмет салаларында жұмыс істейді, олардың жалақысы әлдеқайда аз. Ер адамдар негізінен өнеркәсіп (мұнай-газ, тау-кен өнеркәсібі, өңдеу өнеркәсібі), көлік және құрылыс салаларында жұмыс істейді, олардың жалақысы орташа республикалық деңгейден жоғары⁴¹.

Өнер, ойын-сауық және демалыс секторында (37,2%), қаржы мен банк секторында (35,1%) экономикалық қызмет түрлері бойынша жалақының айтарлықтай гендерлік алшақтығы байқалды. 2020 жылы өткен жылдармен салыстырғанда еліміздегі еңбекақыдағы гендерлік айырмашылық біршама жақсарып, 25,0%-ды құрады (15-сурет).

Дереккөз: ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы

Ел үкіметі табыс арасындағы алшақтықты азайтуға бағытталған іс-шараларды жалғастыруда. 2021 жылы Қазақстан Республикасының Еңбек кодексіне әйелдер еңбегін пайдалануға тыйым салатын жұмыс орындарының тізбесін жою бойынша түзетулер енгізілді⁴². Бұл шара әйелдерге бұрын қолжетімсіз болған мамандықтар бойынша өз әлеуетін

⁴¹ ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросының мәліметтері

⁴² «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтардың жекелеген санаттарын әлеуметтік қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, 2021 жылғы 12 қазан, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000067>

іске асыруға мүмкіндік беріп қана қоймайды, сонымен қатар еңбек тапшылығы салаларындағы теңгерімсіздікті азайтуға көмектеседі.

Ақы төленбейтін үйдегі жұмыс – әйелдердің еңбек нарығына қатысуына әсер ететін маңызды факторлардың бірі. Бүкіл әлемде әйелдер ақы төленбейтін үй жұмысына көбірек уақыт жұмсайды. Бұл үрдіс Қазақстанда да бар. 2018 жылғы іріктемелі зерттеуге сәйкес, әйелдердің ақысыз үй жұмыстары мен күтімге жұмсайтын уақытының үлесі 17,7% болды, бұл ерлерге қарағанда 3 есе дерлік көп⁴³.

Қазақстанда, сондай-ақ әлемнің көптеген елінде COVID-19 пандемиясына байланысты карантин режимі кезінде ақысыз жұмыс саласындағы ауыртпалық артты. Сондай-ақ, індеттен қызмет көрсету секторы, көтерме және бөлшек сауда, ауыл шаруашылығы, жылжымайтын мүлік операциялары және әйелдер үлесі басым басқа да салалар үлкен зардап шекті. Сондықтан ел Үкіметі карантин кезінде табысынан айырылған азаматтарға әлеуметтік қолдау шараларын қабылдады. Оның ішінде әлеуметтік төлемдер де бар.

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуындағы әйелдердің рөлін күшейту жөніндегі маңызды бастамалардың бірі – ҚР Ұлттық экономика министрлігі, Азия даму банкі және Біріккен Ұлттар Ұйымының «Қазақстанның COVID-19 пандемиясымен күресудегі ынтымақтастық қоры» («Ынтымақтастық қоры») Даму бағдарламасы бірлескен жобасы аясында еліміздің барлық аймақтарында әйелдер кәсіпкерлігін дамыту орталықтарының (Орталықтар) ашылуы болды. Орталықтар кәсіпкер әйелдерге және кәсіпкерлік бастамасы бар әйелдерге қаржылай емес қолдау көрсету алаңы саналады. Онда әйелдер ісін жаңа бастаған кәсіпкерлерді ынталандыру, жұмыс істеп тұрған кәсіпорындардың экономикалық белсенділігін арттыру, оқыту бағдарламалары мен іс-шараларға қатысу бойынша қызметтер кешенін ала алады. Алғашқы Орталықтар 2021 жылдың қарашасында ашылды. 2022 жылдың сәуір айының ортасына дейін әйелдер кәсіпкерлігін дамытудың 17 орталығы арқылы 1 305 әйел қызмет алды. Көрсетілген қызметтердің жалпы саны 3 027 бірлікті құрады⁴⁴.

⁴³ ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросының деректері

⁴⁴ Справка о деятельности Центров развития женского предпринимательства в рамках проекта «Фонд Солидарности в Казахстане для борьбы с пандемией COVID-19» по состоянию на 15.04.2022 года

Сонымен қатар, «Ынтымақтастық қоры» аясында «Бір ауыл – бір өнім» (БАБӨ) пилотты жобасы төрт облыста, яғни Жамбыл, Шығыс Қазақстан, Қостанай және Маңғыстау облыстарында енгізілді. БАБӨ жобасының мақсаты – нарықтық тартымдылығы бар бірегей өнімдер шығару арқылы ауылдық жерлердегі қоғамдастықтың белсенділігін арттыру, осы арқылы орнықты даму мен кедейлікті төмендетуге жәрдемдесу.

Жоба әйелдерге басымдық бере отырып, ауылдастар кооперациясы негізінде жүзеге асырылады. Жергілікті ресурстарды қолдана отырып, бірегей жергілікті өнімдер құруға бағытталады. БАБӨ тұрақты жұмыс орындарын құру және басқа өңірлердегі табысты аяқталған жобалар географиясын кеңейтуге арналған көмекші құрал ретінде қарастырылады.

2021 жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша әйелдер басқаратын жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік (ШОК) үлесі 43,3%. Әйелдер басқаратын ШОК субъектілері осы секторда 31,1% жұмыс орындарын қамтамасыз етеді⁴⁵.

⁴⁵ ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросының мәліметтері

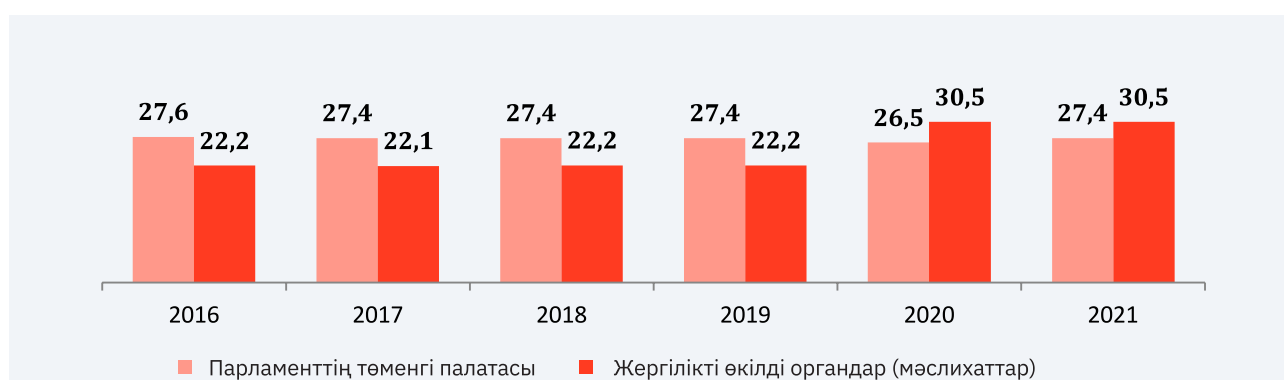
Жыл сайын шаруа немесе фермерлік қожалықтарды басқаратын әйелдер үлесі артып келеді. 2016 жылы олардың үлесі 20,7% құраса, 2021 жылы 26,0%-ға дейін өсті (16-сурет).

Дереккөз: ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы

Елдің қоғамдық-саяси өміріне әйелдердің қатысуында да айтарлықтай ілгерілеушілік бар. 2020 жылы заңнамалық деңгейде сайланатын партиялық тізімге әйелдер мен жастар үшін 30% міндетті квота қарастырылды⁴⁶. Нәтижесінде 2021 жылғы қаңтарда өткен ҚР Парламенті Мәжілісінің жетінші шақырылымына сайлаудан кейін, Мәжіліс депутаттары арасындағы әйелдер үлесі 27,4%-ға жетті.

2020-2021 жылдары да жергілікті өкілді органдарда (мәслихаттар) әйелдер санының үлесі айтарлықтай артып, 30,5% жетті. 2016 жылдан 2019 жылға дейін бұл 22% деңгейінде болатын. (17-сурет).

17-сурет. ҚР Парламентінің төменгі палатасындағы (Мәжіліс) және жергілікті өкілді органдардағы (мәслихаттар) әйелдер үлесі, 2016–2021 жылдар, %

Дереккөз: ҚР Парламенті

⁴⁶ «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы 2020 жылғы 25 мамырдағы № 335-VI ҚРЗ, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z20000000335>

2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша елдегі барлық мемлекеттік қызметкерлер арасындағы әйелдер үлесі 55,5% болды. Бұл ретте мемлекеттік саяси қызметкерлер арасындағы әйелдер үлесі 8,9%, ҚР Үкіметінің құрамындағы әйелдер үлесі – 9%⁴⁷.

2020 жылы облыс әкімдері, астана, республикалық маңызы бар қалалар әкімдері мен олардың бірінші орынбасарларының жалпы құрамындағы әйелдер 8,7% болды. Облыстардың әкімшілік орталығы саналатын қалалар әкімдерінің арасындағы әйелдер үлесі 2,3%.

Елдегі сот жүйесінде әйелдердің үлес салмағы аса жоғары. 2020 жылы ҚР Жоғарғы сотының судьялары арасындағы олардың үлесі 48,0% болды, ал жалпы әйел судьялар үлесі – 51,0%.

Квазимемлекеттік сектордың шешім қабылдау деңгейіндегі әйелдер үлесі де артып келеді, 2018 жылы 23,6% болса, 2020 жылы 36,1% жеткен. Бұл ретте техникалық, өнеркәсіптік бағыттағы басқарушы органдардың арасындағы әйелдер үлесі айтарлықтай төмен – 30%⁴⁸.

Әйелдердің шешім қабылдау процесіне қатысуындағы маңызды бағыттардың бірі – азаматтық қоғам. Қазақстанда 22 398 ҰЕҰ жұмыс істейді. Олардың ішінде 500-ден астамы отбасы және гендерлік саясат мәселелерімен айналысып, әйелдердің құқы мен мүмкіндіктерін кеңейтуге маңызды үлес қосады. Әйелдер 8 220 ҰЕҰ басқарады (36,7%). Шамамен 70-ке жуық ҰЕҰ біріктіретін әйелдер көшбасшылығы мектебінің белсенді ұлттық желісі жұмыс істейді. Елдің барлық 17 өңірінде «Әйел саясаткерлер клубы» бар⁴⁹.

Гендерлік алшақтық пен теңсіздік бойынша проблемалар бар екеніне қарамастан, елде белгілі бір жетістіктерге қол жеткізілген. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуда айтарлықтай ілгерілеушілік бар. Әйелдердің экономикалық және саяси мүмкіндіктері де кеңейіп келеді.

⁴⁷ «Қазақстанның әйелдері мен ерлері» статистикалық жинағы, 2021 ж.

⁴⁸ Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200000853>

⁴⁹ Обзор Пекин+25: Гендерное равенство и расширение прав и возможностей женщин в странах СПЕКА, 2020 г.

ТДМ 5 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Ерлер мен әйелдердің тең серіктестігіне, ата-аналардың балаларды тәрбиелеу, оқыту және дамыту, қарттарға қамқорлық жасау және қолдау үшін жауапкершілігін тең бөлуге негізделген отбасылық қатынастарды қалыптастыру арқылы отбасы институтын нығайту.
- Отбасыларды мемлекеттік әлеуметтік қолдаудың қолжетімділігі мен атаулылығын арттыру.
- Отбасында балалар мен әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың алдын-алу.
- Гендерлік теңдік институтын нығайту.
- Әйелдердің экономикалық және саяси мүмкіндіктерін кеңейту.
- Гендерлік ағартуды ілгерілету және бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге әйелдердің қатысуын кеңейту.
- Бюджетті қалыптастыру барысында гендерлік негізде бюджет бөлу енгізу мәселесін қарастыру.

6 ТАЗА СУ ЖӘНЕ
САНИТАРИЯ

Мөлдір манекеннен жасалған инсталляция тазалықты білдіреді. Оны пластикалық қалдықтар (манекеннің үстін жіпке ілінген қалдықтар жауып тұр) әбден ластаған. Манекеннің таза су толтырылған түрі – санитарияның басты белгісі.

ТДМ 6. Су ресурстары мен тазалықтың барлығына қолжетімді болуын және оны тиімді пайдалануды қамтамасыз ету

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- 2019 жылы Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі және Премьер-Министр басшылық ететін Су кеңесі құрылды.
- 2020 жылға дейінгі Өңірлерді дамыту мемлекеттік бағдарламасы және 2020-2025 жылдарға арналған «Нұрлы жер» бағдарламасы аясында 3 жыл ішінде сумен жабдықтау және су бөлу бойынша 1 058 жоба жүзеге асты.
- 2019-2021 жылдары 2 784 км су арналары жөнделді, 189,5 мың га суармалы жерлер айналымға енді.

Дүниежүзілік ресурстар институтының дерегіне сәйкес, Қазақстан су дағдарысының орташа және жоғары деңгейіндегі елдер қатарына жатады⁵⁰.

Қазақстанның жалпы тұщы су қоры 429 км³ деп бағаланады. Орташа ұзақ мерзімді өзен ресурстары 102,3 км³/жыл болса, оның ішіндегі 54,5 км³/жыл жергілікті ағын су, 51,5 км³/жыл Орталық Азия мемлекеттерінен, Ресей Федерациясынан және Қытай Халық Республикасынан келеді (оның 3,70-і қайтарылатын ресурстар)⁵¹.

Су ресурстарының ел бойынша таралуы біркелкі емес: шығыс және оңтүстік-шығыс өңірлердің суы мол болса, орталық Қазақстанда тапшы. Шекаралас аумақтардан келетін су ағынына ең тәуелді өңірлер елдің оңтүстік, оңтүстік-шығыс және батыс облыстары. Өзен су ресурстарының республика бойынша әркелкі болуы өзен ағынының қолда бар бос ресурстарына сүйенуге мүмкіндік бермейді.

Халықты ауыз сумен қамтамасыз ету, ең алдымен, орталық су құбырлары арқылы жүзеге асырылады. Елде орташа есеппен халықтың 96%-ы сумен жабдықтау қызметінің игілігін көре алады. Атап айтқанда, 2021 жылдың қорытындысы бойынша қалаларда қауіпсіздік талаптарын сақтай отырып ұйымдастырылған сумен жабдықтау қызметін пайдаланатын тұрғындардың үлесі 98,1%-ды, ауылдарда 93%-ды құрады. 2019-2021 жылдары 2018 жылмен салыстырғанда 5,8 пайыздық тармаққа айтарлықтай өсу осы бағыттағы жүйелі жұмыстың арқасында болып отыр.

⁵⁰ World Resources Institute, <https://www.wri.org/data>

⁵¹ ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің ресми мәліметі, <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=12660451>

Республикалық маңызы бар қалалар мен облыс орталықтарында тазартылған ағын сумен қамтылған халықтың үлесі 79,3% деңгейінде. Сапалы ауыз суға қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін елімізде топтық су құбырлары мен гидротехникалық құрылыстарды салу және қайта жаңғырту жұмыстары жүргізілуде. 2019-2021 жылдар аралығында топтық су құбырларын салу және қайта жаңғырту бойынша 13 нысан пайдалануға берілді, 69 ауылдық елді мекен мен 4 қалада сумен жабдықтау жақсарды⁵².

Соған қарамастан, сапалы ауыз сумен қамтамасыз ету мәселесі еліміздің барлық дерлік аймақтары – батыс, орталық және оңтүстік үшін өзекті. Мұны ел тұрғындарының пікіріне негізделген тұрақты дамудың басым мақсаттарын айқындау бойынша дауыс беру нәтижелері де растап отыр. Дауыс беруге қатысқандардың 41,4%-ы ТДМ 6-ны басты мақсат деп белгіледі.

Жалпы республика бойынша суының сапасы жақсы су объектілерінің үлесі 30,8%. Соңғы жылдары сапалы су объектілерінің айтарлықтай (2016 жылғы 7,4%-дан 2020 жылы 30,8%-ға дейін) өскені байқалады. Дегенмен, әлі де сапалы суға қол жеткізе алмай отырған өңірлер бар⁵³.

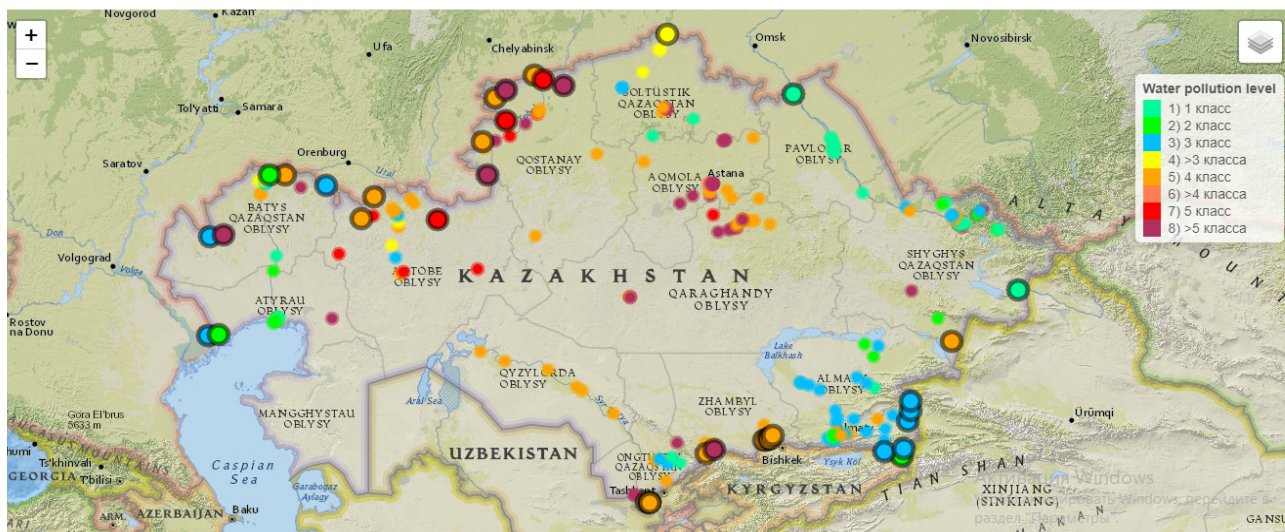
2021 жылдың қорытындысы бойынша зерттелген 106 су объектісінің 36-сының су сапасы ең нашар, оның ішінде 28 су объектісінің ластану деңгейінің жоғарылығы соншалық, бұл өзендер мен су қоймаларының суы шаруашылыққа да, өнеркәсіпке де жарамсыз (>5 сапа класы)⁵⁴. Республиканың жер үсті су объектілеріндегі негізгі ластаушы заттарға тұзды иондар (магний, хлоридтер, кальций, сульфаттар), биогендік және органикалық қосындылар (аммоний ионы, КОҚ, жалпы фосфор, фосфаттар, жалпы темір), ауыр металдар (кадмий, марганец, қорғасын), фенолдар, қалқымалы заттар жатады⁵⁵.

⁵² ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі қызметінің 2019, 2020 және 2021 жылдың 11 айының қорытындылары туралы анықтамалар

⁵³ Қазақстандағы тұрақты даму мақсаттары, 2016-2020. Статистикалық жинақ, 2021 ж.

⁵⁴ Қоршаған ортаның жай-күйі туралы ай сайынғы ақпараттық бюллетень, «Қазгидромет» РМК, 2021 жыл, <https://www.kazhydromet.kz/ecology/ezhemesyachnyy-informacionnyy-byulleten-o-sostoyanii-okruzhayuschey-sredy/2021>

⁵⁵ Қоршаған ортаның жай-күйі туралы ай сайынғы ақпараттық бюллетень, «Қазгидромет» РМК, 2021 жыл, <https://www.kazhydromet.kz/ecology/ezhemesyachnyy-informacionnyy-byulleten-o-sostoyanii-okruzhayuschey-sredy/2021>

Ескерту: 1 класс – барлық су пайдалану түрлеріне жарамды су;
 2 класс – балық өсіру, рекреация, суару, өнеркәсіп үшін жарамды су;
 3 класс – рекреация, суару, өнеркәсіп үшін жарамды су;
 4 класс – суару мен өнеркәсіп үшін жарамды су;
 5 класс – өнеркәсіптің кейбір түрлеріне ғана жарамды су;
 >5 класс – су пайдаланудың ешбір түріне жарамайтын су.

18-сурет. Қазақстан Республикасындағы жерүсті су сапасына мониторинг, 2021 жылдың қазан айы

Дереккөз: «Қазгидромет» РМК ресми сайты, <https://www.kazhydromet.kz/>

Қазақстанда барлық суда, жағалау және сулы-батпақты жерлердің экожүйелерінде су деңгейінің және тұзданудың елеулі мерзімдік ауытқуы бар. Сонымен бірге, маңызды көл экожүйелері Қазақстанның ландшафтынан жойылып барады⁵⁶.

Климаттың өзгеруі нәтижесінде негізгі өзендер ағынының қолайсыз өзгеруі Қазақстан үшін барған сайын өзекті мәселеге айналууда. Кейбір өзен алаптарында құрғақшылық дәрежесінің жоғарылауы және су ресурстарының азаюы байқалады. Жазғы кезеңде республикада, әсіресе оңтүстікте, өзен ағыны мұздықтардың еруіне тәуелді болады, бірақ сонымен бірге су тасқыны қаупін арттырады. Жауын-шашынның көптігіне байланысты экстремалды ауа райы оқиғаларының артуы өнеркәсіптік, ауылшаруашылық және тау-кен өнеркәсібі салаларындағы ластаушы заттардың су объектілеріне түсу қаупінің жоғарылауы арқылы су сапасына жанама әсер ететіні болжанып отыр⁵⁷.

Суды пайдалану тиімділігін арттыру қоғамның шаруашылық қызметін жүзеге асыруда судың өнімділігін арттыруды білдіреді. 2016 жылдан 2019 жылға дейінгі кезеңде суды пайдалану тиімділігін орташа 8%-ға жеткізудің сәті түсті, пайдаланылған әрбір 1 м³ судың бағасы 6,84-тен

⁵⁶ Казахстан. Обзор результативности экологической деятельности. ЕЭК ООН 2019

⁵⁷ Казахстан. Обзор результативности экологической деятельности. ЕЭК ООН 2019

7,38 АҚШ долларына дейінгі аралықта болды⁵⁸. Экономика салаларында және халықта су ресурстарын пайдаланудың қазіргі жағдайы сақталатын болса, 2030 жылға қарай су тапшылығына байланысты әлеуметтік-экономикалық даму қарқыны төмендеу қаупі бар. Сарапшылардың пікірінше, 2040 жылға қарай Қазақстан қажеттіліктің 50%-ын құрайтын су ресурстарының тапшылығына тап болуы мүмкін⁵⁹.

Суды есепке алудың қазіргі жағдайы суды жедел есепке алудың жоқтығымен, өлшемдердің ретсіздігімен, су өлшегіш штангалар мен бұрғылар секілді су шығынын өлшеудің ескірген құралдарын, әдістерін қолданумен сипатталады. Соның салдарынан бұл су ресурстарының ұтымсыз және тиімсіз бөлінуіне әкеледі. Қазақстанда осы салада жүйелі жұмыстар жүргізілуде. «Жасыл Қазақстан»⁶⁰ ұлттық жобасы аясында 2025 жылға қарай суару кезіндегі судың ысырап болу көрсеткішін 4 км³ дейін азайту жоспарлануда. Агроөнеркәсіп кешенін дамытудың ұлттық жобасында 2025 жылға дейін жалпы көлемі 450 мың га жерді суаруға су үнемдегіш технологияларды енгізу шаралары қарастырылған.

Барлық салаларда суды пайдалану тиімділігі техникалық шешімдермен және су шаруашылығы инфрақұрылымын жүйелі цифрландырумен тікелей қамтамасыз етіледі. 2019 жылдан бері бұл бағытта бірқатар шаралар қолға алынды. Қазақстанның оңтүстігінде, Түркістан облысында суармалы суды тұтынуды цифрландыру және технологиялық процестерді автоматтандыру негізінде пилоттық жоба жүзеге асырылды. Арна 3 628 га суармалы жері бар 328 ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді суару суымен қамтамасыз етеді. 2022-2025 жылдарға Қазақстанның оңтүстігінде орналасқан 212 магистральдық және шаруашылықаралық суару арналарының су есебін цифрландыру, оның ішінде жалпы 6 км³ су алатын 119 негізгі ең тиімді және экономикалық маңызды магистральдық және шаруашылықаралық суару арналарын автоматтандыру шаралары қарастырылуда⁶¹.

Суармалы егіншіліктің тиімділігін арттырудың келешегі су үнемдегіш суару технологияларын кеңінен қолданумен тығыз байланысты. 2021 жылы су үнемдеу технологиялары енгізілген суармалы жерлердің көлемі 258,0 мың га құрады⁶².

⁵⁸ Қазақстандағы тұрақты даму мақсаттары, 2016-2020. Статистикалық жинақ, 2021 ж.

⁵⁹ Elorda.INFO ақпараттық платформасы, <https://elorda.info/raznoe/10398-kazakhstanu-grozit-defitsit-vodnykh-resursov-k-2040-godu/>

⁶⁰ «Жасыл Қазақстан» ұлттық жобасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 731 қаулысы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000731>

⁶¹ ҚР ЭГТРМ Су ресурстары комитетінің «Қазсушар» шаруашылық жүргізу құқығындағы РМК ресми сайты, <https://www.qazsu.kz/ru/automation/>

⁶² ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми мәліметі

Су алудың жалпы көлемі орта есеппен алғанда жылына 25 км³ құрайды. Су ресурстары балансының құрылымында тұтынудың ең жоғары орташа жылдық деңгейі ауыл шаруашылығында – 64,5%, өнеркәсіпте – 24,7%, коммуналдық шаруашылықта 4% және басқа қажеттіліктерге 6,7%-дан келеді (2-кестені қараңыз)⁶³.

2-кесте. 2018-2020 жылдардағы ҚР экономикасының негізгі салаларындағы су алу және жоғалту көлемі, км³

	2018		2019		2020	
	алу	жоғалту	алу	жоғалту	алу	жоғалту
Ауыл шаруашылығы	15,8	3,03	15,8	2,7	15,5	3,1
Өнеркәсіп	5,5	0,18	5,7	0,15	5,8	0,15
Коммуналдық-тұрмыстық сектор	0,89	0,15	0,93	0,14	0,95	0,15
Басқалары	2,61	0,34	2,67	0,31	2,35	0,3

⁶³ 2020 жылға арналған Қазақстан Республикасының қоршаған ортасының жай-күйі және табиғи ресурстарын пайдалану туралы ұлттық баяндама

Ауыл шаруашылығындағы қажеттіліктің орташа жылдық су алу көлемі 15,7 км³ құрап отыр. Соның 77% 1,4 млн га алқапты жүйелі суаруға, ал қалған 3,71 км³ жайылма суаруға, шабындықты суаруға, ауыл шаруашылығын сумен қамтамасыз етуге және жайылымды суаруға бөлінеді. Судың 98,79% жер үсті су көздерінен алынады. Бұл ретте сумен жабдықтау кезіндегі ысырап алынған судың орташа есеппен 18,2%-ын, ал суару жүйелері мен әдістерінің ескіруінен даладағы ысырапты қоса алғанда – 38% құрайды⁶⁴.

Суға деген ұсыныс пен сұранысты басқару үшін бассейндер мен облыстар бойынша 2025 жылға дейін су пайдалану лимиттері бекітілді. Жекелеген су пайдаланушылар үшін су пайдаланудың нормаларына қатысты ережелер енгізілді. Жалпы Қазақстан бойынша су пайдалану лимиті жыл сайын 28,6 км³ құрайды, оның ішінде коммуналдық-тұрмыстық және өнеркәсіптік қажеттіліктер үшін – 7,5 км³, ауыл шаруашылығы үшін – 17,5 км³, экологиялық қажеттіліктер және басқаларға – 3,4 км³ ⁶⁵.

Қазақстанда су ресурстарын басқару бассейндік принципке негізделіп, кешенді түрде жүзеге асырылады. Гидрографиялық қағидат бойынша 8 өзендік су қоймасы белгіленген. Жергілікті мемлекеттік органдар мен су пайдаланушылар өкілдерінен, оның ішінде қоғамдық бірлестіктер мен олардың қауымдастықтарынан тұратын 8 бассейндік кеңес құрылған⁶⁶.

Трансшекаралық өзендердің көпшілігі бойынша суды бөлісу туралы келісімдер бар. 2020 жылғы жағдай бойынша, Ресей Федерациясымен барлық 20 трансшекаралық өзен, Қытай Халық Республикасымен 24 өзеннің ішінде 6-ы, Қырғыз Республикасымен 15 өзеннен 8-і, Өзбекстан Республикасымен 2 трансшекаралық өзеннің біреуі өзен гидрогеологиялық мониторингімен қамтылған. Қолданыстағы ынтымақтастық тетіктерімен қамтылған трансшекаралық бассейндер бетінің проценттік үлесі 63,2% құрап отыр⁶⁷.

Ирригациялық және дренаждық жүйелерді қайта құру есебінен суармалы жерлердің сумен қамтамасыз етілуі мен мелиоративтік жағдайын жақсарту мақсатында түрлі жобалар іске асырылып отыр. Бұл мақсатқа Ислам даму банкінің, Еуропалық қайта құру және даму банкінің және Дүниежүзілік банктің несиелері тартылуда⁶⁸.

⁶⁴ Қазақстан Республикасының Су ресурстарын басқару жүйесін дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы, жоба, <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=12660451>

⁶⁵ Бассейндер және облыстар (республикалық маңызы бар қалалар, астана) бөлінісінде 2016-2025 жылдарға арналған су пайдалану лимиттері, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014252>

⁶⁶ Повышение эффективности управления речными бассейнами. Проблемы в области управления водными ресурсами и рекомендации. ЕЭК ООН 2017

⁶⁷ Отчет Республики Казахстан по глобальному целевому показателю ЦУР 6.5.2. Второй цикл отчетности. Ссылка на документ: https://unece.org/sites/default/files/2021-11/Kazakhstan_2ndReporting_SDG652-WatConv_2020_web.pdf

⁶⁸ ҚР экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің 2021 жылдың 11 айындағы қызметі жөніндегі анықтамалық ақпарат

Көрші елдермен (Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан, Ресей және Қытай) су дипломатиясы мәселелері бойынша ынтымақтастықты дамыту, сондай-ақ суды тасымалдау кезінде оның жоғалуын барынша азайту шаралары бойынша жүйелі негізде жұмыстар жүргізілуде.

Көрші мемлекеттермен трансшекаралық өзендер саласындағы ынтымақтастық Трансшекаралық өзендерді пайдалану және қорғау туралы қолданыстағы келісімдер шеңберінде жүзеге асырылады. Бұл басым бағыттардың бірі болып саналады. Шектесетін мемлекеттермен келісім нормаларын іске асыру арнайы құрылған Бірлескен үкіметаралық комиссиялар мен жұмыс топтары аясында жүзеге асырылады.

Жоғарыда аталған Келісімдерді іске қосу барысында гидрологиялық деректермен тұрақты алмасу жүргізіледі, өлшемдердің бірыңғай стандарттары дайындалып, өзен бассейндері бойынша ашық мәліметтер базасы құрылады. Су тораптарын бірлесіп басқару, жекелеген ескірген құрылыстарды қайта жаңғырту, селден қорғау құрылыстарына қатысты мәселелер шешімін тапқан.

«Blue Peace» индексі

32 ел арасында Қазақстан 15-орында (100 балдан 53,2 балл):

- 8 орын (57,5 б.) «Саясат және нормативтік-құқықтық база» компоненті бойынша.
- 17 орын (59,7 б.) «Институттар және қатысу» компоненті.
- 18 орын (41,7 б.) «Су ресурстарын басқару құралдары» компоненті.
- 15 орын (45,9 б.) «Инфрақұрылым және қаржыландыру» компоненті.
- 12 орын (61,0 б.) «Ынтымақтастық контексті» компоненті.

Су ресурстарын орнықты басқарудағы өңірлік ынтымақтастықты қолдауға және нығайтуға бағытталған су дипломатиясы саласында «Blue Peace Central Asia» (BPCA) бастамасы жүзеге асып жатыр. Бұл бастама жергілікті жерден өңірлік деңгейге дейінгі азық-түлік пен энергиядағы судың өзара байланысын ескере отырып, су ресурстарын тиімді басқаруды қолдауға бағытталған. Ол климаттың өзгеруінен туындайтын қатерлерді басқару мәселесінде қамтиды.

Су ресурстарын басқарудағы негізгі проблема су ресурстарының азаюына байланысты туындайды. Бұл түйткілдер ең бірінші кезекте климаттың өзгеруіне, трансшекаралық өзендердегі суға тәуелділікке, көрші елдердің саясатына, су шаруашылығы инфрақұрылымы тозуына (80% дейін), су бөлу мен есептеудегі автоматтандыру мен цифрландыру процесінің жеткіліксіздігіне, сондай-ақ су ресурстарының антропогенді ластануына қатысты пайда болады.

Әйтсе де Қазақстан бірқатар басымдыққа да ие. Елде су заңнамасы, су ресурстарын реттеуді жүзеге асыратын су инфрақұрылымдары, және сууендеу технологияларын енгізуді субсидиялайтын тетіктер бар.

ТДМ 6 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Қазақстан Республикасының жаңа Су кодексін қабылдау.
- Су-ресурстық әлеуетті бағалау және болжау, су объектілері мен су пайдалану негізінде су ресурстарын басқаруды қамтамасыз ететін ақпараттық-талдау жүйесін құру.
- Су шаруашылығы инфрақұрылымын дамыту, суды үнемдеуді экономикалық ынталандыру шаралары⁶⁹.
- Су ресурстары мен су шаруашылығы проблемалары жөніндегі ғылыми орталық құра отырып, ғылыми әлеуетті дамыту.
- Су шаруашылығы инфрақұрылымын ақпараттық орталықтандыруды енгізу.

⁶⁹ «Жасыл Қазақстан» ұлттық жобасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000731>

7 ҚЫМБАТ ЕМЕС ЖӘНЕ
ТАЗА ЭНЕРГИЯ

Төбесі тесілген доп тәрізді басы бар алтын түсті адам бейнесіндегі инсталляция адамзат баласы күн өткен сайын электр қуатын көбірек тұтынып жатқанын және оның әрбір іс-әрекеті энергияға тәуелді екенін білдіреді. Бұл ресурс барлығына қолжетімді және экологиялық таза болуы керек.

ТДМ 7. Арзан, сенімді және тұрақты қуат көздерінің бәріне уақтылы қолжетімді болуын қамтамасыз ету

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- 2019-2021 жылдары ЖЭК үлесі 75% өсіп, 4,2 млрд кВтч құрады.
- 2019 жылы жаңа 46 ЖЭК электр қуатын өндіре бастады.
- 2020 жылы ЖЭК дамуын ынталандыру мақсатында Қазақстан биржаларына жалпы сомасы 33 млн АҚШ долларынан асатын 3 «жасыл облигация» шығарылды.
- 2021 жылы жалпы сомасы 51,3 млрд теңге болатын 146 жоба жүзеге асты. Соның ішінде 39 жоба аяқталды немесе 149 мың адамның табиғи газға қолы жетті, халықты газбен қамту деңгейі 57,67% құрады.

Жалпы аумағы 2,7 млн км² құрайтын Қазақстан әлемде жер көлемі бойынша 9-орын алады. Елде халықтың тығыздығы төмен (6,8 адам/км²). Күрт құбылмалы ауа райы (температура диапазоны Цельсий бойынша 100 градус: жазда температура +50-ге дейін, ал қыста -50 градусқа дейін жетеді) елде жаңартылатын энергия көздерін (ЖЭК) дамытуда қиындықтар тудырады. Қиындықтарға қарамастан, тұрғындардың 100 пайызы электр қуатына қол жеткізген. Осылайша, Қазақстан қолжетімді, сенімді және заманауи энергиямен жабдықтау жағынан жалпыға бірдей қолжетімділікті қамтамасыз ету міндетін мерзімінен бұрын орындады. Ел парниктік газдар шығарындыларын азайту бойынша өзіне халықаралық міндеттеме алды.

Климат жөніндегі Париж келісімі аясында Қазақстан ЖЭК үлесін 2030 жылға қарай 15%, 2050 жылға қарай 50% (баламалы энергия көздерін ескере отырып) ұлғайтуға міндет алды. Ал 2060 жылға қарай көміртегі бейтараптығына сай мемлекет боламыз деп жариялады. Аталған жұмыстардың нәтижесінде 9 млрд тоннадан астам көмірқышқыл газының атмосфераға түсуіне тосқауыл қойылады⁷⁰. Қазіргі уақытта Қазақстандағы электр энергиясын өндіру құрылымы мынадай: көмір – 69%; газ – 20%; ГЭС – 7,4%; ЖЭК – 3,6%.

⁷⁰ zakon.kz сайтындағы ақпарат: «Президент выступил на международной конференции по достижению углеродной нейтральности», https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39748611&pos=4;-116#pos=4;-116

Көмірмен электр энергиясын өндіру

Қазақстанда электр энергиясын өндіруді әртүрлі меншік нысанындағы 200-ден астам электр станциясы жүзеге асырады. Электр станциялары: республикалық маңызы бар, өндірістік және аймақтық мақсаттағы электр станциялары болып бөлінеді. Қазақстандағы электр станцияларының жалпы белгіленген қуаты 2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша 23 957,3 мегаватт (МВт), электр станцияларының қолда бар қуаты 19 004,0 МВт. 2020 жылы жылдық максималды электр жүктемесі 14 желтоқсанда Нұр-Сұлтан уақыты бойынша сағат 19:00-де тіркеліп, 15 826,0 МВтты көрсетті. 2020 жылы Қазақстанда электр энергиясын өндіру сағатына 108,6 млрд киловат болды.

Қазақстанда 2060 жылға қарай көміртегі бейтараптығына көшу барлық энергетикалық секторды, соның ішінде бастапқы энергия өндірісін (мұнай, көмір, шымтезек, тақтатаас, табиғи газ, қалдықтар, су энергетикасы, биомасса, жел, күн және геотермалдық энергия) түрлендіруді, жаңғырмалы энергияға көшуді (электр, жылу, бензин, дизель, сутегі, биоотын) тасымалдау және бөлуді, көліктегі, құрылыстағы және өнеркәсіптегі энергия қызметтеріне түпкілікті сұранысты, сондай-ақ өндіру, тасымалдау және бастапқы энергияны таратудан болатын бос шығарындылар энергиясын қайта қарауды талап етеді.

Көміртексіз энергетикалық жүйеге көшу энергетика секторын түбегейлі өзгертуге әкелетін үш негізгі элементтен тұрады:

1. бастапқы энергия көздерін декарбонизациялау;
2. электр және жылу энергиясын декарбонизациялау;
3. декарбонизация және ғимараттарда, көлік пен өнеркәсіпте энергияны жоғары тиімділікпен пайдалану.

Қазақстанның газ саласы

Табиғи газ – Қазақстанның климаттың өзгеруімен күресуіне мүмкіндік беретін маңызды құрал. Қазақстан аса бай газ ресурстарына ие. Еліміз табиғи газ қоры бойынша әлемде 22-ші, ал ТМД елдері арасында (Ресей Федерациясы мен Түрікменстаннан кейін) 3-ші орында. Нақтыланған газ қоры 3,8 трлн м³ құрайды, соның ішінде ілеспе газ – 2,2 трлн м³, бос газ – 1,6 трлн м³.

Парниктік газ шығарындыларын азайту үшін табиғи газды пайдалану перспективасының жақсарғанына қарамастан, елде бұл саланың дамуын тежейтін бірқатар шектеулер бар. Қазақстанда өндірілетін газ

құрылымы жағынан негізінен ілеспе мұнай газы болып саналады. Оның өндіру көлемі мұнай өндіру динамикасына тікелей тәуелді. Газды өңдеу шығындарының салыстырмалы түрде жоғары болуын және ішкі сату бағасының төмен екенін ескере отырып, табиғи газ өндірушілердің көпшілігі газды ішкі нарыққа өткізуден гөрі мұнай беруді арттыру мақсатында жер қыртысына кері айдауды жөн көреді. Осылайша, «парадокс» туындайды: бір жағынан елді газдандыру және парниктік газдар шығарындыларын азайту талап етілсе, екінші жағынан, табиғи газды ішкі нарыққа сату үшін экономикалық ынталандыру жоқ.

Жаңартылатын энергия көздерін дамыту

Қазақстанның аумақтық-климаттық ерекшеліктері ЖЭК дамыту әлеуетін шектеп отыр. Елдің «жасыл» энергетикаға көшуіне заңнамалық және экономикалық ынталандыру шаралары қолға алынуда. Мәселен, 2009 жылдан бері жаңартылатын энергия көздерін дамытуды мемлекеттік қолдау жүйесі жұмыс істеп келеді.

ЖЭК жобаларын таңдаудың нарықтық тетіктерін енгізу жел және күн электр станцияларынан алынатын электр энергиясының орташа бағасын газ өндіру жобаларымен салыстырылатын деңгейге дейін төмендетуге жағдай туғызды. Жүргізіліп жатқан жұмыстардың арқасында ЖЭК нысандарының саны мен қуаты жыл сайын артып келеді. Мәселен, 2021 жылдың қорытындысы бойынша ЖЭК объектілерінің электр энергиясын өндіру шамамен 4,2 млрд кВт/сағат, ал 2022 жылдың 1 тоқсанының қорытындысы бойынша – 933,07 млн кВт/сағат болды.

Дереккөз: ҚР Энергетика министрлігі

ЖЭК электр энергиясын өндіруді қолдау шаралары

Қазақстан Республикасының «Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы» Заңына сәйкес таза энергия өндірушілерге ЖЭК-тен өндірілген электр энергиясын жалпыға ортақ желіде, арнайы тарифтер бойынша ЖЭК қолдаудың есеп айырысу-қаржы орталығы арқылы сату мүмкіндігі беріледі⁷¹. Бұл өз кезегінде ЖЭК-тен электр энергиясын сатып алуға кепілдік береді. ЖЭК өндірушілер энергия беруші ұйымдардың электр энергиясын беру жөніндегі қызметтеріне ақы төлеуден босатылды. Электр энергиясын желілер арқылы тасымалдау кезінде ЖЭК басымдық берілген. Электр энергиясын кепілдендірілген сатып алу түріндегі бұл мемлекеттік қолдау шаралары ЖЭК дамытуды ынталандыруға мүмкіндік береді. Жоғарыда көрсетілген қолдау шараларын алу үшін ЖЭК жобаларын іске асыру аукционды сауда механизмі арқылы жүзеге асырылады.

Жалпы қуаты 1 705 МВт болатын ЖЭК жобалары бойынша 2018-2021 жылдарға арналған халықаралық аукцион сатылымдары электронды форматта өтті. Бұдан бөлек, аукциондық бағаның максималды төмендеуі КЭС үшін – 62,8%, ЖЭС үшін – 37,9%, ГЭС – 24,7% және БиоЭС – 0,28% болғанын атап өткен жөн.

⁷¹ ЖЭК қолдау жөніндегі есеп айырысу-қаржы орталығының ресми сайты, <https://rfc.kegoc.kz/>

ЖЭК жобалары Қазақстандағы басым инвестициялық жобалар тізіміне енгізілген, сондықтан олардың бірқатар инвестициялық артықшылықтары бар, атап айтқанда:

- кедендік төлемдерден босату;
- импортты қосымша құн салығын төлеуден босату;
- мемлекеттік заттай гранттар;
- мүлік салығынан босату;
- жер салығын төлеуден босату;
- корпоративтік табыс салығынан босату және т.б.⁷²

ТДМ 7 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Жеке сектор және жеке тұрғын үйлерді қамтитын өңірлерді газдандыруды жалғастыру⁷³.
- Пайдаланылатын технологиялар мен өндірістік қуаттардың тиімділігін арттыру және жаңғырту секторында дәстүрлі энергия көздерін өндірушілер мен тұтынушыларға қойылатын талаптарды күшейту, қоршаған ортаға және азаматтардың денсаулығына жүктемені азайту (тұрақты экономикалық даму талаптарына жауап беретін).
- Электр энергиясын өндірудің жалпы көлеміндегі ЖЭК үлесін ұлғайту⁷⁴.
- Жанатын қазба отын көлемін біртіндеп азайту, қазба отынды тікелей жағудың орнына электр және жылу энергиясына көшу, табиғи газды және жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды арттыру.

⁷² «PwC» ЖШС есебі: «Рынок ВИЭ в Казахстане: потенциал, вызовы и перспективы» (бірінші шығарылым, мамыр 2021), <https://www.pwc.com/kz/en/assets/pdf/esg-dashboard-final-5.pdf>

⁷³ ҚР Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы: «Үкіметте елді мекендерді газдандыру мәселесі қаралды», <https://primeminister.kz/kz/news/ukimette-eldi-mekenderdi-gazdandyru-maselesi-karaldy-24103936>

⁷⁴ «Қазақстандықтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған тұрақты экономикалық өсу» ұлттық жобасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000730>

8 ЛАЙЫҚТЫ
ЖҰМЫС ЖӘНЕ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУ

Арбада отырған әйел бейнесі инклюзивті экономикалық өсуге, сондай-ақ, жасына, жынысына және физикалық қабілетіне қарамастан барлық адамды өзіне лайық жұмыспен қамтамасыз етуге қолғабыс жасау қажеттігін көрсетеді.

ТДМ 8. Барлығы үшін алға бағытталған, ауқымды және тұрақты экономикалық өсуге, толық және өнімді жұмысбастылыққа және лайықты жұмысқа жәрдемдесу

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- Мемлекет басшысының 2022 жылғы 16 наурыздағы «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Қазақстан халқына Жолдауын жүзеге асыру жөніндегі Жалпыұлттық іс-шаралар жоспары іске асырылуда.
- 2020–2025 жылдарға арналған Ұлттық даму жоспары бекітілді.
- Жұмыспен қамтудың 2020–2021 жылдарға арналған жол картасы жүзеге асырылды. 239 мың адам жұмысқа орналастырылды.
- Халықаралық әлеуметтік қамтамасыз ету қауымдастығымен «Нөлдік жарақаттану – Vision Zero» тұжырымдамасын ілгерілету Меморандумына қол қойылды.

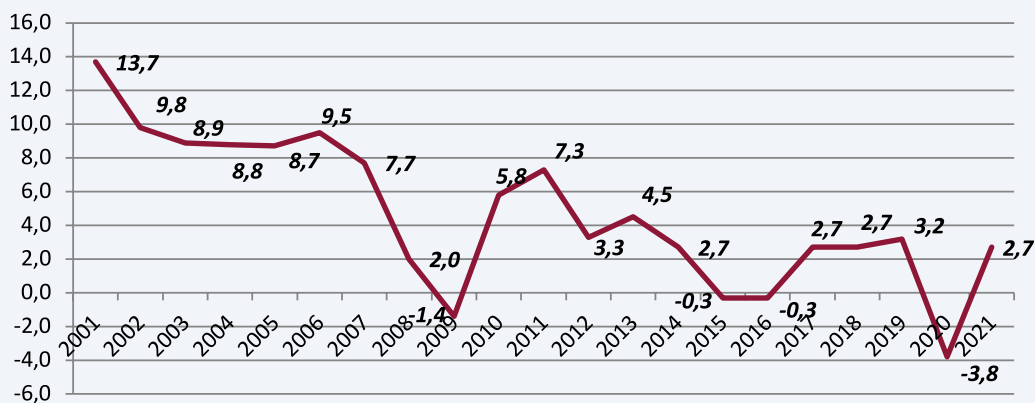
Тәуелсіздіктің 30 жылында Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық жүйесінде нарықтық қарым-қатынастың қалыптасуы мен елдің әлемдік экономикаға жүйелі ықпалдасуын қамтамасыз еткен ауқымды өзгерістер жасалды.

Ішкі трансформация нәтижесінде Қазақстан қазіргі кезде Орталық Азиядағы ірі экономиканың біріне ие және әлемдік экономикалық жүйенің толыққанды қатысушысы саналады.

Тұрақты экономикалық өсім

2020–2021 жылдардағы коронавирустық пандемия барлық елдің, соның ішінде Қазақстанның да экономикасына түзетулерін енгізді.

COVID-19 пандемиясының салдары 2008 және 2015 жылдардағы дағдарыстардан әлдеқайда ауыр болып шықты. Дүниежүзілік банк сарапшылары 2020 жыл Қазақстан экономикасы үшін соңғы 20 жылдағы ең күрделі жыл екенін айтады. 2021 жылы Қазақстан экономикасы жоспарлы қалпына келуін жалғастырды және жан басына шаққандағы ЖІӨ 6,5% өсім көрсетті (20-сурет). Нақты секторда және қызмет көрсету саласында оң өсім, өндіруші емес секторларға инвестицияның жоғары өсімі, жағымды сауда теңгерімінің сақталуы байқалды.

20-сурет. Қазақстандағы жан басына шаққандағы ЖІӨ өсімінің жылдық қарқыны, % ⁷⁵

Дереккөз: ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы

ҚР Үкіметінің дағдарысқа қарсы шаралары экономиканы қалпына келтіруге, шағын және орта бизнесті қолдауға бағытталды. Дағдарысқа қарсы шаралар топтамасында әлеуметтік сала басымдықта болды.

Пандемия кезеңінде:

Экономикалық өсімді қалпына келтіру жөніндегі кешенді жоспар аясында денсаулық сақтаудың қол жетімділігін көтеруге, табысынан айырылғандарға ақшалай төлем жасауға және бизнесті қолдауға 4,4 трлн теңге (10 млрд АҚШ долл. немесе ЖІӨ 6-7%) бөлінді.

Республикадағы төтенше жағдай кезеңінде елдің ЖІӨ 2,5% төмендеді. Әрбір жұмыспен қамтылғанға қатысты нақты ЖІӨ өсімінің жыл сайынғы қарқыны 2019 жылмен салыстырғанда 2020 жылы 2,5% төмен болды.

Әлеуметтік-экономикалық тәуекелдер мен сын-қатерлердің тууына байланысты ҚР Президентінің 2022 жылғы 16 наурыздағы «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Жолдауы аясында елдің тұрақты дамуын сақтау мақсатында Жалпыұлттық жоспар әзірленіп, ол мыналарды қарастырды:

- отандық бизнестің мәселелеріне Ахуалдық орталық режимінде жедел әрекет ету;
- азық-түлік тапшылығы мен бағаның өсуін болдырмау шаралары;
- дағдарысқа қарсы бірінші кезектегі шаралардың кешенді топтамасын, соның ішінде ұлттық валютаның тұрақтылығын қамтамасыз етуді қарастыратын шараларды жүзеге асыру⁷⁶.

⁷⁵ Динамикалық кестелер. Ұлттық шоттап, <https://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/8>

⁷⁶ Мемлекет басшысының 2022 жылғы 16 наурыздағы «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі жалпыұлттық іс-шаралар жоспары, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200000847>

Жаңа жағдай мемлекеттен құрылымдық өзгерістерді талап етеді және қазіргі уақытта ел COVID-19 пандемиясының салдарын жоюға және экономикалық өсімді жеделдету факторларын дамытуға бағытталған жаңа экономикалық курс қалыптастырды. Қазақстан 2025 жылға қарай инклюзивтілік қағидаттарына негізделген тұрақты экономикалық өсімді қамтамасыз етуге ниетті.

Экономиканы әртараптандыруды дамыту және «жасыл экономикаға» өту

Елде жүйелі реформалар аясында бәсекеге қабілетті отандық кәсіпорындарды қалыптастыру есебінен әртараптандырылған және инновациялық экономика құруға бағытталған курс іске асырылуда. Реформалар өнеркәсіптің стратегиялық маңызды салаларын жүйе құраушы кәсіпорындарды дағдарыстан кейінгі жаңа жағдайға жеделдетіп бейімдей отырып, байыпты қолдауға бағытталған. Экономиканы әртараптандыру – 2021-2025 жылдарға арналған «Қазақстандықтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған тұрақты экономикалық өсу» ұлттық жобасының негізгі мақсаты.

Қазақстан экспортқа бағдарланған өнім өндірісінің көлемін өңдеуші өнеркәсіпте 9,1 млрд АҚШ долларына дейін, еңбек өнімділігінің өсімін 2019 жыл деңгейіне қарағанда 20,6% ұлғайтуды басымдық ретінде айқындады⁷⁷.

Қазақстанда 2010 жылдан бері жоғары өнімділікке және экспортқа бағдарланған өңдеуші өнеркәсіп құруға бағытталған индустриялық-инновациялық даму саясаты кезең-кезеңімен жүзеге асырылуда.

2020 жылдың қорытындысы бойынша өңдеуші өнеркәсіптегі өндіріс көлемі 2019 жылмен салыстырғанда 4,1% ұлғайды.

Жаңа өнімдер өндірісі: жүк және жолаушы вагондары, электровоздар, жүк және жеңіл автомобильдер, автобустар, трансформаторлар, рентген аппаратурасы, жарықдиодты шамдар, титан құймалары мен қаңылтырлар игерілді. Пандемия кезінде шашыраңқы склерозды емдеуге, миокард инфаркті кезіндегі тромбтарды ерітуге, қант диабетін емдеуге арналған инсулин және сирек ауруларды емдеуге арналған инновациялық препараттар өндірісі жолға қойылды⁷⁸.

⁷⁷ «Қазақстандықтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған тұрақты экономикалық өсу» ұлттық жобасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000730>

⁷⁸ Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы, 2018 жылғы 20 желтоқсан (жаңа редакцияда – ҚР Үкіметінің 30.12.2021 № 965 қаулысымен)

Қазақстанның өңдеуші өнеркәсібінің өсім қарқыны соңғы 10 жылда (2010 ж. қатысты алғанда 2020 ж.) металлургия өнеркәсібі (47,2%), түсті металлургия (82,7%), азық-түлік өнімдері (34%), металл емес минералдық өнімдер (78 %), химиялық өнеркәсіп (70,2%) есебінен өсті.

Қазіргі жағдайды ескергенде индустрияландыруды әрі қарай тереңдету үшін Қазақстанның алдында халықтың азық-түлік пен азық-түлік емес тауарларға деген бірінші кезектегі қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған өңдеуші өнеркәсіпті сапалы өсіру, отандық өндіріс кешенінің үздіксіз жұмысы мен дамуын қамтамасыз ету, сол арқылы ел экономикасының өзіндік жеткіліктілігін арттыру міндеті тұр.

Бұл мақсатқа жету үшін индустрияландырудың дамуындағы шектеулерді жою қажет. Негізгі проблемалардың бірі өңдеуші өнеркәсіп кәсіпорындарының қуаттылықтары жүктемесінің деңгейі төмендігі болып отыр. Мәселен, 2021 жылдың екінші тоқсанында кәсіпорындардың тек 30,5%-ы 70% деңгейінде жүктемемен қамтылған. Қазақстан аумағында өндірілмейтін импорттық шикізат пен құрамдауыштардың локализациялау тұрғысынан келешегі жоқ. Жабдықтардың тозуы деңгейі жоғары (электрмен қамтамасыз ету, газ, бу беру және ауа баптау – 73,1%; кен өндіру өнеркәсібі және кеніштерді игеруде – 66,6%; ауыл шаруашылығында – 41,9%, өңдеуші өнеркәсіпте – 39%).

Сыртқы жағдайлардың өзгеруі және COVID-19 пандемиясы мен мұнай бағасының құлдырауына байланысты бюджеттік шектеулер агроөнеркәсіп кешенін реформалауға қажеттілік тудырып отыр.

Астық өндірісі – республиканың стратегиялық салаларының бірі. Елдің азық-түлік қауіпсіздігі, халықтың табысы және жұмыспен қамтылуы, жанама шаруашылықтардың (мал шаруашылығы, құс шаруашылығы, тағам және өңдеуші өнеркәсіп) дамуы осы салаға байланысты.

Астық өндірісінің проблемасы – бидайдың монодақыл екендігінде. Соңғы жылдары өсімдік шаруашылығын әртараптандыру бойынша қабылданған шаралар мал азығы дақылдарының егіс алқаптарын (арпа, сұлы, астық ретіндегі жүгері) ұлғайтуға септігін тигізді. Мал азығы дақылдары мал шаруашылығы саласын жоғары сапалы жеммен, ал құрама жем зауыттарын қажетті құрамдауыштармен қамтамасыз ету тұрғысынан маңызды мәнге ие.

Қазақстанның әрбір жаңғырту стратегиясында елдің «жасыл» жолға түсуіне негізделген, тұрақты және тиімді экономика моделін құруға деген айқын бағдары білінеді.

Қазақстанның жаңа экономикалық өсім курсы экономиканың өнімділігін, күрделілігін және технологиялылығын арттыруға, әділ бәсекені, адам капиталын дамытуға, жаңа түр қалыптастыруға, экономиканы «жасылдандыруға», қоршаған ортаны қорғауға инвестиция құюға бағытталған. Қазақстан маңызды географиялық және экономикалық мүдделер кіндігінде орналасқан. Әртараптандыруды дамыту базалық салаларды – агроөнеркәсіп кешенін, көлік және логистиканы, құрылыс секторын және т.б. дамытуға серпін береді.

Лайықты жұмыс орындарын құру⁷⁹

Азаматтарды қолдау бағдарламалық құжаттар аясында іске асырылады. 2020 жылдан бері азаматтарды дағдарыс кезеңінде жұмыспен және еңбекақымен қамтамасыз ету үшін Еңбекпен қамту жол картасы жүзеге асырылуда. 239 мың адам жұмысқа орналастырылып, әлеуметтік, инженерлік-көліктік инфрақұрылым, ТКШ және елді мекендерді абаттандыру бойынша ел көлемінде 6,7 мың жобаны жүзеге асыруға бағытталды. 2021 жылы Еңбекпен қамту жол картасының бірінші бағыты аясында 10,6 мың адам жұмысқа орналастырылды.

⁷⁹ Жұмыспен қамтылу деректері ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі ұсынды

«Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы аясында жұмыспен қамтуға жәрдемдесу шараларымен 651 мың азамат қамтылып, соның 402 мыңы тұрақты жұмыс орнымен қамтамасыз етілді. Қабылданған шаралардың арқасында елдегі жұмыссыздық 4,9% деңгейінде сақталды.

Әйелдер кәсіпкерлігін дамыту – экономика дамуындағы мойындалған әлемдік тренд. Әлемдік зерттеулер ЖІӨ өсімінің динамикасы мен әйелдер кәсіпкерлігінің даму деңгейі бір-біріне тікелей тәуелді екенін көрсетеді.

Дүниежүзілік экономикалық форумның экономикалық болжамына сәйкес, 2025 жылға әйелдердің экономикаға қатысуы 25%-ға ұлғайса, әлемдік жиынтық жалпы өнім 5,3 трлн АҚШ долларына ұлғаюы мүмкін.

Қазақстандағы іскер әйелдердің саны жылдан жылға өсіп келеді. Бірақ олар бизнесті басқару барысында көптеген проблемаға жиі кезігеді. Бұл, бірінші кезекте, қаржыландырудың жеткіліксіздігі, сондай-ақ құзіреттілік пен ақпараттың жетімсіздігі.

Қаржы ресурстарына қолжетімділікті кеңінен қамтамасыз етуді мемлекеттік қолдау, әйелдер бизнесін дамыту жалпы қазіргі уақытта бизнесті қолдау мен дамытудың «Бизнестің жол картасы – 2025» мемлекеттік бағдарламасы арқылы, сондай-ақ «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қорының («Даму» КДҚ) және Еуропалық қайта құру және даму (ЕҚҚДБ) банкінің құралдары арқылы жүзеге асырылуда⁸⁰.

Қазіргі жағдайда негізінен әйелдер кәсіпкерлігіне тән болып келетін әлеуметтік, ақпараттық және ағартушылық қызмет көрсету нарықтарын дамытуға деген қажеттілік те өсе бермек.

Жалдамалы жұмыс істейтін көптеген әйел өзінің жеке кәсібін ашқысы келеді. Мемлекет үшін бұл – экономикалық өсімнің қосымша ресурсы, әлеуметтік сала деңгейінің көтерілуі, жаңа жұмыс орындарын ашу және өзін-өзі жұмыспен қамтудың артуы.

Мүгедектігі бар адамдар халықтың өзге де осал топтарымен бірге жұмыспен қамтуға жәрдемдесу шараларымен басымдық ретінде қамтылады.

Қазақстандағы БҰҰДБ және ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі арқылы құрылған Мүгедектігі бар адамдарды кәсіби оңалту орталығы мүгедектігі бар адамдарға жұмысқа орналасу мүмкіндігін ұсыну бойынша Орталықтың қызметін қолдауға 102 волонтер (БҰҰ-ның 16 еріктісі, 73 волонтер азаматтық қоғамнан және 13 онлайн-волонтер)

⁸⁰ «БҰҰ-Әйелдер» мәліметтері бойынша

тартты. Кәсіби бейімдеу, әлеуметтік жұмыс, психология, заңгерлік мәселелер мен коучинг бағыттарында тәжірибесі бар жергілікті ұлттық волонтерлер осы мақсатта министрлікпен және елорда әкімдігімен ынтымақтастықта жұмыс істейді. Осы ынтымақтастықтың арқасында мүгедектігі бар 160 адам жұмысқа орналасуға өтінім берді, соның 88-і жұмысқа орналасты, 7-еуі тағылымдамадан өте бастады, 57 адам біліктілігін арттырудан өтті, 13-і жеке бизнесін ашты, 12-сі емдеу және оңалту шарасында, ал қалғандарына армандаған жұмысын табу үшін көмек көрсетілуде.

Қазақстанда жастар арасындағы еңбек нарығында оң ахуал қалыптасуда. Мәселен, соңғы 5 жылда Қазақстандағы NEET жастар санатындағылардың үлесі 8,7%-дан 6,9%-ға дейін төмендеді. Тіпті пандемия кезінде де жұмыс істемейтін және оқымайтын жастар саны азая (2020 жылмен салыстырғанда -0,2%) түсті. Бұл бір жағынан мемлекеттік жастар саясатының білім беру және жұмыспен қамту саласында табысты жүзеге асырылғанын көрсетеді.

Өз кезегінде, қазақстандық жастардың NEET мәртебесінде болуының негізгі себептері үй шаруашылығын жүргізумен, отбасылық немесе жеке бас жағдайларымен, денсаулығымен байланысты болып келеді.

Мүгедектігі бар адамдар халықтың өзге де осал топтарымен бірге жұмыспен қамтуға жәрдемдесу шараларымен басым тәртіпте қамтылады.

Сенімді және қауіпсіз еңбек жағдайларын жасауға жәрдемдесу

Мемлекеттік органдар мен жұмыс берушілердің еңбекті қорғау мен қауіпсіздігі саласында қабылдаған шараларының нәтижесінде жалпы алғанда қауіпсіз еңбек жағдайын жасау бойынша оң динамика сақталып отыр.

Елде Қауіпсіз еңбекті қаматамсыз етудің 2025 жылға дейінгі іс-қимыл жоспары іске асырылуда.

2021 жылдың қорытындысы бойынша өндірісте жарақаттану деңгейі (1000 адамға шаққандағы жазатайым оқиғалардың жиілік коэффициенті) 0,22 дейін төмендеді.

Кәсіптік тәуекелдерді басқарудың заманауи жүйесін пайдалану мақсатында елдегі 2,8 мыңнан аса кәсіпорын қауіпсіздік және еңбекті қорғау стандарттарын енгізді.

2021 жылы:

- 2020 жылға қарағанда зардап шеккендер деңгейі 2,4% төмен (2021 жылы – 1 467, 2020 жылы – 1 503);
- 2020 жылмен салыстырғанда, опат болғандар үлесі 2,4% төмен;
- зардап шеккендердің ең көп саны кен-металлургия кешенінде – 19,1% және құрылыста – 11,3%;
- бұзушылықты анықтағанға дейін 56 лауазымды тұлға босатылды;
- құқық қорғау органдарына 1 088 жазатайым оқиға материалы жіберілді, 102 қылмыстық іс қозғалды.

Республика кәсіпорындарында 16 мың өндірістік кеңес құрылып, жұмыс істеп жатыр. Олардың міндетіне еңбекті қорғау жөніндегі 21 мыңнан астам техникалық инспектордың қатысуымен жұмыс орындарындағы еңбек жағдайларын тексеруді ұйымдастыру кіреді.

ҚР Кәсіподақтары федерациясымен бірге «Халықтық бақылау» әлеуметтік маңызды жобасы енгізілуде. Жоба «халықтық бақылаушылар» ретінде мүмкіндігі шектеулі

адамдарды тартуды қарастырады. Қазіргі уақытта республиканың 164 кәсіпорыны «Халықтық бақылау» жобасын енгізді.

2021 жылы Қазақстанда әйелдерге тыйым салынған кәсіптер тізімі жойылды⁸¹. ҚР Еңбек кодексіне⁸² «әйел еңбегін пайдалану шектелетін жұмыстар тізбесі» бабын алып тастау арқылы өзгеріс енгізілді.

Еңбек ресурстарының «hr.enbek.kz» жаңа порталын іске қосу аясында 2021 жылы 1 желтоқсанда «Онлайн еңбек консультанты» функционалы іске қосылды. Жұмыс беруші нағыз еңбек инспекторының орнын алмастыратын және жоспарланған немесе жасалған процедуралардың дұрыстығына тексеру жүргізіп беретін сервиске жүгіне алады. Бұзушылықтар анықталған жағдайда жұмыс берушіге ұсынымдар мен кемшіліктерді жою үшін қабылдануы керек нақты іс-қимылдар ұсынылады.

⁸¹ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтардың жекелеген санаттарын әлеуметтік қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000067>

⁸² Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі, 2015 жылғы 23 қараша (16 бап, 27 тармақша), <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414>

Тұрақты туризм

COVID-19 салдарынан туындаған жағдайлар, шектеу және карантин шаралары 2020 жылы бүкіл әлемде туристік салаға кесірлі ықпалын тигізді. Қазақстанда 2021 жылы шетелге шығып демалушылар саны 22,2% (3 501,4 мың адам) артты, бірақ ішкі туризмде де оң динамика байқалды⁸³.

Саланы дамыту бойынша белсенді жұмыс жалғасуда. 2021 жылы «Туристік қызмет туралы» ҚР жаңа заңы қабылданды.

Мемлекеттің туристік климатты жақсартуға деген жалпы бағдары визасыз елдер тізімін 74-ке дейін кеңейтуге, көші-қон карточкасы мен шетелдіктерді 30 күнге дейінгі кезеңге тіркеуді алып тастауға мүмкіндік берді. Виза-көші-қон режимін бұзғаны үшін жазалау шаралары ізгілендірілді.

⁸³ ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің ресми мәліметтері бойынша

ТДМ 8 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Экономиканың өнімділігі мен күрделілігін көтеру, құзіреттіліктерді дамыту, сондай-ақ жеке капиталды тарту.
- Экономиканы әртараптандыру бағдарын жалғастыру және жоғары өнімділіктегі жаңа жұмыс орындарын құру.
- Экономиканың барлық саласын цифрландыруды жалғастыру.
- Тұрақты туризмнің дамуын ынталандыру.

Қазіргі заманда адам өмірі техникамен тығыз байланысты.

Сымнан жасалған металл қаңқамен қапталған, компьютердің, техниканың элементтерімен толтырылған манекен осыны меңзеп тұр.

ТДМ 9. Берік инфрақұрылым құру, ауқымды және тұрақты индустриализация мен инновацияларға жәрдемдесу

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- Транзиттік контейнерлік тасымал көлемі 60%-ға ұлғайды.
- Қазақстан электронды үкіметті дамыту жөнінен БҰҰ рейтингінде 2020 жылы 29-орынды, ал онлайн қызмет сапасы бойынша 11-орынды иеленді.
- Ғылыми, ғылыми-техникалық жобалар мен бағдарламаларды мемлекеттік қаржыландыру мерзімі 3-тен 5 жылға дейін ұлғайды.
- ҒЗТКЖ жүзеге асыратын ұйымдар саны 2021 жылы 396-дан 438-ге ұлғайды.

Дамыған көлік-логистикалық инфрақұрылым қалыптастыру – елдің стратегиялық міндеттерінің бірі әрі экономикалық өсімнің көзі.

Пандемия бүкіл әлемде көлік-логистикалық тізбектің жұмысын өзгертті әрі қиындатты. Қазақстанда бұл әсіресе халықтың көлікпен жүріп-тұруының мен жолаушы тасымалының төмендеуінен байқалды.

2021 жылдың қорытындысы бойынша тасымалданған жолаушы саны пандемияға дейінгі кезеңмен салыстырғанда 3 есеге қысқарды. Жүк тасымалы және жүк айналымы бойынша айтарлықтай төмендеу байқалмайды, 2021 жылғы көрсеткіштер алдыңғы жылдың көлемінде сақталды.

Қазіргі уақытта ел алдында барлық өңірлік және жаһандық көлік тізбектеріне тиімді ықпалдасу міндеті тұр. Көлік-логистика саясатын жүзеге асырудың негізгі құжаты 2020-2025 жылдарға арналған «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасы болды. 2025 жылға дейін нормативтік жағдайдағы республикалық маңыздағы автожолдардың үлесін 100%-ға дейін, жергілікті автожолдардың үлесін 95%-ға дейін жеткізу жоспарланып отыр.

Қазақстанда инновациялық экономика қалыптастыру ісі жалпыұлттық басымдылықтардың бірі ретінде бекітілді. 2021 жылы елдің инновациялық және технологиялық жүйесін нығайтудың негізгі бағдарлары белгіленді. Экономикада мемлекет үлесінің жоғары болуы елдің индустриялық-инновациялық дамуын қатты тежейтінін, жеке бастамаларды қолдау, шағын және орта бизнестің мүмкіндіктерін кеңейту бойынша шаралар қажеттігін

атап өткен жөн. Мәселен, шағын және орта бизнестің экономикадағы үлесі 30%-дан сәл асса, мемлекеттік және квазимемлекеттік сектордың үлесі 60%-дан жоғары⁸⁴.

Индустрияландыру және АКТ

Оңтайлы жерде орналасқан, көлік әлеуеті жоғары, тұрақты экономикасы мен дамыған инфрақұрылымы бар Қазақстан бизнес жүргізу үшін перспективалы әрі тартымды нарық болып саналады.

Индустрияландыру Мемлекеттік индустриялық-инновациялық даму бағдарламасының үшінші бесжылдығы аясында мақсатты түрде жүзеге асырылуда. Ол экономиканы әртараптандыруды жеделдетуге және өнеркәсіптің қосылған құны мейлінше жоғары салаларын дамытуға бағытталған.

2020 жылы жалпы сомасы 916,8 млрд теңгенің 201 жобасы іске қосылып, 18,6 мыңға тарта тұрақты жұмыс орны құрылды. Өңдеуші өнеркәсіптің жалпы қосылған құнының ЖІӨ-ге қатысты үлесі 2019 жылмен (11,4%) салыстырғанда артып, 2020 жылы 13,1% болды.

2022-2025 жылдарға арналған инфляцияға қарсы шаралар кешені аясында республикада энергетика секторы, теміржол тасымалы үшін бағаны ұстап тұру бойынша бірқатар іс-шаралар жүргізіледі. Бұдан бөлек, кешенді жоспар аясында жеңіл және жиһаз өнеркәсібінің тоқтап тұрған және жұмыс істейтін кәсіпорындарын жүктемемен қамтамасыз ету бойынша талдау жасау қарастырылған.

Ел экономикасының даму қарқынын үдету және халықтың өмір сапасын жақсарту цифрлы технологияларды пайдалану есебінен де қамтамасыз етілуде. Қазақстанда 2018-2021 жылдары экономиканы цифрландыруға және цифрлы индустрия құруға септігін тигізген «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы жүзеге асырылды.

Пандемия, сондай-ақ, көліктік логистикадағы цифрлы технологиялардың дамуын да тездеткенін атап өткен жөн. 2020 жылдан тасымал үшін рұқсатты қағазбен беру жойылды, сондай-ақ көлік саласында қағазсыз құжат айналымына толығымен өту мәселесіне бастамашылық жасалды.

⁸⁴ Рынок прямых инвестиций в Казахстане. – май, 2019, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/kz/pdf/2019/09/KPMG-Private-Equity-Market-in-Kazakhstan-RUS-2019.pdf>

Қазақстанның цифрлы трансформация есебінен тиімді мемлекеттік басқаруға ие, дәйекті мәліметтер негізінде шешім қабылдайтын заманауи ел ретінде қалыптасуы 2021-2025 жылдарға арналған «Цифрландыру, ғылым және инновация есебінен технологиялық серпіліс» ұлттық жобасы негізінде жүзеге асып келеді.

Ғылыми зерттеулерді белсендіру және инновациялар енгізу

Елде инновация енгізу, инновациялық инфрақұрылымды дамыту, ғылыми қызметті ынталандыру бойынша аз күш-жігер жұмсалып жатқан жоқ. Инновациялық әлеуетті дамыту жөніндегі бағыттар мен нақты шаралар стратегиялық және заңнамалық деңгейде бекітілді.

Инновациялық экономика қалыптастыру жөніндегі жалпыұлттық басымдықтан бөлек, 2021 жылы инновацияның экожүйесін нығайту бағыты белгіленді⁸⁵.

⁸⁵ Мемлекет басшысының Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту туралы Жарлығы (№ 521, 2021 жылғы 26 ақпан), <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000521#z12>

2021 жылы желтоқсанда ҚР өнеркәсіптік саясат мәселелері жөніндегі заңы қабылданды⁸⁶. Тиімді инновациялық және технологиялық саясат қалыптастырудың технологиялық құзіреттіліктің салалық орталықтары, технологиялық платформалар, инновациялық обсерватория сияқты жаңа элементтері енгізілді. ҚР Үкіметі жанында консультативтік орган – инновациялық саясат қалыптастырудың және елдің технологиялық дамуын қолдаудың негізгі қадамдарын әзірлеу және жалпы үйлестірумен айналысатын Технологиялық саясат жөніндегі кеңес жұмыс істейді.

Инновациялық әлеуетті дамыту үшін бизнес пен ғылымның өзара байланысы маңызды мәнге ие. ҚР Үкіметінің Дүниежүзілік банкпен бірлескен «Өнімді инновацияларды ынталандыру» жобасы аясында 2018 жылы 10 млрд теңгенің 55 инновациялық жобасы іске асырылды. Осы жобаның аясында Қазақстанда алғаш рет «Өндірістік сектор консорциумы» гранттық бағдарламасы жүзеге асты.

БҰҰ Тұрақты даму мақсаттарына жету инклюзиямен тығыз байланысты. 2019 жылы «Инклюзивтік инновациялар консорциумы» гранттық бағдарламасы бойынша конкурс өткізілді. Жалпы сомасы 1,07 млрд теңгенің 8 жобасы қаржыландырылып, іске асырылды. Грант алушылар тарапынан қосалқы қаржыландыру сомасы бөлінген гранттардың жалпы сомасының 19,1%-ына тең болды.

Инновациялық қызметті қаржыландыру көбіне жоғары тәуекелмен қатар жүреді. Осыған байланысты 2021 жылдан бері елде Ерте қаржыландырудың венчурлық қорын құру жұмыстары жүргізіліп жатыр. Соның аясында инновациялық жобалар мен стартаптар өз инновациясының ерте кезеңінде бірлескен қаржыландырудың қосымша мүмкіндіктеріне ие болады.

Республикада инновациялық инфрақұрылымның дамуы жалғасуда. «Инновациялық технологиялар паркі» дербес кластерлік қоры кәсіпорындарда туындаған сын-қатерлер мен түйткілдердің инновациялық шешімдерін іздестіруді қамтитын, экономиканың нақты секторын инновациялық дамыту міндеттерін іске асырады.

⁸⁶ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өнеркәсіптік саясат мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 27 желтоқсандағы № 87-VII ҚПЗ, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000087#z3>

2019 жылдан бері ғылым саласында оң өзгерістер байқалады. Ғылыми, ғылыми-техникалық жобалар мен бағдарламаларды мемлекеттік қаржыландыру мерзімі 3 жылдан 5 жылға дейін ұзарды. 2020-2021 жылдары ҚР Білім және ғылым министрлігі гранттық қаржыландыруға 5, бағдарламалық мақсатты қаржыландыруға 2 конкурс өткізді. 2021 жылы гранттар аясында 1 336 жоба және 10 басым бағыт бойынша қазақстандық ғалымдардың 59 ғылыми-техникалық бағдарламасы қаржыландырылды⁸⁷. Ғылыми қызметкерлердің саны 2021 жылы 21,6 мың адам болды. ҒЗТКЖ жүзеге асыратын ұйымдар саны 2021 жылы 396-дан 438-ге ұлғайды⁸⁸.

Ғылымды қаржыландырудың жаңа түрі – іргелі ғылыми зерттеулер жүргізетін ғылыми ұйымдарды қаржыландыру енгізілді. Бұл өзгерістер ғылыми ұйымдарға ғалымдар үшін мейлінше қолайлы орта жасауға, кадрлық әлеуетті сақтауға және ғылымға жаңа адамдарды тартуға мүмкіндік береді⁸⁹.

Әйелдердің мансаптық жолын таңдауына гендерлік кәсіптік стереотиптердің ықпал етуі жалғасуда. STEM мамандықтардағы (ғылым, технология, инженерия және математика) әйелдер әлі де көп емес. Дегенмен, кейінгі жылдары ахуал өзгеріп келеді, статистикалық деректерге қарағанда, 2020–2021 оқу жылында жоғары білім деңгейінде «Жаратылыстану ғылымдары, математика және статистика» мамандығы топтары бойынша әйелдердің саны 14 771 адам, яғни 69,8% болған. Сол оқу жылында техникалық және кәсіптік білім беру деңгейінде әйелдердің саны 47,4%; жоғары білім деңгейінде – 53,2%.

Инновация, соның ішінде цифрлы экономика өмір сапасының артуына және қоршаған ортаға ауыртпалықты ұлғайтпастан әлеуметтік тұрақтылыққа қол жеткізуге септігін тигізетін, елдің тұрақты экономикалық өсімінің айқындалушы факторына айналуға.

⁸⁷ ҚР Білім және ғылым министрлігінің мәліметтері

⁸⁸ ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросының деректері

⁸⁹ Мемлекет басшысының тапсырмасы, «Ғылым туралы» ҚР Заңы, 2011 жылғы 18 ақпан, № 407-IV, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30938581

ТДМ 9 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Кәсіпорындардың халықаралық бәсекеге қабілетін ынталандыру үшін жағдай жасау.
- Көліктік-логистикалық секторды реформалау және байланыстылықты жақсарту.
- Инновациялық жүйенің жаңа элементтерін (технологиялық құзіреттіліктің салалық орталықтары, технологиялық платформалар, инновациялық обсерватория және т.б.) жандандырып, мемлекеттік басқарудың инновациялық және технологиялық тұрғыда дамыған, жаңартылған жүйесінің толыққанды жұмыс істеуін қамтамасыз ету.
- Инновациялық қызметті мемлекеттік қолдау шараларын нығайтуды жалғастыру.

10 ТЕҢСІЗДІКТІ
ҚЫСҚАРТУ

Инсталляция әлемде теңсіздік бар екенін (металл сферасы), әсіресе, әйелдерге қатысты теңсіздік белең алып тұрғанын көрсетеді. Қыз-келіншектер ер-азаматтармен иық тіресіп тұруы үшін көп күшжігер жұмсауы керек. Инсталляция Пабло Пикассо 1905 жылы салған «Доптағы қыз» атты жұмысқа сілтеме ретінде жасалған.

ТДМ 10. Елдер ішіндегі және мемлекеттер арасындағы теңсіздікті қысқарту

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- Ең төменгі жалақы көлемі 42,5 мың теңгеден 60 мың теңге дейін көтерілді.
- Ең аз қамтамасыз етілген 40% халықтың жан басына орташа ақшалай табысы жыл сайын өсім көрсетті.
- Әйелдер мен ерлердің еңбекақысының ара-қатынасы едәуір жақсарды (2018 жылы – 34,2%, 2020 жылы – 25%).
- Халықтың қимыл-қозғалысы аз топтары үшін кедергісіз орта құру жұмысы жалғасуда. 2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша, паспортталған әлеуметтік инфрақұрылым нысандарының 99,8%-ы қолжетімді болды.
- «Мүгедектігі бар адамдардың экономикалық белсенділігі үшін мүмкіндіктер жасау» жобалық кеңсесі аясында жол картасы бекітілді.
- Көші-қон қызметі орталықтары ашылды және еңбек патентін ресімдеуде «бір терезе» қағидаты енгізілді.

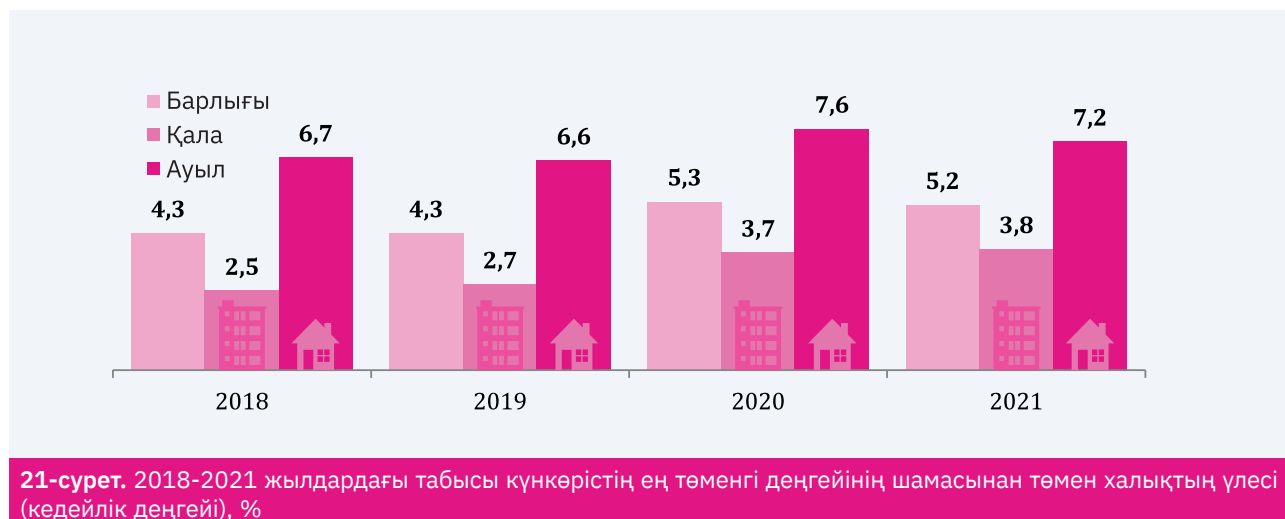
Теңсіздік деңгейін қысқарту және халықтың әл-ауқатын арттыру бүгінгі әлемнің негізгі мәселелерінің бірі болып отыр, өйткені бұл мәселенің шешілмеуі инклюзивті дамуға, кедейлікті қысқартуға кедергі жасайды және қоғамның тұтастығын бұзады. COVID-19 пандемиясы ең кедей және қоғамның өте осал топтарына көбірек әсер ету арқылы бүкіл әлемдегі теңсіздікті ушықтырды.

Халықтың табысын арттыру және қоғамдағы теңсіздікті қысқарту

Халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын арттыру, әл-ауқатын өсіру Қазақстанның даму жолындағы басым міндеттердің бірі саналады. Игіліктер мен мүмкіндіктерді қоғамның барлық мүшесіне тең бөлуге бағытталған инклюзивтік экономикалық өсім саясаты белсенді іске асырылуда.

COVID-19 пандемиясы салдарынан елде енгізілген төтенше жағдай мен карантиндік шаралар Қазақстан халқының табысына әсер етті. Жұмыссыздықтың, тауарлар мен қызметтерге деген бағаның жаппай өсуі кедейлік шегінен төмен өмір сүретін адамдар санының ұлғаюына әкелді.

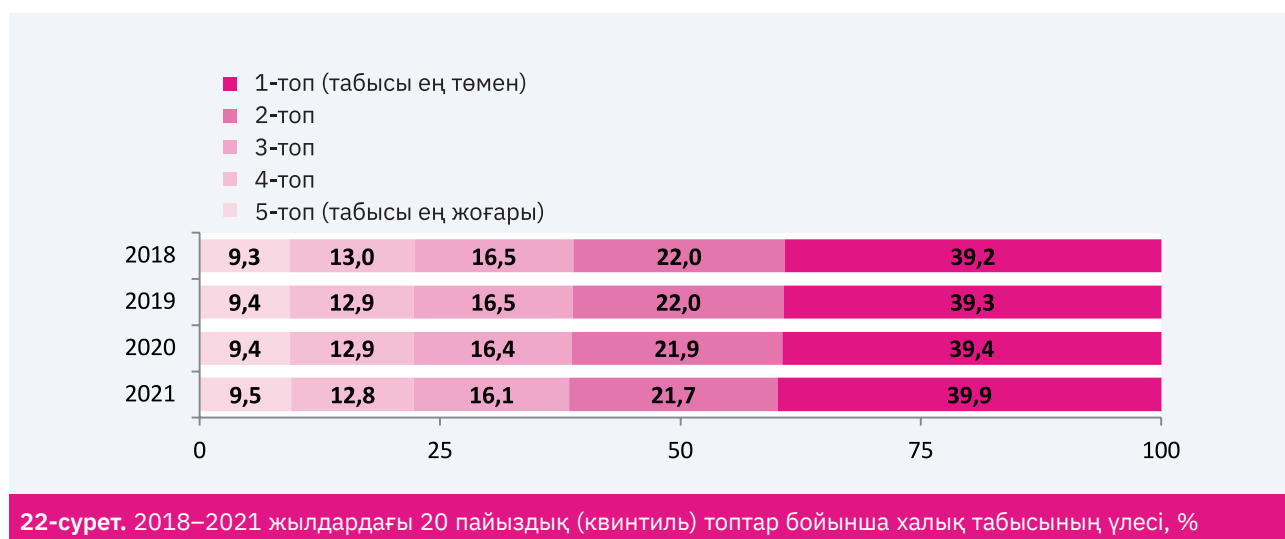
Егер зерттеу деректері бойынша, табысы күнкөрістің ең төменгі деңгейінің шамасынан төмен халықтың үлесі 2018-2019 жылдары 4,3%-ға тең болса, 2020 жылы ол 5,3%-ға дейін (21-суретті қараңыз) өсті. 2020 жылмен салыстырғанда, 2021 жылы олардың үлесі 5,2%-ға дейін төмендеді. Сондай-ақ қалалық және ауылдық жердегі табыстың дифференциациясы да аздап төмендеді. Ең төменгі күнкөріс шегінен төмен табысы бар халықтың үлесі қалалық жерде – 3,8%, ал ауылдық жерде 7,2% болды.

Дереккөз: ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы

2021 жылы кедейліктің тереңдігі мен өткірлігі – 0,8% және 0,2% құрады (2018 жылы – 0,7% және 0,2%).

2021 жылы халық табысының 20 пайыздық топтар (квинтиль) бойынша бөлінуі алдыңғы жылдармен салыстырғанда аздап өзгерді (22-сурет). Бұл ретте ең көп қамтамасыз етілген халықтың 20% мен ең аз қамтамасыз етілген халықтың 20% ара қатынасы іс жүзінде бір деңгейде (қорлар коэффициенті) қалып, 4,2 есе болды. Ең көп 10% және ең аз 10% қамтамасыз етілген халықтың ара-қатынасы (қорлар коэффициенті) 6 есе деңгейінде қалып отыр.

Дереккөз: ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы

Ең аз қамтамасыз етілген 40% халықтың табысын 2025 жылға қарай 27,0% көтеру Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарының негізгі ұлттық индикаторларының бірі болып саналады⁹⁰.

2018–2020 жылдар кезеңінде ең аз қамтамасыз етілген 40% халықтың жан басына орташа ақшалай табысының динамикасы оң сипатта болды және 42,7%-ға ұлғайды (23-сурет). Ең аз қамтамасыз етілген 40% халық табысының жалпы халық табысындағы үлесі аздаған төмендеуден кейін өсім көрсетіп отыр. Егер 2020 олардың үлесіне халықтың жалпы табысының 22,28% тисе, 2021 жылы 22,30% тиген⁹¹.

Дереккөз: ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы

Елдегі әлеуметтік-экономикалық ахуалды жақсарту үшін ҚР Үкіметі жүйелі шаралар қабылдап жатыр. Ұлттық жобаларда табыс теңсіздігін қысқартудың мақсатты индикаторлары қарастырылған. Мысалы, 2025 жылы халықтың нақты ақшалай табысын 2019 жылғы деңгейден (2019 жылғы баға) 27,1%-ға ұлғайту⁹² және күнкөріс шегінен төмен табысы бар ауыл халқының үлесін 6,5%-ға дейін төмендету⁹³ жоспарланған.

⁹⁰ Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспары, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000521#z12>

⁹¹ ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросының деректері

⁹² «Қазақстандықтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған тұрақты экономикалық өсу» ұлттық жобасы

⁹³ 2021-2025 жылдарға арналған кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба

2020 жылдың мамырында, COVID-19 пандемиясы таралуының бастапқы кезеңінде экономика мен әлеуметтік саланы демеу үшін 2021 жылдың соңына дейін Экономикалық өсімді қалпына келтірудің кешенді жоспары қабылданды⁹⁴. Халыққа, әсіресе әлеуметтік осал санаттағыларға әлеуметтік көмек беру мен қосымша қолдау көрсетілді.

Төтенше жағдай жарияланған 2020 жылғы наурыздан бері өмірде қиын жағдайға душар болған (соғыс және еңбек ардагерлері, жалғыз-жарым қарттар, осал әлеуметтік топтар, көпбалалы және аз қамтылған отбасылар) 1 258,0 мыңнан аса адамға волонтерлер көмек көрсетті. 93 мыңнан аса азық-түлік жиынтығы және 5,5 млн медициналық маска таратылды. Қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету үшін волонтерлер тобы мен белсенділер 397 волонтерден құралған «Қоғамдық бақылау» тобын құрды⁹⁵.

2022 жылғы 1 қаңтардан ең төменгі жалақы көлемі (ЕТЖ) 42,5 мың теңгеден 60 мың теңгеге көтерілді. Осылайша, ең төменгі еңбекақы көлемінің өсімі 41% болды. ҚР Еңбек кодексіне сәйкес, жұмыс берушілер жұмысшыны ЕТЖ деңгейінен төмен емес еңбекақымен қамтамасыз етуге міндетті. Бұл шара 1,7 млн адамның ақшалай табысының артуына әкеледі. Сонымен қатар, ҚР Үкіметі бюджеттік сала жұмысшыларының еңбекақы деңгейін көтеру бойынша кезең-кезеңді шаралар қабылдауда. Мәселен, 2020 жылдан педагогтардың еңбекақысы біртіндеп көтеріліп, 2023 жылға қарай 2 есеге ұлғаяды. 2021 жылы медицина және әлеуметтік сала қызметкерлерінің еңбекақысын біртіндеп көтеру басталды, нәтижесінде 3 жыл ішінде олардың да еңбекақысы 2 есеге ұлғаяды.

Бұдан бөлек, 2022 жылғы 1 қаңтардан өзге санаттағы азаматтық қызметшілердің еңбекақысын 2022-2025 жылдар аралығында жыл сайын орташа 20%-ға біртіндеп көтеру басталды. Нәтижесінде, 4 жыл ішінде олардың еңбекақысы да 2 есеге ұлғаяды.

Қазақстанда соңғы жылдары еңбекақыдағы гендерлік теңсіздіктің төмендеуі байқалады. Әйелдердің орташа еңбекақысының ерлерге қатысты ара-қатынасы 2018 жылғы 65,8%-дан 2020 жылы 75,0%-ға дейін ұлғайды. Сәйкесінше гендерлік алшақтық 25%-ды құрады.

⁹⁴ «Экономикалық өсуді қалпына келтіру жөніндегі 2021 жылдың соңына дейінгі кешенді жоспарды бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2020 жылғы 20 мамырдағы қаулысы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2000000307>

⁹⁵ ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің мәліметтері

2021 жылы:

- Мүгедектігі бар 18,4 мың адам немесе Халықты жұмыспен қамту орталықтарына жүгінгендердің 90,6%-ы жұмысқа орналастырылды.
- Мүгедектігі бар адамдардың еңбекке қабілеттілері арасында жұмыспен қамтылу деңгейі 24,8% дейін өсті (2020 жылы – 23,3%).

Елде мүгедектігі бар адамдарды қолдауға айрықша назар аударылады. Мүгедектігі бар адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспар бекітіліп, іске асырылып жатыр.

Қимыл-қозғалысы нашар топтар үшін кедергісіз орта жасау жұмыстары жалғасуда. 2020 жылдан бері «Мүгедектігі

бар адамдарды әлеуметтік қорғау» ақпараттық порталында (inva.gov.kz) өңірлер бойынша Қолжетімді нысандардың картасы жұмыс істейді. Онда ел бойынша әлеуметтік инфрақұрылымның 35 мыңнан астам нысаны бейімделгендігі туралы мәлімет бар.

2021 жылдың басында мүгедектігі бар адамдарға техникалық оңалту құралдарын таңдауды немесе қажеттілігіне, сапасына қарай қызметті тікелей алу құқығын таңдауды қарастыратын Әлеуметтік қызметтер порталы толық ауқымда іске қосылды⁹⁶.

⁹⁶ Әлеуметтік қызметтер порталы, <https://aleumet.egov.kz/>

Заңнамалық өзгерістерге байланысты 2022 жылдан ҚР Мәжілісінің депутаттық мандаттарын бөлу кезінде квота берілетін санаттарға әйелдер мен жастардан бөлек, мүгедектігі бар адамдар да қосылды⁹⁷.

2022 жылдың сәуірінде инфляцияны тежеу, жұмыспен қамтуды, жекелеген санаттағы азаматтардың еңбекақы деңгейін көтеру және басқа да іс-шараларды қамтитын «Халықтың табысын арттырудың 2025 жылға дейінгі бағдарламасы» кешенді жоспары бекітілді.

Қауіпсіз көші-қон және адамдардың мобильділігі

Елдегі көші-қон саясаты ҚР көші-қон саясат тұжырымдамасы аясында жүзеге асырылады.

Қазақстан шетелдік жұмысшыларды тартудың уақытша, азаматтарды республика аумағында оңтайлы орналастырудың, сондай-ақ елге келетін репатрианттарға қатысты ұзақ мерзімді тұрақты көші-қон стратегиясын ұстанады.

Қазақстан – әлемдік еңбек нарығының белсенді қатысушысы және Орталық Азиядан келетін иммигранттар үшін басым бағыттардың бірі.

⁹⁷ «Қазақстан Республикасының кейбір конституциялық заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Конституциялық заңы, 2022 жылғы 7 ақпан, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000105>

2018 жылдың соңында Қазақстан Қауіпсіз, реттелген және заңды көші-қон туралы жаһандық шартқа дауыс берген елдер қатарына кірді. Соны жүзеге асыру контекстінде көші-қон заңнамасын жетілдіру, виза режимін, шетелдік азаматтарды шақырту, кіру және тіркелуін ресімдеу тәртібін оңайлату, виза-миграция порталын жаңғырту жұмыстары жандандырылды.

Елде көші-қон режимін оңтайландыру бойынша кешенді шаралар іске асырылуда. 2018 және 2019 жылдары Көші-қон қызметі орталықтары ашылды және еңбек патенттерін ресімдеу кезінде «бір терезе» қағидаты енгізілді.

Елде заңсыз жүрген мигранттарды қайтарудың құқықтық негізін жасау мақсатында 17 елмен, соның ішінде бірқатар Батыс Еуропа мемлекеттерімен, Ресеймен, Өзбекстанмен, Тәжікстан және Қырғызстанмен реадмиссия туралы келісім бекітілді.

2020 жылдан елімізде 30 тәулікке дейін болатын шетелдіктерді тіркеу жойылды. Көші-қон қызметін хабардар ету міндеті қабылдаушы тарапқа жүктелді.

Кіру визаларын тікелей халықаралық әуежайларда беру ұйымдас-тырылды. Электронды виза («e-Visa») беру тетігі енгізілді, соған сәйкес шетелдіктер визаны елдің шетелдегі елшілігіне жүгінбей-ақ ала алады. Бұл уақыт пен жол шығынын едәуір үнемдейді.

Ішкі еңбек мобильділігіне байланысты да жаңа тәсілдер қолданылуда. Еңбек күші артық өңірдегі азаматтарды еңбек күші тапшы өңірге көшіру шаралары іске асырылуда. 2017-2021 жылдар кезеңінде Өнімді жұмыспен қамтудың және жаппай кәсіпкерлікті дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы аясында елдің солтүстік өңірлеріне 33,8 мыңға тарта адам (25,7 мың қоныс аударушы, 8,1 мың қандас) қоныстандырылды, соның жартысы еңбекке жарамды жастағылар. Бұл іс-шара 2022 жылдан «Қуатты өңірлер – ел дамуының драйвері» ұлттық жобасы аясында іске асырылып келеді.

Қоныс аударушыларға көмек көрсету қайта форматталуда. Қайта форматтау бұл іске жұмыс берушілерді де тартуды көздейді. Бұдан бөлек, мигрант үшін қосымша ынталандыру ретінде оларға берілетін жәрдемақы көлемі 2 есеге ұлғайтылды. 2021 жылдың ақпанында Электронды еңбек биржасында қоныс аударушылар үшін арнайы сервис іске қосылды. Биржада әрбір қабылдаушы елді мекеннің паспорты көрініс тапқан, онда сол елді мекеннің әлеуметтік инфрақұрылымдары, бос жұмыс орындары, қоныс аудару бойынша мемлекеттік қолдау шаралары көрсетілген.

ТДМ 10 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Ең аз қамтамасыз етілген 40% халық табысының үлесін 2025 жылға қарай халықтың жалпы табысының 27%-на дейін жеткізу.
- Қалалық және ауылдық жердегі халықтың, сондай-ақ өңірлердің табысындағы теңсіздікті төмендету.
- Еңбекақыдағы гендерлік алшақтықты қысқарту.
- Мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың әлеуметтік, экономикалық және саяси өмірге белсене қатысуын қамтамасыз ету.
- Елдің көші-қон саясатын заңнамалық, институттық және ғылыми қамтамасыз ету.
- Қазақстан Республикасы аумағынан пана іздеген тұлғалар мен босқындарға олардың Қазақстан аумағында болған кезеңінде елде тұрақты тұрып жатқан шетелдіктермен бірдей әлеуметтік-экономикалық құқықтар беру.

11 ТҰРАҚТЫ ҚАЛАЛАР
ЖӘНЕ ЕЛДІ
МЕКЕНДЕР

Балшық жағылып, құрылыс материалдары мен қоқыс толтырылған сандық бейнесіндегі орындыққа ұқсайтын инсталляция қазіргі қалаларды бейнелейді. Орындықта балалардың болашақтағы қалалар туралы армандары көрсетілген дәптер бар. Инсталляция интерактивті, оған кез-келген адам отырып, альбомды қарап, жазба қалдыра алады.

ТДМ 11. Қалалар мен елді мекендердің ашықтығын, қауіпсіздігін, өміршеңдігі мен экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз ету

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- 2019-2021 жылдары апатты үйлерде тұратын адам 2,7 есеге, яғни 25,3 мың адамға қысқарды.
- 2019 жылы «Тарихи-мәдени мұра нысандарын қорғау мен пайдалану туралы» ҚР заңы қабылданды.
- Ірі қалаларда велоинфрақұрылым белсенді дамып жатыр.
- Түркістан Түркітілдес мемлекеттер ынтымақтастық кеңесі саммитінде Түркі әлемінің рухани астанасы деп ресми танылды.
- Барлық өңірде жақсы және қанағаттанарлық жағдайдағы жергілікті жолдар үлесі жыл сайын ұлғаюда.

Қазіргі уақытта Қазақстан Орталық Азиядағы ең урбандалған елдің бірі болып отыр. Болжам бойынша, 2025 жылға қарай қала халқының үлесі 62,6% болады.

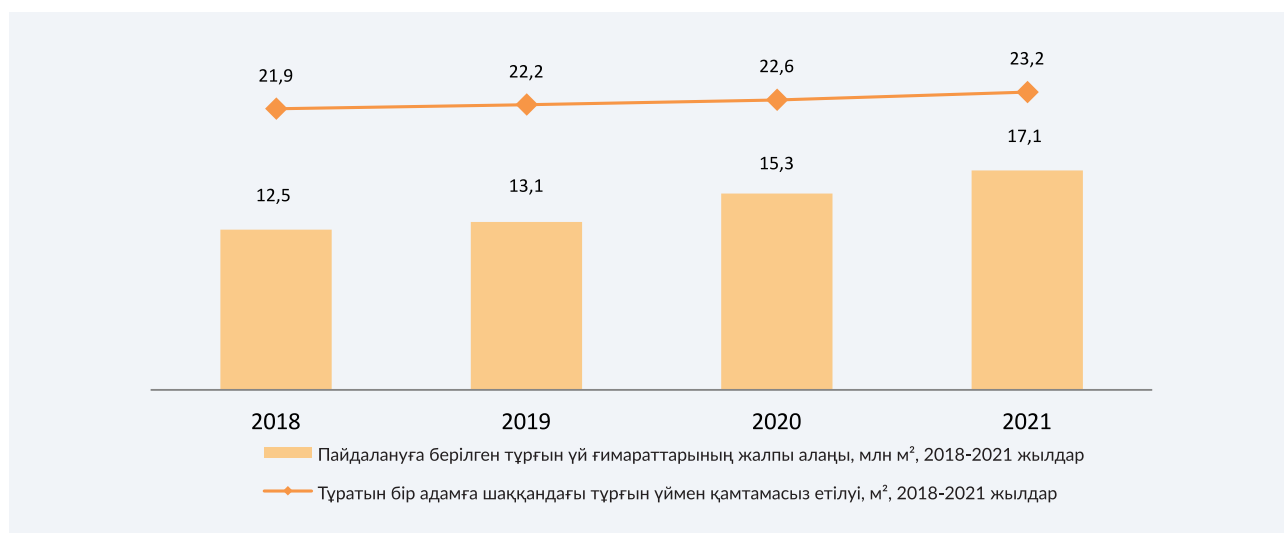
Баспанамен қамтамасыз ету

2019-2021 жылдары қабылданған және жеткілікті, қауіпсіз әрі арзан баспанаға жалпының қолжетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік шаралар оң нәтиже беріп жатыр.

2017–2021 жылдар кезеңінде мемлекеттік қолдау шаралары аясында 165 мыңға тарта азамат баспана жағдайын жақсартты, оларға тұрғын-үй жинағы жүйесі арқылы жеңілдікті қарыздар және әлеуметтік баспана берілді. Бұдан бөлек, 2019–2021 жылдары 3 713 азаматқа жергілікті атқарушы органдар арқылы ипотекалық тұрғын-үй займдарының бастапқы жарнасының бір бөлігін жабуға 3,8 млрд теңге шамасында тұрғын-үй сертификаттары берілді.

Пайдалануға берілген тұрғын үй ғимараттарының жыл сайынғы жалпы алаңы 36,8%-ға, 2019 жылдың басындағы 12,5 млн м²-ден 2021 жылдың қаңтар-желтоқсанында 17,1 млн м²-ге өсті. Пайдалануға берілген үйлердегі пәтерлердің саны 33,2%, яғни 113,5 мыңнан 151,2 мың пәтерге дейін ұлғайды. Нәтижесінде бір тұрғынға баспанамен қамтылу көрсеткіші 5,9%, яғни 21,9 м²-ден 23,2 м² дейін өсті (24-сурет).

24-сурет. 2018-2021 жылдардағы тұрғын үйді пайдалануға беру және баспанамен қамтамасыз етілу динамикасы

Дереккөз: ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросы

Тұрғын үй қорында барлығы 5 541,9 мың баспана бар, соның ішінде қалалық тұрғын үй қорында – 3 754,5 мың баспана (250,3 млн м²), ауылдық – 1 787,4 мың баспана (137,5 млн м²). Үш жылдық кезеңде республиканың тұрғын үй қоры 8,8%-ға ұлғайды.

2021 жылы:

- Сумен қамтылған бүкіл тұрғын үй қорының жалпы алаңының үлес салмағы – 98,2%.
- Кәрізбен жабдықталған бүкіл тұрғын үй қорының жалпы алаңының үлес салмағы – 72,5%.

2021 жылы апатты үйлерде тұрып жатқан адамдар саны 2019 жылға қарағанда 2,7 есеге (69 389-дан 25 343 адамға дейін) қысқарды. Алматы қаласында бұл көрсеткіш едәуір төмендеді⁹⁸. Жалпы елде апатты жағдайдағы 1 801 тұрғын үй тіркелген, бұл – жалпы тұрғын үй санының 0,7%-ы.

⁹⁸ ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросының деректері

Бүкіл әлемдік мәдени және табиғи мұраны қорғау мен сақтау

Республикадағы тарихи-мәдени мұраларды сақтау мен таныту мақсатында «Рухани жаңғыру» бағдарламасы жүзеге асырылып келеді. Өңірлердегі тарихи-мәдени нысандардың инфрақұрылымдарын жақсарту жұмыстары жүргізілуде. «Қазақстанның киелі географиясы» жобасы аясында елдің киелі жерлерінің бірыңғай белдеуін құру жұмыстары жүріп жатыр. Тарихи жерлерді толық жүйелеу жұмыстарының нәтижесінде жалпыұлттық маңыздағы 256 нысан және жергілікті мәндегі 575 нысан айқындалды⁹⁹.

2021 жылы 13 ғылыми-археологиялық және қолданбалы зерттеу жүргізілді. Алғашқы рет тарихи және мәдени ескерткіштерге ғылыми-реставрация жасауды бағалау нормативтері бекітілді. Сонымен қатар ескерткіштерге 60 археологиялық жұмыс жүргізіліп, 29 тарихи және мәдени ескерткішке ғылыми-реставрация жасалды.

Түркістан қаласындағы тарихи орталықты қайта қалпына келтіру жұмыстары жалғасуда. Реставрация, консервация және қалпына келтіру жұмыстары жүріп жатқан 9 тарихи-мәдени нысанның төртеуінде жұмыс аяқталды. «Ұлы Дала Елі» орталығы және «Қожа Ахмет Ясауи» кесенесі музейлендірілді, сондай-ақ қазақ хандарына мемориалды кешен тұрғызылды.

⁹⁹ ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің 2020-2024 жылдарға арналған Стратегиялық жоспарын іске асыру туралы есебі

«Жошы хан» тарихи-мәдени кешені салынды, «Ұлытау» қорық-музейінің аумағы абаттандырылды, «Сарайшық», «Гаухар ана», «Ордабасы» және «Сауран» визит-орталықтарының құрылысы басталды.

Ұсынылған барлық тарихи реконструкциялар мен археологиялық жұмыстар ЮНЕСКО өкілдерімен келісіледі.

Экологияның теріс әсерлерін азайту

Қазақстанда қалалардың теріс экологиялық әсерлерін азайту бойынша белгілі бір нәтижелерге қол жеткізілді. 2018 жылдың қаңтарынан Қазақстанның 45 елді мекенінде ауа сапасын ластаушы 8 затты бақылауға мүмкіндік беретін мобильді қосымша іске қосылды. «Қазгидромет» РМК 2021 жылдан Нұр-Сұлтан және Алматы қалаларында, өзге де облыс және өнеркәсіп орталықтарында ауа құрамындағы озонға мониторинг жүргізуді бастады.

Қоршаған ортаға әсер етіп отырған негізгі өнеркәсіптік ірі кәсіпорындардың атмосфераға шығаратын ластаушы заттарының эмиссиясын қысқарту үшін табиғат қорғау шаралары, жаңғырту және реконструкция жұмыстары жүргізіледі. Қабылданған шаралар нәтижесінде ауаға ластаушы заттарды шығару едәуір азайғаны байқалады. 2021 жылы 16 өнеркәсіптік кәсіпорын іс жүзінде 655,2 мың тонна ластаушы затты атмосфераға шығарған, бұл жоспарланғаннан 18,5%-ға аз (жоспар: 803,8 мың тонна).

Қоғамдық жолаушы көлігін дамыту, елді мекендерді газдандыру, автокөліктің улылығы мен ыстылық нормасын бақылау жұмыстары жүргізіліп жатыр.

Үй шаруашылықтарын іріктемелі зерттеу деректері бойынша халықтың ауаның тазалығы мен ауызсудың сапасына қанағаттануы біршама жақсарды. Егер 2018 жылы сұрау салынғандардың 41,4%-ы ауаның тазалығына қанағаттанатынын айтса, 2021 жылы олардың үлесі 44,8%-ға жетті. Ауызсу сапасына қанағаттану аталған кезеңде 42,6-дан 44,1%-ға дейін көтерілді¹⁰⁰.

¹⁰⁰ ҚР СЖРА Ұлттық статистика бюросының деректері

2021 жылы:

- Қатты тұрмыстық қалдықтарды өңдеу мен жоюдың оның жиналу көлеміне қатысты үлесі – 21,1%.
- Халықтың қалдықтарды жинау/шығару қызметімен қамтылуы – 82,0%.
- Экологиялық талаптар мен санитарлық нормаға сай полигондар үлесі – 20,0%.

Тұрақты урбандалудың маңызды қырларының бірі – қатты тұрмыстық қалдықтардан (ҚТҚ) арылу. Қазақстанда қатты тұрмыстық қалдықтарды өңдеу мен жою үлесі жыл сайын ұлғайып келеді. Егер 2016 жылы ол небәрі 2,6% болса, 2021 жылы 21,1%-ға жетті. Өңірлер арасында ең жоғары көрсеткіш Нұр-Сұлтан қаласында (75%) болып отыр. Халықты қалдықтарды жинау мен шығару қызметімен қамтамасыз ету ісі де жақсарды: 2016 жылы – 66,4%, 2021 жылы – 82,0%. Елдің ірі қала-

ларында – Нұр-Сұлтан және Алматыда тұрғындар ҚТҚ жинау мен шығару қызметімен 100% қамтылған.

2021 жылдың қорытындысы бойынша республикада ҚТҚ орналастыру нысандарының саны – 3 007. Экологиялық және санитарлық нормаларға сай полигондар саны – 603 бірлік.

Қалаларды экологиялық тұрақты көліктік және әлеуметтік инфрақұрылыммен қамтамасыз ету

Қазақстан көліктің экологиялық түрлерін пайдалануды ынталандыру мен дамытуға айрықша мән береді. Қазақстанның бірқатар ірі қаласында (Алматы, Нұр-Сұлтан, Шымкент және басқалары) қоғамдық көлік заманауи гибридті, дизельді немесе газ қозғалтқыштарымен жабдықталған автобустармен қамтылған. Толық электр қуатымен жүретін автобустар да бар. 2030 жылға дейін бүкіл қалалық жолаушы көлігі экологиялық таза отын түрлеріне көшіріледі. 2020 жылы автомобильдік көліктегі қалалық жолаушы тасымалын дамыту мақсатында қалалық бағдарларға қызмет көрсететін, газ отынымен немесе электр қозғалтқышымен жүретін автобустар үшін утильдік алым коэффициентін төмендетуге бағытталған шаралар қабылданды¹⁰¹. Елдің ірі қалаларында велоинфрақұрылым белсенді дамып, веложолдар мен веложолдар ұзындығы өсіп келеді, велосипедті жалға беру станциялары желісі кеңеюде.

¹⁰¹ Қазақстан Республикасында автомобиль көлігімен қалалық жолаушылар тасымалын дамыту жөніндегі шаралар кешені, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/R2000000146>

Барлық өңірде жақсы және қанағаттанарлық жағдайдағы жергілікті жолдар үлесі жыл сайын ұлғайып келеді. Ең жоғары көрсеткіштер Маңғыстау және Жамбыл облыстарында (әрқайсысында 95%) байқалып отыр.

2019 жылдан бері халыққа арналған нысандардың (әлеуметтік, демалыс, мемлекеттік қызмет ұсынатын) жақын жерде болуын қамтамасыз ету мақсатында орталық мемлекеттік органдардың өңірлік стандарттарды бекіту туралы бірлескен бұйрығы аясында жұмыс жүргізілуде¹⁰².

¹⁰² Елді мекендерге арналған өңірлік стандарттар жүйесі, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1900018592>

ТДМ 11 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Халықтың тұрғын үй-коммуналдық жағдайын жақсарту.
- Халықтың сумен жабдықтау, су бұру қызметтеріне қолжетімділігін ұлғайту («Қуатты өңірлер – ел дамуының драйвері» ұлттық жобасы).
- Әлемдік мәдени және табиғи мұраларды сақтау мен қорғау жұмыстарын жалғастыру.
- Экологиялық таза қоғамдық көлікті дамытуды жандандыру.
- Қалалық жердегі жасыл желекті ұлғайту.
- Қатты тұрмыстық қалдықтарды өңдеу мен жою үлесінің жыл сайынғы өсімін қамтамасыз ету.
- Қатты тұрмыстық қалдықтарды жекелей жинау және сұрыптау жұмысын күшейту.

Инсталляция жай ғана жейде тігу үшін қанша ресурс жұмсалатынын айқын көрсетеді. Барабан мақтаны, суды, жіпті, матаны, жейдені, бүлінген жейдені, топырақ қатып қалған жейдені, қысқасы бәрін қамтиды. Онда «Be sustainable» (Жауапты тұтынуға ұмтылыңыз) деген хабарлама жазылған.

Сіздің бір ғана жейдеңізге қанша ресурс жұмсалғанын ойланыңыз! Ол қайта өңделе ме?

ТДМ 12. Тұтыну мен өндірудің оңтайлы үлгілеріне көшуді қамтамасыз ету

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- Қалдықтарды, оларды өндіру мен тұтынуды басқару жетілдірілді:
 - қауіпті қалдықтарды өңдеу және жоюмен айналысатын кәсіпорындарды лицензиялау;
 - қоқыс шығаратын ұйымдар үшін хабардар ету тәртібі;
 - қоқыс шығаратын көлікке GPS-датчик орнату.
- «Қалдықтарды тұрақты басқару» міндетін қамтитын «Жасыл Қазақстан» ұлттық жобасы бекітілді (10.2021 жылы).

Тұрақты тұтыну және өндіру – баршаның өмір сүру деңгейін бір мезгілде көтере отырып, тұтыну және өндіру жүйелері тарапынан қоршаған ортаға тиетін теріс әсерлерді мейлінше азайтуға бағытталған қадам¹⁰³.

Ресурс үнемдеу

Қазақстанда тұтыну мен өндірудің оңтайлы үлгілеріне көшуді қамтамасыз ету ауыл шаруашылығында, энергетикада, металлургия секторында, су үнемдеу және су тиімділігінде, сондай-ақ қатты тұрмыстық қалдықтардан ресурстарды регенерациялауда құн тізбегін қалыптастырудың жекелеген элементтерімен көрініс тапқан.

«Жасыл экономикаға» өту бойынша тұжырымдамалық бағдар қабылдау¹⁰⁴ және елдің 2050 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспарын жүзеге асыру¹⁰⁵ циркулярлық экономикаға, яғни түгесушіден материалды қайта жаңғыртып пайдалану тұжырымдамасына өтуге негіз қалады. Қазақстанда мұның белгілері көрініс тауып жатыр. Мәселен, Солтүстік Қазақстан және Жамбыл облыстарында биоэтанол өндіру зауыттары жұмыс істейді. Сонымен қатар, елде циркулярлық экономика қағидаттарын қалаларда да енгізу мәселелері қарастырылуда.

Рационалды өндірісті дамыту тұрғысынан ауыл шаруашылығы көбірек әлеуетке ие.

¹⁰³ 2011 жылы ЮНЕП-тің берген анықтамасы

¹⁰⁴ «Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдама туралы» ҚР Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы Жарлығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000577>

¹⁰⁵ «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» ҚР Президентінің Жолдауы, 2012 жылғы 14 желтоқсан, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>

Отандық органикалық өнім өндірушілерді халықаралық аккредиттеу

Сертификатталған органикалық өнім өндіретін 38 ауылшаруашылық және 19 қайта өңдеуші шетелдік сертификаттау жөніндегі органдардан органикалық өнім өндіруге сәйкестік сертификатын алды. Бұдан бөлек, «Органикалық өнімдер өндірушілер одағы» ЗТБ (63 оператор, 192 мың га сертификатталған, 26 өнім түрі) – Органикалық ауыл шаруашылығы үшін қозғалысы халықаралық федерациясының (IFOAM) мүшесі.

Халықаралық ұйымдардың есебіне сүйенсек¹⁰⁶, Қазақстанда қолданыстағы егістіктің 46% (11,5 млн га) және жайылымның 70% экологиялық ахуалы бойынша органикалық егіншілік пен мал шаруашылығын жүргізуге жарамды. Қазіргі кезде ауыл шаруашылығында өңделетін 22 млн га жердің 300 мың га-дан астамында органикалық дақылдар егіледі¹⁰⁷.

Органикалық өнімдер шығаруға қатысты талаптар Органикалық өнімдер өндірісі мен айналымының ережелерінде бекітілген. Органи-

калық өнімдер экспортын дамыту үшін ауылшаруашылық тауар өндірушілердің органикалық өнім өндірісін сертификаттау шығындарының 50%-ын субсидиялау қарастырылған. Қазақстан 2020 жылы экспортқа 12,5 млн АҚШ долларының органикалық өнімін шығарды.

Пайдалы қазбаларды барлау мен өндіру мәселелеріне айрықша назар аударылады. Заңнамалық реттеу жағы «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» ҚР Кодексында бекітілген. Сондай-ақ жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдаланудың бірыңғай ережелері бекітілді¹⁰⁸.

Минералды шикізат базасының ахуалын есепке алу мақсатында Қазақстанда пайдалы қазбалар қорын мемлекеттік балансқа алу жүргізілуде¹⁰⁹, пайдалы қатты қазбалар қоры бойынша есептіліктің CRIRSCO халықаралық стандартына өту жүзеге асырылды.

Жер қойнауын пайдаланушылардың жауапкершілігін арттыру мақсатында жер қойнауын пайдаланушылардың барлығы міндетті тәртіппен Ілеспе газды кәдеге жарату бағдарламасын өндіру, кәдеге жарату (өңдеу) және жағу көлемін көрсете отырып әзірлейді. Газды өндіру, өңдеу және жағу көлемінің негізділігін өкілетті орган бекітеді. Нәтижесінде, 2020 жылы газ мұнараларындағы шырақта жағылған ілеспе газдың көлемі 0,39 млрд м³ немесе жыл бойы өндірілген газдың жалпы көлемінің 0,7%-ы болды. Бұл 2017 жылғыдан (1,043 млрд м³) 2,7 есеге аз.

¹⁰⁶ FiBL және IFOAM «The World of Organic Agriculture. Statistics & Emerging Trends»

¹⁰⁷ ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми ақпараты

¹⁰⁸ «Жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдалану жөніндегі бірыңғай қағидаларды бекіту туралы» ҚР Энергетика министрінің 2018 жылғы 15 маусымдағы № 239 бұйрығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017131>

¹⁰⁹ ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі Геология комитетінің функциясы

Қалдықтарды басқару

Қазақстанның мемлекеттік саясаты қалдықтарды іріктеп жинауды енгізуге, инвестиция тарта отырып, соның ішінде мемлекет пен жекенің серіктестігі арқылы қайырма шикізаттан өнім алуды көздейтін қалдық өңдеу секторын дамытуға бағытталған.

Қазақстан соңғы бірнеше жылда ҚТҚ өңдеу қарқынын арттырып, 2021 жылдың қорытындысы бойынша 21,1%-ға жетті (2019 жылы – 14,9%, 2020 жылы – 18,3%). 2021 жылы өнеркәсіптік қалдықтардың 38,23% өңделіп, кәдеге жаратылды. (2019 жылы – 34%, 2020 жылы – 36,02%) болды¹¹⁰. Алайда Париж келісімі бойынша міндеттемелерді орындау және стратегиялық мақсаттарға жету үшін бұл әлі де аз.

Қалдықтарды іріктеп жинау және сұрыптау ірі қалаларда да, аудандарда да енгізілуде. Қазіргі уақытта 204 қала мен ауданның 134-інде (65,7%) іріктеп жинау түрлі сатыда, ал сұрыптау 96 (47%) елді мекенде енгізілген. Кәсіпорындардың басым көпшілігі Ақтөбе (29), Қостанай (28) және Қарағанды (20) облыстарында шоғырланған¹¹¹.

¹¹⁰ ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі қызметінің 2019, 2020 және 2021 жылдың 11 айының қорытындылары туралы анықтамалар

¹¹¹ Сонда

I және II санаттағы нысандары бар, сондай-ақ қалдықтармен операция жүргізетін кәсіпорындар міндетті түрде Қалдықтарды басқару бағдарламасын әзірлейді.

Компаниялардың жауапкершілікті тұтынысы мен өндірісі

Компаниялар БҰҰ Тұрақты даму мақсаттарына жетуге көбірек ұмтыла бастады және COVID-19 пандемиясы осы бағыттағы дамуға серпіліс берді. Бәсекеге қабілетті болуға мүдделі компания үшін тұрақты даму қағидаттарына сай болу қажеттілікке айналды. Қазақстанда квазимемлекеттік сектор мен кәсіпкерлік субъектілерінің ESG (экологиялық, әлеуметтік жауапкершілік және корпоративтік басқару) қағидаттарын енгізуі үшін белсенді ынталандырылады. Қазіргі кезде KASE-де тіркелген 150 компанияның 77-сі өздерінің жылдық есептерінде ESG-ақпараттың ашылуын қосты және бұл сан өсіп келеді.

Отандық компаниялардың жауапкершілікті өндірісі

Ақтөбе ферроқорытпа зауыты газтазартқыш ферроқорытпа пештерінің шаңын, қожы мен қоқырын өңдеп, 20-дан аса құрылыс материалын: құм, қиыршық тас, металлургиялық хромды брикет, қабырға және іргетас блоктары және т.б. шығарады. Өндіріс көлемі айына ондаған мың тоннаға жетеді. Өңделген шикізат өндірісте пайдаланылады және ірі мұнай компанияларына сатылады.

«ЭКО Продактс Групп» ЖШС – толығымен биоыдырайтын өнім: био-пакет, био-қолғап, био-контейнер, асхана ыдыс-аяғын шығаратын алғашқы және бірден-бір отандық инновациялық тауар өндіруші. Құрамы 100% өсімдік шикізаты.

Экономиканың бәсекеге қабілетін арттыру және қоршаған ортаға теріс әсерді азайту үшін жасыл технологияларды ілгерілету мен бизнесті қолдау мақсатында Халықаралық жасыл технологиялар мен инвестициялық жобалар орталығы құрылды.

Кәсіпорындардың I санаттағы нысандарына кешенді экологиялық рұқсат беруге ең озық қолжетімді технологияны (ОҚТ) енгізу шартымен өту қарастырылған. ОҚТ бойынша анықтама әзірлеу үшін негізгі ластаушы-кәсіпорындарға кешенді технологиялық аудит жүргізілуде.

Тұрақты мемлекеттік сатып алу және қаржы

Қазақстан мемлекеттік сатып алу саласындағы мемлекеттік саясатты қалыптастырып, жүзеге асыра отырып, әрдайым сатып алу рәсімдерін барлық қыры бойынша жетілдіруге ұмтылады:

- **экологиялық қыры** (жасыл сатып алулар, қоршаған ортаны қорғау, жаңартылатын энергия көздері, мейлінше аз шығарынды және кәдеге жарату);
- **экономикалық қыры** (өмірлік циклдың бүкіл құны өлшемдері негізінде жеткізушіні таңдау, инновациялар, ШОБ-ты қолдау);
- **әлеуметтік қыры** (мүгедектерді және мүмкіндігі шектеулі өзге де азаматтарды қолдау).

Жүргізілген жұмыстардың нәтижесінде тұрақты сатып алудың жекелеген қағидаттары ҚР Мемлекеттік сатып алу жүйесіне ішінара енгізіліп те қойды.

Мәселен, мемлекеттік сатып алуды дамытудың өмірлік циклдың бүкіл құны өлшемдері негізінде жеткізушіні таңдау бөлігіндегі прогрессивті нормалары және қызмет көрсетудің сервистік моделі бойынша шарт жасау (нәтижеге бағдарланған шарттар) заңнамалық тұрғыда бекітілді.

Мультивалюталық эко-карталарды пилоттық негізде шығару

«Eurasian Environmental fund» (Қор) Еуразиялық банкпен және Mastercard-пен бірлесіп, қайта өңделген пластиктен жасалатын мультивалюталық эко-карта шығару жөніндегі пилоттық жобаны іске қосты. Банк эко-карта бойынша қолма-қол емес транзакциялардың 0,5%-ын эко-жобаларды жүзеге асыруы үшін Қорға жібереді. Банк Қазақстанда алғашқы NFC-постер (эко-постерлер) орнатумен айналысуда. Ол кез-келген қазақстандық банктің төлем картасымен бір жанасу арқылы ағаш егуге қаражат аударуға мүмкіндік беретін болады.

2021 жылы «жасыл қаржы», «жасыл облигация», «жасыл кредит», «жасыл жоба» және «жасыл таксономия» бойынша ұғымдық аппарат енгізілді. ҚР Кәсіпкерлік кодексінде бизнестің жасыл қаржы құралдарын қолдануын экономикалық ынталандыру шараларын нақтылайтын тиісті нормалар бекітілді.

2020 жылы тұрақты және жауапты даму облигациялары нарығын енгізу жолындағы маңызды сәт «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қорының АХҚО (AIX) биржа алаңына жасыл облигациялардың дебюттік шығарылымы болды. АХҚО (AIX) қор биржасында шығарылған жасыл және әлеуметтік облигациялардың көлемі 90 млн АҚШ доллары (38,6 млрд теңге) болды, ал тұрақты қаржылардың жалпы нарығы (AIX және Қазақстандық қор биржасындағы жасыл және әлеуметтік облигацияларды, жасыл кредиттерді қоса алғанда) 2021 жылдың соңында 250 млн АҚШ долларынан астам (110,4 млрд теңге) сомаға дейін өсті. Бұл ретте таңбаланған жасыл кредиттердің жалпы көлемі 66 млн АҚШ долларына (28,5 млрд теңге) дейін өсті.

ТДМ 12 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Қоршаған ортаға жауаптылықпен қарау, әлеуметтік жауапкершілік және сапалы корпоративтік басқару қағидаттарына сай компаниялар туралы ақпаратты көрсететін рейтингті енгізу мүмкіндігін қарастыру.
- Тұрақты даму облигацияларын, «жасыл» облигация және әлеуметтік бондтар шығару инфрақұрылымы мен құралдарын танымал ету.
- Ұлттық геологиялық қызмет құру.

13

КЛИМАТТЫҢ
ӨЗГЕРУІМЕН
КҮРЕС

Инсталляция климаттың өзгеруінің салдары қандай болатынын көрсетеді. Металл қаңқасынан жасалған тізерлеп отырған адамның бейнесі адамзаттың климаттық өзгерістер алдындағы дәрменсіздігін бейнелейді. Манекеннің басына мұз кесектері орнатылған, олар ерігенде жолындағының бәрін бұза отырып, таспен төмен ағады. Аққан су бетінде «consequences» (салдар) деген сөз қалқып жүрген орынға жиналады.

ТДМ 13. Климаттың өзгеруімен және оның салдарымен күресу үшін шұғыл шаралар қабылдау

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- 2021 жылы шілдеде жаңа «Экологиялық кодекс» қабылданды.
- 2021 жылы «ҚР 2060 жылға дейін көміртегі бейтараптығына қол жеткізу стратегиясын» әзірлеу басталды. Стратегия энергетикаға, өңдеуші өнеркәсіпке, ауыл және орман шаруашылығына, көлік, ТКШ-ға ден қоя отырып, экономиканың барлық секторында елеулі реформалар жасауды қарастырады.
- БҰҰ климат өзгерісі туралы Негіздемелік конвенция тараптарының 26-конференциясы (COP26, 1-12 қараша, 2021 ж.) аясында Қазақстан орман және жер пайдалану декларациясына қосылды.

Әлемде табиғат апаттары мен қалыптан тыс ауа райы құбылыстары жиілеп кетті. Климаттық дағдарыс – адамзат алдында тұрған ең үлкен сын-қатер.

Соңғы 30 жылда климатпен байланысты апаттар 3 есеге артты. БҰҰ мәліметтері бойынша, қуаңшылықтан, су тасқыны мен орман өрттерінен 2000 жылдан бері 1,23 млн адам өліп, 4,2 млрд адам жапа шекті¹¹².

Дүниежүзілік метеорологиялық ұйым деректеріне қарағанда, 2020 жыл ауа райын бақылау тарихындағы ең жылы үш жылдың бірі болды. Жылынудан бөлек, жауын-шашын режимінің өзгеруіне, температуралық ауытқуға, су тасқыны және қуаңшылық сияқты экстремалды құбылыстардың жиілеуіне әкелетін табиғи жүйелердің тепе-теңдігінің бұзылуы жүріп жатыр.

Қазақстанда климаттық өзгерістер әлден сезіледі, бірақ олар үлкен суларға жақын елдерге қарағанда баяу келіп жатыр. Қазақстан климатының өзгеруі оның географиялық орналасуына және ауқымды территориясына байланысты өңір бойынша да, жыл маусымы бойынша да біртекті емес. Бұл өзгерістер биофизикалық жүйелерге, елдің экономикалық және әлеуметтік салаларына теріс те, жағымды да ықпал етуі мүмкін.

¹¹² Oxfam reaction to IPCC's Sixth Assessment Report (WGI AR6), <https://www.oxfam.org/en/press-releases/oxfam-reaction-ipccs-sixth-assessment-report-wgi-ar6>

Сарапшылардың бағалауынша, Қазақстанның 75% аумағында лай көшкіні, сел, су тасқыны, экстремалдық температура, зілзала, орман және дала өрті сияқты табиғат апаттарының ықтималдығы жоғары¹¹³. Мысалға, Алматы облысындағы таулы аймақта су тасқыны жиі болуы мүмкін, өйткені қар мен мұздықтар тез еріп жатыр. Бұл тау өзендерінің арнасынан асу қаупін тудырады. Екінші жағынан жылыну жазықтағы өзен суының азаюына әкеледі.

Қазақстанның климаттық саясаты екі негізгі құрамдауышқа негізделген:

- елдердің жаһандық температураның өсуін индустрияға дейінгі деңгейден 1,5 градус шамасында ұстап тұруға үлес қосу үшін парник газдарын шығарындыларын қысқарту жөніндегі саясаты;
- климат өзгерісінің суға, орманға, биоалуандыққа, ауыл шаруашылығына және басқаларына теріс әсерін төмендету үшін елдердің климат өзгерісіне бейімделу саясаты.

¹¹³ БҰҰ Балалар қоры (ЮНИСЕФ) сайтының мәліметтері, www.unicef.org/kazakhstan/kk/балалар-дың-апаттарға-төзімділігі

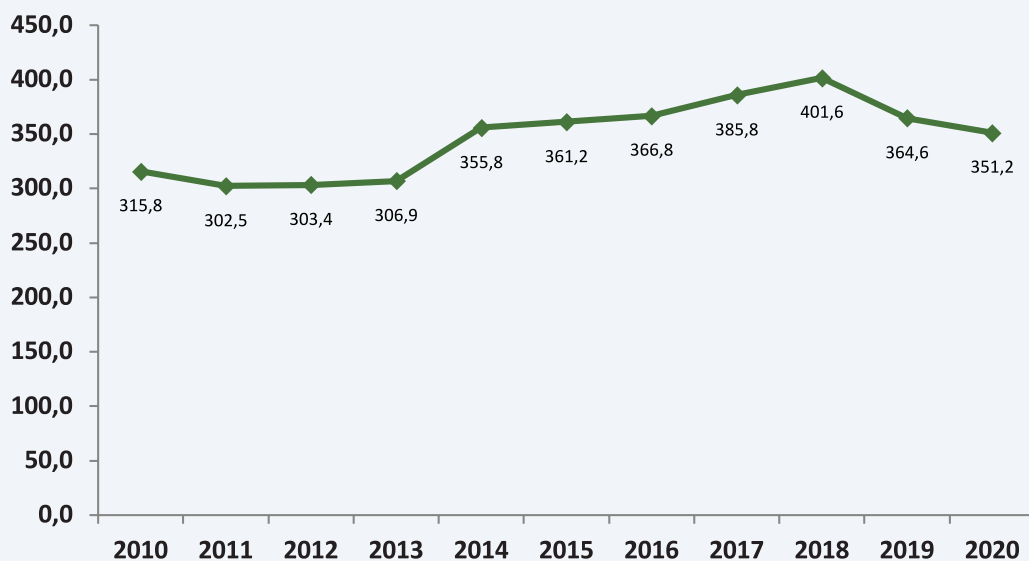
Парниктік газдар шығарындысын қысқарту

2016 жылы Қазақстан өзіне ерікті түрде парниктік газдар (ПГ) шығарындысын 1990 жылғы деңгейден 2030 жылға дейін 15%-ға қысқартуға міндет алды.

Қазақстан ПГ шығарындыларының әлемдегі ең ірі көздерінің бірі болып саналады. Елдегі парниктік газ шығарындыларының қарқыны ЖІӨ-нің 1000 АҚШ долларына шаққанда 0,57 тонна.

2018 жылдың қорытындысы бойынша, Қазақстан ЖІӨ-нің көміртектік ауқымдылығы жөнінен әлем елдері рейтингінде 11-орында, жан басына шаққандағы CO₂ шығарындылары жөнінен ТОП-15 елдің қатарына кіреді¹¹⁴. Мәселен, Қазақстан тұрғынының көміртектік ізі CO₂-эквивалентінде жылына 14 360 тонна. Ал орташа әлемдік деңгей бір адамға 5 тонна ғана¹¹⁵.

25-суретте республиканың 2010-2020 жылдар кезеңіндегі парниктік газ шығарындыларының динамикасы көрсетілген.

25-сурет. Қазақстанның 2010-2020 жылдар кезеңіндегі парниктік газ шығарындыларының динамикасы, млн тонна, CO₂-эквивалентінде

Дереккөз: БҰҰ Климат өзгерісі Хатшылығы, <https://unfccc.int/ghg-inventories-annex-i-parties/2022>

¹¹⁴ ЕҰ жаһандық ұйымының деректері, https://www.ey.com/ru_kz/climate-change-sustainability-services/is-your-business-ready-for-expected-increase-in-carbon-regulation

¹¹⁵ «Қазақстан Республикасының тұрақты дамуына жәрдемдесу» орталығының деректері, <https://csd-center.kz/baza-znaniy/chto-takoe-uglerodnyy-sled-i-zachem-opredelyat-ego-pri-provedenii-ocen.html>

25-суреттен көрініп тұрғандай, шығарындылар 2011 жылы 302 млн тонна CO_2 -эквивалентінен 2018 жылы 401 млн тонна CO_2 -эквивалентіне дейін жыл сайын өсіп келе жатқаны көрінеді. Дегенмен, 2018 жылдан 2020 жылға қарай шығарындылардың 351 млн тонна CO_2 -эквивалентіне дейін төмендеуі байқалды. CO_2 шығарындыларына ең көп үлес қосатын – энергетика, ал энергия тасымалдаушылардан – көмір. Көмірдің шығарындылар генерациясындағы үлесі интенсивті қарқынмен өседі. Сөйте тұра, Қазақстанның жаһандық шығарындылар көзі ретіндегі экологиялық ізін азайтуға зор әлеуеті бар. Қазақстанда нақтыланған қуаты 2010 МВт болатын 134 ЖЭК: 40 ЖЭС (684 МВт); 49 КЭС (1038 МВт); 40 ГЭС (280 МВт); 5 БЭС (8 МВт) бар. 2021 жылдың қорытындысы бойынша ЖЭК-тен алынған электр энергиясының көлемі 4,2 млрд кВт. сағат немесе жалпы электр энергиясының 3,69%-ы болды, бұл 2020 жылғыдан 30% көп.

Соңғы 6 жылда ЖЭК нысандарының анықталған қуаты 11 есеге дерлік – 2014 жылғы 178 МВт-тан 2021 жылы 2010 МВт-қа дейін өсті. 2025 жылға дейін ЖЭК-тің қуаты 1 400 МВт болатын 59 жобаны пайдалануға беру жоспарлануда. Көмір мен газдан жаңартылатын энергия көздеріне көшу ПГ шығарындыларын қысқартуға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта елде ПГ шығарындыларын мемлекеттік реттеу жұмыстары жолға қойылған. Глазгодағы COP-26 Климат конференциясы қорытындыларының Қазақстанның төменкөміртекті дамуына ықпалын бағалау жүргізілді. Оларды мейілінше азайту шаралары пысықталып, көміртектік бейтараптыққа өтудің негізгі элементінің іске қосылуы бойынша тұжырымдық көзқарас анықталды. Көміртегіне бейтараптыққа өту жаңа әрі ең заманауи төмен көміртекті және көміртексіз технологияларға ауқымды инвестицияларды қажет етеді.

ПГ шығарындыларын мемлекеттік реттеу аясында көміртектік квотаны жыл сайын алдыңғы жылдың көміртекті бюджетінің деңгейінен кемінде 1,5% қысқартуды негізге ала отырып, 2022-2025 жылдарға арналған көміртекті бюджет әзірленді.

ПГ шығарындыларын төмендетудің нарықтық тетіктерінің және Париж келісімі бойынша міндеттемелерге жетудің негізгі құралдарының бірі шығарындылар саудасы жүйесі (ШСЖ) болып саналады. Ұлтты ШСЖ жетілдіру мақсатында қазақстандық ШСЖ-ны Еуропалық Одақ ШСЖ жақындату жұмыстары жүргізіліп жатыр. Екі жүйені жақындастыру Қазақстанның көміртек нарығының халықаралық нарыққа шығуына мүмкіндік береді.

Экологиялық кодекске сәйкес, ірі кәсіпорындар 10 жыл бойында экологиялық тиімділік бағдарламасына сай озық қолжетімді технологияларды (ОҚТ) енгізетін болады. Осы кезеңге олар эмиссия үшін төлемдерден босатылады. ОҚТ-ға көшу істеп тұрған кәсіпорындар үшін кезең-кезеңімен жүреді.

«Жасыл Қазақстан» ұлттық жобасында ірі қалалардағы ауаны ластайтын өнеркәсіптік кәсіпорындардың ауаны ластау көрсеткіштерін 57%-ға дейін төмендету арқылы ауа сапасын жақсарту шаралары қарастырылған. Сондай-ақ, 2025 жылға қарай 2 млрд-тан астам ағаш отырғызу есебінен көміртегін жұту әлеуетін ұлғайту жоспарлануда.

2021 жылы GTC Green Technology Hub Ltd (Хаб) құрылды. Хаб – Қазақстан Республикасы мен Орталық Азияда көміртектік бейтараптыққа жету бойынша кәсіпорындарды демеу және жасыл, әлеуметтік маңызды стартаптарды қолдау үшін құрылған АХҚО Жасыл қаржы орталығының еншілес компаниясы. Хаб жасыл жобалар жасаумен айналысып, өнеркәсіптік кәсіпорындарға технологиялық және экологиялық аудит, технология трансферін қаржыландыруды ұйымдастыру мен пост-технологиялық қолдау бойынша қызмет көрсетеді.

Климат өзгерісіне бейімделу жөніндегі шаралар

Климат өзгерісіне бейімделу Қазақстанда климат өзгерісімен күрес жөніндегі саясаттың негізгі элементі ретінде қарастырылады. Алғаш рет заңнамада басымдығы бар секторларда су ресурстары, ауыл шаруашылығы, орман шаруашылығы және апаттар төуекелін азайту сияқты климат өзгерісіне бейімделу нормалары енгізілді. Қабылданған Экологиялық кодекстің 22 тарауы климат өзгерісіне бейімделу саласындағы мемлекеттік басқару мәселелеріне арналған. Климат өзгерісіне бейімделу процесін ұйымдастыру және іске асыру ережелері бекітілді¹¹⁶.

¹¹⁶ «Климаттың өзгеруіне бейімделу процесін ұйымдастыру және іске асыру қағидаларын бекіту туралы» ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрінің 2021 жылғы 2 маусымдағы № 170 бұйрығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2100022974>

Бейімделу процесі әлсіз тұсты бағалау, жоспарлау, шараларды әзірлеу, шараларды іске асыру, шаралардың тиімділігіне мониторинг жасау, есептілік және шараларды түзету сияқты 7 сатыны қамтиды.

Әлсіздікті бағалау нәтижелері негізінде климат өзгерісінің әсерін стратегиялық және бағдарламалық құжаттарды әзірлеу барысында ескеру және климат өзгерісіне бейімделудің ұлттық және жергілікті деңгейде қажетті шараларын қосу мүмкіндігі туады.

Республикада тасқын болуы ықтимал 925 қауіпті учаске бар, соның ішінде 189 елді мекенге қарғын су қатер төндіреді. Сендай бағдарламасының ережелерін басшылыққа алған Қазақстан елді мекендерді селге және топырақ көшкініне қарсы қорғауды қамтамасыз ету жүйесін қайта қарастырды. Сендай бағдарламасының ережелері¹¹⁷ – климат өзгерісі жағдайына елдің бейімделу мүмкіндіктерін нығайтудың, қарсы қарекетін көтеру мен апат тәуекелдерін азайту үшін нақты іс-қимыл жоспары. ҚР Төтенше жағдай министрлігі БҰҰ Апаттар тәуекелін төмендету жөніндегі басқармасымен бірлесіп, табиғат апаттарының шығындарын есептеудің Дезинвентар Сендай (Desinventar Sendai) деректер базасын әзірлеу жұмыстарын жүргізуде. Сонымен қатар, Қазақстан болжау, шұғыл және құтқару қызметтерінің жұмысына ғарыш технологияларын қолдана отырып онлайн режимде алынатын ақпараттарды енгізу ісіне жәрдемдесуді қажет етеді.

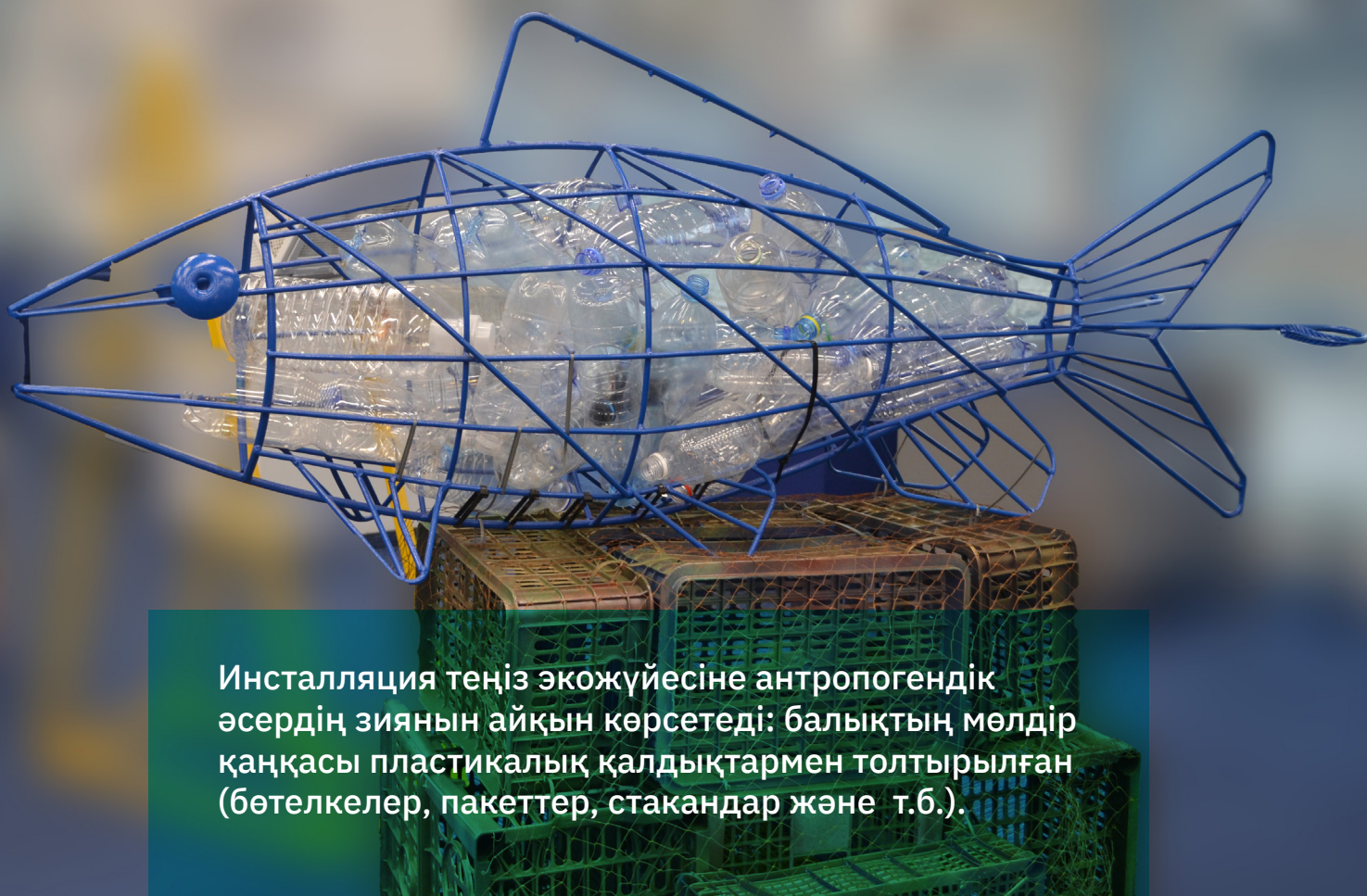
Қазақстан жаһандық климат өзгерісіне бейімделуге мүдделілігін бұл іске белсенді қатысу арқылы көрсетеді. Жаһандық климат өзгерісіне табысты бейімделу мемлекеттік саясатқа қана емес, бұл үрдіске өзге қатысушыларды, соның ішінде ұлттық, өңірлік, халықаралық ұйымдарды, мемлекеттік және жеке меншік сектордың, азаматтық қоғамның өкілдерін белсенді әрі үздіксіз тартуға да байланысты.

¹¹⁷ Сендайская рамочная программа по снижению риска бедствий на 2015-2030 гг., https://www.unisdr.org/files/43291_russiansendaiframeworkfordisasterri.pdf

ТДМ 13 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Қазақстанды төмен көміртекті дамыту және климатқа бейімдеудің ұлттық жоспары бойынша халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық. Париж келісім бойынша ерікті түрде алған міндеттемелерді орындау.
- Климаттық жарамдылық пен энергия тұрғысынан тиімділіктің заманауи стандарттарына сай «Жасыл технологияларды» трансферттеуді және дамытуды жалғастыру.
- Экономиканың 7 секторында: энергетика, ауыл және орман шаруашылығында, өнеркәсіп секторында, коммуналдық қызмет секторында, көмір өнеркәсібінде, қалдықтарды басқару мен көлік секторында карбонсыздандыру бойынша мақсатты шараларды жүргізу.
- Климат өзгерісі салдарларына бейімделу әрекеттерін стратегиялық және бағдарламалық құжаттарға қосу арқылы климатқа әсерді жұмсарту шараларын қажетті қаржылық ресурстармен қамтамасыз ету.
- Табиғи сипаттағы төтенше жағдайларға қарсы тұру инфрақұрылымдарын нығайту.
- Табиғи сипаттағы төтенше жағдайдың барлық түрі (су тасқыны, сел, топырақ көшкіні, зілзала, дала және орман өрті, дауыл) бойынша ғарыштық мониторинг енгізу.
- Жаңартылатын энергия көздеріне инвестиция көлемін ұлғайту, энергиялық тиімділікті көтеру және қалдықтарды қысқарту.
- Өңірдің таулы аймақтарын қоса алғанда, климат өзгерісінің барынша дәл көрінісін алу үшін қосымша зерттеулер жүргізу.
- Елдің климаттық жобаларына шетелдік инвесторларды тарту үшін жағдай жасау.

14 ТЕҢІЗ
ЭКОЖҮЙЕЛЕРІН
САҚТАУ

Инсталляция теңіз экожүйесіне антропогендік әсердің зиянын айқын көрсетеді: балықтың мөлдір қаңқасы пластикалық қалдықтармен толтырылған (бөтелкелер, пакеттер, стакандар және т.б.).

ТДМ 14. Мұхиттарды, теңіздерді және теңіз ресурстарын тұрақты даму мүдделерінде сақтау және оңтайлы пайдалану

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- 2021 жылы «Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік конвенцияға қоршаған ортаға трансшекаралық тұрғыдан жасалатын әсерді бағалау жөніндегі хаттаманы ратификациялау туралы» заң қабылданды.
- 2021 жылы «Жасыл Қазақстан» ұлттық жобасы бекітілді, соның аясында су ресурстарын басқару мақсатында 9 су қоймасының құрылысы жоспарланған.

Қазақстан теңізге шығар жолы жоқ әлемдегі ірі елдердің бірі әрі әлемдік мұхиттан да ең ұзақ қашықтықта (3 750 км шамасында) орналасқан ел. Алайда бұл жағдай елдің теңіз, көл және басқа да су ресурстарының мәселесін шешу көзқарасына ықпал етпеуге тиіс.

Қазақстанда 2 теңіз және 4 024 көл бар. Олардың көпшілігінің көлемі 1 км² аспайды. Елдің ірі теңізі мен көлдері қатарына Каспий және Арал теңізі, сондай-ақ Балқаш, Зайсан, Алакөл, Теңіз және Сілетітеңіз көлдері жатады. Топограф-ғалымдардың мәліметі бойынша, Қазақстанның теңіз және көлдерінің жалпы айдыны 45 мың км² асады¹¹⁸. Адамзат тарихындағы ең ірі экологиялық апаттың бірі – кезінде көлемі жағынан әлемдегі 4-орында болған Арал теңізінің тартылып кетуі. Қазір Арал теңізінің негізгі айдыны құрғап қалды және адамзаттың жер-анаға қандай зардап тигізетінін әйгілеп тұр. Арал теңізінің орнынан біз адам қолымен жасалған алапат экологиялық апатты көріп отырмыз. Теңіздің құрғап қалған табанында тұзды шөл – Аралқұм пайда болды. Аралдың табанынан жыл сайын миллиондаған тонна шаң, тұз және пестицид көтеріліп, желмен ұзақ қашықтықтарға кететіндіктен, өңірдің проблемасы бүкіл әлемнің проблемасына айналып отыр.

¹¹⁸ Visit Kazakhstan ақпараттық порталының деректері, <https://visitkazakhstan.kz/kk/about/58/>

Арал теңізі, 1960 жыл

Арал маңы аумағындағы жергілікті халықтың өмір сүру жағдайының нашарлауы, аурушаңдық пен өлім-жітімнің көбеюі айрықша алаңдатады. Мәселен, Арал маңында тұратын халықты тексеруден өткізгенде, халықтың 70%-ның денсаулығында экологиялық себептерге байланысты ауытқулар анықталған, оның ішінде онкологиялық аурулар 15-20 есеге өскен¹¹⁹.

¹¹⁹ «Актуальные экологические проблемы водных экосистем Казахстана» мақаласы, <https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2021/02/CA.D.370-Aktualnye-jekologicheskie-problemy-vodnyh-jekosistem-Kazahstana.pdf>

Арал теңізі тартылуының экологиялық салдарлары:

- құрғаған теңіздің орнында 55 млн га аумақты алған Аралқұм тұзды шөлі пайда болды;
- жыл сайын теңіз табанынан көтерілген 75 млн тонна шаң, тұз және улы химикаттар 400 км-ге дейін таралады;
- балықтың – 11, аң мен өсімдіктің 60 түрі жоғалып кетті;
- жоғалып бара жатқан жануарлар саны ұлғайды (сүтқоректілердің – 12, құстардың 26 түрі).

Бүгінгі Арал теңізі

Климаттың өзгеру үдерісі Арал теңізін құтқаруда қосымша қатерлер тудырады. Мәселен, тұтастай Орталық Азияда су ресурстарының қолжетімділігі күрделенуде. Климаттың өзгеруімен бірге таяу уақыттарда жаһандық орташа жылдық температура өсіп, жауын-шашынның орташа жылдық мөлшері қысқарады деп болжанып отыр. Дүниежүзілік банктің болжауынша, ауыл шаруашылығы секторындағы «су күйзелісі» деңгейі бойынша Қазақстан климат өзгерісінен көбірек жапа шегетін болады, өйткені су күйзелісінің деңгейі 80%-дан жоғары.

Температураның көтерілуі салдарынан топырақтың құрғауы күшейеді, бұл судың өсімдіктер үшін жеткіліксіз болуына, жерасты суы деңгейінің төмендеуіне әкеліп, елде қуаңшылық қатерін арттырады. Бұған қоса, температураның өсуі гидрологиялық ахуалға ықпал етеді. Өйткені жылы ауа су буын көбірек ұстауға қауқарлы. Бұл қарқынды нәсерлерге әкеліп, су тасқыны қатерін арттыруы мүмкін. Ел аумағында Арал теңізінен бөлек, басқа да ірі су айдындарының – Каспий теңізі мен Балқаш көлінің таяздану қаупі бар. Мәселен, «Communications Earth & Environment»¹²⁰, ғылыми журналында жарияланған Matthias Prange, Thomas Wilke & Frank P. Wesselingh болжауынша, климат өзгеруінің нәтижесінде ХХІ ғасырдың соңына дейін Каспий теңізінің деңгейі 9-18 метрге дейін түсуі ықтимал, бұл су айдынының көлемі 3 есеге қысқаруы мүмкін екенін білдіреді.

Қалыптасқан климаттық жағдайларды шешу үшін Қазақстанда мейлінше ресурс үнемдеуші су технологияларына көшу, балық түрлерінің популяциясын сақтау, тауарлы балық шаруашылығын дамыту, табиғат қорғау шараларын күшейту, қорықтық аймақтарды функционалдық-аумақтық бөлу және т.б. жұмыстары басталды.

Республикада 2021 жылы су алу 24,9 км³ құрады, соның 14,7 км³ ауыл шаруашылығы қажеттіліктеріне арналды. Тиімсіз пайдаланылған су мөлшері – 3 км³. Бұл ретте, 2022 жылғы 1 қаңтарға республика бойынша су үнемдеуші технологиялармен қамтылған алаң 258,8 мың га құрады.

Балық шаруашылығын дамыту – Қазақстандағы өзекті мәселелердің бірі. Сондықтан, 2021 жылы балық шаруашылығын 2030 жылға дейін дамыту бағдарламасы жүзеге асырыла бастады¹²¹. ҚР ЭГТРМ Балық шаруашылығы комитеті құрылды¹²², оның құзіретіне балық ресурсын және жануарлардың басқа да түрлерін сақтау мәселелері кіреді.

¹²⁰ The other side of sea level change (Matthias Prange, Thomas Wilke & Frank P. Wesselingh), <https://www.nature.com/articles/s43247-020-00075-6>

¹²¹ Балық шаруашылығын дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған бағдарламасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000208>

¹²² ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің Балық шаруашылығы комитетінің сайты, <https://www.gov.kz/memleket/entities/fishery?lang=kk>

Браконьерлікпен күрес басым міндеттердің бірі

Балық шаруашылығының облысаралық бассейндік инспекциясының бақылау-инспекциялық қызметінің аясында 2021 жылы 6 235 заң бұзушылық анықталып, браконьерлердің жол кесілді, оларға 85,2 млн теңгеден астам айыппұл салынды, 72,7 млн теңгеден астам соманың шығынын өндіру талап етілді.

Сонымен қатар, заңнамада браконьерлік үшін жауапкершілікті күшейту, оның ішінде тыйым салынған аулау құралдарын дайындағаны, пайдаланғаны, сатқаны және сақтағаны үшін жазаны қатайту жұмыстары жүргізіліп жатыр. ҚР Цифрлы даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігімен бірлесіп, ақпараттандырудың сервистік моделі арқылы балық және балық өнімдерін бақылаудың ақпараттық жүйесін құру мәселелері пысықталуда.

2021 жылы балық шаруашылығы суларынан 48,9 мың тонна балық ауланды. Сонымен бірге, 14,9 мың тонна тауарлы балық өсірілді. Бұл 2020 жылғыдан 5,9 мың тоннаға артық. Шикізаттың болуы 2021 жылы 25,1 мың тонна көлеміндегі 46 млн АҚШ долларының балық өнімдерін өңдеп, экспортқа шығаруға мүмкіндік берді. Сонымен бірге, жыл сайын су қоймаларына балық шабақтарын жіберу, қолдан өсіру шаралары жүзеге асырылады. Мысалы, 2021 жылы балық кәсіпорындары зауыт жағдайында 74,4 млн бағалы шабақ түрлерін өсіріп, табиғи тіршілік ортасына жіберді, соның 8 миллионы бекіретұқымдас балықтар.

Балық шаруашылығы су қоймаларында қыста балықтың қырылуына жол бермеу үшін 2020-2021 жылдар кезеңінде ауаның алмасуды жақсарту мақсатында 500 мыңнан астам ойық бұрғыланды. Бұдан бөлек, 2021 жылы 85,2 миллионнан астам балық шабағын қырылу қаупі бар және бөлініп қалған сулардан, күріш алаптарынан құтқару жұмыстары жүргізілді.

«Солтүстік Арал маңындағы балық қорының сақталуы мен дамуын, қауіпсіздігін қамтамасыз ету» жобасы аясында Көкарал бөгетінде балықты үркітудің акустикалық жүйесі негізінде жұмыс істейтін жаңа балық қорғау құрылғысы орнатылды. Ғылыми ұйымның дерегі бойынша, орнатылған балық қорғау құрылғысы жылына 4 мың тоннаға дейінгі балықты қырылудан сақтайды.

Каспий итбалығын сақтау шаралары да қабылдануда. «Антропогендік ықпал салдарынан теңіз сүтқоректілерінің коллапсы» (Collapse of a Marine Mammal Species Driven by Human Impacts¹²³), зерттеуінің дерегі бойынша, Каспийдегі итбалық саны XX ғасырдың басынан 2005 жылға дейін 1,2 млн бастан 104 мыңға дейін, 91%-ға азайған.

2008 жылдан бері Каспий итбалығы Халықаралық табиғатты қорғау одағының Қызыл тізіміндегі «Endangered» (жойылу қаупіндегі) қорғау мәртебесіне ие. Каспий итбалығы 1993 жылы Әзербайжанның, 2011 жылы Түрікменстанның Қызыл кітабына енгізілген. 2020 Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілді.

Каспий итбалығын Солтүстік Каспий акваториясында зерттеудің 2019-2023 жылдарға арналған қазақстандық-ресейлік бірлескен бағдарламасы бекітілді.

2021 жылы Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасы Үкіметтері арасындағы қоршаған ортаны қорғау саласындағы ынтымақтастық туралы келісімді жүзеге асыру аясында Ресей мен Қазақстанның Каспий итбалығы популяциясын сақтау жөніндегі 2021-2026 жылдарға арналған бірлескен іс-қимыл жоспарына қол қойылды.

2019 жылы Қазақстанда Каспий итбалығын зерттеу мен оңалту орталығы ашылды.

¹²³ Collapse of a Marine Mammal Species Driven by Human Impacts (Harkonen et al., 2012), https://www.researchgate.net/publication/231743055_Collapse_of_a_Marine_Mammal_Species_Driven_by_Human_Impacts

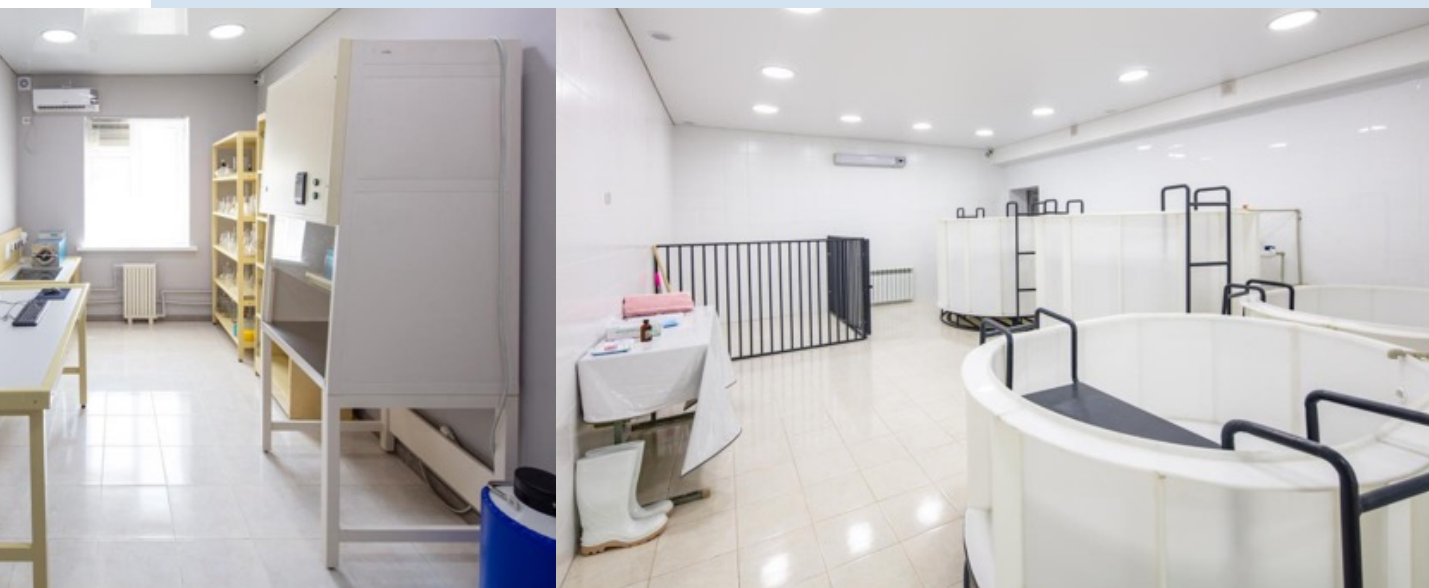
Кейс «Каспий итбалығын зерттеу мен оңалту орталығы»

Орталықтың негізгі миссиясы – Каспий теңізінің қазақстандық бөлігіндегі бірегей эндемикалық Каспий итбалығы популяциясын сақтау және содан туатын бірқатар мәселелерді шешу:

- **Ғылыми-зерттеу жұмысы.** Каспий итбалығы туралы өзекті ақпарат алу және Каспий теңізінің экологиялық жағдайына мониторинг жасау. Сол үшін Орталықта жаңа диагностикалық жабдықпен жабдықталған зертхана жасақталған, оның базасында микробиологиялық, токсикологиялық және генетикалық зерттеу жүргізу арқылы тірі және өлген жануардың қаны мен тін үлгілерін алу негізінде деректер қоры жасалады.
- **Оңалту жұмыстары.** Орталық ауру, жаралы итбалықтарды емдеу және оңалтумен айналысып, оларды емдеген соң табиғи тіршілік ортасына жіберетін болады. Бұл жұмысқа алғашқы медици-

налық көмек көрсететін мамандар командасынан бөлек, ветеринар-дәрігерлер, зоологтар, волонтерлер тартылады.

- **Халықаралық және білім беру қызметі.** Каспий теңізі бес мемлекеттің – Ресей, Қазақстан, Түрікменстан, Иран және Әзербайжанның игілігі. Каспий итбалығын құтқару мен сақтау мақсатына бір мемлекеттің ғана күш-жігерімен қол жеткізу мүмкін емес. Бұл үшін барлық елдің бірлескен күш-жігері мен ортақ үйлесімді жұмыс керек. Ақтаудағы Каспий итбалығын зерттеу мен оңалту орталығы шетелдердің осындай орталықтарымен белсенді ынтымақтастуды жоспарлап отыр. Бұдан бөлек, Орталық базасында Каспий итбалығы популяциясын қорғау мен сақтау саласындағы мамандар мен волонтерлерді дайындау бойынша оқыту курстары мен семинарлар өткізіледі.

ТДМ 14 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Балқаш көлі, Арал және Каспий теңіздері төңірегіндегі экологиялық теңгерімді сақтау, жасыл желекті ұлғайту, суды үнемді пайдалану технологияларын енгізу, суғару кезіндегі су жоғалтуды қысқарту¹²⁴.
- Солтүстік Арал теңізінің аумағын 35% дейін арттыру.
- Арал және Каспий теңіздерінде браконьерлікпен күресті күшейту¹²⁵.
- Балық ресурсының көлеңкелі айналымымен күресті күшейту.
- Каспий итбалығы популяциясын сақтау үшін мемлекеттік табиғи резерват құру.

¹²⁴ «Жасыл Қазақстан» ұлттық жобасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000731>

¹²⁵ Стратегические меры по борьбе с опустыниванием в Республике Казахстан до 2025 года, <https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2018/06/opustinivanie.pdf>

15 ҚҰРЛЫҚ
ЭКОЖҮЙЕЛЕРІН
САҚТАУ

Қайта өңделген материалдардан жасалған киім кигізілген манекен бізді құрлықтың экожүйесі туралы ойлануға және оны сақтауды өзімізден бастауға, яғни өндірісі фауна мен флораға кесірін тигізетін киімнен бас тартуға шақырады.

ТДМ 15. Құрлық экожүйелерін қорғау және қалпына келтіру және олардың оңтайлы пайдаланылуына жәрдемдесу, ормандарды оңтайлы пайдалану, шөлейттенумен күрес, жердің азу үдерісін тоқтату және кері бұру және биоәртүрлілікті жоғалту үдерісін тоқтату

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- 2021 жылы «Жасыл Қазақстан» ұлттық жобасы (10.2021 ж.) бекітілді, оның міндеті – айрықша қорғалатын табиғи аумақтарды дамыту, биоалуандықты сақтау.
- «Ұлытау» мемлекеттік ұлттық табиғи паркі құрылды, оның жалпы алаңы 58,9 мың га. Бұл елдегі 14-ұлттық парк.
- Сортанданған жерлерді мелиорациялау технологияларының дифференцияланған жүйесі әзірленді.

Қазақстанның ауқымды аумағында экожүйе мен биоалуандықты сақтау – тұрақты даму қағидаттарына өту жолындағы негізгі сын-қатерлердің бірі. Қазіргі кезде Қазақстанда алуан түрлі экожүйе бар, бұлар – ормандар, тау жүйелері, орманды дала және дала, шөл және шөлейттер.

Таулы аумақтар республиканың оңтүстік және оңтүстік-шығыс шетімен шамамен 2,5 мың км-ге созылып жатыр. Орталық және Батыс Қазақстанда аласа тау шоғырлары – Қарқаралы, Ұлытау, Мұғалжар жатыр.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың (ЕҚТА) алаңы 244 мың км² аумақты қамтиды.

Шөлейт және шөлді аумақтар Қазақстанның жазық даласының оңтүстік жартысында орналасқан, ол шамамен республика жерінің 50%-ын қамтиды. Соның 70%-дан астамы шөлді аумақ¹²⁶.

Қазақстан ормандылығы төмен ел саналады, оның аумағында далалық, шөлейтті және шөлді ландшафт басым.

Қазақстанның экожүйесі

Қазақстанда ормандар әрқилы орналасқан. Негізінен республиканың солтүстік-шығысы мен оңтүстік-шығысында, Алтай және Тянь-Шань тауларында ғана орман бар. 01.01.2022 жылғы жағдай бойынша мемлекеттік орман қорының жалпы аумағы 30 552,5 мың га немесе республика аумағының 11,2%-ын алып жатыр.

¹²⁶ Қазақстан Республикасының 2021 жылғы жер жағдайы және оның пайдаланылуы туралы жиынтық талдамалы есебі, <https://www.gov.kz/memleket/entities/land/documents/details/291911?lang=kk>

Қазақстанды аз орманды мемлекет деуге болады, өйткені ұлттық статистика мәліметтеріне сәйкес жерінің 5%-ы ғана орманды. Алайда халықаралық деректерге сәйкес, орманды алқаптың көлемі құрлықты жерінің жалпы алаңындағы үлесі 1,28% ғана және 2000 жылдан бері іс жүзінде өзгермеген (26-сурет).

Орман мен құрлық алаңдары бойынша мәліметтердің мұндай айырмашылығы есеп пен бағалаудың әртүрлі әдістемесіне байланысты болуы мүмкін.

Қазіргі уақытта орманды қалпына келтіру және ағаш өсірудің 2021-2025 жылдарға арналған кешенді жоспарлары іске асырылуда. 2021 жылы 138,3 млн түп ағаш отырғызылды. Ормандардың 33,9% алаңы заңмен белгіленген, қорғалатын аймақтардың аумағында.

Елде республикалық мәндегі 10 мемлекеттік табиғи қорық, 14 мемлекеттік ұлттық парк, 6 мемлекеттік табиғи резерват, 50 мемлекеттік табиғи қаумал, 5 мемлекеттік қорық аймағы, 25 мемлекеттік табиғат ескерткіші, 7 мемлекеттік ботаникалық бақ (соның ішінде 1 мемлекеттік дендрологиялық парк) жұмыс істейді.

Орманды қалпына келтіру және ағаш өсіру көлемін ұлғайту үшін 2021-2025 жылдары Орман және табиғат қорғау мекемелерінің іс-қимылын үйлестіру штабы құрылды.

Елдің үлкен аумағын (5 млн га астам) алып жатқан сексеуілдер орман қорына жатқызылған. Сексеуілді сақтау жөніндегі кешенді шаралар қабылданған. Айталық, 2020 жылы Алматы, Жамбыл, Қызылорда және Түркістан облыстарында 5,2 мың га астам жерге сексеуіл көшеттері отырғызылды. 2021 жылы Аралдың құрғап қалған табанына 100 мың га алқапта сексеуіл егілді.

Орман өрттері мен заңсыз кесулер, зиянкестер ошағының және орман ауруларының шығуы – орман шаруашылығының өзекті мәселелері. Қылқанжапырақты жас ағаштарды қорғауды күшейту мақсатында республика аумағында 178 бақылау бекеті ұйымдастырылды. 2021 жылы 20 855 рейд жүргізіліп, орманды 9 779,8 м³ алқап көлемінде заңсыз кесудің 229 оқиғасы анықталды. Шығын көлемі 152 708,5 мың теңгені құрады. Ормандарды сақтау мақсатында 2013 жылдан 2023 жылға дейін Қазақстанда сексеуілді кесуге, Шығыс Қазақстан облысының мемлекеттік орман қорының учаскелерінде самырсын тұқымдастарды кесуге толық тыйым салынды.

2021 жылдың шілдесіне Қазақстанда 800-ге жуық табиғи өрт пен от тұтану оқиғасы болды. Бұл 2021 жылдың шілдесінде елдің бүкіл аумағында ауа температурасы нормадан 1-2 градус жоғару болуымен және жауын-шашынның аздығымен байланысты.

Соңғы жылдары Қазақстанда орманды қорғауға және қалпына келтіруге бағытталған күш-жігердің арқасында орманды алаптардың ұлғаю үрдісі байқалады.

Қазақстан – басым бөлігі далалық ел. Дала жеті облыстың аумағын алып жатыр және Қазақстан территориясының 26%-ын құрайды. Қазіргі уақытта дала Қазақстандағы экожүйелердің аз қорғалған түріне жатады. Елдің айрықша қорғалатын табиғи аумақтары жүйесінде де жеткілікті қамтылмаған.

Шөлейттер дала мен шөлдің арасындағы өтпелі аймақ ретінде елдің 12% жерін алып жатыр. Шөлдер кең белдеуді (500–700 км) алып жатыр, ол – Каспий теңізінен тау етегіне дейін ел аумағының 44% құрайды. Қазақстанның шөліне негізінен тақыр мен сор төн. Тақыр – жердің қатты құрғаудан жарылып-жарылып кеткен аумақтары. Сор – құрғап қалған су табанын тұз жапқан жер. Қазақстанның деградацияға түскен жерінің жалпы алаңы шамамен ел территориясының 2/3 құрайды (Арал маңы және Каспий маңы өңірлері, сондай-ақ бұрын астық өсірген солтүстік өңірлер).

Эрозия – топырақты бұзып, құнарынан айыратын, жерді деградацияға түсіретін аса қауіпті құбылыс. Жердің сапасына сипаттама беру деректері Қазақстан Республикасында 90 млн га-дан астам эрозияға ұшыраған және эрозиялық қауіпті жерлер бар екенін көрсетеді. Соның іс жүзінде эрозияланғаны – 29,3 млн га. Республикада 24,2 млн га немесе ауыл шаруашылық жерлерінің 11,3%-ы жел эрозиясына ұшырауға бейім.

Эрозияланған жерлер жердің сапалық жағдайы мен өнімділігіне теріс ықпал ететін, алаңы бойынша ірі мелиоративтік топтардың бірін құрайды.

Жел эрозиясы құмдауыт және автоморфты жер қыртысы, сортаң және шаңды боран түрінде көрініс табады. Эрозиялық процестер әсіресе Қызылқұм, Мойынқұм, Үлкен және Кіші Борсыққұм, Сарыесікатырау құмдарының кең алқаптарында, шөл, шөлейтті және далалы аймақтарда орналасқан өңірлерде байқалады. Эрозияланған ауыл шаруашылық жерлерінің ең көп үлесі (жалпы алаңының 30%-ы) Алматы, Атырау және Түркістан облыстарына тиесілі. Эрозияланған ауыл шаруашылық жерлердің ең аз үлесі (5% дейін) Ақмола, Қарағанды, Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарында. Елде жер ресурстарын қорғау бойынша карьер игеру, күл жинау, қиыршық тас өндірісі кезінде бұзылған жерлерді қайта өңдеу жұмыстары жүргізілуде.

Еліміздің аумағында құрғақшылық басым болғандықтан, деградация және шөлейттену мәселесі өте өткір болып тұр. 2021 жылы Қызылорда, Маңғыстау және Батыс Қазақстан облыстарында қуаңшылық болды. Жайылымдық жерлер деградацияға ұшырап, табиғи жем-азығының жойылуы мал мен жабайы жануарлардың қырылуына әкеліп соқты.

Қазіргі кезде Қазақстан аумағының тозуға және шөлейттенуге бейімдігін бағалау бойынша зерттеулерді дамытуға қаржыландырудың жеткіліксіздігі кедергі болып отырғанын атап өткен жөн.

Қазақстанның флорасы мен фаунасы

Географиялық ұзындығы мен тіршілік ортасының әрқилы болуының арқасында Қазақстанның жануарлары мен өсімдіктер әлемі алуан түрлі. Дегенмен, түрлі себептерге байланысты көптеген жануарға қауіп төнді. Кейбір популяциялар мейлінше қалыпты жағдайда, ал кейбірі жойылудың аз-ақ алдында тұр.

Республика аумағында омыртқалы жануарлардың 835 түрі, соның ішінде сүтқоректілер, құстар, бауырымен жорғалаушылар (49), қосмекенділер (12), балықтар тіршілік етеді.

3-кесте. Жойылу қаупіндегі түрлердің саны, қорғалатын түрлер, бірлік¹²⁷

	сүтқоректілер	құстар	балықтар
Түрдің жалпы саны	178	489	156
Жойылу қаупі төніп тұрған түрлер, соның ішінде	31	49	16
Жойылуға шақ тұрған түрлер	5	16	9
Қауіпті жағдайдағы түрлер	22	18	6
Осал түрлер	4	15	1
Қорғаудағы түрлер саны	40	57	18

Жануарлар әлемінің көптеген түрі айрықша қорғауға алынған. Қазақстан аумағында тіршілік ететін ілбіс, тоғай кермаралы, жайран, арқар, қарақал, сабаншы, қызыл қасқыр жойылып бара жатқан немесе сирек кездесетін, айрықша қорғалатын түрлерге жатқызылған.

¹²⁷ «Қазақстан Республикасындағы қоршаған ортаны қорғау» статистикалық жинағы, 2021 ж.

«Ақбөкен – Қазақстанның брендтерінің бірі, визит карточкасы деуге болды. Ақбөкен популяциясының басым бөлігі біздің елде тіршілік етеді. Ақбөкенді сақтап қалу әрекетін халықаралық деңгейдегі көптеген ғалым «қазақстандық ғажайып» деп атайды. Өйткені, әлемнің еш жерінде олардың санаулы ғана басы қалып, іс жүзінде жойылуға шақ қалғанда сақтап қалудың мұндай мысалы жоқ.»

Алексей Грачев, ҚР БҒМ Зоология институты

Қазір ашатұяқты сирек жануарлар мен киіктің саны жыл сайын өсіп келе жатқаны байқалады. 2021 жылғы санақ қорытындысы бойынша, киік популяциясы 842 мың басқа жеткен. Бұл ретте киік үшін басты қауіп браконьерлік болып қалып отыр.

Жануарлар әлемінің санын ұлғайту үшін қорғау шараларымен бірге қолдан көбейту жұмыстары да жүргізіледі.

2009 жылы Қазақстан табиғатына 31 583 бас дуадақ, 711 сұңқар жіберілді. Бақылау мәліметтері табиғи ортада аман қалу пайызы 50%-дан аз екенін көрсетті.

Жекелеген құстардың да саны төмендегенін айтқан жөн. Контрабандалық жолмен араб елдеріне жөнелтілетіндіктен, ителгілердің саны азайып барады.

Тәуелсіз сарапшылардың бағалауынша, Қазақстанда жоғары вольтті электр желілерінің (ЖВЭЖ) кесірінен жыл сайын 58 мыңға жуық жыртқыш құс опат болады (соның 61%-ы қырандар). Әсіресе құстардың маусымдық көші-қон кезіндегі өлімі жиі болады, өйткені еуразиялық құстардың көшу бағыттары ЖВЭЖ жиі орналасқан өңірлер арқылы өтеді¹²⁸. Тәуекел тобына күндіз де, түнде де ұшатын құстар кіреді. Осыған байланысты НҚА-ға құстардың ЖВЭЖ опат болуын болдырмау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажет болады.

Қазақстан балық шаруашылық су қорларына бай және балық өсіру мен балықшылық үшін қолайлы жағдайларға ие. Қазақстанның суларында балықтың 156 түрі тіршілік етеді. Республика аумағында халықаралық және республикалық мәндегі 20 су қоймасы бар, олар 373 учаскеге бөлінген, соның 223-і 127 пайдаланушыға берілген.

¹²⁸ «Биоалуантүрлілікті зерттеу және сақтау орталығы» қоғамдық қорының мәліметтері, <https://www.acbk.kz/article/default/view?id=359>

Балықтардың көктемгі уылдырық шашу кезеңінде табиғи-климаттық ерекшеліктерге байланысты орындар мен мерзімдерде балық аулауға тыйым салынады. Осыған орай, балық шаруашылығының облысаралық бассейндік инспекциялары балықтың уылдырық шашар кезеңінде шектеулер мен тыйымдардың орындалуын бақылау мен қадағалауды күшейтеді.

Табиғи су көздерінде балық ресурсын сақтау үшін оларда балықты қолдан көбейту және бағалы балық түлерінің шабақтарын жіберу шаралары жыл сайын жүргізіледі. Қазірдің өзінде 74,4 млн балық шабағы өсіріліп, табиғи тіршілік ортасына жіберілді. Соның ішінде 8,0 миллионы бекіре тұқымдастар. Дегенмен, балық аулаудың балық өсіруден басым екені байқалады, бұл табиғи климаттық және басқа да факторларға тәуелділікті тудырады.

Су қоймаларының көптігіне және судағы биологиялық ресурстардың жағдайы мен пайдаланылу деңгейін мониторингтеудің жеткіліксіздігіне байланысты табиғи су қоймаларын және балық өсіру қуаттылықтарын бақылау қиын.

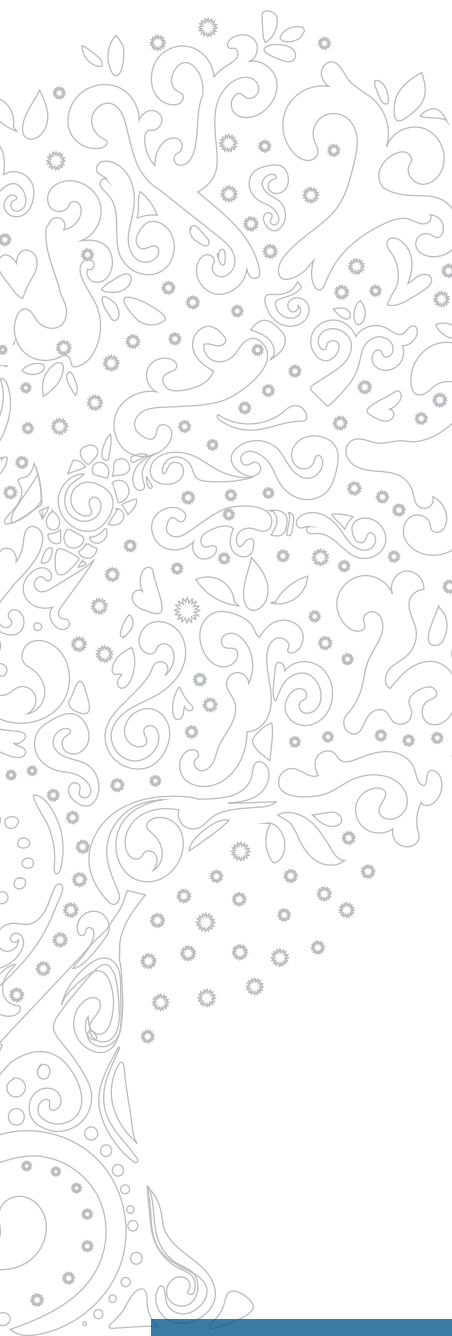
Айрықша қорғалатын табиғи аумақтарда биоалуандықты, жануарлар мен өсімдіктер әлемін сақтау жұмыстарының жүргізіліп жатқанына қарамастан, басты мәселе материалдық-техникалық базаның әлсіздігі мен қаржыландырудың жеткіліксіздігі болып отыр.

ТДМ 15 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Табиғи экожүйелердің, бірегей табиғи кешендердің және табиғи мұралардың басқа да нысандарының тұтастығын сақтау.
- Жерлердің шөлейттену үдерісін болдырмау және олардың қолайлы әрі тұрақты жағдайын сақтау шараларын қаржылық қамтамасыз ету.
- Жер пайдалану үдерістерін бақылаудың жаңа, заманауи әдістемелерін енгізу.
- «Меркі» мемлекеттік ұлттық паркін ашу.
- «Қазақстан мен Қырғызстанның шекаралас аудандарында тозған орман алаңдарын пилоттық ормандандыру және орманды қалпына келтіру» жобасын іске асыру.
- Балық және балық өнімдерін бақылаудың ақпараттық жүйесін жасау және енгізу мәселелерін пысықтау (АЖ бағдарламасын әзірлеу).
- ЕҚТА (ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың) материалық-техникалық базасын көтеру және қызметкерлердің биология және экология саласындағы біліктілігін арттыру үшін үздіксіз оқыту.
- Экологиялық білім мен тәрбиенің мектепке дейінгі жастан бастап үздіксіз болуы туралы ережені заңнамалық деңгейде бекіту.

16 БЕЙБІТШІЛІК,
СОТ ӘДІЛДІГІ ЖӘНЕ
ТИІМДІ ИНСТИТУТТАР

Инсталляция сот төрелігін, әділдікті, ой тазалығын бейнелейді. Мантия кигізілген судьяға ұқсас манекен заңдылықты, ақ күмісті өң бейбітшілікті, бастың орнына қойылған әділеттілік туралы жазуы бар дөңгелек адамзаттың болмысы мен дұрыс ойлай білу қабілетін айшықтайды.

ТДМ 16.
Тұрақты даму
мүдделерінде
бейбіт және ашық
қоғамның құрылуына
жәрдемдесу, барлығы
үшін сот әділдігіне қол
жеткізу мүмкіндігін
қамтамасыз ету және
барлық деңгейлерде
тиімді, есеп беруге
міндетті және кең
қатысуға негізделген
мекемелерді құру

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- 2021 жылы ҚР Президенті «Өлім жазасын алып тастау туралы» заңға қол қойды
- Қазақстан Мүгедектер құқығы туралы Конвенцияның факультативтік хаттамасына қосылды.
- 2022 жылы Қазақстан балаларының хал-ахуал индексі бекітілді.
- 28 мемлекеттік қызмет бойынша қағаз жүзінде көрсету жойылды.
- Қазақстан Сыбайлас жемқорлықты түйсіну индексындағы орнын жақсартты (2017 жылы - 31 балл, 2021 жылы - 37 балл).
- Табысты жылыстатуға қарсы іс-қимыл индексында 45 тармаққа көтерілді (Basel AML Index).
- ҚР Конституциясына Президенттің өкілеттігіндегі, Парламенттің жұмысындағы өзгерісті бекітетін түзетулерді және т.б. енгізу бойынша Референдум өткізілді.

ТДМ 16-ны мультипликативтік әсермен сапалы іске асыру 2030 жылға дейінгі күн тәртібіне толық қол жеткізуге ықпал ететін болады.

Адам құқығын қорғау

Қазақстан – Жалпыға ортақ адам құқығы декларациясы мен БҰҰ-ның 8 құқық қорғау конвенциясын қоса алғанда, адам құқығы саласындағы 70-тен астам көпжақты әмбебап халықаралық шартқа қосылған¹²⁹.

Ел үкіметі бірнеше іс-қимыл жоспарын, адам құқығы саласындағы даму бағдарламаларын қабылдады. Соның көмегімен заңнаманы реформалау, институттық даму және қолданыс тәжірибесін жақсарту арқылы халықаралық стандарттарға жақындауға бағытталған Адам құқығы саласындағы 2021 жылдың бірінші кезекті шаралар жоспары БҰҰ-ның шарттар органымен және арнаулы рәсімдерімен, үкіметтік емес ұйымдармен өзара іс-қимыл тетіктерін жетілдіру, әйелдерге қатысты кемсітуді жою, адам саудасы құрбандарының, мүгедектігі бар азаматтар мен зорлық-зомбылық құрбандарының құқығын, бірігу және еркін пікір білдіру құқықтарын қамтамасыз ету сияқты іс-шараларды қарастырады.

Адама құқықтары жөніндегі уәкілдің (АҚУ) мандаты өңірлік өкілдіктер құру арқылы нығайтылды. АҚУ жанынан зорлық-зомбылықтың және қатыгездіктің алдын-алу бойынша Ұлттық превентивті механизм (ҰПМ) істейді. ҰПМ қызметі «Омбудсмен+» моделіне негізделген. 2019 жылы оған арнаулы әлеуметтік қызмет көрсететін, соның ішінде балаларға да арналған, арнаулы мекемелер қосылды.

¹²⁹ Қазақстан Республикасындағы адам құқығының ахуалына жыл сайынғы шолу, Нұр-Сұлтан, 2021 ж.

Балалар құқығын қорғау

Қазақстан халықаралық міндеттемелерін сақтай отырып, мүгедектігі бар және ерекше қажеттілігі бар, ата-ана қамқорлығынсыз қалған балаларға, көпбалалы және аз қамтылған отбасылардың балаларына айрықша назар аудару арқылы балалар құқығын сақтау мен қамтамасыз ету саясатын толық көлемде іске асырады.

Балалар үйлерін деинституциялау

Жүзеге асырылған іс-шаралар балалар үйінде тәрбиеленетін балалардың санын азайтуға, асырап алған отбасынан ажырап, қайтадан жетім қалу деңгейін қысқартуға мүмкіндік берді.

2019-2021 жылдары балалар үйінде тәрбиеленушілер саны 488 адамға, балалар үйінің саны 16 бірлікке қысқарды.

2019 жылы жетім балаларды және ата-ана қамқорлығынсыз қалған балаларды орналастыруға жәрдем көрсететін ұйымдардың қызметін реттейтін, сондай-ақ оларды аккредитациялау, бала асырап алғысы келетін ата-аналарды міндетті дайындықтан өткізу талаптарын реттейтін нормалар енгізілді¹³⁰. Қазақстан балаларды отбасында тәрбиелеуге орналастыру және балаларды туыс

отбасында сақтауға бағытталған деинституциялау саясатын табысты жүзеге асырып жатыр¹³¹. Алайда 3 жасқа дейінгі балаларды және мүгедек балаларды институттық мекемелерде орналастыру мәселесі өзекті күйінде қалып отыр.

2022 жыл Балалар жылы деп жарияланды

Балалар жылында 67 іс-шара жоспарланған, соның ішінде:

- кәсіби асыраушы отбасылар институтын енгізу;
- балалар мен жасөспірімдерге арналған контенті «тазартылған» шектеулі «ақ интернет» жүйесінің арнайы пакеттерін енгізу;
- бала құқықтары жөніндегі өңірлік уәкіл лауазымын қоғамдық бастама негізінде енгізу.

2019 жылы Қазақстанда жеке басын куәландыратын құжаты жоқ ата-аналар медициналық мекемелерде дүниеге әкелген балаларды тіркеу рәсімі регламенттеліп, осы бойынша 1500 акті жазбасы жазылды. Алайда ата-анасының құжаты жоқ, медициналық мекемеден тыс жерде туылған балаларды тіркеу мәселесі әлі шешілген жоқ.

¹³⁰ 2019 жылғы Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайы туралы, <https://www.gov.kz/memleket/entities/bala/documents/details/44230?lang=kk>

¹³¹ Қазақстан Республикасының Бала құқықтары туралы конвенцияны іске асыруы туралы бесінші және алтыншы жиынтық мерзімді баяндама, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000942>

ЮНИСЕФ қолдауымен мигрант балалардың жағдайын, құқықтары мен қызығушылықтарын қорғауды жақсартуға, қауіпсіздігі мен әлеуметтік, оқыту қызметтеріне қолжетімділіктерін қамтамасыз етуге бағытталған жоба іске асырылды.

Қазақстан «Жусан» және «Русафа» гуманитарлық операциясы аясында өз азаматтарын қақтығыс аумақтарынан, негізінен Сирия мен Ирактан шығарып әкелді. 700-ден астам Қазақстан азаматы, соның ішінде 189 әйел мен 520 бала (37-сі жетім) отанына қайтарылды.

Қазіргі уақытта бала құқығын қорғау саласында: балалардың құқықтары мен мүдделерін қамтамасыз етудің қолданыстағы тетіктері тиімділігінің жеткіліксіздігі, кедейліктің жоғары қаупі, отбасылық берекесіздіктің таралуы, балаға қатысты зорлық-зомбылық пен балалар арасындағы мүгедектіктің өсуі өзекті болып отыр. Алдын-алу және бала құқығын қорғау жүйесін халықаралық бағалау бойынша Қазақстанда балаларды қорғау жүйесін орталық және өңірлік деңгейде нығайту мәселелері соңына дейін шешімін тапқан жоқ. Сондай-ақ, зорлық-зомбылықтың құрбаны болған балаларды қолдау және оңалту бойынша қажеттіліктермен қамту да толығымен қамтамасыз етілмеген.

Осы мәселелерді шешу үшін Бала құқығы жөніндегі уәкіл институтын өңірлік өкілдіктер енгізу арқылы нығайту жұмыстары жүргізіліп жатыр. Балалардың құқығын қорғауға, соның ішінде мүгедектігі бар балаларға ерте бастан көмек көрсетуге, тұрмыстық зомбылыққа және балаға қатыгездікпен қарауға қарсы әрекет етуге, кәмелетке толмағандарға қатысты жыныстық қылмыстың алдын-алу және профилактикасына бағытталған 9 құжат жүзеге асырылуда.

2022 жылы Қазақстанда балалардың хал-ахуалы индексі бекітілді, ол балалардың жағдайын жақсарту жөніндегі ұлттық саясаттың тиімділігін бақылауға мүмкіндік береді. Сондай-ақ балаларға арналған бюджетті қалыптастыру әдістемесі әзірленді.

Сот төрелігіне тең қолжетімділік

Қазақстанда сот процедураларын оңтайландыру және сот төрелігіне қолжетімділікті жеңілдету бойынша тұрақты жұмыс жүргізіледі. 2020 жылы аралық формальды анықтауыштар жойылды. Талап өндірісіне қатысты бірқатар іс жеңілдетілген тәртіппен қарауға ауыстырылды. Сот процесіне қатысушыларды хабарландыру үшін электронды байланыс құралдарын қолдану туралы талаптар бекітілді, мәмілеге келу тетіктері енгізілді. Кәсіпкерлердің даушарын «Астана» халықаралық қаржы орталығында ағылшын құқығы бойынша қарастыру мүмкіндігі бар.

Сот өндірісін цифрландыру

Қазақстанның сот өндірістерінде IT-технология тиімді енгізілуде, талап-арыздардың 92%-ы электронды түрде беріледі.

Барлық сотта сот отырысының электронды залы жасақталған.

Судьяның SMART-көмекшісі – судьяның қарауын қажет етпейтін даусыз істер бойынша сот актілерін дайындайтын робот.

«Smart-сот IT сот төрелігі» – сот әкімшілік-төндіруіне: сот кеңсесіне, IT-қолдауға және т.б. қатысты сұрақтарға жедел жауап алуға болатын қоғамдастық.

Қабылданған сот актісін түсінбеуді болдырмау мақсатында резонансты істі қараған судья өзі қабылдаған шешімді Facebook платформасында тікелей эфирде түсіндіреді.

Жергілікті соттарда клиентке бағдарланған бірқатар пилоттық жобалар: «Түнгі сот», «Отбасылық сот», «Мәмілегер-судья», «Татуласу орталықтары» және т.б. апробациядан табысты өтіп, жүзеге асырылды. «Түнгі сот» пилоттық жобасы аясында айқын әрі даусыз жол-көлік оқиғаларын соттың 3 күн ішінде жұмыс уақыты емес кезде (сағат 18-ден 22-ге дейін) қарастыру енгізілді. Бұл жапа шегушінің сақтандыру төлемдерін алу мерзімін 100 күннен 15 күнге дейін қысқартты.

Азаматтық сот өндірісіне мәмілегер-судьяны енгізу мәмілеге келтіру процедуралардың үлесін 2019 жылы – 15%, 2020 жылы – 32%, 2021 жылы – 34% ұлғайтуға мүмкіндік берді. Азаматтық істердің 65,7%-ы бір сот отырысында, 15,8%-і екі сот отырысында, үштен бірі жеңілдетілген өндіріс тәртібінде қарастырылды, яғни сот қатысушыларын сотқа шақырмай-ақ өткізілді. Соңғы жылдардағы реформалар Қазақстанның сот төрелігін әлемдегі қолжетімді әрі жедел соттардың қатарына қосуға мүмкіндік берді, мұны Сот төрелігінің

Қазақстан CEPEJ есебінде:

- Азаматтық және экономикалық даулар бойынша істерді қарастырудың орташа мерзімі – 32 күн / орташа еуропалық көрсеткіш – 201 күн.
- Істі қарау және сот өндірісі индексі – 9,1 балл / орташа еуропалық көрсеткіш – 7,5 балл.
- Соттарда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану – 9,23 балл, CEPEJ бағалауына қатысушы елдер арасында 4-орын.

тиімділігі жөніндегі Еуропалық комиссияның (СЕРЕЈ) мерзімді есебінің көрсеткіштері де растайды.

Қылмыстық-құқық саласы да дамыған елдердің халықаралық стандарттарына жақындап келеді. Қылмыстық орбитаға тартылған тұлға құқықтарының кепілділігі нығайтылуда.

Қылмыстық процестің жаңа үш буынды моделі біртіндеп енгізілуде, ол сотқа дейінгі тергеу органдары, прокуратура және сот арасындағы құзірет пен жауапкершілік аймақтарын айқын ажыратуды көздейді.

Жаңғырту аясында 2020 жылдың 31 желтоқсанынан барлық қылмыстық іс бойынша прокурорлар сотқа дейінгі тергеу органдарының адам құқықтары мен бостандығын қамтитын негізгі процессуалдық шешімдерін келіседі.

2021 жылы 420 мыңға жуық шешім прокурорлық сүзгіден өтті, бұл ретте 3 мың адамды қылмыстық процеске негізсіз тартудың жолы кесілді.

2022 жылдан жаңа модельге көшудің екінші кезеңі жүзеге асырылуда. Бұл кезеңде прокурорлардың аса ауыр қылмыстар бойынша айыптау актілерін толтыруы қарастырылған. Әрі қарай 2023 жылдан бастап прокурорлар сыбайлас жемқорлық қылмыстар бойынша айыптау актілерін толтырса, 2024 жылдан бастап барлық істер санаты бойынша айыптау актілерін толтыратын болады.

Құқық қорғау қызметінде жеделдік пен ашықтықты арттыру мақсатында цифрлы технологиялар кеңінен енгізіліп, қылмыстық және әкімшілік процестерді автоматтандыру, тексеру белгілеу, өтініштермен жұмыс шаралары қабылдануда. Мысалы, 2021 жылы электронды форматта қылмыстық істердің 77%-ы қаралды (230 мың істің 178 мыңы).

Зорлық-зомбылық және кісі өлтіру

Құқық қорғау органдары кісі өлтірудің алдын-алу бойынша мақсатты жұмыстар жүргізуде. Қасақана кісі өлтіруге қарсы әрекет етудің 2019-2022 жылдарға арналған жол картасында қарастырылған ұйымдастыру-тәжірибелік шаралар кешені қабылдануда. Қабылданған шаралардың нәтижесінде соңғы 3 жылда қасақана кісі өлтіру құрбандарының саны (100 мың адамға шаққанда) 14%-ға (624-тен 536-ға дейін) төмендеді.

Ішкі істер министрлігі халықаралық сарапшылармен бірлесе отырып, полицияның сервистік моделін кезең-кезеңімен қалыптастыру шараларын жүзеге асыруда. Сервистік модел профилактиканың барлық субъектісі мен (әкімдіктер, полиция органдары, прокуратуралар, денсаулық, білім, әділет, әлеуметтік қорғау, мәдениет және спорт, сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет, БАҚ) жұртшылықтың 3 бағыт бойынша бірлесе қызмет жасауын көздейді:

- азаматтардың полицияға қолжетімділігін барынша жеңілдетуді діттейтін, қарыс қадамдық қолжетімділік;
- әлеуетті қатерлерді уақтылы жою арқылы құқықбұзушылықтың алдын-алу;
- халықпен тығыз серіктестік орнату, жергілікті қоғамдастықтың құқық бұзушылықтың алдын алу мәселелерін шешуге белсене атсалысуы.

Адам саудасына халықаралық үкіметтік емес ұйымдармен, шетелдердің құқық қорғау органдарымен ынтымақтаса отырып қарсы тұру мәселесіне айрықша назар аударылады. 2019-2023 жылдарға арналған қылмыспен күрестің мемлекетаралық бірлескен шаралар бағдарламасы¹³² аясында тоқсан сайын «STOP трафик» жедел-профилактикалық іс-шаралары өткізіледі.

2021 жылдан адам саудасына байланысты қылмыстармен күрес, алдын алу және болдырмау жөніндегі іс-шаралар жоспары жүзеге асырылады¹³³. Адам саудасына қарсы тұру бойынша «11616» сенім телефоны жұмыс істейді. Соның көмегімен адамдарды пайдаланудың (құлдыққа салудың) нақты деректері анықталды.

Халықтың хабардарлығын арттыру үшін үкіметтік емес ұйымдармен ақпараттық науқандар жүргізіледі.

COVID-19 пандемиясы тұрмыстық зорлық-зомбылық пен адам саудасына байланысты жағдайды ушықтырды. Пандемия кезінде «Адам саудасы» бабы бойынша тіркелетін қылмыстар саны ұлғайды. 2020 жылы 43 жағдай тіркелді, бұл 2019 жылғыдан 6 есеге, 2018 жылғыдан 3 есеге көп. Көбіне халықтың әлеуметтік жағынан осал топтары – тұрмысы төмен, толық емес отбасылардың адамдары, берекесіз отбасылардың немесе ата-ана бақылауынсыз қалған балалар, мәртебесі реттелмеген мигранттар адам саудасы мен құлдыққа пайдаланудың құрбанына айналады.

¹³² ТМД Мемлекет басшылары кеңесінің шешімі, 2018 жылғы 28 қыркүйек

¹³³ ҚР Үкіметінің 2021 жылғы 24 ақпандағы № 94 қаулысы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P21000000094>

Сыбайлас жемқорлық және парақорлық

Қазақстанның сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаты қоғам талабын, ұлттық және озық шетелдік тәжірибені ескере отырып, ұдайы жетілдіріліп келеді.

Жүйелі әрі кешенді қадамдар 2015-2025 жылдарға арналған ҚР Сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясын жүзеге асыру арқылы қамтамасыз етілді. 2019 жылы ҚР сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі құрылды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрудың превентивті құралдарына басымдық беретін шаралар жүйесі әзірленді¹³⁴.

Мемлекеттік қызметте «мансаптық» модельге өту қамтамасыз етілді, ашық конкурстық іріктеу арқылы мериоткратия, құзыреттілік негізінде ілгерілу қағидаттары енгізілді. Этика жөніндегі кеңестер жұмыс істей бастады, қаржылық бақылау шаралары жетілдірілді. 2021 жылы мемлекеттік қызметшілер, соларға теңестірілген тұлғалар, сондай-ақ олардың жұбайлары жалпыға ортақ декларациялау аясында өздерінің барлық активін көрсету арқылы «кіріс» декларациясын ұсынды.

Ауыр және сыбайлас жемқорлық қылмыстар үшін, сондай-ақ судьялардың, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің жемқорлығы үшін сотталғандардың, пара берушілер мен парақорлыққа делдал болғандардың санкциялары қатайтылды. Мемлекеттік қызметшілер, ҚР Парламенті депутаттары мен судьялар үшін шетелде орналасқан шетелдік банктерде шот ашуына және шотқа иелік етуіне шектеулер қойылды. Сыбайлас жемқорлық қылмыс жасаған тұлғаларға мемлекеттік қызмет пен квазимемлекеттік секторға жұмысқа тұруына өмір бойына тыйым қарастырылған.

2020 жылдың маңызды заңнамалық жаңалығының бірі нормативтік құқықтық актілер (НҚА) жобасына сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптама жасау институтын қалпына келтіру болды.

Қабылданып жатқан шараларға қарамастан, қоғамда әділдік пен тең құқылықты қамтамасыз етуге деген жоғары сұраныс сақталып отыр. Бюджеттік процестің ашықтығына, мемлекеттік сатып алуларға толыққанды қоғамдық бақылау енгізуге, мемлекеттік аппаратты цифрландыруға және т.б. байланысты түйткілдер бар.

Осыған байланысты 2022 жылы ҚР Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасы бекітілді.

¹³⁴ «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңы, 2015 жылғы 18 қараша, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағарту және кең ауқымды превентивті жұмыс

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ағарту оқыту, волонтерлік және ақпараттық шаралар арқылы іске асырылады.

Мысалы, жобалық басқару және «Адалдық алаңы» кеңселерін белсенді енгізу арқылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы мемлекеттік органдардың қызметі табысты үйлестірілді. Бұдан бөлек, республикалық БАҚ-та «AntikorNews», «AntikorLive» және «Antikor.kz» сияқты медиажобалар сәтті жүзеге асырылды. «Адал көмек» волонтерлік жобасының арқасында Агенттік азаматтардың құқықтық сауатын арттыру шараларын қабылдады, сондай-ақ халықтың әлеуметтік осал топтарына өмірлік маңызды мәселелерді шешу бойынша заңгерлік көмек көрсетті. Агенттік қызметкерлері, заңгерлер, адвокаттар, нотариустар, студенттер мен магистранттар, докторанттар, ЖОО заң факультеттерінің оқытушылары волонтерлік жасап, тұрақты негізде халыққа тегін консультациялар өткізді. Жоба барысында 11 000 адам кеңес алды. <https://e-gazet.kz/obshestvo/volonterskij-proekt-adal-komok-pomog-11-tyis-kazaxstanczam>

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы ғылыми сараптама

2021 жылы сыбайлас жемқорлыққа қарсы сараптама қорытындысы бойынша 3 669 НҚА қабылданды, онда әзірлеуші органдар тарапынан сарапшылар ұсынымдарының 54%-ы (10 589-дың 5 715-і) ескерілді.

Осы құқықтық акт салдармен күрестен жемқорлықтың жүйелі алғышарттарын жоюға көшуді дiттейдi. Басты бастамалар – негiзсiз баюға жауапкершiлiк енгiзу, қаржылық тергеу институтын (follow the money) енгiзу, пара беруге уәде/ұсынысты (криминализация) қылмысқа теңеу, адалдыққа тексеру (integrity check), бюджеттік процестің ашықтығын жүйелі арттыру шаралары, мемлекеттің экономикаға қатысуын қысқарту.

Заңсыз қаржы ағындарын болдырмау

Заңсыз қаржы ағындарын төмендету, ұрланған активтерді табу және қайтару жөніндегі тетіктердің бірі қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл жүйесі болып саналады (КЖ/ТҚҚІ).

Осы жұмыстың аясында 2020-2021 жылдары бірқатар заңнама-лық түзетулер енгізілді. Түзетулердің негізгі назары КЖ/ТҚҚІ туралы ҚР заңын сақтамағаны үшін қаржы мониторингі субъектілерінің жауапкершілігін күшейтуге бағытталған. Сондай-ақ, онда жаппай қырып-жою қаруын таратуға қатысты нысаналы қаржылық санкция қолдану, қаржылық мониторинг субъектілеріне тексеру жүргізген кезде тәуекелге бағдарланған тәсілді қолдану және КЖ/ТҚҚІ саласында ақпарат алмасу бойынша халықаралық ынтымақтастықты күшейту көзделген.

КЖ/ТҚҚІ саласында тәуекелді бағалау шараларын үйлестіру үшін Ведомствоаралық кеңес құрылды. Ел алдындағы лауазымды тұлға мен мен оның жақын туыстарын тиісінше тексерудің қосымша шаралары енгізілді.

Мұндай шаралар адал бизнес өкілдерін қаржылық тергеуге тартуды болдырмауға және трансшекаралық операциялар өткізуді тиімді бақылауды ұйымдастыруға бағытталған.

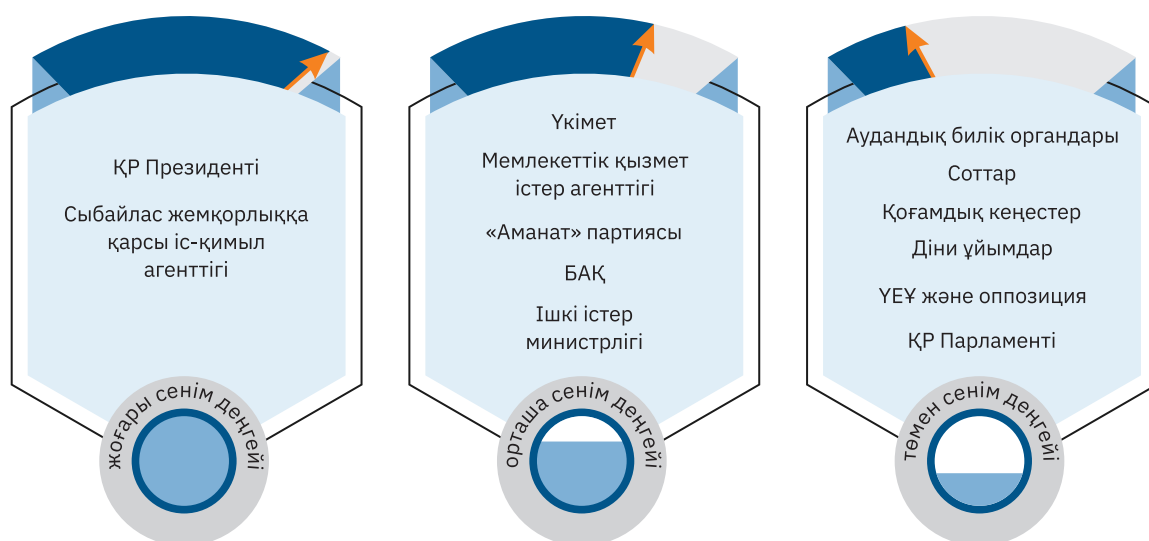
Тиімді институттар және ақпаратқа қолжетімділік

2021 жылы ҚР-да «естітін», тиімді, есеп беруші, кәсіби және прагматикалық мемлекет қағидаттарына иек артқан мемлекеттік басқаруды дамыту тұжырымдамасы бекітілді.

Қазіргі уақытта Қазақстан мемлекеттік басқару жүйесін реформалаудың халық пен бизнестің қажеттіліктеріне, квазимемлекеттік сектордың тиімділігіне, жергілікті өзін-өзі басқарудың дербестігіне бағытталған 5-сатысына өтті.

Қоғамдық мүдделерді басшылыққа алатын жас таланттарды анықтау мақсатында Президенттік жас кадрлар резерві (ПЖКР) жасақталуда. 2019 және 2021 жылдардағы екі конкурстың нәтижесі бойынша резервке 350 адам іріктелді, соның 230-ы (66%) мемлекеттік органдар мен квазимемлекеттік сектордағы компанияларда түрлі деңгейде жұмысқа орналастырылды.

Институттарға сенім деңгейі*

* Transparency Kazakhstan әлеуметтік сауалнамасы деректері бойынша

Ақпаратқа қолжетімділік те маңызды сала болып саналады. БҰҰ-ның «Электронды үкімет – 2020» зерттеуіне сәйкес Ашық үкіметті дамыту индексі (OGDI) Қазақстанның деңгейі «өте жоғары» бағаланып отыр.

Сындарлы қоғамдық диалог құру жөнінде бірқатар шара қабылданды: халық алдында есеп беру кездесуін өткізу, азаматтарды жеке қабылдау, қоғамдық кеңестер құру. «Ашық деректер», «Ашық бюджет», «Ашық НҚА», «Ашық сұхбат» құрамдауыштары бар «Ашық Үкімет» порталы жұмыс істейді. 2020 жылы мемлекеттік органдардың интернет-ресурстарының Бірыңғай платформасы (gov.kz) іске қосылып, ресми мемлекеттік ақпаратқа қол жеткізудің бірыңғай нүктесіне айналды.

2020 жылы ақпаратқа қолжетімділік мәселелері бойынша уәкілетті тұлға (бөлімше) институты енгізілді. ҚР Үкіметі мемлекеттік органдардың ашық деректерінің бірыңғай тізбесін әзірлеп, бекітті.

2021 жылы Мемлекет басшысына алғаш рет Қазақстандағы ақпаратқа қолжетімділік саласының ахуалы туралы жылдық есеп дайындалды. Мұндай есеп енді жыл сайын беріліп тұрады.

Осылайша, Қазақстанда бейбітсүйгіш әрі ашық қоғам құру, сот төрелігіне қолжетімділікті қамтамасыз ету және барлық деңгейде тиімді институттар құру бойынша жүйелі жұмыстар жүргізіліп келеді.

ТДМ 16 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Сыбайлас жемқорлықты қабылдаудың ұлттық индексін қалыптастыру.
- Аумақаралық соттылықты енгізу.
- Ақпарат иелерінің жауапкершілігін кеңейту (күшейту), сондай-ақ ақпаратқа қолжетімділік саласындағы мониторинг пен бақылау тетіктерін заңнамалық тұрғыда бекіту.
- Радиотарату саласын технологиялық жаңғырту және отандық ақпарат кеңістігін дамыту.
- Босқын балалардың құқығы мен мүддесін қорғауды, қауіпсіздікті және әлеуметтік, оқыту қызметтеріне қолжетімділікті қамтамасыз ету.
- Медициналық мекемеден тыс жерде және ата-анасының жеке басын куәландыратын құжатсыз босанған жағдайларда да балаларды тіркеуді қамтамасыз ету.
- БҰҰ-ның бала құқығы туралы конвенциясының хабарландыру процедурасына қатысты Факультативтік хаттамасына қосылу.

17 ТҰРАҚТЫ ДАМУ
ҮШІН СЕРІКТЕСТІК

ТДМ 17. Тұрақты даму мүддесіндегі жаһандық әріптестік аясындағы жұмысты жандандыру және оны жүзеге асыру құралдарын нығайту

ҮШ ЖЫЛДА НЕ ӨЗГЕРДІ:

- 2020-2030 жылдарға арналған ҚР сыртқы саясат тұжырымдамасы бекітілді.
- Орталық Азия елдері үшін ТДМ жөніндегі біліммен алмасудың Өңірлік платформасы іске қосылды.
- Халықаралық дамудың «KazAID» қазақстандық агенттігі құрылды, дамуға орталықтандырылған ресми көмек жасалды.

2030 жылға дейін тұрақты даму саласындағы күн тәртібін табысты іске асыру үшін берік, жалпыға ортақ және барлық деңгейдегі көпжақты серіктестік шешуші мәнге ие.

COVID-19 пандемиясы және соның салдарынан әлемдік экономиканың Ұлы күйзеліс уақытынан бергі ең жаман құлдырауы барлық мемлекеттердің ТДМ жүзеге асыру жоспарына кері әсерін тигізді. Жаһандық бағалаулар дамушы елдердің ТДМ жетуіне көмек көрсетуге бағытталған инвестициялар үшін жыл сайынғы қаржыландыру тапшылығы 2,5 трлн АҚШ долларын құрайтынын көрсетті. Бұл даму мақсатына жету ынтымақтастық пен ресурстарға тәуелді екенін айғақтайды. Қаруы қақтығыстар кезінде донор елдердің дамушы елдерге беретін көмегінің ауқымы қысқарып жатыр. Батыс елдері мен Ресей Федерациясының санкциялық текетіресі өңір елдерінің өсімі мен саудасын ынталандыруға кері әсерін тигізуде.

Осының бәрін ескере отырып, Қазақстан ұлттық және халықаралық ынтымақтастық аясында әлеуетті өсіру, инновация, қаржыландырудың балама әдістері, соның ішінде ТДМ жетудегі қиындықтарды еңсеру үшін дамуға ресми көмек (ДРК) сынды елеулі қадамдар жасап жатыр.

Қазақстан Республикасының Президенті Қ. Тоқаев COVID-19-дың экономикалық және антропогендік салдарларына жауап ретінде нақты жаһандық шаралар әзірлеуге бағытталған, Канада, Ямайка және БҰҰ тарапынан 2020-2021 жылдары дамуды қаржыландыру бойынша шақырылған Жоғары деңгейдегі іс-шаралар сериясына тікелей өзі қатысты. Теңізге шығар жолы жоқ Дамушы елдер тобының (ТШЖДЕ) жаһандық төрағасы

ретінде сөйлеген Қ. Тоқаев осы мәселені шешуге бағытталған, кедей елдердің қарызын төлеуді тоқтата тұру және халықаралық қаржы мекемелерінің қарыздық міндеттемелерін ұлттық денсаулық сақтау жүйесін қаржыландыру міндеттемелерімен ауыстыру сынды бірқатар инновациялық шараларды ұсынды.

Теңізге шығар жолы жоқ Дамушы елдер тобының аясындағы жаһандық серіктестік

Сауда мен жеткізу тізбегіне айтарлықтай зиян келтірген COVID-19 пандемиясынан әсіресе ТШЖДЕ қатты жапа шекті. Теңізге шығу жолының жоқтығы, әлемдік нарықтардан оқшауланған және қашықта жатқан ТШЖДЕ-нің транзиттік және сауда шығындарын едәуір ұлғайтады (теңізге шығар жолы бар елдерден 2 есеге жоғары), өзге елдердің нарығына шығуды қиындатады, бәсекеге қабілетін төмендетеді, ТШЖДЕ экономикалық және әлеуметтік дамуына теріс әсер етеді әрі оларды транзиттік елдерге аса қатты тәуелді етеді. Халқының жиынтық саны 510 млн шамасында болатын (әлем халқының 7%-дан астамы) ТШЖДЕ 32 елі жалпы әлемдік тауар экспортының небәрі 1% -ын ғана құрайды.

ТШЖДЕ ішіндегі ірі мемлекеттердің бірі саналатын Қазақстан 2003 жылы Алматыда БҰҰ-ның ТШЖДЕ жөніндегі Бірінші конференциясын өткізуге бастамашы болды. Оның барысында алғаш рет ТШЖДЕ даму және сауда саласындағы айрықша мұқтаждықтарын мойындаған және оларды қамтамасыз ету жолдарын ұсынған, ТШЖДЕ үшін 2003-2014 жылдарға арналған іс-қимылдардың Алматы бағдарламасы қабылданды. Осы құжаттың қисынды жалғасы ретінде ТШЖДЕ үшін 2014-2024 жылдарға арналған Вена іс-қимыл бағдарламасы – ТШЖДЕ даму саласындағы мәселелерін шешуді діттейтін кешенді құжат болды. Қазақстанның ТШЖДЕ төрағалығы ТДМ бойынша іс-қимыл он жылдығының бастауы мен ТШЖДЕ үшін 2014-2024 жылдарға арналған Вена іс-қимыл бағдарламасын жүзеге асырудың екінші сатысына тура келді.

Қазақстан – ТШЖДЕ арасындағы ең ірі мемлекет. Осы орайда, еліміздің ТШЖДЕ тобына төрағалық етуі ТДМ бойынша іс-қимылдың онжылдығы және ТШЖДЕ үшін 2014-2024 жылдарға арналған Вена бағдарламасын жүзеге асырудың екінші кезеңі басталған кезге дөп келді.

Төрағалық барысында Қазақстан Теңізге шығатын жолы жоқ дамушы елдер үшін 2014–2024 жылдарға арналған Вена іс-қимыл бағдарламасын және БҰҰ Тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыру ісіне мүдделі елдердің транзит мемлекеттермен, БҰҰ агенттіктерімен және басқа да өңірлік негіздегі мүдделі тараптармен күшейтілген және үйлестіріліген ынтымақтастығы арқылы белсенді атсалысты.

Осал елдердің үш тобы арасында (Аз дамыған елдер, ТШЖДЕ және Шағын аралдық дамушы мемлекеттер, барлығы 91 ел) олардың беделі мен жаһандық деңгейдегі көрінуін арттыру, сондай-ақ жоғарыда аталған құжаттардың іске асырылуына серпін беру үшін мейілінше тығыз үйлестіруді жолға қою Қазақстанның төрағалық ету кезіндегі басты басымдықтарының бірі болды.

ТШЖДЕ транзит елдерімен, БҰҰ агенттіктерімен және басқа да өңірлік негіздегі мүдделі тараптармен (халықаралық қаржы институттары, жеке сектор және ғылыми орта), соның ішінде өңірлік аяда үйлестірілуін нығайту төрағалықтың маңызды бағыттарының бірі болды.

Аталған шаралар 2020 жылы қыркүйекте Қазақстанның бастамасымен қабылданған ТШЖДЕ үшін Вена іс-қимыл бағдарламасын жеделдетіп іске асыру жөніндегі Жол картасында көрініс тапты. Құжат ТШЖДЕ 2024 жылға дейін дамыту міндеттерін жеделдетіп іске асыру үшін барлық мүдделі тарапты үйлестіруді жақсартуға және күш-жігерді біріктіруге бағытталған. Дүниежүзілік банк және БҰҰ түрлі құрылымдары (БҰҰ ДБ, БҰҰ сауда және даму конференциясы (ЮНКТАД), Халықаралық электр байланысы одағы (ХЭБО), БҰҰ Еуропалық экономикалық комиссиясы (ЕЭК), Халықаралық сауда орталығы (ХСО) және Дүниежүзілік сауда ұйымы (ДСҰ) және басқалар) аталған Жол картасын жүзеге асыру ісіне қатысуға дайын екендіктерін білдірді.

Осылайша, Қазақстанның ТШЖДЕ төрағалығы аясындағы жемісті жұмыс ТШЖДЕ тобының беделін және БҰҰ басшылығының, дипломатиялық корпус пен халықаралық ұйымдардың аталған топ елдерінің айрықша әлсіздігі туралы хабардарлығын елеулі түрде көтеруге мүмкіндік берді.

Айтылған шараларды жүзеге асырудағы ілгерілеушілік 2024 жылы Алматы іс-қимыл бағдарламасының («Алматы+20») 20 жылдық шолуы мен Вена іс-қимыл бағдарламасының 10 жылдық шолуының барысында қарастырылатын болады.

Солтүстік-Оңтүстік және Оңтүстік-Оңтүстік желісі бойынша ынтымақтастық

Дамуға ресми көмек көлемінің жалпы төмендеу үдерісіне қарамастан, Қазақстан осы саладағы жаһандық және өңірлік серіктестікті өсіру ниетінде қала береді. Соңғы 20 жылда Қазақстан шетелдерге дамуына ресми көмекке ұқсас мақсаттарға 600 млн АҚШ долларынан аса қаражат бөлді. Қазақстан қысқа уақыт ішінде көмек алушыдан халықаралық донорға айналып, Орталық Азияның өзге елдері мен Ауғанстанның даму мақсаттарына жетуіне көмектесу үшін донор-елдермен ынтымақтасып отыр.

Халықаралық дамудың «KazAID» қазақстандық агенттігін құру (2020 жылғы желтоқсанда) елдің серіктестікті және халықаралық ынтымақтастықты дамытуға бейілділігін сипаттайтын негізгі факторлардың бірі болып саналады. KazAID құрудағы мақсат – елді өңірлік және халықаралық жүйеге әрі қарай интеграциялау, стратегиялар мен даму бағдарламаларын табысты жүзеге асыруға қажетті сыртқы қолайлы шарттарды жасау, бейбітшілікті, өңірлік және жаһандық қауіпсіздікті нығайту үшін дамуға орталықтандырылған ресми көмекті жүзеге асыру.

Қазақстан Республикасының жаһандық диалогқа және ДРК саласындағы үйлестіруге қатысуының маңызын ескеріп, елде Қазақстан Республикасының дамуға ресми көмек саласындағы мемлекеттік саясатының негізгі бағыттарын бекіту туралы Жарлық қабылданды¹³⁵.

Қазақстан шетелдерге көмек көрсету бойынша жоспарлы саясат жүргізуде. Мәселен, еліміздің 2019 жылы екіжақты және көпжақты арналар арқылы шетелдерге көрсеткен дамуға ресми көмегінің жалпы сомасы 34,21 млн АҚШ доллар болды. Осы сомадан тауарлы көмек және оқыту гранттары түрінде Орталық Азия елдеріне (639 397 АҚШ доллары), Азияның дамушы елдеріне (1 037 676 АҚШ доллары), Қиыр Шығыс елдеріне (54 848 АҚШ доллары), өзге дамушы елдерге (22 859 000 АҚШ доллары) көмек көрсетілді.

Атап айтқанда, Орталық Азия елдері мен Ауғанстанға елеулі қолдау көрсетілді. Ауғанстан нарығы Қазақстанның астық және ұн экспортында дәстүрлі түрде айтарлықтай үлес алады. Алайда, соңғы үш жыл ішіндегі Ауғанстандағы саяси оқиғалар елдердің арасындағы сауда қатынастарына әсер етті. Банкаралық операциялардың тоқтауына байланысты төлем жасау, вагондардың аман-сау қайту мәселесі туындады. Бұл проблемалар

¹³⁵ «Қазақстан Республикасының дамуға ресми көмек саласындағы мемлекеттік саясатының 2021-2025 жылдарға арналған негізгі бағыттарын бекіту туралы» ҚР Президентінің 2021 жылғы 19 шілдедегі № 625 Жарлығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000625>

да шешілді, соның ішінде АӨК тұжырымдамасы аясында субсидиялаудың жаңа тетіктерін жасау арқылы шешімін тапты¹³⁶.

ДРК аясындағы халықаралық ынтымақтастықты дамыту мақсатында негізгі донорлармен және Израильдің даму саласындағы халықаралық ынтымақтастық агенттігі (MASHAV), АҚШ халықаралық даму агенттігі (USAID), Испанияның даму мақсатындағы халықаралық ынтымақтастық агенттігі (AECID), Түрік ынтымақтастық және үйлестіру агенттігі (TIKA), Корея халықаралық ынтымақтастық агенттігі (KOICA) сияқты халықаралық даму институттарымен мазмұнды серіктестік байланыстар орнатылды.

Дүниежүзілік сауда ұйымымен өзара іс-қимыл

Қазақстан Республикасы қазіргі сауда және санкциялық соғыстар кезінде өте өзекті болып отырған ДСҰ-мен ынтымақтастыққа маңызды мән береді. Мемлекетіміздің осы ұйымға кірген кезінен бастап ұлттық экономиканың негізгі секторларына шетелдік инвестицияның өсуі байқалады. 2021 жылдың қорытындысы бойынша тікелей шетелдік инвестицияның (ТШИ) келуінің жиынтық өсімі алдыңғы жылдың қорытындысымен салыстырғанда 37% құрап, 23,7 млрд АҚШ доллар болды.

ДСҰ 12-министрлік конференциясының (МК-12) іс басындағы төрағасы ретінде (2022 жылғы 12 маусымда Женевада болады) Қазақстан тарапы балықшаруашылығы мен ауыл шаруашылығын субсидиялау туралы келісім бойынша келіссөздерді аяқтауды, сондай-ақ ДСҰ-ны реформалау жөніндегі шешімдер мен COVID-19 пандемиясына жауап ретіндегі сауда шараларын қамтитын МК-12 елеулі нәтижелеріне қол жеткізу бойынша келіссөздер үдерісіне белсенді қатысуда.

COVID-19 пандемиясы кесірінен енгізілген шектеулер бірінші кезекте қажет тауарлар, медициналық препараттар мен жабдықтар жеткізу тізбегін бұзу арқылы тұтастай жаһандық сауда-экономикалық жүйенің дамуына теріс әсерін тигізгенін атап өту керек. Осыған байланысты Қазақстан ДСҰ-ның «Сауда және денсаулық», БҰҰ Дүниежүзілік азық-түлік бағадарламасының гуманитарлық мақсаттағы сатып алуларына шектеу қоймау, «Сауда және экономикалық тұрақтылық» сияқты COVID-19-ға және оның салдарларына қарсы күреске бағытталған басқа да түрлі халықаралық бастамаларына қосылды.

¹³⁶ <https://primeminister.kz/ru/news/press/v-ramkah-porucheniya-glavy-gosudarstva-prorabatyvayutsya-novye-podhody-po-subsidirovaniyu-v-apk-erbol-karashukeev-3084927>

Халықаралық қатынастағы бірқатар оң қадамдарға қарамастан, жаһандық сауданың әрі қарайғы дамуын шектейтін бірнеше сын-қатер бар. Мәселен, түрлі бағалаулар бойынша ЖІӨ-нің 20% құрайтын «көлеңкелі экономиканың» бар екенін¹³⁷, Мемлекеттік-жекешелік әріптестік жобаларының үлесі (соның ішінде шетелдік компаниялармен де) төмендігін, шикізаттық бағдар мен тәуелділікті (экспорттың 84%-ы мұнайға, газ бен металға тиесілі)¹³⁸ айтуға болады.

БҰҰ-ның Орталық Азия және Ауғанстан үшін ТДМ орталығы

ТДМ өңірлік деңгейде ілгерілету бойынша серіктестікті нығайту үшін Алматы қаласындағы БҰҰ Өңірлік орталығын Тұрақты даму мақсаттарын көздей отырып институттандыру жұмыстары жалғастырылуда. Өңірлік орталық Орталық Азия мен Ауғанстанда тұрақты даму саласындағы күн тәртібін үйлестіруге тиіс.

Қазақстанның бастамасы БҰҰ агенттіктері үшін «Бірыңғай БҰҰ» ұстанымын нығайтуды, оларды өңірлік деңгейде үйлестіруді жақсартуды, сондай-ақ, «2030 күн тәртібін» ілгерілету үшін кешенді шаралар қабылдау және елдердің қажеттіліктері мен басымдылықтарын қолдау арқылы БҰҰ жүйесіндегі ұйымдар мен Орталық Азия, Ауғанстан елдерінің Үкіметтері арасындағы ынтымақтастықты нығайтуды көздейді.

2020 жылы тамызда Қазақстан мен БҰҰ арасында 2021-2025 жылдарға арналған тұрақты даму мақсатындағы ынтымақтастық туралы келісімге қол қойылды. БҰҰ-ның тұрақты даму саласындағы ынтымақтастық жөніндегі Негіздемелік бағдарламасы 2030 жылға дейінгі күн тәртібіне стратегиялық серіктестіктің басты ресурстарын – БҰҰ мекемелерін, үкімет министрліктерін, азаматтық қоғам мен жеке сектордың өкілдерін шоғырландыру арқылы жетудің негізгі құралы болып саналады.

Негіздемелік бағдарлама басымдықтары мемлекеттік органдардың азаматтық қоғам мен ғылыми орта өкілдерімен көпжақты консультациялар үдерісінде анықталды. 2030 жылға дейінгі күн тәртібіне әйелдерді, жастарды, ерекше қажеттіліктері бар адамдарды қоса алғанда, бүкіл Қазақстан халқының қатысуымен қол жеткізілуге тиіс деген идеяның мақсаты ешкімді де назардан тыс қалдырмау болды.

¹³⁷ Көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі іс-шаралардың 2021-2023 жылдарға арналған кешенді жоспары, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000644>

¹³⁸ <https://stat.gov.kz/official/industry/31/statistic/6>

Өңірлік орталық құру БҰҰ Бас хатшысы А. Гутерриш жүргізіп жатқан, қазіргі әлемнің алдында тұрған міндеттер аясында БҰҰ құрылымдарының тиімділігі мен сұраныста болуын күшейтуге бағытталған реформалармен толық үндеседі. Қазіргі кезде Алматыда БҰҰ-ның өңірлік және субөңірлік мәртебеге ие 18 құрылымы (UNDP, IOM, UNESCO, UNEP, UNAIDS, UNFPA, UNICEF, UNOHCHR, UNODC, UNESCAP, UNHCR, UNISDR, UNOCHA, WHO, UNDSS, UNDGC, UN WOMEN, FAO) орналасқан. Бұған қоса, 2021 жылы тамызда Алматыда БҰҰ-ның Ауғанстанға жәрдемдесу Миссиясының уақытша кеңсесі (UNAMA) ашылды. Бұл Алматы қаласына Ауғанстанға көмектесу жөніндегі маңызды логистикалық-гуманитарлық орталықтың біріне айналуға мүмкіндік берді.

ТДМ-ға азаматтардың, қоғамдық институттардың инклюзивті қатысуынсыз жету мүмкін емес. Коммерциялық емес ұйымдар мемлекет пен халық арасын байланыстырушы көпір ретінде ТДМ жүзеге асыру үшін ғана емес, оның міндеттеріне жетуде үкіметті қоғамның мұқтаждықтарына белсенді қарекет етуге итермелейтін елеулі әлеуетке де ие. ҰЕҰ ТДМ жүзеге асырылуына қоғамдық мониторинг жасауда маңызды рөл атқарады.

Азаматтық альянс Қазақстанда ТДМ жүзеге асыру үдерісін қоғамдық мониторингті 2021 жылдан бері тұрақты негізде жүргізеді. ҰЕҰ халыққа, бірінші кезекте елдің әлеуметтік осал топтарына жұмыссыздық, кедейлік, экология, білім сапасы, денсаулық сақтау, таза ауыз сумен қамтамасыз ету сияқты адам үшін маңызды, ең өзекті мәселелерді қамтитын ТДМ міндеттерін іске асырудың маңыздылығын түсіндіреді. ҰЕҰ үшін әлеуметтік маңызды жобалардың барлығына ТДМ-ға сәйкестік мониторингі жүргізіледі. Осылайша, ҰЕҰ ТДМ іске асыру үдерісіне тартыла отырып, қоғамның тұтасуына, мемлекет пен азаматтық қоғамның, бизнес-қоғамдастықтың, халықаралық ұйымдардың және басқа да мүдделі тараптардың арасындағы диалогтың нығаюына ықпал етеді.

2019 жылы БҰҰ ДБ және Азия даму банкімен (АДБ) серіктестікте мемлекеттік және жеке сектордың, ұлттық және жергілікті деңгейлердің 1 500-ден астам өкілін диалогқа атсалысу үшін біріктірген, Қазақстанда 2030 жылға дейінгі күн тәртібін іске асыру күш-жігерін қолдайтын ТДМ ұлттық платформасын жасау жұмысы жүргізілді.

2021 жылдың шілдесінде БҰҰ ДБ және Еуропалық одақтың ҚР-дағы өкілдігі Орталық Азия елдері үшін ТДМ бойынша білім алмасудың Өңірлік платформасын құру жобасын аске асыруды бастау туралы келісімге қол қойды.

2021 жылы қарашада Өңірлік платформаны іске қосу аясында Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан және Түрікменстан елдерінің өкілдері ТДМ саласындағы ұлттық басымдықтарға жету қадамдары, проблемалары, жетістіктері және ТДМ іске асырудан күтетін үміттері жөнінде баяндама жасады.

ТДМ платформасы Орталық Азия елдеріне негізгі әлеуметтік-экономикалық трендтерді мониторингтеуге және түзетуге ТДМ бойынша ілгерілеуді бақылау және тұрақты дамуға септесетін ТДМ-ны Кешенді ұлттық қаржыландыру тетіктерін енгізу үдерісі арқылы қолдау көрсететін болады.

Даму мақсатында волонтерлікті жұмылдыру

2016 жылы 30 желтоқсанда «Волонтерлік қызмет туралы» №42-VI ҚР Заңы қабылданды. 2020 жылды Волонтер жылы деп жариялаған сәттен елде волонтерлік ұйымдар мен топтардың саны 3 есеге өсті. Қазіргі уақытта олардың саны 600-ден асады. Пандемиямен күрес кезеңінде волонтерлік қозғалысқа 1 млн-ға тарта қазақстандық қосылды және 1,5 млн-нан астам азаматқа азық-түлік себеті, бірінші қажеттіліктегі заттар жиынтығы, жеке қорғаныш құралдары түрінде көмек көрсетілді.

Өмірлік қиын жағдайға тап болған балалар мен жастарды қолдау, медициналық волонтерлік, эковолонтерлік, тарихи-мәдени, рухани және материалдық мұраларды сақтау, әлеуметтік волонтерлік, төтенше жағдайлар мен онлайн саладағы волонтерлік бағыттары бойынша 70 000-нан астам волонтерді қамтыған «Birgemiz» жалпыұлттық жобасы іске асырылды. Басымдыққа ие 8 бағытта нұсқаулық, волонтерлік қызмет үйлестірушілері үшін оқыту курстары, бірыңғай ақпараттық желі құрылып, оның жұмысы кезінде 2 500-ден астам өтінім өңделді.

ҚР Президенті БҰҰ Бас ассамблеясының 75-сессиясында (2020 жылғы 21 қыркүйек) айтқан БҰҰ-да Волонтерлерді жұмылдырудың халықаралық жылын жариялау туралы бастамаларын іске асыру мақсатында Халықаралық жыл тұжырымдамасы дайындалып, оны жүзеге асырудың дайындық жұмыстары басталды, сондай-ақ даму мақсатында Волонтерлерді жұмылдырудың халықаралық жылы қарары әзірленді.

ТДМ 17 жүзеге асыру бойынша келесі қадамдар:

- Республикада ЭЫДҰ стандарттарын ел саясатын ЭЫДҰ стандарттарына келтіру арқылы әрі қарай дамыту үшін Қазақстанның ЭЫДҰ-мен өзара тиімді ынтымақтастығын нығайту және 2025 жылы ұйымға кіруге өтінімді дайындау.
- Қазақстан Республикасының 2021-2025 жылдарға арналған дамуға ресми көмек саласындағы мемлекеттік саясатының негізгі бағыттары аясындағы жұмысты жалғастыру.
- ҚР сыртқы саясатының басым бағыттары және COVID-19 пандемиясынан кейінгі қалпына келу мәселелері бойынша серіктестікті кеңейту мақсатында Қазақстанның халықаралық ұйымдармен, органдармен және құрылымдармен өзара іс-қимылын ҚР 2020-2030 жылдарға арналып бекітілген сыртқы саясат тұжырымдамасына сәйкес жалғастыру.

КЕЛЕСІ ҚАДАМДАР

Осы Ерікті ұлттық шолу (ЕҰШ) бірінші Шолу жарияланған сәттен бергі ілгерілеуді бағалауға және сын-қатерлерді анықтауға мүмкіндік берді.

COVID-19 пандемиясымен және әлемдегі геосаяси ахуалдармен байланысты сыртқы және ішкі ықпалдарға қарамастан, Қазақстан үшін тұрақты дамуды қамтамасыз етудің негізгі мақсаты өзгеріссіз қалып отыр.

Қазақстанның дамыған ел ретінде қалыптасуы мемлекет өмірінің қазіргі моделінің барлық құрамдауыштарын, халық пен бизнесті трансформациялауды белсенді жалғастыруды қажет етеді¹³⁹. Сондықтан ҚР Үкіметі алдына жүйелі реформалар пакетін қайта іске қосу, мемлекет рөлін қайта бағамдау міндеттерін қояды.

Қойылған міндеттерді шешу келесі қағидаттарға негізделеді:

- игіліктер мен міндеттерді әділ бөлу;
- жеке кәсіпкерліктің жетекші рөлі;
- әділ бәсеке, нарықтардың жаңа буын кәсіпкерлері үшін ашық болуы;
- өнімділіктің өсуі, экономиканың күрделілігі мен технологиялылығын көтеру;
- адам капиталын дамыту, жаңа үлгідегі білім беруге инвестиция;
- экономиканы «жасылдандыру», қоршаған ортаны қорғау;
- мемлекеттің негізделген шешімдер қабылдауы және сол үшін қоғам алдындағы жауапкершілігі.

ТДМ әрі қарай іске асыру үшін келесідей маңызды бағыттар анықталды:

- ТДМ өзекті индикаторларын мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарына толығымен интеграциялауды қамтамасыз ету;
- ТДМ міндеттері мен көрсеткіштерін локализациялау жұмыстарын елдің ұлттық басымдылықтарын және «Ешкімді артта қалдырмау» қағидатын ескере отырып жандандыру;

¹³⁹ Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспары, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000521#z12>

- Қазақстанның стратегиялық жоспарлау жүйесін қаржыландырудың кешенді ұлттық тетігінің қағидаттары мен құрылымдарын ескере отырып жетілдіру;
- ТДМ бюджеттендіру қағидаттарын, соның ішінде климаттық қаржыландыру мен гендерлік талдауды Қазақстандағы бюджеттік үдеріске интеграциялау мүмкіндіктерін қарастыру;
- елдің барлық өңірін дамуды қаржыландыруды бағалаумен қамту;
- ұлттық және жергілікті деңгейде ТДМ-ны іске асырудың институционалдық тетіктерінің тиімділігін арттыру бойынша жұмысты жалғастыру;
- ТДМ бойынша нәтижелерді арттыру мақсатында мемлекетпен, азаматтық қоғаммен, бизнес-қоғамдастықпен, халықаралық ұйымдармен және басқа да мүдделі тараптармен диалогты олардың сапалы қатысуы үшін жалғастыру;
- Орталық Азия елдерімен және басқа халықаралық серіктестермен тиімді өңірлік өзара іс-қимылды жалғастыру.

Орталық Азия елдерімен
және басқа халықаралық
серіктестермен тиімді
өңірлік өзара іс-қимылды
жалғастыру

Мемлекет пен азаматтық
қоғам, бизнес қоғамдастық,
халықаралық ұйымдар және
т.б. арасындағы диалогты
жалғастыру

ТДМ-ны
жергілікті жерде
жүзеге асыру
жұмыстарын
жандандыру

ТДМ
индикаторларын
мемлекеттік
жоспарлау жүйесінің
құжаттарына
интеграциялау

Дамуды
қаржыландыруды
бағалауды
өңірлерде
өткізу

ТДМ-ны
бюджеттендіру
қағидаттарын
енгізу

ҚОРЫТЫНДЫ

COVID-19 пандемиясы елдердің экономикалық дамуына елеулі түзетулер енгізген кезеңде Тұрақты даму мақсаттарына жетуді бағалаудың өзектілігі арта түседі.

ЕҰШ дайындау аясында жүргізіліп жатқан жұмысты біз ТДМ-ны Қазақстанда ұлттық және жергілікті жерде жүзеге асырудың ажырамас бөлігі ретінде қарастырамыз.

Шолуды дайындау үдерісі ұлттық және өңірлік деңгейдегі ауқымды талқылаумен қатар жүрді.

Шолу жобасы елдің 17 өңірінде, 30 шағын топта қаралды. Ол мемлекеттік органдар мен халықаралық ұйымдардың, азаматтық сектордың мен тәуелсіз сарапшылардың қатысуымен жария түрде ашық талқыланды.

Шолуды әзірлеудің әрбір сатысы Премьер-Министр Кеңсесімен және Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігімен келісіле отырып жүргізілді.

Осы құжаттың арқасында министрліктер, үкіметтік емес ұйымдар және басқа да мүдделі тараптың бәрі келешек іс-қимылдары үшін нақты ұсынымдар алып, бағыттарын айқындады.

Қазіргі кезде Қазақстанда ТДМ жетуге атсалысатын институционалдық негіз қалыптасып, тиімді жұмыс істеп тұр.

Республикада Тұрақты даму мақсаттарын мемлекеттік жоспарлау жүйесінің құжаттарымен қамтуды қамтамасыз ететін құқықтық негіз бар.

Өткен 3 жылда Қазақстанда тұрақты даму жолында зор жұмыс атқарылғаны даусыз, бірақ соңғы геосаяси оқиғалар мен пандемия бұл қарқынды баяулатты. Дей тұрғанмен, жергілікті деңгейде тұрақтылық мәселелеріне айтарлықтай көңіл бөлінеді.

Осы Шолуды дайындау Қазақстанның ТДМ-ны тиімді іске асыруы үшін қаржылық, адами және басқа да ресурстарға қажеттілігін анықтау мүмкіндік берді. Бұл фактор ТДМ бойынша шараларды қысқа және ұзақ мерзімде іске асыру барысында ескеріледі.

Шолу тиімді құрал екенін атап өткен жөн, соның арқасында Қазақстан ТДМ-ның мәртебесі мен ілгерілеу шарттарын анықтап ғана қойған жоқ, сонымен қатар енді іске асырылатын міндеттердің ауқымын да айқындады.

Екінші Ерікті ұлттық шолуды дайындау Қазақстанға Шолудың бірінші таныстырылымынан бергі үш жылда елдің ТДМ-ға жетуіне талдау жасауға, ТДМ іске асыру барысында әлі де шешімін таппаған проблемаларды және елдің алдында тұрған сын-қатерлерді, сондай-ақ COVID-19 пандемиясы тудырған кедергілерді анықтауға мүмкіндік берді.

ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗІМІ

1. «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік жоспарлау жүйесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 29 қарашадағы № 790 қаулысы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000790>
2. Қазақстан Республикасының онкологиялық қызметінің 2019 жылға арналған көрсеткіштері, <https://onco.kz/o-rake/ponimanie-raka/statistika-raka/>
3. «Қазақстан Республикасында мүгедек адамдардың құқықтарын қамтамасыз ету және тұрмыс сапасын жақсарту жөніндегі 2025 жылға дейінгі ұлттық жоспарды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 28 мамырдағы № 326 қаулысы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000326>
4. ESG есебін құрастыру әдістемесі: формалдылықты артықшылыққа айналдыру, https://kase.kz/files/presentations/ru/KASE_ESG_KASE_rus.pdf
5. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне кәсіпкерлік, әлеуметтік кәсіпкерлік және міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 24 маусымдағы № 52-VII ҚРЗ, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000052>
6. «Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 27 тамыздағы № 390 Жарлығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2000000390>
7. CEO Guide to the Sustainable Development Goals, <https://www.wbcsd.org/contentwbc/download/3877/51694/1>
8. «Ауыл шаруашылығы саласын дамытудың 2021 жылғы қорытындылары және алдағы кезеңге арналған жоспарлары» баяндамасы
9. 2021 жылға арналған Қазақстан Республикасының жер жағдайы және оны пайдалану туралы жиынтық талдамалы есебі
10. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей от 25 сентября 2015 года, https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R
11. «Атамекен» ҚР Ұлттық кәсіпкерлер палатасының ресми сайты, <https://atameken.kz/>
12. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми сайты, <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek?lang=kk>

13. ҚР Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы, <https://primeminister.kz/kz>
14. «ҚазАқпарат» халықаралық ақпарат агенттігі, <https://www.inform.kz/kz>
15. ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы, <https://stat.gov.kz/>
16. «Халықтың табысын арттырудың 2025 жылға дейінгі бағдарламасы» кешенді жоспарын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 14 сәуірдегі № 218 қаулысы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000218>
17. «Қазақстан Республикасының биологиялық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2022 жылғы 21 мамырдағы № 122-VII ҚРЗ, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000122>
18. «Жүкті және фертильдік жастағы әйелдер тіркелімі» ақпараттық жүйесі
19. АИТВ-инфекциясы жағдайларын электрондық бақылау жүйесі
20. «Экономикалық зерттеулер институты» АҚ ресми сайты, <https://economy.kz/kz/>
21. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдасы, <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=12629438>
22. «Қазақстан Республикасы білім беру жүйесінің статистикасы» ұлттық жинағы, 2019, 2020 және 2021 жж.
23. The World Bank ресми сайты, <https://www.worldbank.org/en/home>
24. «Қазақстандық мемлекеттік-жеке меншік әріптестік орталығы» АҚ ресми сайты, <https://kzppp.kz/projects>
25. Ұлттық білім беру деректер қоры (ҰБДҚ)
26. «Білімді ұлт» сапалы білім беру» ұлттық жобасы, <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000726>
27. «Қазақстан ғылымы» ақпараттық порталы, <https://nauka.kz/>
28. «Қазақстан Республикасының адам құқықтары саласындағы одан әрі шаралары туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2021 жылғы 9 маусымдағы № 597 Жарлығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000597>
29. «Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығына өзгеріс енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 1 сәуірдегі № 853 Жарлығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200000853>
30. Human Development Report 2020

31. «Жанжалдарды болғызбау мен реттеуге, бейбітшілік пен қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, әйелдерге қарсы зорлық-зомбылықтың алдын алуға, хабардар болуды арттыруға, жанжалдардың алдын алу мен әйелдерді қорғау мәселелерінде азаматтық қоғаммен өзара іс-қимылды күшейтуге әйелдердің тең құқылы және жан-жақты қатысуы бойынша БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесі қабылдаған 1325 (2000), 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2242, 2467-қарарларды іске асыру жөніндегі 2022-2025 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 24 желтоқсандағы № 935 қаулысы
32. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адам құқықтарының қорғалуын күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2019 жылғы 27 желтоқсанда қабылданған Қазақстан Республикасының Заңымен ҚР Қылмыстық кодексіне енгізілген өзгерістерге сәйкес, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000292>
33. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтардың жекелеген санаттарын әлеуметтік қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының заңы, 2021 жылғы 12 қазан, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000067>
34. Справка о деятельности Центров развития женского предпринимательства в рамках проекта «Фонд Солидарности в Казахстане для борьбы с пандемией COVID-19» по состоянию на 15.04.2022 г.
35. «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңы 2020 жылғы 25 мамырдағы № 335-VI ҚРЗ, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2000000335>
36. «Қазақстанның әйелдері мен ерлері» статистикалық жинағы, 2021 ж.
37. Обзор Пекин+25: Гендерное равенство и расширение прав и возможностей женщин в странах СПЕКА, 2020 г.
38. World Resources Institute, <https://www.wri.org/data>
39. ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің ресми сайты, <https://www.gov.kz/memleket/entities/ecogeo?lang=kk>
40. Қазақстан Республикасының Су ресурстарын басқару жүйесін дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы, жоба, <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=12660451>
41. ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі қызметінің 2019, 2020 және 2021 жылдың 11 айының қорытындылары туралы анықтамалар
42. «Қазгидромет» РМК ресми сайты, <https://www.kazhydromet.kz/>

43. Қазақстандағы тұрақты даму мақсаттары, 2016-2020. Статистикалық жинақ, 2021 ж.
44. Elorda.INFO ақпараттық платформасы, <https://elorda.info/>
45. Бассейндер және облыстар (республикалық маңызы бар қалалар, астана) бөлінісінде 2016-2025 жылдарға арналған су пайдалану лимиттері, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014252>
46. Қоршаған ортаның жай-күйі туралы ай сайынғы ақпараттық бюллетень, «Казгидромет» РМК, 2021 жыл, <https://www.kazhydromet.kz/ru/ecology/ezhemesyachnyy-informacionnyy-byulleten-o-sostoyanii-okruzhayuschey-sredy/2021>
47. Казахстан. Обзор результативности экологической деятельности. ЕЭК ООН, 2019 г.
48. «Жасыл Қазақстан» ұлттық жобасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000731>
49. ҚР ЭГТРМ Су ресурстары комитетінің «Қазсушар» шаруашылық жүргізу құқығындағы РМК ресми сайты, <https://qazsu.kz/kz/>
50. ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің ресми сайты, <https://www.gov.kz/memleket/entities/moa?lang=kk>
51. Отчет Республики Казахстан по глобальному целевому показателю ЦУР 6.5.2, второй цикл отчетности, https://unece.org/sites/default/files/2021-11/Kazakhstan_2ndReporting_SDG652-WatConv_2020_web.pdf
52. Орталық Азия өңірлік экологиялық орталығы
53. zakon.kz ақпараттық порталы, <https://kaz.zakon.kz/>
54. ЖЭК қолдау жөніндегі есеп айырысу-қаржы орталығының ресми сайты, <https://rfc.kegoc.kz/>
55. «PwC» ЖШС есебі: «Рынок ВИЭ в Казахстане: потенциал, вызовы и перспективы» (бірінші шығарылым, мамыр 2021), <https://www.pwc.com/kz/en/assets/pdf/esg-dashboard-final-5.pdf>
56. «Қазақстандықтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған тұрақты экономикалық өсу» ұлттық жобасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000730>
57. Мемлекет басшысының 2022 жылғы 16 наурыздағы «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі жалпыұлттық іс-шаралар жоспары, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2200000847>
58. «Қазақстандықтардың әл-ауқатын арттыруға бағытталған тұрақты экономикалық өсу» ұлттық жобасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000730>
59. Қазақстан экономикасы туралы баяндама, Дүниежүзілік банк, 2020 ж. желтоқсаны

60. Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы, 2018 жылғы 20 желтоқсан (жаңа редакцияда – ҚР Үкіметінің 30.12.2021 № 965 қаулысымен)
61. «БҰҰ-Әйелдер: Еуропа және Орталық Азия» ресми сайты, <https://eca.unwomen.org/ru>
62. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне азаматтардың жекелеген санаттарын әлеуметтік қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000067>
63. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі, 2015 жылғы 23 қараша, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414>
64. Рынок прямых инвестиций в Казахстане. май, 2019, <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/kz/pdf/2019/09/KPMG-Private-Equity-Market-in-Kazakhstan-RUS-2019.pdf>
65. Мемлекет басшысының Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту туралы Жарлығы (№ 521, 2021 жылғы 26 ақпан), <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000521#z12>
66. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өнеркәсіптік саясат мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2021 жылғы 27 желтоқсандағы № 87-VII ҚРЗ, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2100000087#z3>
67. ҚР Білім және ғылым министрлігінің ресми деректері, <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu?lang=kk>
68. Мемлекет басшысының тапсырмасы, «Ғылым туралы» ҚР Заңы, 2011 жылғы 18 ақпан, № 407-IV, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30938581
69. 2021-2025 жылдарға арналған кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі ұлттық жоба, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000728>
70. «Экономикалық өсуді қалпына келтіру жөніндегі 2021 жылдың соңына дейінгі кешенді жоспарды бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2020 жылғы 20 мамырдағы қаулысы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2000000307>
71. Әлеуметтік қызметтер порталы, <https://aleumet.egov.kz/>
72. «Қазақстан Республикасының кейбір конституциялық заңдарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Конституциялық заңы, 2022 жылғы 7 ақпан, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2200000105>
73. ҚР Мәдениет және спорт министрлігінің 2020-2024 жылдарға арналған Стратегиялық жоспарын іске асыру туралы есебі

74. Қазақстан Республикасында автомобиль көлігімен қалалық жолаушылар тасымалын дамыту жөніндегі шаралар кешені, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/R2000000146>
75. Елді мекендерге арналған өңірлік стандарттар жүйесі, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1900018592>
76. «Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі тұжырымдама туралы» ҚР Президентінің 2013 жылғы 30 мамырдағы Жарлығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1300000577>
77. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» ҚР Президентінің Жолдауы, 2012 жылғы 14 желтоқсан, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>
78. FiBL және IFOAM «The World of Organic Agriculture. Statistics & Emerging Trends»
79. «Жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдалану жөніндегі бірыңғай қағидаларды бекіту туралы» ҚР Энергетика министрінің 2018 жылғы 15 маусымдағы № 239 бұйрығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1800017131>
80. Oxfam International ақпараттық порталы, <https://www.oxfam.org/en/press-releases/oxfam-reaction-ipccs-sixth-assessment-report-wgi-ar6>
81. Дүниежүзілік метеорологиялық ұйымы, <https://public.wmo.int/ru/media>
82. Қазақстандағы ЮНИСЕФ ресми сайты, <https://www.unicef.org/kazakhstan/kk>
83. БҰҰ Климат өзгерісі Хатшылығы, <https://unfccc.int/ghg-inventories-annex-i-parties/2022>
84. ЕҰ жаһандық ұйымының деректері, https://www.ey.com/ru_kz/climate-change-sustainability-services/is-your-business-ready-for-expected-increase-in-carbon-regulation
85. «Қазақстан Республикасының тұрақты дамуына жәрдемдесу» орталығы, <https://csd-center.kz/baza-znaniy/chto-takoe-uglerodnyy-sled-i-zachem-opredelyat-ego-pri-provedenii-ocen.html>
86. «Климаттың өзгеруіне бейімделу процесін ұйымдастыру және іске асыру қағидалары, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2100022974>
87. Сендайская рамочная программа по снижению риска бедствий на 2015–2030 гг., https://www.unisdr.org/files/43291_russiansendaiframeworkfordisasterri.pdf
88. Vizit Kazakhstan ақпараттық порталы, <https://visitkazakhstan.kz/kk/about/58/>
89. «Актуальные экологические проблемы водных экосистем Казахстана» мақаласы, <https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2021/02/CA.D.370-Aktualnye-jekologicheskie-problemy-vodnyh-jekosistem-Kazahstana.pdf>

90. The other side of sea level change (Matthias Prange, Thomas Wilke & Frank P. Wesselingh), <https://www.nature.com/articles/s43247-020-00075-6>
91. Балық шаруашылығын дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған бағдарламасы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000208>
92. ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің Балық шаруашылығы комитеті, <https://www.gov.kz/memleket/entities/fishery?lang=kk>
93. Collapse of a Marine Mammal Species Driven by Human Impacts (Harkonen et al., 2012), https://www.researchgate.net/publication/231743055_Collapse_of_a_Marine_Mammal_Species_Driven_by_Human_Impacts
94. Стратегические меры по борьбе с опустыниванием в Республике Казахстан до 2025 года, <https://ecogofond.kz/wp-content/uploads/2018/06/opustinivanie.pdf>
95. Қазақстан Республикасының 2021 жылғы жер жағдайы және оның пайдаланылуы туралы жиынтық талдамалы есебі, <https://www.gov.kz/memleket/entities/land/documents/details/291911?lang=kk>
96. «Қазақстан Республикасындағы қоршаған ортаны қорғау» статистикалық жинағы, 2021 ж.
97. Қазақстан биоалуантүрлілікті сақтау ассоциациясы, <https://www.acbk.kz/article/default/view?id=359>
98. Қазақстан Республикасындағы адам құқығының ахуалына жыл сайынғы шолу, Нұр-Сұлтан, 2021 ж.
99. 2019 жылғы Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайы туралы баяндама, <https://www.gov.kz/memleket/entities/bala/documents/details/44230?lang=kk>
100. Қазақстан Республикасының Бала құқықтары туралы конвенцияны іске асыруы туралы бесінші және алтыншы жиынтық мерзімді баяндама, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000942>
101. ТМД Мемлекет басшылары кеңесінің шешімі, 2018 жылғы 28 қыркүйек
102. ҚР Үкіметінің 2021 жылғы 24 ақпандағы № 94 қаулысы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000094>
103. «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» ҚР Заңы, 2015 жылғы 18 қараша, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410>
104. «Қазақстан Республикасының дамуға ресми көмек саласындағы мемлекеттік саясатының 2021-2025 жылдарға арналған негізгі бағыттарын бекіту туралы» ҚР Президентінің 2021 жылғы 19 шілдедегі № 625 Жарлығы, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2100000625>
105. Көлеңкелі экономикаға қарсы іс-қимыл жөніндегі іс-шаралардың 2021-2023 жылдарға арналған кешенді жоспары, <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2100000644>

СТАТИСТИКАЛЫҚ ҚОСЫМША

БҰҰ Статистикалық комиссиясының ұсынымдарына сәйкес ТДМ-ны іске асыру процесінде ресми статистика маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросы ТДМ-ны іске асыру процесіне белсенді қатысады. Сондай-ақ, ол 2030 жылға дейінгі даму күн тәртібінің мақсаттары мен тиісті міндеттерінің мониторингін жүзеге асыру үшін жоғары сапалы деректермен қамтамасыз етуге айтарлықтай күш салуда.

БҰҰ-ның жаһандық көрсеткіштер жүйесі негізінде ТДМ-ны іске асыруға жауапты мемлекеттік басқару органдарымен, үкіметтік емес сектормен және халықаралық институттармен тығыз ведомствоаралық іс-қимыл жасай отырып, ҚР СЖРА ҰСБ ТДМ көрсеткіштерінің ұлттық тізбесін қалыптастырды. Оған жаһандық деңгейде мониторингтеуге ұсынылған көрсеткіштер, сондай-ақ дамудың ұлттық даму басымдықтарын көрсететін көрсеткіштер де кірді.

Қазіргі уақытта ТДМ көрсеткіштерінің ұлттық тізбесі 262 көрсеткішті қамтиды, оның ішінде 190-ы БҰҰ-ның жаһандық көрсеткіштері бар. Оған қоса, жаһандық көрсеткіштердің орнына балама (прокси) ретінде 30 ұлттық көрсеткіш ұсынылған.

Сонымен қатар, ұлттық мүдделі стейкхолдерлермен консультациялар процесінде тұрақты дамудың ұлттық басымдықтарын көрсететін қосымша 42 көрсеткіш ұсынылды.

Тұрақты дамудың басымдықтарын мемлекеттік жоспарлау жүйесіне одан әрі имплементациялау үшін ТДМ-ның 87 өзекті көрсеткіші анықталды, олар туралы ақпарат осы құжатта, яғни Қазақстанның екінші Ерікті ұлттық шолуының статистикалық қосымшасында көрсетілген.

ТДМ-ның әрбір көрсеткіші бойынша толығырақ ақпаратты ҚР СЖРА ҰСБ ресми интернет-ресурсында орналастырылған ТДМ Ұлттық есептілік платформасының «2030 жылға дейінгі ТДМ мониторингі» бөлімінен (<https://kazstat.github.io/sdg-site-kazstat/>) таба аласыз.

ТДМ бойынша ұлттық есептілік платформасы ұлттық және жаһандық деңгейде ТДМ бойынша есептілікке арналған. Ол деректерді тарату құралы болып саналады. Ол – ТДМ қол жеткізу бойынша қазіргі ақпаратты жинаудың және оны қорытындылаудың бірыңғай орталығы. Оны ТДМ жүзеге асыруға жауапты мемлекеттік органдар ұсынады.

2030 ЖЫЛҒА ДЕЙІН ТҰРАҚТЫ ДАМУ МАҚСАТТАРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ ИНДИКАТОРЛАРЫ

«АДАМДАР» тобы

2-мақсат. Аштықты жою, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, тамақтануды жақсарту және ауыл шаруашылығының тұрақты дамуына жәрдемдесу

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
2.2 2030 жылға қарай тойып тамақтанбаудың барлық нысандарын жою, оның ішінде 2025 жылға қарай бес жасқа дейінгі балалардың өсуінің тежелуімен және арықтауымен күреске қатысты халықаралық деңгейде келісілген нысаналы көрсеткіштерге қол жеткізу және жасөспірім қыздардың, жүкті және бала емізетін әйелдер мен қарттардың тамақтану қажеттіліктерін қанағаттандыру									
2.2.3	15-49 жастағы әйелдер арасында жүктілік мәртебесі бойынша бөліністе анемияның таралуы	15-49 жастағы жүкті әйелдер арасында анемия ауруы	%		38,3	30,7	27,0*	ҚР Денсаулық сақтау министрлігі	*2020 жылғы деректер
2.3 2030 жылға қарай ауыл шаруашылығының өнімділігін және азық-түліктің ұсақ өндірушілерінің, атап айтқанда әйелдердің, байырғы халықтардың өкілдерінің, фермерлік отбасылық шаруашылықтардың, малышлар мен балықшылардың кірістерін, оның ішінде жерге, ауыл шаруашылығы өндірісінің басқа да өндірістік ресурстары мен факторларына, білімге, қаржылық қызметтерге, ауыл шаруашылығы емес секторларда қосылған құнды және жұмыспен қамтуды ұлғайту үшін нарықтар мен мүмкіндіктерге кепілді және тең қол жеткізуді қамтамасыз ету арқылы ектеселеу									
2.3.1	Фермер шаруашылығы/мал шаруашылығы/орман шаруашылығы шаруашылығы кәсіпорындары мөлшерінің сыныптары бойынша бөліністе өндірістік бірлікке өндіріс көлемі	Ауыл шаруашылығындағы еңбек өнімділігі	мың теңге		1242,3	2076,6	3334,8	СЖРА ҰСБ	2021 жылғы алдын ала деректер
2.с Азық-түлік тауарлары мен оларды қайта өңдеу өнімдері нарықтарының тиісті жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін шаралар қабылдау және азық-түлік бағаларының шамадан тыс құбылмалылығын шектеуге көмектесу мақсатында нарықтық ақпаратқа, оның ішінде азық-түлік резервтері туралы ақпаратқа уақтылы қол жеткізуге жәрдемдесу									
2.с.1	Азық-түлік нарығындағы баға ауытқуларының көрсеткіші		индекс		0,1	0,1	2,0*	ФАО	*2020 жылғы деректер

3-мақсат. Салауатты өмір салтын қамтамасыз ету және кез-келген жастағы барлық адамдардың әл-ауқатын арттыруға жәрдемдесу

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
3.1 2030 жылға қарай ана өлімінің жаһандық коэффициентін 100 000 тірі туғандарға шаққанда 70-тен кем жағдайға дейін төмендету									
3.1.1	Ана өлімінің коэффициенті		100 000 тірі туғандарға шаққанда	барлығы	12,5	13,9	44,7	ҚР Денсаулық сақтау министрлігі	2021 жылғы алдын ала деректер
				қала	11,9	14,9	-		
				ауыл	15,3	10,1	-		
3.2 2030 жылға қарай жаңа туған нәрестелер мен бес жасқа дейінгі балалардың алдын алуға болатын өлімін тоқтату. Бұл ретте барлық елдер неонаталдық өлімді 1000 тірі туғандарға шаққанда 12 жағдайдан асырмай, ал бес жасқа дейінгі өлім-жітімді 1000 тірі туғандарға шаққанда 25 жағдайдан асырмай азайтуға ұмтылуы тиіс									
3.2.1	Бес жасқа дейінгі балалардың өлім коэффициенті		1000 туғандарға шаққанда	барлығы	12,04	10,11	10,04	СЖРА ҰСБ	
				қала	11,78	9,56	11,99		
				ауыл	12,37	10,90	7,27		
				ұлдар	13,35	11,64	10,90		
				қыздар	10,64	8,48	9,13		
3.2.2	Неонаталдық өлім коэффициенті		1000 туғандарға шаққанда	барлығы	5,61	4,58	5,11	СЖРА ҰСБ	
				қала	6,23	4,89	6,45		
				ауыл	4,84	4,13	3,20		
				ұлдар	6,41	5,32	5,43		
				қыздар	4,76	3,79	4,78		

3.3 2030 жылға қарай ЖҚТБ, туберкулез, безгек және тиісті көңіл бөлінбейтін тропикалық аурулардың індеттерін тоқтату және гепатитке, су арқылы берілетін ауруларға және басқа да жұқпалы ауруларға қарсы күресті қамтамасыз ету									
3.3.1	Жұқпа жұқтырмаған 1000 адамға АИТВ-ны жаңа жұқтырғандар саны, жынысы, жасы және халықтың негізгі топтарына тиесілігі. бойынша бөліністе		жұқтырмаған 1000 адамға	барлығы	0,14	0,17	0,18	ҚР Денсаулық сақтау министрлігі	
				қала	0,18	0,22	0,24		
				ауыл	0,08	0,10	0,10		
				ерлер	0,16	0,22	0,25		
				әйелдер	0,11	0,13	0,13		
3.3.1.1		Инъекциялық есірткіні тұтынушылар қатарынан жаңадан анықталған АИТВ саны	адам		768	877	815	ҚР Денсаулық сақтау министрлігі	
3.3.2	Туберкулезбен ауыру		100 000 адамға шаққанда	барлығы	58,5	48,2	36,0	ҚР Денсаулық сақтау министрлігі	
				қала	63,2	50,2	-	2021 жылғы алдын ала деректер	
				ауыл	52,1	45,3	-		
3.4 2030 жылға қарай профилактика және емдеу, психикалық денсаулық пен саулықты сақтау арқылы инфекциялық емес аурулардан болатын мезгілсіз өлімді үштен бірге азайту									
3.4.1	Жүрек-қан тамырлары ауруларынан, обырдан, диабеттен, созылмалы респираторлық аурулардан өлім-жітім		%	барлығы	21,12	19,28	21,80	СЖРА ҰСБ	
				ерлер	29,40	27,09	29,50		
				әйелдер	14,38	12,92	15,30		
3.6 2020 жылға қарай бүкіл әлемде жол-көлік оқиғаларынан болатын өлім мен жарақат санын екі есе азайту									
3.6.1	Жол-көлік оқиғалары салдарынан болатын өлім-жітім		100 000 тұрғынға шаққанда	барлығы	15,16	13,20	12,01	СЖРА ҰСБ	
				қала	13,0	11,49	10,04		
				ауыл	17,97	15,58	14,87		
				ерлер	23,38	20,02	18,18		
				әйелдер	7,47	6,8	6,19		

3.9 2030 жылға қарай қауіпті химиялық заттардың және ауаның, су және топырақтың ластануы мен улануының салдарынан өлім мен аурудың санын айтарлықтай азайту									
3.9.3	Байқаусызда уланудан болатын өлім-жітім	100 000 тұрғынға шаққанда	барлығы	3,73	2,77	1,69	СЖРА ҰСБ		
			қала	4,02	2,84	1,74			
			ауыл	3,37	2,67	1,61			
			ерлер	5,25	3,89	2,47			
			әйелдер	2,32	1,72	0,95			
3.6 Ең алдымен дамушы елдерге әсер ететін жұқпалы және жұқпалы емес ауруларды емдеуге арналған вакциналар мен дәрі-дәрмектерді зерттеу мен әзірлеуге жәрдем көрсету, дамушы елдердің халықтың денсаулығын қорғау мақсаттары үшін икемділік танытуға қатысты Зияткерлік меншік құқықтарының сауда аспектілері жөніндегі Келісімнің ережелерін толық көлемде пайдалану құқығы расталатын "ТРИПС және қоғамдық денсаулық сақтау жөніндегі келісім" Доха декларациясына сәйкес қымбат емес негізгі дәрілік заттар мен вакциналардың қол жетімділігін қамтамасыз ету, атап айтқанда, барлығы үшін дәрілік заттарға қол жеткізуді қамтамасыз ету									
3.6.3	Негізгі қажетті және қолжетімді дәрілік заттардың жиынтығы бар медициналық мекемелердің үлесі	Диспансерлік бақылауда тұрған пациенттердің дәрілік заттармен қамтамасыз етілу үлесі	%	55,0	61,0	47,1*	ҚР Денсаулық сақтау министрлігі	*2020 жылғы деректер	

4-мақсат. Бәрін қамтитын және әділ әрі сапалы білім беруді қамтамасыз ету және барлығын өмір бойы оқуға ынталандыру

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
4.1 2030 жылға қарай барлық қыздар мен ұлдар оқытудың қажетті және тиімді нәтижелеріне қол жеткізуге мүмкіндік беретін тегін, тең құқылы және сапалы бастауыш және орта білім алуды аяқтауын қамтамасыз ету									
4.1.1	а) 2 және 3-сынып оқушыларына; б) бастауыш мектеп түлектеріне; және с) і) оқу және іі) математика дағдыларын меңгерудің ең төмен деңгейіне жеткен толық емес орта мектеп бітірушілеріне жынысы бойынша бөлінгенде келетін балалар мен жастардың үлесі	і) оқу сауаттылығының ең төменгі деңгейіне жеткен бастауыш мектеп түлектері-балалар мен жастардың жынысы бойынша бөліністегі үлесі	%		98	-	-	ҚР Білім және ғылым министрлігі	PIRLS-2016 нәтижелері
		і) оқу сауаттылығының ең төменгі деңгейіне жеткен орта мектеп түлектері-балалар мен жастардың жынысы бойынша бөліністегі үлесі			58,7	35,8	-		PISA нәтижелері
		іі) есептеу дағдыларының (математика) ең төменгі деңгейіне жеткен бастауыш мектеп түлектері- балалар мен жастардың үлесі	%		96,0	-	-		TIMSS (4-сынып) нәтижелері
		іі) есептеу дағдыларының (математика) ең төменгі деңгейіне жеткен бастауыш мектеп түлектері- балалар мен жастардың үлесі			91,0	-	-		TIMSS (8-сынып) нәтижелері
		іі) есептеу дағдыларының (математикалық сауаттылық) ең төменгі деңгейіне жеткен орта мектеп түлектері- балалар мен жастардың үлесі			67,8	51,0	-		PISA нәтижелері

4.2 2030 жылға қарай барлық қыздар мен ұлдарға сапалы даму, күтімге және бастауыш білім алуға дайын болуы үшін кіші жастағы балаларға мектепке дейінгі оқыту жүйелеріне қолжетімділікті қамтамасыз ету									
4.2.2.1		Мектепке дейінгі жастағы балалардың оқытуға дайындық деңгейі	%	барлығы	90,8	-	-	СЖРА ҰСБ	Мульти-индикаторлық кластерлік зерттеу 2015 ж.
						-	-		
						-	-		
						-	-		
						-	-		
4.5 2030 жылға қарай білім беру саласындағы гендерлік теңсіздікті жою және халықтың осал топтары, оның ішінде мүгедектер, тұрғылықты халықтар мен осал жағдайдағы балалар үшін барлық деңгейдегі білім мен кәсіптік-техникалық дайындыққа тең қол жеткізуді қамтамасыз ету									
4.5.1.1		Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеу мен оқыту үшін жағдай жасаған мектепке дейінгі ұйымдардың үлесі	%		9,1	20,1	40,8	ҚР Білім және ғылым министрлігі	
4.5.1.2		Инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған мектептердің үлесі	%		21,8	60,0	81,7	ҚР Білім және ғылым министрлігі	
4.5.1.3		Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттер үшін тең жағдайлар және кедергісіз қолжетімділікті құрған ТжКБ ұйымдарының үлесі	%		15,0	30,1	48,4	ҚР Білім және ғылым министрлігі	

4.5.1.4	Ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттерді оқыту үшін тең жағдай және кедергісіз қолжетімділікті құрған жоғары оқу орындары ұйымдарының үлесі	%	12,0	50,0	100,0	ҚР Білім және ғылым министрлігі	
4.а Балалардың мүдделерін, мугедектердің ерекше мұқтаждықтарын және гендерлік аспектілерді ескеретін оқу орындарын құру және жетілдіру, зорлық-зомбылықтан және әлеуметтік кедергілерден азат қауіпсіз, тиімді оқыту ортасын қамтамасыз ету							
4.а.1.1	Орта білім беру ұйымдарындағы қазіргі заманғы жабдықтармен модификацияланған оқу кабинеттерінің үлесі, олардың жалпы санынан	%	-	*10,9	67,1	ҚР Білім және ғылым министрлігі	*2019 жылғы деректер
4.а.1.2	3 ауысымды мектептердің үлесі	%	1,2	1,8	2,4	ҚР Білім және ғылым министрлігі	
4.а.1.3	Апатты жағдайдағы мектептердің үлесі	%	0,9	0,4	0,5	ҚР Білім және ғылым министрлігі	

5-мақсат. Гендерлік теңдікті қамтамасыз ету және барлық әйелдер мен қыздардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
5.2 Әйелдер мен қыздарға қатысты жария және жеке салалардағы барлық зорлық-зомбылықтың барлық нысандарын, соның ішінде адам саудасы мен сексуалдық және қанаудың өзге де нысандарын жою									
5.2.1.1		Әйелдерге қатысты тіркелген тұрмыстық зорлық-зомбылық фактілерінің төмендеуі	%		-20,9*	-26,8	-48,0	ҚР Ішкі істер министрлігі, ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті	*2017 жылғы деректер
5.2.1.2		Балаларға қатысты тіркелген зорлық-зомбылық фактілерінің төмендеуі	%		-22,7*	-18,7	-20,0	ҚР Ішкі істер министрлігі, ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті	*2017 жылғы деректер

«ӨРКЕНДЕУ» тобы

7-мақсат. Арзан, сенімді және тұрақты қуат көздерінің бөріне уақтылы қолжетімді болуын қамтамасыз ету

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
7.1 2030 жылға қарай жалпыға ортақ қымбат емес, сенімді және заманауи энергиямен жабдықтауды қамтамасыз ету									
7.1.2	Электр энергияға қолжетімділігі бар халықүлесі	Өңірлердің үздіксіз электрмен жабдықтау қажеттіліктерінің қамтамасыз етілуі	%		42,98	49,68	57,67	ҚР Энергетика министрлігі	
7.2 2030 жылға қарай әлемдік энергетикалық теңгерімдегі жанартылатын көздерден энергия үлесін едәуір арттыру									
7.2.1	Түпкілікті энергия тұтынудың жалпы көлеміндегі жаңартылатын энергия көздері өндірген электр энергиясының үлесі	Электр энергиясын өндірудің жалпы көлеміндегі жаңартылатын энергия көздері өндірген электр энергиясының үлесі	%	үлкен ГЭС есепке алғанда үлкен ГЭС есепке алмағанда	10,3 0,77	10,2 1,30	11,0* 3,69	СЖРА ҰСБ, ҚР Энергетика министрлігі	*2020 жылғы деректер
7.3 2030 жылға қарай энергиялық тиімділіктің ғаламдық көрсеткішін екі есеге арттыру									
7.3.1	Энергия сыйымдылығы бастапқы энергия тұтынудың ЖІӨ-ге қатынасы ретінде есептеледі	ЖІӨ энергия сыйымдылығы	2010 жылғы бағаларда тмэ мың АҚШ долларына		0,42	0,37	0,32*	СЖРА ҰСБ	*2020 жылғы деректер
7.4 2030 жылға қарай дамушы елдерде, негізінен, ең нашар дамыған елдерде, шағын аралдағы дамушы мемлекеттерде және теңізге шыға алмайтын дамушы елдерде, олардың тиісті қолдау бағдарламаларын ескере отырып, барлығын заманауи және тұрақты энергиямен қамтамасыз ету үшін инфрақұрылымды кеңейту және технологияларды жаңғырту									
7.4.1.1		Энергия тиімділігі жүйесін енгізетін кәсіпорындардың үлесі	%		9,70	49,96	34,70*	ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі	*2020 жылғы деректер

8-мақсат. Барлығы үшін алға бағытталған, ауқымды және тұрақты экономикалық өсуге, толық және өнімді жұмысбастылыққа және лайықты жұмысқа жәрдемдесу

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
8.1 Халықтың жан басына шаққандағы экономикалық өсімді ұлттық жағдайларға сәйкес және атап айтқанда, ең аз дамыған елдерде жалпы ішкі өнімнің өсімін жылына кем дегенде 7 пайыз деңгейінде қолдау									
8.1.1	Халықтың жан басына шаққандағы нақты ЖІӨ-нің жыл сайынғы өсу қарқыны		2005 жылға %		148,9	156,6	159,7	СЖРА ҰСБ	2021 жылғы алдын-ала деректер
8.3 Өндірістік қызметке, лайықты жұмыс орындарын құруға, кәсіпкерлікке, шығармашылыққа және инновациялық қызметке ықпал ететін дамуға бейімделген саясатты жүргізуге жәрдемдесу және қаржылық қызметтерге қолжетімділікті ұсыну арқылы микро, шағын және орта кәсіпорындардың ресми танылуы мен дамуын көтермелеу									
8.3.1.1	Жұмыспен қамтылғандардың жалпы санындағы өнімсіз жұмыспен қамтылғандардың үлесі	Жұмыспен қамтылғандардың жалпы санындағы өнімсіз жұмыспен қамтылғандардың үлесі	%	барлығы	3,9	2,2	2,0	СЖРА ҰСБ	
				ерлер	4,4	2,3	2,3		
				әйелдер	3,4	2,2	1,8		
				қала	2,5	1,1	1,3		
				ауыл	5,9	3,9	3,0		
				15 жас	43,9	40,4	48,5		
				16-24 жас	5,0	2,4	2,5		
				25-28 жас	3,6	2,0	1,7		
				29-34 жас	3,7	1,9	1,7		
				35-44 жас	3,6	2,0	1,7		
				45-54 жас	3,9	2,1	2,0		
				55-64 жас	3,8	3,7	2,7		

8.5 2030 жылға қарай барлық әйелдер мен ерлерді, соның ішінде жастар мен мүгедектерді де толық және өнімді кәсіппен және лайықты жұмыспен және теңдей бағалы еңбек үшін бірдей жалақымен қамтамасыз ету									
8.5.1	Жынысы, жасы және жұмыс түрі, сондай-ақ мүгедектік белгілері бойынша бөліністе жұмыскерлердің орташа сағаттық жалақысы	Өңірлер, жасы, СЗҚ және жынысы бойынша жұмыскерлердің орташа сағаттық жалақысы	теңге	барлығы	880	959	1 303	СЖРА ҰСБ	Кәсіпорындарды іріктемелі зерттеу
				ерлер		1 122	1 427		
				әйелдер		785	1 179		
				15 жас		...	...		
				16-24 жас		577	847		
				25-28 жас		764	1030		
				29-34 жас		961	1163		
				35-44 жас		1102	1258		
				45-54 жас		977	1215		
				55-64 жас		951	1163		
				65 және одан жоғары		1159	1218		
8.5.2	Жынысы, жасы және мүгедектік белгісі бойынша бөліністе жұмыссыздық деңгейі	Жынысы және жасы бойынша бөліністе жұмыссыздық деңгейі	%	барлығы	5,1	4,9	4,9	СЖРА ҰСБ	Халықтың жұмыспен қамтылуын іріктемелі зерттеу
				ерлер	4,4	4,3	4,2		
				әйелдер	5,9	5,4	5,5		
				қала	5,0	4,9	4,9		
				ауыл	4,9	4,8	4,8		
				15 жас	...	...	...		
				16-24 жас	4,2	3,7	3,7		
				25-28 жас	4,6	4,0	3,8		

					29-34 жас	7,6	7,0	6,9		
					35-44 жас	4,5	4,3	4,4		
					45-54 жас	4,6	4,2	4,4		
					55-64 жас	5,4	5,6	5,7		
8.6 2020 жылға қарай жұмыс істемейтін, білім оқымайтын және кәсіби дағдыларды үйренбейтін жастардың үлесін едәуір қысқарту										
8.6.1	Оқымайтын, жұмыс істемейтін және кәсіби дағдыларды үйренбейтін жастар (15-тен 24 жасқа дейін) үлесі			%	барлығы	7,9	6,0	5,0	СЖРА ҰСБ	Халықтың жұмыспен қамтылуын іріктемелі зерттеу
					ерлер	6,0	5,2	3,9		
					әйелдер	9,7	6,8	6,1		
					қала	6,6	5,4	4,6		
					ауыл	9,6	6,9	5,7		
8.8 Еңбек құқықтарын қорғау және еңбек-мигранттарын, әсіресе әйел-мигранттарды және тұрақты кәсібі жоқ адамдарды қосқандағы барлық еңбек етушілер үшін сенімді әрі қауіпсіз жұмыс жағдайын қамтамасыз етуге жәрдемдесу										
8.8.1	Жынысы және көші-қон мәртебесі бойынша бөліністе нәтижесі өлімге әкелетін және әкелмейтін 100 000 жұмыскерге шаққандағы өндірістік жарақаттану деңгейі	Өндірістік жарақаттану деңгейі	1000 жұмыскерге шаққанда	0,33	0,25	0,22	Еңбекмині, жергілікті атқарушы органдар			
		Жұмыскерлер арасындағы өлімге әкелген өндірістік жарақаттану деңгейі	1000 жұмыскерге шаққанда	0,05	0,03	0,03	Еңбекмині, жергілікті атқарушы органдар			
8.8.2	Халықаралық еңбек ұйымының (ХЕҰ) құжаттамалық көздері және ұлттық заңнама негізінде жынысы мен көші-қон мәртебесі бойынша бөліністе, мемлекеттің еңбек құқықтарын (бірлестіктер	Ірі және орта кәсіпорындар арасындағы ұжымдық-шарттық қатынастар жүйесімен қамтылған кәсіпорындардың үлес салмағы	%	93,1	94,4	98,1	Еңбекмині, жергілікті атқарушы органдар			

	бостандықтары мен ұжымдық еңбек шарттарын жасасу) сақтау деңгейі																	
8.9 2030 жылға қарай жұмыс орындарын құруға, жергілікті мәдениеттің дамуына және жергілікті өнімдерді шығаруға ықпалын тигізетін тұрақты туризмді көтермелеу стратегияларын әзірлеуді және жүзеге асыруды қамтамасыз ету																		
8.9.1.1		Тікелей туризмде құрылатын ЖҚҚ НКҚ	өткен жылға пайызбен	115,3	107,2	49,5*	СЖРА ҰСБ	*2020 жылғы деректер										
8.b 2020 жылға қарай жастарды жұмыспен қамту ғаламдық стратегиясын әзірлеу және қолданысқа енгізу және Халықаралық еңбек ұйымының жұмыс орындары туралы ғаламдық келісімді жүзеге асыру																		
8.b.1	Жеке стратегия ретінде жастарды жұмыспен қамтудың немесе жұмыспен қамту саласындағы ұлттық стратегия шеңберінде әзірленген және жүзеге асырылатын ұлттық стратегияның болуы	Халықты жұмыспен қамту орталықтарына жүгінгендердің ішінен тұрақты жұмыс орындарына жұмысқа орналасқан жастардың үлесі	%	77,0	59,30	64,30	Еңбекмині, жергілікті атқарушы органдар											

9-мақсат. Берік инфрақұрылым құру, ауқымды және тұрақты индустриализация мен инновацияларға жәрдемдесу

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
9.2 Жалпыны қамтитын және тұрақты индустриализацияға жәрдемдесу және 2030 жылға қарай өнеркәсіптегі жұмыспен қамту деңгейін және ұлттық талаптарға сәйкес жалпы ішкі өнімдегі өнеркәсіптік өндіріс үлесін едәуір арттыру және ең аз дамыған елдердегі тиісті көрсеткіштерді екі есеге арттыру									
9.2.1.1		Өңдеу өнеркәсібіндегі еңбек өнімділігінің өсуі	өткен жылға пайызбен		97,3	104,7	104,9	СЖРА ҰСБ	2021 жылғы алдын ала деректер
9.2.1.2		Өңдеу өнеркәсібі өнімдерінің экспорты көлемінің өсуі	өткен жылға пайызбен		76,4	101,1	127,5	ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі	2021 жылғы алдын ала деректер
9.4 2030 жылға қарай жеке мүмкіндіктеріне сәйкес барлық елдердің қатысуымен инфрақұрылымды жетілдіру және ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыру мен таза әрі экологиялық қауіпсіз технологиялар мен өнеркәсіптік процесс неғұрлым кең пайдалану есебінен кәсіпорындарды тұрақты етіп қайта жабдықтау									
9.4.1	Қосылған құн бірлігіне CO2 шығарындылары	ЖІӨ-ге CO2 шығарындылар	кг CO2- экв/халықаралық доллары		0,85	0,86	0,74*	СЖРА ҰСБ, ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі	*2020 жылғы деректер
9.5 Барлық елдерде, әсіресе дамушы елдерде ғылыми зерттеулерді жандандыру, өнеркәсіптік секторлардың технологиялық әлеуетін өсіру, соның ішінде 2030 жылға дейін инновациялық қызметті ынталандыру және ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстар саласында (ҒЗТҚЖ) 1 миллион адамға есептегенде жұмыскерлер санын, сондай-ақ ҒЗТҚЖ-ға мемлекеттік және жеке шығыстарды едәуір арттыру арқылы									
9.5.1	ЖІӨ-дегі ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға арналған шығыстардың үлесі	ЖІӨ-ге пайыздық қатынастағы ҒЗТҚЖ ішкі шығыстары	%		0,17	0,12	0,13	СЖРА ҰСБ	2021 жылғы алдын ала деректер
9.5.1.1		ҒЗТҚЖ-ға арналған шығындардың жалпы көлеміндегі бизнес шығыстарының үлесі	%		40,1	42,9	35,0	СЖРА ҰСБ, ҚР Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті	

9.5.2	Миллион тұрғынға шаққандағы зерттеушілер саны (толық жұмыспен қамтылу баламасында)	ҒЗТҚЖ орындаған зерттеуші- мамандардың саны (толық жұмыспен қамтылу баламасында)	1 000 000 тұрғынға шаққандағы адам	778	668	630	СЖРА ҰСБ	2021 жылғы алдын ала деректер
9. b Дамушы елдердегі отандық технологиялар саласындағы әзірлемелерді зерттеулерді және инновацияларды, соның ішінде, атап айтқанда өнеркәсіпті әртараптандыруға және шикізат салаларындағы қосылған құнды ұлғайтуға қолайлы жағдай туғызатын саяси климатты жасау арқылы қолдау								
9. b.1	Қосылған құнның жалпы көлеміндегі орташа технологиялық және жоғары технологиялық салалардың өнімдеріне қосылған құн үлесі	ЖҚҚ жалпы көлеміндегі орташа технологиялық және жоғары технологиялық салалардың ЖҚҚ үлесі	%	1,2	1,4	2,1	СЖРА ҰСБ	2021 жылғы алдын ала деректер
9. c Ақпараттық-коммуникациялық технологияларға қолжетімділікті едәуір кеңейту және 2020 жылға қарай ең аз дамыған елдерде интернетке деген жалпыға ортақ және қымбат емес қолжетімділікті қамтамасыз етуге ұмтылу								
9. c.1	Технологиялар бойынша бөліністігі ұтқыр желілермен қамтылған халық үлесі	GSM стандарты (халықты ұялы байланыс желісімен қамту пайызы)	%	96,6	96,6	98,0	СЖРА ҰСБ	Үй шаруашылықтарының АҚТ-ны пайдалануы бойынша ірітемелі зерттеу
				72,7	87,9	93,4		
		UMTS стандарты (халықты 3G ұялы байланыс желісімен қамту пайызы)						

10-мақсат. Елдер ішіндегі және мемлекеттер арасындағы теңсіздікті қысқарту

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
10.1 2030 жылға қарай халықтың ең аз қамтылған 40 пайызының табыс өсімін біртіндеп ел бойынша орташадан жоғары деңгейге жеткізу және ұстап тұру									
10.1.1	Халықтың жан басына шаққандағы ең аз қамтылған 40 пайыз халық бүкіл арасындағы және халық арасындағы үй шаруашылықтары шығыстарының және жеке табыстарының өсу қарқыны		өткен жылға пайызбен	Халықтың жан басына шаққандағы үй шаруашылықтарының шығыстары	103,7	110,5	113,0	СЖРА ҰСБ	
				Халықтың жан басына шаққандағы үй шаруашылықтарының табыстары	105,5	110,2	111,4		
				Халықтың ең аз қамтылған 40 пайыз арасындағы үй шаруашылықтарының жан басына шаққандағы шығыстары	103,1	111,1	113,3		
				Халықтың ең аз қамтылған 40 пайыз арасындағы үй шаруашылықтарының жан басына шаққандағы табыстары	103,6	111,8	109,8		
10.4 Тиісті саясатты, әсіресе бюджеттік-салықтық саясатты және еңбекақы мен әлеуметтік қорғау мәселелеріндегі саясатты қабылдау және біртіндеп көбірек теңдікті қамтамасыз етуге ұмтылу									
10.4.1	Еңбекақы төлеуге келетін ЖІӨ үлесі		%		32,2	30,5	30,9	СЖРА ҰСБ	2021 жылғы алдын ала деректер
10.5 Ғаламдық қаржылық нарықтарды және мекемелерді реттеу және мониторингтілеу әдістерін жетілдіру және мұндай әдістерді неғұрлым жүйелі қолдану									
10.5.1	Қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері	Мемлекеттік қарыздың ЖІӨ-ге қатынасы	%		22,1	24,9	27,4	Қаржыміні	2021 жылғы алдын ала деректер
10.5.1.1		Мемлекеттік бюджет тапшылығы	млн. теңге		-915704,8	-833072,3	- 2806150,2*	ҚР Ұлттық экономика министрлігі	*2020 жылғы деректер

10 а Дүниежүзілік сауда ұйымының келісімдеріне сәйкес дамушы, әсіресе ең аз дамыған елдер үшін айрықша және сараланған тәртіп қағидатын жүргізу							
10.а.1	Нөлдік тарифтер қолданылатын аз дамыған елдер мен дамушы елдердің тауарлық позицияларының үлесі	Тарифтік преференциялар қолданылатын аз дамыған елдер мен дамушы елдерге берілетін тауарлық позициялардың үлесі	%	21,4	21,8	22,4	ҚР Сауда және интеграция министрлігі

11-мақсат. Қалалар мен елді мекендердің ашықтығын, қауіпсіздігін, өміршеңдігі мен экологиялық тұрақтылығын қамтамасыз ету

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
11.2 2030 жылға қарай жағдайы төмен тұлғалардың, әйелдердің, балалардың, мүгедектердің және қарт адамдардың қажеттіліктеріне баса назар аудара отырып, жол қозғалысының қауіпсіздігін, атап айтқанда қоғамдық көлікті пайдалануды кеңейту негізінде барлығының қауіпсіз, қымбат емес, қолжетімді және экологиялық тұрақты көлік құралдарын пайдалануын қамтамасыз ету									
11.2.1.1		Жақсы және қанағаттанарлық жағдайдағы жергілікті маңыздағы жолдар үлесі	%	Ақмола	66,0	70,3	82,0	Жергілікті атқарушы органдар, ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі	
				Ақтөбе	46,3	53,0	66,0		
				Алматы	77,6	78,1	89,0		
				Атырау	47,0	54,0	70,0		
				Батыс Қазақстан	26,0	28,7	39,0		
				Жамбыл	74,0	80,1	95,0		
				Қарағанды	74,5	76,0	89,0		
				Қостанай	62,0	66,0	80,0		
				Қызылорда	62,0	63,5	75,0		
				Маңғыстау	84,0	92,0	95,0		
				Павлодар	76,0	80,0	90,0		
				Солтүстік Қазақстан	53,0	61,0	74,0		
				Түркістан	77,0	71,2	87,0		
				Шығыс Қазақстан	76,0	78,1	89,0		
				Нұр-Сұлтан қаласы	71,1	76,0	x		
				Алматы қаласы	65,0	70,0	x		
				Шымкент қаласы	40,4	53,7	x		

11.3 2030 жылға қарай барлығына ашық және экологиялық тұрақты қалаланудың және елді мекендерді кешенді және тұрақты жоспарлау және оларды барлық елдерде қатысу негізінде басқару мүмкіндіктерінің ауқымын кеңейту									
11.3.1	Құрылыстың қарқыны мен халықтың өсу қарқынының арақатынасы	Бір тұратын адамға шаққандағы тұрғын үймен қамтылу	шаршы метр	барлығы	21,0	21,9	23,2	СЖРА ҰСБ, ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі	«Тұрғын үй қоры статистикалық регистрі» ақпараттық жүйесі
				қала	23,5	24,2	25,5		
				ауыл	17,8	18,6	18,8		
11.4 Дүниежүзілік мәдени және табиғи мұраны қорғау және сақтау бойынша күш-жігерді жандандыру									
11.4.1	Қаржыландыру көздері (мемлекеттік және жеке), мұра түрлері (мәдени, табиғи, аралас және мемлекеттік ведомстволық бағыныстылық деңгейі (ұлттық, өңірлік және жергілікті/муниципалдық) бойынша бөліністегі бүкіл мәдени және табиғи мұраны сақтау және қорғау мақсаттарына халықтың жан басына шаққандағы шығыстардың жалпы сомасы	Республикалық маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің жалпы санынан ғылыми-реставрациялық жұмыстар жүргізілген республикалық маңызы бар тарих және мәдениет ескерткіштерінің үлесі	%		14	12	4,4	ҚР Мәдениет және спорт министрлігі	
11.6 2030 жылға қарай ауа сапасына және қалалық және басқа да қалдықтарды жоюға ерекше назар аудару арқылы халықтың жан басына қайта есептегендегі қалалардың жағымсыз экологиялық әсерін азайту									
11.6.1	Қалалар бойынша бөліністегі коммуналдық-тұрмыстық қатты қалдықтардың жалпы массасынан бақыланатын	Халықты қалдықтарды жинау және шығару жөніндегі қызметтермен қамтамасыз	%		66,4 (2016 ж.)	80,0	82,0	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, жергілікті атқарушы органдар	

	объектілерде жиналатын және жойылатын коммуналдық-тұрмыстық қатты қалдықтардың үлесі												
11.6.1.1		Тұрмыстық қатты қалдықтардың түзілуіне қатысты оларды қайта өңдеу мен кәдеге жарату үлесі	%			1,8	11,5	21,1	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, жергілікті атқарушы органдар				
11.6.1.2		Экологиялық талаптар және санитарлық нормаларға сәйкес келетін полигондардың үлесі	%			15,0 (2016 ж.)	17,5	20,0	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, жергілікті атқарушы органдар				
11.6.2	Қалалар атмосферасындағы (халық санына қайта есептегендегі) ұсақ қатты бөлшектерді (мысалы, РМ2.5 және РМ10 класты) сақтаудың орташа жылдық деңгейі	Бақылау жүргізілетін қалалардағы атмосфералық ауадағы (мг/м3) РМ 2,5 және РМ 10 өлшенген бөлшектердің орташа жылдық шоғырлануы	мг/метр куб						ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, жергілікті атқарушы органдар				
						-	0,02	0,036					
						-	0,0023	0,038					
						0,006	-	0,0179					
						0,026	0,048	0,0377					
						0,074	0,02	0,0272					
						-	0,01	-					
						0,018	0,017	0,1257					
						-	0,015	0,036					
						-	-	0,06					
						0,014	0,01	0,088					
						-	-	-					

[illegible]

Қызылорда қаласы	-	0,01		0,0013		
Ақай кенті	-	-		-		
Төретам кенті	-	-		-		
Ақтау қаласы	0,016	0,009		0,01		
Жаңаөзен қаласы	-	-		-		
Бейнеу кенті	0,017	0,005		-		
Павлодар қаласы	0,016	0,0046		0,01		
Екібастұз қаласы	0,015	0		-		
Ақсу қаласы	-	-		-		
Петропавл қаласы	0,009	0,01		0,002		
Шымкент қаласы	0,019	0,04		0,023		
Түркістан қаласы	-	-		-		
Кентау қаласы	0,011	0,006		-		
РМ-10 өлшенген бөлшектері						
Нұр-Сұлтан қаласы	0,056	0,02		0,047		
Көкшетау қаласы	0,1156	0,004		0,047		
Степногорск қаласы	0,0184	-		0,0196		
«Боровое» СКФМ	0,029	0,05		0,0385		
ЩБКЗ	0,076	0,02		0,0283		
Сарыбулак кенті	-	0,01		-		
Ақтөбе қаласы	0,049	0,028		0,098		
Алматы қаласы	0,06	0,03		0,047		
Талдықорған қаласы	0,241	-		0,041		
Атырау қаласы	0,043	0,022		0,0083		
Құлсары қаласы	0,033	-		0,0021		

Өскемен қаласы	0	0,04	0,028
Риддер қаласы	0	0,04	0,019
Семей қаласы	0,021	0,03	0,01
Глубокое кенті	0,0347	0,03	0,028
Зыряновск қаласы	-	0,00003	0,002
Тараз қаласы	0,045	0,028	0,035
Жаңатас қаласы	0,034	0,03	0,004
Қаратау қаласы	0,005	0,06	0,06
Шу қаласы	0,082	0,06	0,001
Қордай кенті	0,052	0,011	0,011
Орал қаласы	0,0626	0,01	0,01
Ақсай қаласы	0,035	0	0,008
Березовка кенті	0,0244	-	-
Январцево кенті	0,0238	-	-
Қарағанды қаласы	0,053	0,11	0,16
Балқаш қаласы	0,0357	-	0,16
Жезказған қаласы	0,005	-	0,09
Сарань қаласы	0,0421	0,02	0,0667
Теміртау қаласы	0	-	0,063
Қостанай қаласы	0,085	0,04	0,05
Рудный қаласы	0,016	0	0
Қарабалық кенті	0,0298	0,02	0,03
Аркалық қаласы	0,06	0,012	0,0146
Жетіқара қаласы	0,02	0,033	0,0086
Лисаковск қаласы	0,007	0,026	0,0059

[illegible]

«ПЛАНЕТА» тобы

6-мақсат. Су ресурстары мен тазалықтың барлығына қолжетімді болуын және оны тиімді пайдалануды қамтамасыз ету

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
6.1 2030 жылға қарай барлығы үшін қауіпсіз және арзан ауызсуға жалпыға бірдей және тең құқылы қол жетілділікті қамтамасыз ету									
6.1.1	Қауіпсіздік талаптарын сақтай отырып ұйымдастырылған сумен жабдықтау қызметін пайдаланатын халықтың үлесі	Халықтың сумен жабдықтау қызметтеріне қол жетілділігі	%	қала	87,0	94,5	98,1	ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі	
				ауыл	51,5	59,9	93,0		
6.2 2030 жылға қарай тиісті санитариялық-гигиеналық құралдарға жалпыға бірдей және тең құқылы қол жетілділікті қамтамасыз ету және қауосал жағдайдағы әйелдер мен қыздардың және адамдардың қажеттіліктеріне ерекше назар аудару отырып, ашық дефекацияны тоқтату									
6.2.1	Мыналарды пайдаланатын халықтың үлесі а) қауіпсіздік талаптарын сақтай отырып ұйымдастырылған санитария қызметтері және б) қолды сабынмен және сумен жууға арналған құрылғы	Сарқынды суларды тазартумен қамтылған халықтың үлесі	%	қала	-	68,7	75,7	ҚР Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі	
				ауыл		8,6	...		
6.3 2030 жылға қарай ластануды азайту, қалдықтар төгіндісін жою және қауіпті химиялық заттар мен материалдар шығарындыларын барынша азайту, тазартылмаған ақаба сулар үлесін екі есеге қысқарту және бүкіл әлемде ақаба сулардың кері айналымы көлемін едәуір арттыру және қауіпсіз қайта пайдалану арқылы судың сапасын көтеру									
6.3.1	Қауіпсіз тазартылатын шаруашылық-тұрмыстық және өнеркәсіптік ақаба сулардың үлесі	Өткізілген ақаба сулардың жалпы көлеміндегі толық биологиялық тазарту (толық тазартуды қоса алғанда) жолымен тазартылған ақаба сулардың үлесі	%		82,6	79,7	73,2	СЖРА ҰСБ	

6.3.2	Су сапасы жақсы су қоймаларының үлесі	Судың сапасы жақсы су объектілерінің үлесі	%		9,3	3,6	31,77	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, Министерство здравоохранения РК	
6.4 2030 жылға қарай барлық секторларда суды пайдалану тиімділігін едәуір жоғарлату және судың жетіспеушілігі проблемасын шешу үшін тұрақты түрде алу мен беруді қамтамасыз ету және судың жетіспеушілігінен зардап шегуші адамдар санын барынша қысқарту									
6.4.1	Суды пайдалану тиімділігінің өзгеру динамикасы	Экономикалық қызмет түрлері бойынша су пайдалану тиімділігінің өзгеру динамикасы	2015 жылғы бағамен/м³ доллар	Суды пайдалану тиімділігі	7,970 (базалық 2015 ж.)	7,200	7,380*	СЖРА ҰСБ, ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігі	*2020 жылғы деректер
				ауыл шаруашылығы, орман шаруашылығы және балық аулау	0,038 (базалық 2015 ж.)	0,035	0,039*		
				өнеркәсіп	9,296 (базалық 2015 ж.)	11,511	11,519*		
				өзге қызмет түрлері	69,206 (базалық 2015 ж.)	31,367	31,354*		
				Су пайдалану тиімділігінің өзгеруі (өткен жылмен салыстырғандағы өсу қарқыны)	-14,2 (базалық 2016 ж.)	17,5	2,5*		
				ауыл шаруашылығы, орман шаруашылығы және балық аулау	-2,6 (базалық 2016 ж.)	6,1	11,4*		
				өнеркәсіп	-14,1 (базалық 2016 ж.)	3,1	-0,2*		
				өзге қызмет түрлері	-66,9 (базалық 2016 ж.)	87,0	0,0*		

6.4.2	Су ресурстарына жүктеме деңгейі: тұщы судың қолда бар қорларына пайыздық қатынаста тұщы су алу	%	30,01 (базалық 2016 ж.)	32,65	32,62*	СЖРА ҰСБ, ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі	*2019 жылғы деректер	
6.5 К 2030 году обеспечить комплексное управление водными ресурсами на всех уровнях, в том числе при необходимости на основе трансграничного сотрудничества								
6.5.1	Су ресурстарын кешенді басқаруды енгізу дәрежесі	%	30,0 (базалық 2017 ж.)		46,0*	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі	*2020 жылғы деректер	
6.5.2	Су пайдалану саласында ынтымақтастық туралы қолданыстағы уағдаластықпен қамтылған трансшекаралық су бассейндерінің үлесі	%	73,0 (базалық 2017 ж.)		63,2*	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі	Деректер 3 жылда бір рет жарияланады *2020 жылғы деректер	
6.6 2020 жылға қарай сумен байланысты экожүйелерді, соның ішінде тауларды, ормандарды, сулы-балшықты жерлерді, өзендерді, су тұтқыш қабаттар мен көлдерді қорғау мен қалпына келтіруді қамтамасыз ету								
6.6.1	Сумен байланысты алаңдардың өзгеру динамикасы, экожүйелер	Су сапасы	%	Лайлылық жағдайы, пайыз	5,36*	...	5,36**	Жерді бақылау және модельдеу негізінде ЮНЕП дайындаған статистикалық мәліметтер * Базалық 2017 ж.
			сомасы	Зардап шекті, саны	3 из 56 озер*	...	3 из 56 озер**	
	Көлдер мен өзендер	%	Тұрақты су динамикасы	-9,86	...	-9,17**		
		км²		-14936,00*	...	15651,02**		
		%	Маусымдық су динамикасы	147,99*	...	86,35**		
		км2		24589,00*	...	21874,52**		
		%	Ең аз су мөлшерінің динамикасы	-0,62*	...	-1,84**		
		км²		-38,00*	...	-113,89**		

																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					</
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	----

12-мақсат. Тұтыну мен өндірудің оңтайлы үлгілеріне көшуді қамтамасыз ету

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
12.4 2020 жылға қарай халықаралық келісілген қағидаттарға сәйкес химиялық заттар мен барлық қалдықтарды олардың тіршілік кезеңінің барысында экологиялық оңтайлы пайдалануға қол жеткізу және олардың адамдардың денсаулығы мен қоршаған ортаға деген жағымсыз әсерін мейлінше қысқарту үшін олардың ауаға, суға және топыраққа түсуін барынша қысқарту									
12.4.1	Ақпаратты әрбір келісім талаптарына сәйкес тапсыру бойынша өз міндеттемелері мен міндеттерін орындайтын қауіпті және өзге де химиялық заттар мен қалдықтар бойынша халықаралық көпжақты экологиялық келісімдердің тараптар саны, пайыз		%	а) Базель конвенциясы б) Роттердам конвенциясы в) Стокгольм конвенциясы г) Монреаль хаттамасы	33,3 41,2 33,3 100,0	- - - -		ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, ҚР Сыртқы істер министрлігі	
12.4.2	а) Халықтың жан басына шаққанда қауіпті қалдықтардың түзілуі және б) өңдеу түрлері бойынша бөліністегі өңделетін қауіпті қалдықтардың үлесі	Қауіпті қалдықтардың түзілуі (қауіптіліктің барлық деңгейлері)	халықтың жан басына шаққанда, тонна	барлығы одан: қауіпті қалдықтар («қызыл» және «янтарь» қауіптілік деңгейлерінің) халықтың жан басына шаққанда, халықтың жан басына шаққанда кг	14,34 4161,2	8,20 226,0	7,40* 182,8*	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі	*2020 жылғы деректер
12.5 2030 жылға қарай қалдықтардың пайда болуының алдын алу, оларды қысқарту, қайта өңдеу және қайта пайдалану бойынша шаралар қолдану арқылы қалдықтар көлемін едәуір қысқарту									
12.5.1	Қалдықтарды қайта өңдеудің ұлттық деңгейі, тоннамен алғандағы пайдаланылған материалдардың салмағы	Қалдықтардың түзілуіне өндірістік қалдықтарды қайта өңдеу және көдеге жарату үлесі	%		23,12	32,20	38,23	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі	
12.5.1.1		Қатты тұрмыстық қатты қалдықтарды олардың түзілуіне қайта өңдеу және көдеге жарату үлесі	%		1,80	11,51	21,10	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, жергілікті атқарушы органдар	

13-мақсат. Климаттың өзгеруімен және оның салдарымен күресу үшін шұғыл шаралар қабылдау

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
<i>13.1 Барлық елдерде қауіпті климат құбылыстарына және табиғи зілзалаларға төзімділікті және бейімделу қабілетін арттыру</i>									
13.1.2	2015-2030 жылдарға арналған апаттардың қауіп-қатерін төмендету бойынша Сендай негіздемелік бағдарламасына сәйкес апаттардың қауіп-қатерін төмендету ұлттық стратегияларын қабылдаған және жүзеге асыратын елдер саны				2017 ж. бастап ҚР Төтенше жағдайлар министрлігі осы бағдарламаның ұйымдастырушысы болып табылады			ҚР Төтенше жағдайлар министрлігі	

14-мақсат. Мұхиттарды, теңіздерді және теңіз ресурстарын тұрақты даму мүдделерінде сақтау және оңтайлы пайдалану

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
14.3 Мұхиттың қышқылдану салдарларын, соның ішінде барлық деңгейде ғылыми ынтымақтастықтың дамуының арқасында барынша азайту және жою									
14.3.1	Сынамаларды алу репрезентативті станциялардың келісілген тобында өлшенетін теңіз суының сутегі көрсеткішінің орташа мәні (pH)	Сынама алудың репрезентативтік станцияларының (Каспий теңізі) келісілген тобында өлшенетін теңіз суының сутегі көрсеткішінің (pH) орташа мәні			8,14	8,26	7,45	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі	
14.5 2020 жылға қарай ұлттық заңнамаға және халықаралық құқыққа сәйкес және қолда бар ең жақсы ғылыми ақпарат негізінде жағалау мен теңіз аудандарының кемінде 10 пайызын табиғат қорғау шараларымен қамту									
14.5.1	Күзетілетін теңіз аудандарының үлесі	Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың (ЕҚТА) жалпы үлесінен Каспий теңізінің солтүстік бөлігінің мемлекеттік қорық аймағының көл экожүйелерінің үлесі	%		2,67 (базалық 2017ж.)	2,67	2,67	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі	
14.7 2030 жылға қарай шағын аралдық дамушы мемлекеттер мен онша дамымаған елдердің теңіз ресурстарын экологиялық тиімді пайдаланудан, сондай-ақ балық шаруашылығын, акваөсіру мен туризмді экологиялық тиімді ұйымдастыру нәтижесінде алынатын экономикалық пайданы көтеру									
14.7.1	Шағын аралдық дамушы мемлекеттерде, онша дамымаған елдерде және барлық елдердегі экологиялық тиімді балық аулау кәсібі, ЖІӨ-ден пайызбен	ЖІӨ-де «Балық аулау және акваөсіру» үлесі	%		0,2	0,2	0,2*	СЖРА ҰСБ, ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі	* 2021 жыл – алдын ала деректер

15-мақсат. Құрлық экожүйелерін қорғау және қалпына келтіру және олардың оңтайлы пайдаланылуына жәрдемдесу, ормандарды оңтайлы пайдалану, шөлейттенумен күрес, жердің азу үдерісін тоқтату және кері бұру және биоәртүрлілікті жоғалту үдерісін тоқтату

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Деагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
15.1 2020 жылға қарай халықаралық келісімдерден бастау алатын міндеттемелерге сәйкес жер үсті және ішкі тұщы су экожүйелерін және олардың көрсетілетін қызметтерін, соның ішінде ормандардың, сулы-батпақты алқаптардың, таулардың және шөлейт жерлердің сақталуын, қалпына келтірілуін және тиімді пайдаланылуын қамтамасыз ету									
15.1.1	Құрлықтың жалпы алаңына пайыздық қатынастағы ормандар алаңы, пайыз		%		4,6	4,7	5,0	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігі	
15.1.2	Экожүйелердің түрлері бойынша бөліністе күзетілетін құрлықтың және тұщы сулар аудандарының биологиялық алуан түрлілігі тұрғысынан маңызды аудандар үлесі	Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың үлесі	%		9,3	9,6	9,6	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі	
15.2 2020 жылға қарай ормандардың барлық түрлерін тиімді пайдалану әдістерін енгізуге жәрдемдесу, ормансыздандуды тоқтату, деградацияға ұшыраған ормандарды қалпына келтіру және бүкіл әлемдегі орман өсіру және орманды қалпына келтіру масштабтарын барынша кеңейту									
15.2.1	Орман шаруашылығын тауысып алмай жүргізуге көшеудегі ілгерілеу	Орманмен жабылған аудан	мың гектар		12652,4	12933,1	13635,3	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі	
		Ормандарда жердегі биомасса қоры	млн, м³		412,2	428,6			
		Таза орман алқаптарының өзгеруі	мың гектар		25,4	29,6	318,4		
		Заңмен қорғалатын аймақтардағы орман алаңының үлесі	%		100,0	100,0	100,0		

		Оларға қатысты орман шаруашылығын басқарудың ұзақ мерзімді жоспары әзірленген орман алаңының үлесі	%		100,0	100,0	100,0		
15.3 2030 жылға қарай шөлге айналумен күресу, шөлге айналған, құрғақшылыққа ұшыраған және су басқан жерлерді қосқанда, деградацияға ұшыраған жерлер мен топырақтарды қалпына келтіру және бүкіл әлемдегі жердің жағдайын нашарлатпауға ұмтылу									
15.3.1	Тозған жерлер алаңының жердің жалпы алаңына қатынасы	Тозған жерлердің ауданы ауыл шаруашылық жерлердің жалпы ауданына пайыздық қатынаста	мың гектар		29 320,1	29 320,1	29 320,1	ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігі	
15.4 2030 жылға қарай тау экосжүйелерінің, соның ішінде олардың биологиялық алуан түрлілігін, олардың тұрақты дамуына қажетті игіліктерді беру мүмкіндіктерін арттыру үшін сақталуын қамтамасыз ету									
15.4.1	Биологиялық әртүрлілік тұрғысынан маңызды қорғалатын таулы аудандардың үлесі		%		19,4	19,8	18,2	ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі, жергілікті атқарушы органдар	

«БЕЙБІТШІЛІК» тобы

16-мақсат. Тұрақты даму мүдделерінде бейбіт және ашық қоғамның құрылуына жәрдемдесу, барлығы үшін сот әділдігіне қол жеткізу мүмкіндігін қамтамасыз ету және барлық деңгейлерде тиімді, есеп беруге міндетті және кең қатысуға негізделген мекемелерді құру

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
16.1 Зорлықтың барлық нысанының таралуын айтарлықтай азайту және осыдан пайда болатын өлімнің бүкіл әлемдегі көрсеткіштерін төмендету									
16.1.1	Жынысы мен жасы бойынша бөліністе қарай 100 000 адамға шаққандағы қасақана кісі өлтіру құрбандарының саны	Қасақана кісі өлтіру құрбандарының саны, 100 000 адамға шаққанда	100 000 адамға шаққанда	барлығы ерлер әйелдер 0-17 жас 18-24 жас 25-54 жас 55-59 жас 60 және одан жоғары	4,9 7,2 2,9 0,9 5,8 8,6 9,2 4,9	4,4 6,5 2,5 0,6 5,1 9,2 6,3 4,9	3,0 4,6 1,4 0,1 2,1 5,9 5,2 3,7	СЖРА ҰСБ	
16.1.4	Ауданында көшеде жалғыз болу қауіпсіз деп санайтын адамдардың үлесі	Өз ауданында көшеде жалғыз жүргенде өзін қауіпсіз немесе қауіпсіз сезінетін адамдардың үлесі	%	барлығы толық қауіпсіз жектілікті деңгейде қауіпсіз қауіпсіз емес мүлдем қауіпсіз емес жауап беруге қиналды	100,0 42,4 48,7 8,9 	100,0 49,6 42,8 5,4 0,9 1,2	100,0 58,8 38,1 2,3 0,4 0,4	СЖРА ҰСБ	«Халықтың құқық қорғау органдарына сенімділік деңгейі» іріктелмелі зерттеуі. 2016, 2019 және 2021 жылғы деректер
16.2 Балаларға қатысты қорлық көрсетуге, оларды пайдалануға, саудаға салуға және зорлау мен азаптаудың барлық түрлеріне нүкте қою									
16.2.2	Жынысы, жасы және пайдалану нысаны бойынша бөліністегі 100 000 адамға шаққандағы адам саудасының құрбандарының саны	Адам саудасымен байланысты жана шеккендердің саны 100 000 адамға шаққанда	100 000 адамға шаққанда		2,5	1,3	1,1	ҚР Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті, СЖРА ҰСБ	

16.3 Ұлттық және халықаралық деңгейлерде құқық үстемдігіне жәрдемдесу және барлығын әділ сотқа тең қолжетімділікпен қамтамасыз ету

16.3.3.2	Органдар бойынша бөліністе құқық қорғау органдарына сенім деңгейі	%	Прокуратура органдарына сенуге болады					СЖРА ҰСБ	«Халықтың құқық қорғау органдарына сенімділік деңгейі» іріктелмелі зерттеуі. 2016, 2019 және 2021 жылғы деректер
			Толық келісемін/келісемін	-	45,9	37,7			
			Ішінара келісемін/келісемін	-	43,4	27,3			
			Ішінара келіспеймін/келіспеймін	-	1,6	3,0			
			Толық келіспеймін / келіспеймін	-	1,0	1,7			
			Бұл құрылыммен ешқашан кездеспегенмін	-	8,1	30,3			
			Полиция органдарына сенуге болады						
			Толық келісемін/келісемін	-	38,3	41,0			
			Ішінара келісемін/келісемін	-	51,2	33,6			
			Ішінара келіспеймін/келіспеймін	-	3,3	4,3			
			Толық келіспеймін / келіспеймін	-	2,3	2,2			
			Бұл құрылыммен ешқашан кездеспегенмін	-	4,9	18,9			
			Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызметке сенуге болады						
			Толық келісемін/келісемін	-	25,3	25,1			
			Ішінара келісемін/келісемін	-	39,9	26,3			
			Ішінара келіспеймін/келіспеймін	-	2,2	2,8			

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

«СЕРІКТЕСТІК» тобы

17-мақсат. Тұрақты даму мүддесіндегі жаһандық әріптестік аясындағы жұмысты жандандыру және оны жүзеге асыру құралдарын нығайту

Код	БҰҰ жаһандық көрсеткіші	Ұлттық көрсеткіш	Өлшем бірлігі	Дезагрегация	2015	2018	2021	Дереккөз	Ескертпе
17.3 Дамушы елдер үшін әртүрлі көздерден қосымша қаржы ресурстарын жұмылдыру									
17.3.1.3		Шетелдік тікелей инвесторлардан Қазақстанға тікелей инвестициялардың жалпы ағынының қатынасы	%		8,33	2,23	9,98*	СЖРА ҰСБ, ҚР Ұлттық экономика министрлігі	*2020 жылғы деректер
17.14 Тұрақты дамуды қамтамасыз ету бойынша барынша дәйекті саясат жасау									
17.14.1	Тұрақты даму саласындағы саясаттың келісімділігін арттыру үшін тетіктер құрылған елдер саны			Тұрақты даму саласындағы саясаттың келісімділігін арттыру мақсатында 2018 жылдың қараша айында ҚР Үкіметі жанынан Тұрақты даму мақсаттарын ілгерілету жөніндегі үйлестіру кеңесі құрылды. Тиімді мониторингті жүзеге асыру мақсатында 2021 жылғы маусымда ҚР Ұлттық экономика министрлігінің басшылығымен ОДМ мониторингінлеу комитеті құрылды. Сондай-ақ, ҚР мемлекеттік органдары, халықаралық және үкіметтік емес ұйымдары өкілдерінен тұратын жұмыс топтары белсенді жұмыс істейді.	ҚР Ұлттық экономика министрлігі, ҚР Сыртқы істер министрлігі				
17.16 Барлық елдерде, әсіресе дамушы елдерде тұрақты даму саласындағы мақсаттарға қол жеткізуді қолдау үшін білімді, тәжірибені, технологиялар мен қаржы ресурстарын жұмылдыратын және тарататын көптеген мүдделі тараптардың қатысуымен әріптестіктер толықтыратын тұрақты даму мүддесіндегі жаһандық әріптестікті нығайту									
17.16.1	Тұрақты даму мақсаттарына қол жеткізуде қолдау көрсететін көптеген мүдделі тараптардың қатысуымен даму тиімділігін бақылау тетіктерін қолдану ісіндегі прогресс туралы хабарлайтын елдердің саны			Тұрақты даму саласындағы саясаттың келісімділігін арттыру мақсатында 2018 жылдың қараша айында ҚР Үкіметі жанынан Тұрақты даму мақсаттарын ілгерілету жөніндегі үйлестіру кеңесі құрылды. Тиімді мониторингті жүзеге асыру мақсатында 2021 жылғы маусымда ҚР Ұлттық экономика министрлігінің басшылығымен ОДМ мониторингінлеу комитеті құрылды. Сондай-ақ, ҚР мемлекеттік органдары, халықаралық және үкіметтік емес ұйымдары өкілдерінен тұратын жұмыс топтары белсенді жұмыс істейді.	ҚР Ұлттық экономика министрлігі, ҚР Сыртқы істер министрлігі				

ЕРІКТІ ҰЛТТЫҚ ШОЛУДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ҚАТЫСҚАН ҰЙЫМДАР

МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР

Қазақстан Республикасы Премьер-Министрі Кеңсесі

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия хатшылығы

Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі ұлттық орталық

Қазақстан Республикасының Жоғарғы соты

Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы

Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі

Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі

Қазақстан Республикасы Мемлекеттік қызмет істері агенттігі

Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі

Қазақстан Республикасының Қаржылық мониторинг агенттігі

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі

Қазақстан Республикасының Ұлттық экономика министрлігі

Қазақстан Республикасының Ғылым және жоғары білім министрлігі

Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі

Қазақстан Республикасының Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі

Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі

Қазақстан Республикасының Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі

Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі

Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігі

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі

Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігі

Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі

Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі

Қазақстан Республикасының Мәдениет және спорт министрлігі

Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі

Қазақстан Республикасының Энергетика министрлігі

Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі

Қазақстан Республикасының Сауда және интеграция министрлігі

Қазақстан Республикасының Төтенше жағдайлар министрлігі

Қазақстан Республикасының Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі

Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі

Ұлттық статистика бюросы

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Балалардың құқықтарын қорғау комитеті

Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің Балық шаруашылығы комитеті

Қазақстан Республикасы Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігінің Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитеті

Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті

Ақмола облысының әкімдігі

Ақтөбе облысының әкімдігі

Алматы облысының әкімдігі

Атырау облысының әкімдігі

Батыс Қазақстан облысының әкімдігі

Жамбыл облысының әкімдігі

Қарағанды облысының әкімдігі

Қостанай облысының әкімдігі

Қызылорда облысының әкімдігі

Маңғыстау облысының әкімдігі

Павлодар облысының әкімдігі

Солтүстік Қазақстан облысының әкімдігі

Түркістан облысының әкімдігі

Шығыс Қазақстан облысының әкімдігі

Нұр-Сұлтан қ. әкімдігі

Алматы қ. әкімдігі

Шымкент қ. әкімдігі

ҮКІМЕТТІК ЕМЕС ҰЙЫМДАР

«Astana Invest» ИК

Enactus Kazakhstan ұлттық кеңсесі

Азаматтық қоғамды дамыту қауымдастығы («АРГО»)

Ауылдық аумақтарды тұрақты дамыту қоры

«Биоалуандықты сақтау мен зерттеу орталығы» ҚҚ

«Жасыл Академия» ҰБО

«Камеда» ҚҚ

Қазақстанның азаматтық альянсы

Халықаралық жасыл технологиялар және инвестициялық жобалар орталығы

ӨЗГЕ ҰЙЫМДАР

Aiken брендінің компаниясы

«Applied Economics Research Centre» ЖШС

«CCI Kazakhstan» БК ЖШС

«QazTrade» Сауда саясатын дамыту орталығы» АҚ

«PwC» ЖШС

«The Ecolomist» ЖШС

«Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы» КЕАҚ

«Атамекен» ҚР ҰКП

АХҚО Жасыл қаржы орталығы

Еуразиялық технологиялық университетінің адам құқықтарын, инклюзияны және азаматтық қоғамды зерттеу орталығы

«Қазақстан инжиниринг» ҰҚ» АҚ

«Қазақстан қор биржасы» АҚ

Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының Қолданбалы зерттеулер институты

«КаР-Тел» ЖШС

«Сарыарқа автоөнеркәсіп» ЖШС

«Сибэкоцентр» ЖШҚ

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті

«Экономикалық зерттеулер институты» АҚ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҰЙЫМДАР

SWITCH-Asia жобасы

БҰҰ Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссарының басқармасы

Еуропалық одақтың Қазақстандағы өкілдігі

Қазақстандағы БҰҰ өкілдігі

Қазақстандағы БҰҰ Азық-түлік және ауыл шаруашылығы ұйымы (ФАО)

Қазақстандағы «БҰҰ-Әйелдер»

Қазақстандағы БҰҰ Балалар қоры (ЮНИСЕФ)

Қазақстандағы БҰҰ босқындар ісі жөніндегі Жоғарғы комиссарының басқармасы

Қазақстандағы БҰҰ Даму бағдарламасы

Қазақстандағы БҰҰ Еріктілер бағдарламасы

ЭСКАТО-ның Солтүстік және Орталық Азия үшін субөңірлік бөлімшесі

Ұлттық экономика министрлігі
Қазақстан Республикасы
Z05K5K8, Нұр-Сұлтан қаласы
Мәңгілік ел даңғылы 8
Министрліктер үйі, 7 кіреберіс
Сайт: <https://economy.gov.kz>

«Экономикалық зерттеулер институты» АҚ
Қазақстан Республикасы
Z05F4A0, Нұр-Сұлтан қаласы
Темірқазық көшесі 65, Экономика үйі
Телефон: +7 (7172) 99-97-97
Сайт: <https://economy.kz>

